t-BOOKS
Thai-Ebooks / www.t-books.net

พระราชวุฒาจารย์
(หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

พระราชวุฒจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

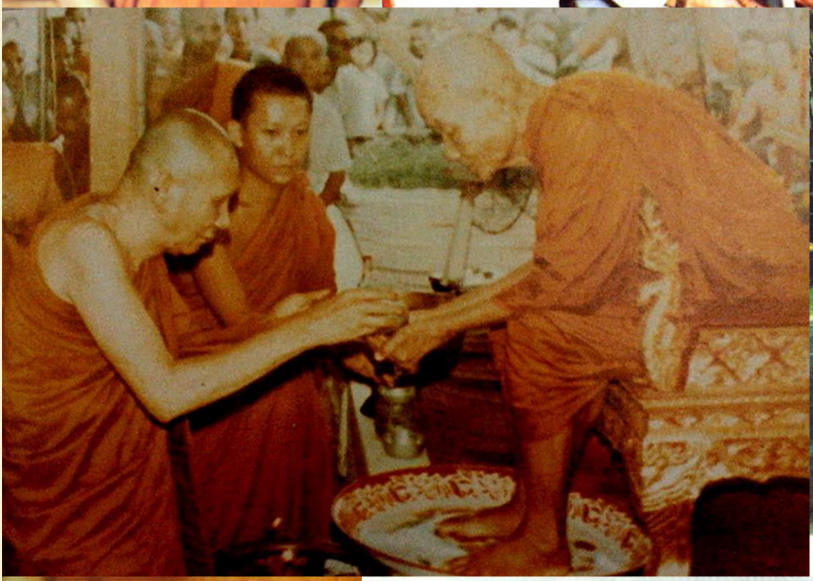
สำนักพิมพ์ วินพับบลิชิ่ง จัดทำเป็น มัลติมีเดียอีบุ๊ค
เพื่อแจกฟรีและส่งเสริมการอ่านแก่เยาวชน
ในเว็บไซท์ ที-บุ๊คส์ (www.t-books.net)
เมื่อวันที่ 14 มี.ค. 2557

สำนักวินพับพลิชิ่ง
สำนักงาน : บริษัทวินเพรส จำกัด
ที่ตั้ง : 10/151 ซ.เพชรเกษม 83 (แยกสาครเกษม) ต.อ้อมน้อย อ.กระทุ่มแบน
จ.สมุทรสาคร 74130
โทร. : 0 2420 4124, 08 0304 3897
ช่องทางสื่อสาร : www.t-books.net
เฟสบุ๊ค : facebook.com/T-books
อีเมล์ : tbook56@gmail.com, admin@t-books.net

พระราชวุฒาจารย์
(หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

สารบัญ

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล	7
ธรรมสนทนาของหลวงปู่ดูลย์	19
สุรินทร์ถิ่นกำเนิดของหลวงปู่	63
พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)	317

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล

2 ตุลาคม 2545 16:17 น.

ชาติกำเนิดและชีวิตปฐมวัย

หลวงปู่ถือกำเนิด ณ บ้านปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2430 ตรงกับวันแรม 2 ค่ำ เดือน 11 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนี้พระยาสุรินทร์ฯ (ม่วง) ยังเป็นเจ้าเมืองอยู่แต่ไปช่วยราชการอยู่จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากเจ้าเมืองอุบลฯ และกรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ต้องไปราชการทัพเพื่อปราบฮ่อ

บิดาของท่านชื่อนายแดง มารดาชื่อนางเงิน นามสกุล “ดีมาก” แต่เหตุที่ท่านนามสกุลว่า“เกษมสินธุ์” นั้นท่านเล่าว่า เมื่อท่านไปพำนักประจำอยู่ที่วัดสุดทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเวลานาน มีหลานชายคนหนึ่งชื่อพร้อม ไปอยู่ด้วย ท่านจึงตั้งนามสกุลให้ว่า “เกษมสินธุ์” ตั้งแต่นั้นมาท่านก็เลยใช้นามสกุลว่า “เกษมสินธุ์” ไปด้วย

ท่านมีพี่น้องร่วมบิดามารดา 5 คนด้วยกัน คือ
คนแรก เป็นหญิง ชื่อ กลิ้ง
คนที่ 2 เป็นชาย ชื่อ ดูลย์ (คือ ตัวท่าน)
คนที่ 3 เป็นชาย ชื่อ แดน
คนที่ 4 เป็นหญิง ชื่อ รัตน์
คนที่ 5 เป็นหญิง ชื่อ ทอง

พี่น้องของท่านตางพากันดำรงชีวิตไปตามอัตภาพตราบเท่าวัยชรา และได้ถึงแก่กรรมไปก่อนที่จะมี อายุถึง 70 ปีทั้งหมด หลวงปู่ผู้เดียวที่ครองอัตภาพมาได้ยาวนานถึง 96 ปี

ชีวิตของหลวงปู่เมื่อแรกรุ่นเจริญวัยนั้นก็ถูกกำหนดให้อยู่ในเกฏเกณฑ์ของสังคมสมัยนั้นแม้ท่านจะเป็นลูกคนที่สอง แต่ก็เป็นบุตรชายคนโต ดังนั้นท่านจึงต้องมีภารกิจมากกว่าเป็นธรรมดา โดยต้องทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้าน งานในบ้าน เช่น ตักน้ำ ตำข้าว หุงหาอาหารและเลี้ยงดูน้องๆ ซึ่งมีหลายคน งานนอกบ้าน เช่น ช่วยแบ่งเบาภาระของบิดาในการดูแลบำรุงเรือกสวนไร่นาแล้วเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เป็นต้น

ชีวิตสมณะ การแสวงหาธรรมและปฏิปทา

แม้ว่าจะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใครๆ ก็ต้องรู้สึกว่าน่าเพลิดเพลินและน่าลุ่มหลงอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะอยู่ในวัยกำลังงามแล้ว ยังเป็นนักแสดงที่มีผู้นิยมชมชอบมากอีกด้วย ถึงกระนั้นหลวงปู่ก็มิได้หลงไหลในสิ่งเหล่านั้นเลย ตรงกันข้ามท่านกลับมีอุปนิสัยโน้มเอียงไปทางเนกขัมมะ คือ อยากออกบวช จึงพยายามขออนุญาตจากบิดามารดาและท่านผู้มีพระคุณที่มีเมตตาชุบเลี้ยง แต่ก็ถูกท่านเหล่านั้นคัดค้านเรื่อยมา โดยเฉพาะฝ่ายบิดามารดาไม่อยากให้บวช เนื่องจากขาดกำลังทางบ้าน ไม่มีใครช่วยเป็นกำลังสำคัญในครอบครัว ทั้งท่านก็เป็นบุตรชายคนโตด้วย

แต่ในที่สุดบิดามารดาก็ไม่อาจขัดขวางความตั้งใจจริงของท่านได้ ต้องอนุญาตให้บวชได้ตามความปรารถนาที่แน่วแน่ไม่คลอนแคลนของท่าน พร้อมกับมีเสียงสำทับจากบิดาว่าเมื่อบวชแล้วต้องไม่สึก หรืออย่างน้อยต้องอยู่จนได้เป็นเจ้าอาวาส ทั้งนี้เนื่องจาก

ปู่ของท่านเคยบวชและได้เป็นเจ้าอาวาสมาแล้วและคงเป็นเพราะเหตุนี้ด้วยกระมังท่านจึงมีอุปนิสัย รักบุญ เกรงกลัวบาป มิได้เพลิดเพลินคึกคะนองไปในวัยหนุ่มเหมือนบุคคลอื่น

ครั้นเมื่อได้รับอนุญาตจากบิดา มารดาเรียบร้อยแล้วอย่างนี้ ท่านจึงได้ละฆราวาสวิสัยย่างเข้าสู่ความเป็นสมณะตั้งแต่ปีพ.ศ.2452 เมื่อท่านมีอายุได้ 22 ปี โดยมีพวกตระกูลเจ้าของเมืองที่เคยชุบเลี้ยงท่าน เป็นผู้จัดแจงในเรื่องการบวชให้ครบถ้วนทุกอย่าง ท่านได้บรรพชาอุปสมบท ณ พัทธสีมา วัดชุมพลสุทธาวาสในเมืองสุรินทร์ โดยมี พระครูวิมลสีลพรต (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์
พระครูบึก เป็น พระกรรมวาจาจารย์
พระครูฤทธิ์ เป็น พระอนุสาวนาจารย์

เมื่อแรกบวช ก็ได้ปฏิบัติกัมมัฏฐานกับหลวงปู่แอกวัดคอโค ซึ่งอยู่ชานเมืองสุรินทร์ วิธีการเจริญ กัมมัฏฐานในสมัยนั้น ก็ไม่มีวิธีอะไรมากมายนัก วิชาที่หลวงปู่แอกสอนให้สมัยนั้น คือ จุดเทียนขึ้นมา 5 เล่ม แล้วนั่งบริกรรมว่า “ขออัญเชิญปีติทั้ง 5 จงมาหาเรา” ดังนี้เท่านั้น แต่หลวงปู่ดูลย์ก็พากเพียรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ด้วยความวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้า พยายามบริกรรมเรื่อยมาจนครบไตรมาสโดยไม่ลดละ แต่ก็ไม่ปรากฏเห็นผลอันใดแม้เล็กน้อยนอกจากนี้ยังได้ฝึกฝนทรมานร่างกายเพื่อเผาผลาญกิเลส ด้วยความเข้มงวดกวดขัน การขบฉันอาหาร วันก่อนเคยฉัน 7 คำ ก็ลดเหลือ 6 คำ แล้วลดลงไปอีกตามลำดับจนกระทั่งรางกายซูบผอมโซเซ สู้ไม่ไหว จึงหันมาฉันอาหารตามเดิม ระยะนั้นก็ไม่ปรากฏเห็นผลอันใดแม้เล็กน้อย

นอกจากนี้ก็ใช้เวลาที่เหลือท่องบ่น เจ็ดตำนานบ้าง สิบสองตำนานบ้าง แต่ไม่ได้ศึกษาพระวินัยเลย เรื่องวินัยที่จะนำมาประพฤติ

ปฏิบัติขัดเกลา กาย วาจา เพื่อเป็นรากฐานของสมาธิภาวนานั้น ท่านไม่ทราบ มิหนำซ้ำ ระหว่างที่อยู่วัดดังกล่าว พระในวัดนั้นยังใช้ให้ท่านสร้างเกวียนและเลี้ยงโคอีกด้วย ท่านจึงเกิดความสลดสังเวชและเบื่อหน่ายเป็นกำลัง แต่ก็อยู่มาจนกระทั่งได้ 6 พรรษา

เมื่อทราบข่าวว่า ที่จังหวัดอุบลราชธานี มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ก็เกิดความยินดีล้นพ้นรีบเข้าไปขออนุญาตท่านพระครูวิมลศีลพรต ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์เพื่อไปศึกษา แต่ก็ถูกคัดค้านกลับมา ท่านมิได้ลดละความพยายามไปขออยู่เรื่อยๆ จนกระทั่งพระอุปัชฌาย์เห็นว่าท่านมีความตั้งใจจริง จึงอนุญาตให้ไปได้โดยมีครูและครูดิษฐ์ไปเป็นเพื่อน

เมื่อแรกไปถึงจังหวัดอุบลฯ นั้น เขาไม่อาจรับท่านให้พำนักอยู่ที่วัดธรรมยุตได้ เพราะต่างนิกายกัน แม้จะอนุมัติให้เข้าเรียนได้ก็ตาม ดังนั้น ท่านจึงต้องไปอยู่วัดหลวง ซึ่งการบิณฑบาตเป็นไปได้ยากเสียเหลือเกิน พอดีหลวงพี่มนัส ซึ่งเดินทางไปเรียนก่อน ได้แวะไปเยี่ยมทราบความเข้า จึงพาท่านไปฝากอยู่อาศัยพร้อมทั้งศึกษาพระปริยัติธรรมไปด้วยที่วัดสุทัศนาราม แต่เนื่องจากวัดนี้เป็นวัดฝ่ายสงฆ์ธรรมยุตจึงไม่อาจให้ท่านอยู่ที่วัดได้ด้วยเหตุผลที่น่าฟังว่ามิได้รังเกียจ แต่เกรงจะเกิดผลกระทบต่อความเข้าใจอันดีระหว่างผู้บริหารการคณะสงฆ์ของนิกายทั้งสอง

อย่างไรก็ดีด้วยเมตตาธรรม ทางวัดสุทัศน์ ได้แสดงความเอื้อเฟื้อด้วยวิธีการอันแยบคาย โดยรับให้ท่านพำนักอยู่ในฐานะพระอาคันตุกะผู้มาเยี่ยมเยือน แต่อยู่นานหน่อยความเป็นอยู่ของท่านจึงค่อยกระเตื้องขึ้น คือเป็นไปได้สะดวกบ้าง

ท่านพยายามมุมานะศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมอย่างเต็ม

สติกำลัง จนกระทั่งประสบผลสำเร็จ คือ สามารถสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรนักธรรมชั้นตรี นวกภูมิเป็นรุ่นแรกของจังหวัดอุบลราชธานี และยังได้เรียนบาลีไวยกรณ์ (มูลกัจจายน์) จนสามารถแปลพระธรรมบทได้ นับว่าท่านได้บรรลุปณิธานที่ได้ตั้งไว้ในการจากบ้านเกิดเมืองนอนไป ศึกษาต่อ ณ ต่างแดนแล้ว ที่กล่าวเช่นนี้เพราะการคมนาคมระหว่าง สุรินทร์-อุบลฯ ในสมัยนั้นเป็นไปโดยยากจนนับได้ว่า เป็นต่างแดนจริงๆ

ต่อมาท่านได้พยายามอย่างยิ่งที่จะญัตติจากนิกายเดิมมาเป็นธรรมยุตติกนิกาย แต่ทางคณะสงฆ์ธรรมยุต โดยเฉพาะพระธรรมปาโมกข์ (ติสฺโส อ้วน) เจ้าคณะมณฑลในขณะนั้น ซึ่งเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่พระนักบริหารผู้มีสายตาไกลและจิตใจกว้างขวาง ได้ให้ความเห็นว่า “อยากจะให้ท่านศึกษาเล่าเรียนไปก่อนไม่ต้องญัตติ เนื่องจากทางคณะสงฆ์ธรรมยุตมีนโยบายจะให้ท่านกลับไปพัฒนาศึกษาพระปริยัติธรรมที่จังหวัดสุรินทร์บ้านเกิดของท่าน ให้เจริญรุ่งเรือง เพราะถ้าหากญัตติแล้วเมื่อท่านกลับไปสุรินทร์ท่านจะต้องอยู่โดดเดี่ยว เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีวัดฝ่ายธรรมยุตที่จังหวัดสุรินทร์เลย”

แต่ตามความตั้งใจของท่านเองนั้น มิได้มีความประสงค์จะกลับไปสอนพระปริยัติธรรมจึงได้พยายามขอญัตติต่อไปอีก

ในกาลต่อมา นับว่าเป็นโชคของท่านก็ว่าได้ ท่านมีโอกาสได้คุ้นเคยกับท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ท่านรับราชการครู ทั้งที่ยังเป็นพระสงฆ์อยู่ในขณะนั้นที่วัดสุทัศน์ จังหวัดอุบลฯ ท่านอาจารย์สิงห์ได้ชอบอัธยาศัยไมตรีของหลวงปู่ดูลย์และเห็นปฏิปทาในการศึกษาเล่าเรียน พร้อมทั้งการประพฤติปฏิบัติกิจในพระศาสนาของท่าน ว่าเป็นไปด้วยความตั้งใจจริง ท่านอาจารย์สิงห์จึงได้ช่วยเหลือ

ท่านในการขอญัตติ จนกระทั่งประสบผลสำเร็จ

ดังนั้น ใน พ.ศ. 2461 ขณะเมื่ออายุ 31 ปี ท่านจึงได้ญัตติจากนิกายเดิมมาเป็นพระภิกษุในธรรมยุตติกนิกาย ณ พัทธสีมาวัดสุทัศน์ฯ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระมหารัฐ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระศาสนดิลก เจ้าคณะมณฑลอุดร เป็นพระกรรมวาจาจารย์

ถ้าหากจะนับระยะเวลาที่ท่านไปอยู่ที่วัดสุทัศน์ ในฐานะพระอาคันตุกะ จนกระทั่งได้รับเมตตาอนุญาตให้ได้ญัตติก็เป็นเวลานานถึง 4 ปีรวมเวลาที่ดำรงอยู่ในภาวะของนิกายเดิมก็เป็นเวลานานถึง 10 ปี

จากการที่ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและพิจารณาข้อธรรมะเหล่านั้นจนแตกฉานซ่ำชองพอสมควรแล้ว ก็เห็นว่าการเรียนปริยัติธรรมอย่างเดียวนั้นเป็นแต่เพียงการจำหัวข้อธรรมะได้เท่านั้น ส่วนการปฏิบัติให้ได้ผล และได้รู้รสพระธรรมอย่างซาบซึ้งนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก จึงบังเกิดความเบื่อหน่ายและท้อถอยในการเรียนพระปริยัติธรรม และมีความสนใจโน้มเอียงไปในทางปฏิบัติธรรมทางธุดงค์กัมมัฏฐานอย่างแน่วแน่

นับว่าเป็นบุญลาภของหลวงปู่ดูลย์ อย่างประเสริฐ ที่ในพรรษานั้นเอง ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ พระปรมาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ฝ่ายอารัญญวาสี ได้เดินทางกลับจากธุดงค์กัมมัฏฐาน มาพำนักจำพรรษาอยู่ที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี ข่าวที่พระอาจารย์มั่นมาจำพรรษา ที่วัดบูรพานั้นเลื่องลือไปทุกทิศทาง ทำให้ภิกษุสามเณร บรรดาศิษย์และประชาชนแตกตื่นฟื้นตัวพากันไปฟังพระธรรมเทศนาของพระอาจารย์มั่น

หลวงปู่ดูลย์กับอาจารย์สิงห์ 2 สหายก็ไม่เคยล้าหลังเพื่อในเรื่องเช่นนี้ พากันไปฟังธรรมเทศนาของพระอาจารย์มั่นกันเป็นประจำไม่ขาดแม้สักครั้งเดียว นอกจากได้ฟังธรรมะแปลกๆ ที่สมบูรณ์ด้วยอรรถพยัญชนะ มีความหมายลึกซึ้งและรัดกุมกว้างขวาง ยังได้มีโอกาสเฝ้าสังเกตปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ที่งดงามน่าเลื่อมใสทุกอิริยาบถอีกด้วย ทำให้เกิดความซาบซึ้งถึงใจคำพูดแต่ละคำมีวินัยแปลกดี ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน จึงเพิ่มความสนใจใคร่ประพฤติปฏิบัติทางธุดงค์กัมมัฏฐานมากยิ่งขึ้นทุกทีฯ

ครั้นออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์มั่นได้ออกธุดงค์อีก ภิกษุ 2 รูป คือ พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม กับ หลวงปู่ดูลย์ จึงตัดสินใจสละทิ้งการสอนการเรียน ออกธุดงค์ติดตามพระอาจารย์มั่นไปทุกแห่ง จนตลอดฤดูกาลนอกพรรษานั้น

ตามธรรมเนียมธุดงค์กัมมัฏฐาน ของพระอาจารย์มั่น มีอยู่ว่าเมื่อถึงกาลเข้าพรรษาไม่ให้จำพรรษารวมกันมากเกินไป ให้แยกกันไปจำพรรษาตามสถานที่อันวิเวก ไม่ว่าจะเป็นวัด เป็นป่า เป็นถ้ำ เป็นเขา โคนไม้ ป่าช้า ลอมฟาง เรือนว่าง หรืออะไรตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล แต่ละคณะ

เมื่อออกพรรษาแล้ว หากทราบข่าวว่า พระอาจารย์มั่นอยู่ ณ ที่ใดพระสงฆ์ก็พากันไปจากทุกทิศทุกทางมุ่งไปยัง ณ ที่นั้นเพื่อเรียนพระกัมมัฏฐาน และเล่าแจ้งถึงผลการประพฤติปฏิบัติที่ผ่านมา เมื่อมีอันใดผิดพระอาจารย์จัดได้ช่วยแนะนำแก้ไข อันใดถูกต้องดีแล้วท่านจักได้แนะนำข้อกัมมัฏฐานยิ่งๆ ขึ้นไป

ดังนั้น เมื่อจวนจะถึงกาลเข้าปุริมพรรษา คือ พรรษาแรกแห่งการธุดงค์ของท่าน คณะหลวงปู่ดูลย์ จึงพากันแยกจากท่านพระ

อาจารย์มั่น เดินธุดงค์ผ่านไปทางอำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้นถึงป่าท่าคันโท ก็สมมติทำเป็นสำนักวัดป่า เข้าพรรษาด้วยกัน 5 รูป คือ

ท่านพระอาจารย์สิงห์
ท่านพระอาจารย์บุญ
ท่านพระอาจารย์สีทา
ท่านพระอาจารย์หนู
ท่านพระอาจารย์ดูลย์ อตุโล (คือ ตัวหลวงปู่เอง)

ทุกท่านปฏิบัติตามปรารภความเพียรอย่าง อุกฤษฏ์แรงกล้า ปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนของท่านปรมาจารย์อย่างสุดขีด ครั้งนั้น บริเวณแห่งนั้นเป็นสถานที่ทุรกันดาร เกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์ป่าที่ดุร้าย ไข้ป่าก็ชุกชุมมาก ยากที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้

ดังนั้นยังไม่ทันถึงครึ่งพรรษาก็ปรากฏว่า อาพาธเป็นไข้ป่ากันหมด ยกเว้นท่านอาจารย์หนูองค์เดียว ต่างก็ได้ช่วยรับใช้พยาบาลกันตามมีตามเกิด หยูกยาที่จะนำมาเยียวยารักษากันก็ไม่มี ความป่วยไข้เล่าก็ไม่ยอมลดละ จนกระทั่งองค์หนึ่งถึงแก่มรณภาพลงในกลางพรรษานั้น ต่อหน้าต่อตาเพื่อนสหธรรมิกอย่างน่าเวทนา

สำหรับหลวงปู่ดูลย์ครั้นได้สำเหนียกรู้ว่า มฤตยูกำลังคุกคามอย่างแรงทั้งหยูกยาที่จะนำมารักษาพยาบาลก็ไม่มี จึงตักเตือนตนว่า “ถึงอย่างไร ตัวเราจักไม่พ้นเงื้อมมือของความตายในพรรษานี้เป็นแน่แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ แม้นเราจักตาย ก็จงตายในสมาธิภาวนาเถิด” จึงปรารภความเพียรอย่างเอาเป็นเอาตาย ตั้งสติให้สมบูรณ์พยายามดำรงจิตให้อยู่ในสมาธิอย่างมั่นคงทุกอริยาบถ พร้อมทั้งพิจารณาความตาย คือ มีมรณัสสติกัมมัฏฐานเป็นอารมณ์ไปด้วยโดยไม่ย่อท้อพรั่นพรึงต่อมรณภัยที่กำลังคุกคามจะมาถึงตัวในไม่ช้านี้เลย

ณ ป่าท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์นี้เอง การปฏิบัติทางจิตที่หลวงปู่ดูลย์พากเพียรบำเพ็ญอยู่อย่างไม่ลดละ ก็ได้บังเกิดผลอย่างเต็มภาคภูมิ กล่าวคือ ขณะที่นั่งภาวนาอยู่ตั้งแต่หัวค่ำจนดึกมากนั้น จิตก็ค่อยๆ หยั่งลงสู่ความสงบและให้บังเกิดนิมิตขึ้นมา คือ เป็นพระพุทธรูปปรากฏขึ้นที่ตัวของท่าน ประหนึ่งว่าตัวของท่านเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ท่านพยายามพิจารณารูปนิมิตต่อไปอีก แม้ขณะที่ออกจากที่บำเพ็ญสมาธิภาวนาแล้วและขณะออกเดินไปสู่ละแวกบ้านป่า เพื่อบิณฑบาต ก็เป็นปรากฏอยู่เช่นนั้น

วันต่อมาอีกก่อนที่รูปนิมิตจะหายไป ขณะที่เดินกลับจากบิณฑบาต ท่านได้พิจารณาดูตนเองก็ได้ปรากฏเห็นชัดว่า เป็นโครงกระดูกทุกส่วนสัด วันนั้นจึงเกิดความรู้สึกไม่อยากฉันอาหารจึงอาศัยความเอิบอิ่มใจของสมาธิจิตกระทำความเพียรต่อไป เช่น เดินจงกรมบ้าง นั่งสมาธิบ้างตลอดวันตลอดคืนและแล้วในขณะนั้นเองแสงแห่งพระธรรมก็บังเกิดขึ้น ปรากฏแก่จิตของท่าน

รู้ชัดว่าอะไรคือจิต อะไรคือกิเลส จิตปรุงกิเลสหรือกิเลสปรุงจิตและเข้าใจสภาพเดิมของจิตที่แท้จริงได้จนรู้กิเลสส่วนไหนละได้แล้วส่วนไหนยังละไม่ได้ ดังนี้

1. บำเพ็ญเพียรภาวนาเป็นปกติไม่ขาดสาย ไม่เคยขาดตกบกพร่อง กลางคืนจะพักผ่อนเพียง 2 ชั่วโมงเท่านั้น

2. ฉันมื้อเดียวตลอดมา เว้นแต่เมื่อมีกิจนิมนต์จึงฉัน 2 มื้อ

3. มีความเป็นอยู่ง่าย เมื่อขาดไม่ดิ้นรนแสวงหา เมื่อมีไม่สั่งสม เป็นอยู่ตามมีตามเกิดเจริญด้วยยถาลาภสันโดษ (คือสันโดษได้อย่างไร บริโภคอย่างนั้น)

4. มีสัจจะ พูดอย่างไรต้องทำอย่างนั้น มีความตั้งใจจริง จะทำอะไรแล้วต้องทำจนสำเร็จ

5. สัลลหุกวุตติ เป็นผู้มีความประพฤติเบากาย เบาใจ คือ

เป็นผู้คล่องแคล่วว่องไว เดินตัวตรงและเร็ว แม้เวลาตื่นนอนพอรู้สึกตัวท่านจะลุกขึ้นทันทีเหมือนคนที่พร้อมอยู่ตลอดเวลา

6. นิยมการทำตัวง่ายๆ สบายๆ ไม่มีพิธีรีตอง มักตำหนิผู้ที่เจ้าบทบาท มากเกินควร

7. การปฏิสันถาร ท่านปฏิบัติเป็นเยี่ยมตลอดมา

หลวงปู่เป็นผู้มีอุปนิสัยเยือกเย็น พูดน้อย สงบ อยู่เป็นนิตย์ มีวรรณผ่องใส ท่านรักความสงบจิตใจใฝ่ในความวิเวกมาก จะเห็นได้ว่าท่านชอบสวดมนต์บท **“อรณฺเญ รุกฺขมูเลวา สุญฺญาคาเรวา ภิกฺขโว”** มาก

ธรรมโอวาท

สำหรับหลวงปู่นั้น ท่านเล่าว่าได้ตริตรองพิจารณาตามหัวข้อกัมมัฏฐานว่า **“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สญฺญา อนตฺตา”** ที่ท่านพระอาจารย์มั่นให้มา ในเวลาต่อมาก็เกิดความสว่างไสวในใจชัดว่า เมื่อสังขารขันธ์ดับได้แล้ว ความเป็นตัวตนจักมีไม่ได้ เพราะไม่ได้เข้าไปเพื่อปรุงแต่ง ครั้นความปรุงแต่งขาดไป ความทุกข์จะเกิดขึ้นอย่างไร และจับใจความอริยสัจจแห่งจิตได้ว่า

1. จิตที่ส่งออกนอก เพื่อรับสนองอารมณ์ทั้งสิ้น เป็นสมุทัย
2. ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอกแล้วหวั่นไหว เป็นทุกข์
3. จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นมรรค
4. ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นนิโรธ

แล้วท่านเล่าว่า เมื่อทำความเข้าใจในอริยสัจ ทั้ง 4 ได้ดังนี้แล้ว ก็ได้พิจารณาทำความเข้าใจใน ปฏิจจสมุปบาท ได้ตลอดทั้งสาย

คติธรรม ที่ท่านสอนอยู่เสมอ คือ
“อย่าส่งจิตออกนอก”

“จงหยุดคิดให้ได้”

“คิดเท่าไหร่ก็ไม่รู้ ต้องหยุดคิดให้ได้จึงรู้ แต่ก็ต้องอาศัยความคิด นั่นแหละจึงรู้”

“คนในโลกนี้ต้องมีสิ่งที่มี เพื่ออาศัยสิ่งนั้นเป็นผู้ปฏิบัติธรรม ต้องปฏิบัติถึงสิ่งที่ไม่มี และอยู่กับสิ่งที่ไม่มี”

ปัจฉิมบท

สังขารธรรมหนึ่งอุบัติขึ้นเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2430 ณ บ้านปราสาท ตำบลเฉลียง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ได้เจริญเติบโตและรุ่งเรืองมาโดยลำดับตามวัย ได้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงามอยู่ภายใต้ผ้ากาสาวพัสตร์เป็นเวลานานถึง 64 พรรษา ท่านประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีงามของชาวพุทธตลอดเวลา เป็นเนื้อนาบุญของโลก ท่านเป็นพุทธสาวกอย่างแท้จริง ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างสมบูรณ์บริบูรณ์

บัดนี้สังขารขันธ์นั้นได้ดับลงแล้ว ตาม สภาวธรรม เมื่อ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2526 แม้ว่า หลวงปู่ดุลย์อตุโล ได้สละทิ้งร่างกายไปแล้ว แต่เมตตาธรรมที่ท่านได้ประสาทไว้แก่สานุศิษย์ทั้งหลาย ยังเหลืออยู่ คุณธรรมดังกล่าวยังคงประทับอยู่ในจิตใจของทุกๆ คนไม่ลืมเลือน

ธรรมสนทนาของหลวงปู่ดูลย์

(ท่านมีอายุได้ ๙๐ ปี และได้เข้าพักที่พระตำหนักทรงพรต วัดบวรฯ)

ถาม : พุทโธ เป็นอย่างไร

หลวงปู่ : เวลาภาวนาอย่าส่งจิตออกนอก ความรู้อะไรทั้งหลาย อย่าไปยึด ความรู้ที่เราเรียน กับตำรา หรือครูอาจารย์ อย่าเอามายุ่งเลย ให้ตัดอารมณ์ ออกให้หมด แล้วเวลาภาวนาไปให้มันรู้ รู้จากจิตของเรานี่แหละ จิตของเราสงบ เราจะรู้เอง ต้องภาวนาให้มากๆ เข้า เวลามันจะเป็น จะเป็นของมันเอง แล้วก็ความรู้อะไรๆ ให้มันออกมาจากจิตของเรา ความรู้ที่ออกจากจิตที่สงบนั่นแหละ เป็นความรู้ที่ลึกซึ้งถึงที่สุด ให้มันรู้จากจิตเองนั่นแหละมันดี คือจิตมันสงบ ทำจิตให้เกิดอารมณ์อันเดียว แต่ก่อนภาวนา ก็อย่าส่งจิตออกนอก ให้จิตอยู่ในจิต และก็ให้จิตภาวนาเอาเองไม่ต้องบริกรรมทางปาก ให้จิตเป็นผู้บริกรรม พุทโธ พุทโธ อยู่นั่นแหละ เกิดครั้งเดียวเท่านั้น และ พุทโธ นั่นแหละจะผุดขึ้นในจิตของเรา เราจะได้รู้จักว่า พุทโธ นั้น เป็นอย่างไร แล้วรู้เอง เท่านั้นแหละ ไม่มีอะไรมากมาย ภาวนาให้มากๆ เข้า ใน อิริยาบถ ๔ ยืน เดิน นั่ง นอน อะไรๆ ทำให้หมดเลย บริกรรม พุทโธ ให้จิตว่าเอาเอง ว่านานๆ ไป จิตของเราติดอยู่กับ พุทโธ นั้นแล้วไม่ลำบาก มันจะว่าเอาเอง ถ้ามันติดกับ พุทโธ แล้วนะ นั่นแหละ มันใกล้จะเป็นสมาธิแล้ว ถ้าเป็นสมาธิแล้ว เราก็กำหนดสมาธิของเราอยู่นั่นแหละ เออ..จิตมันเป็นสมาธิ มันเป็นอย่างนั้นๆ แล้วเราก็รู้เอง เข้าไปรู้อยู่ในสมาธินั่น สมาธิสูงสุดอยู่ตรงนั้น คือ จิตมีอารมณ์เดียว จิตไม่ฟุ้งซ่าน ตัวจริงมันอยู่ตรงนั้น เรารู้อะไร เรารู้จากจิตของเราเอง เรารู้ถึงความบริสุทธิ์ของเราเลย นอกจากนั้นไม่มีอะไร แต่เราต้องพยายามให้

มากๆ เข้า ก่อนจะนอนหรือลุกจากที่นอน เราต้องทำเสียก่อน ทำแล้วก็นั่งให้นานๆ เวลามันจะเป็น มันจะรู้เองดอก แต่ถ้ายังไม่เป็นบอกเท่าไร มันก็ไม่รู้ รู้จากจิตของเรานะ รู้ถึงความบริสุทธิ์ของเราเลย รู้ถึงความเป็นจริง เท่านั้นเอง.. ไม่มีอะไรมากมาย มีเท่านั้น รู้จากจิตที่เป็นสมาธิ รู้ถึงความเป็นจริงแล้ว เราก็หมดความสงสัยในพระพุทธศาสนา รู้ไม่ถึงความเป็นจริงก็ไม่หมดความสงสัยดอก ศาสนาเป็นอย่างไร เรารู้ของเราเอง อย่าปล่อยให้มันปรุงแต่งมากนัก ข้อสำคัญ ให้รู้จักจิตของเราเท่านั้นเอง เพราะว่าจิตคือ ตัวหลักธรรม นอกจากจิตแล้วไม่มีหลักธรรมใดๆ เลย

ถาม : การภาวนาเข้าไปเห็นจิตผู้รู้นั้น ทำอย่างไรครับ
หลวงปู่ : ทำให้มากๆ ทำให้บ่อยๆ

ถาม : เห็นจิตครั้งเดียวนี้ ใช้ได้ไหมครับ
หลวงปู่ : เห็นครั้งเดียวถ้าชัดเจนแล้วไม่ลืม ทำให้ชำนาญ เมื่อเกิดความสงบแล้วก็พิจารณาความสงบ หัดเข้าหัดออกให้ชำนาญ เมื่อเวลาภาวนา จิตสงบแล้ว พิจารณา รู้ว่าเป็นอย่างนี้ๆ เมื่อถึงเวลาคับขัน สิ่งที่พร้อมอยู่แล้วมันก็ย่อมเป็นไปเอง ก็มีเท่านั้นเอง ไม่มีอะไรมากมาย

ถาม : ในเวลาคับขันเกิดจะตายขึ้นมากะทันหัน และเราเข้าสมาธิไม่ทัน จะทำอย่างไรครับ
หลวงปู่ : นั่นแหละ ต้องหัดเข้าให้ชำนาญ ถ้าชำนาญแล้วอะไรมาปิดบังไม่ได้หรอก

ถาม : หลวงปู่ครับ ความสงบนั้นเราจะทำอย่างไรให้มีตลอดไป
หลวงปู่ : ความสงบ รึ ภาวนานั่นเอง ภาวนาให้จิตเกิด

ถาม : การงดเว้นจากการทำภาวนา จิตเราจะเสื่อมไหมครับ
หลวงปู่ : ถ้าหากเรารู้ถึงความเป็นจริงแล้ว ไม่เสื่อม ถ้ารู้ไม่ถึงความเป็นจริงมักจะเสื่อม

ถาม : คิดๆ ไป ทั้งที่คิดไปเห็นแต่กลับไม่เห็นอีก
หลวงปู่ : มันจะเห็นมาจากไหน ไปหาให้มันเห็น มันไม่เคยให้ใครเห็นหรอก เลิกหา เลิกคิดของเก่าที่เคยเห็น ทำเอาใหม่ ให้เลิกอยากรู้อยากเห็นของเก่า ทำใหม่อีกมันก็เกิดใหม่อีก อย่าไปยึดสิ่งที่เคยเป็นแล้วเกิดใหม่อีก ทำใหม่อีก ดูแต่จิตอย่างเดียว อะไรๆ ออกจากจิตอย่างเดียวเท่านั้น

ถาม : ดูจิตแล้วเห็นปรุงแต่งเรื่องราวมากมาย ไม่ชนะ จะตามดับ
หลวงปู่ : ต้องลำบากไปตามดับมันทำไม ดูแต่จิตอย่างเดียวมันก็ดับไปเอง มันออกไปปรุงแต่งข้างนอก มันเกิดจากต้นตอที่จิตทั้งนั้นหา แต่ต้นตอให้พบ ก็จะรู้แจ้งหมด อะไรก็ไปจากนี้ อะไรๆ ก็มารวมอยู่ที่นี้ทั้งหมด (ท่านพูดพลางเอาหัวแม่มือชี้ที่หน้าอก) สิ่งที่ได้รู้ได้เห็นแล้วอยากรู้อยากเห็นอีก นั่นแหละคือตัวกิเลส

ถาม : เมื่อถึงโลกุตตระแล้ว มีเมตตา กรุณาอะไรไหมครับ
หลวงปู่ : ไม่มีหรอก ความเมตตา กรุณา อยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อยู่ในโลกทั้งหมด จิตสูงสุดหลุดพ้น อยู่เหนือโลกทั้งหมด

ถาม : ไม่มีเมตตาหรือครับ
หลวงปู่ : มีก็ไม่ว่า ไม่มีก็ไม่ว่า เลิกพูดเลิกว่า เลิกอะไรๆ ทั้งหมด มันเป็นเพียงคำพูดแท้ๆ ให้ดูจิตอย่างเดียวเท่านั้น ความเป็นจริงแล้วเป็นแต่เพียงคำพูด สลัดทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเป็นมายาออกเสีย ตัวผู้ที่รู้และเข้าใจอันนี้แหละคือตัว พุทธะ หมดภารกิจ หมดทุกอย่างที่จะทำ

อะไรต่อไปอีก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมลงอยู่ที่นี่ จบอยู่ที่นี่ ไม่มียาวต่อไปอีกไม่มีเล็ก...ใหญ่...หญิง...ชาย...อยู่ว่างเปล่า ไม่มีคำพูด เปล่า เปล่า บริสุทธิ์ *(เสียงระฆังวัดบวรฯ ทำวัตรเย็นดังขึ้น รับประโยคสุดท้ายของหลวงปู่)*

วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๑

โอ้ โพธิ์พฤกษ์เย็น คุณะเด่นเกษมสรรพ์
บัดนี้ พระดับขันธ์ ดุจะ โพธิหักลาญ
นึกนึก อนาถนัก สุดที่จัก หักอาลัย
หลัดหลัด ล่วงลับไป คิดแล้ว โถ โอ้ อาวรณ์
ชนม์ดับ มิกลับหลัง คุณะยัง ประทับนาน
ซาบซึ้ง ณ ดวงมาน บริสุทธ์ สงบเย็น

จิตที่ส่งออกนอก	เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก	เป็นทุกข์
จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง	เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต	เป็นนิโรธ

หลวงปู่ฝากไว้

เนื่องด้วยแต่เดิมมี Website “หลวงปู่ฝากไว้” อยู่ใน internet แล้ว แต่ในปัจจุบันไม่สามารถใช้งานได้ ผู้เขียนเล็งเห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าถ่ายทอดบันทึกไว้ให้กว้างขวาง เพื่อให้นักปฏิบัติตลอดจนอนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้ากันได้ เพราะข้อคิดข้อธรรมใน "หลวงปู่ฝากไว้"ของพระอริยเจ้า หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ที่บันทึกถ่ายทอดมาโดยพระโพธินันทะมุนี (สมศักดิ์ ปุณฑิโต)นั้นเป็นข้อคิดข้อธรรม ตลอดจนปริศนาธรรมที่สั้นกระชับแต่กินความ

หมายอันลึกซึ้ง ซึ่งถ้ากระทำการโยนิโสมนสิการด้วยความเพียร แล้วจะทำให้เข้าใจในสภาวะธรรม ตลอดจนแนวการปฏิบัติได้เป็นอย่างดี สมควรที่จะเผยแผ่แก่ผู้ที่สนใจ จึงได้บันทึกตามต้นฉบับในหนังสือ “อตุโล ไม่มีใดเทียม” โดยผู้เขียนจะทะยอยบันทึกไปเป็นระยะๆ โดยแบ่งเป็นฉบับย่อยๆ เพื่อความสะดวกในการเข้าเว็บ
[และมีคำอธิบายในวงเล็บสีม่วงท้ายข้อธรรมในบางข้อของท่านโดยผู้เขียนเอง เพื่อให้ผู้อ่านได้เน้นพิจารณา เพื่อให้เห็นสภาวะธรรมบางประการที่ท่านได้กล่าวสอนฝากไว้]

(**โยนิโสมนสิการ** การทำในใจโดยแยบคาย, กระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย, การพิจารณาโดยแยบคาย คือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมิให้เกิดอวิชชาและตัณหา, ความรู้จักคิด, คิดถูกวิธี
ที่มา : พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ โดย พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต))

ธรรมะปฏิสันถาร

เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมหลวงปู่เป็นการส่วนพระองค์ เมื่อทั้งสองพระองค์ทรงถามถึงสุขภาพอนามัยและการอยู่สำราญแห่งอริยาบถของหลวงปู่ ตลอดถึงทรงสนทนาธรรมกับหลวงปู่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปุจฉาว่า “หลวงปู่ การละกิเลสนั้นควรละกิเลสอะไรก่อน”ฯ

หลวงปู่ถวายวิสัชนา “กิเลสทั้งหมดเกิดรวมที่จิต ให้เพ่งมองดูที่จิต อันไหนเกิดก่อนให้ละอันนั้นก่อน”

หลวงปู่ไม่ฝืนสังขาร

ทุกครั้งที่ล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์เสด็จเยี่ยมหลวงปู่ หลังจากเสร็จพระราชกรณียกิจในการเยี่ยมแล้ว เมื่อจะเสด็จกลับทรงมีพระราชดำรัสคำสุดท้ายว่า “ขออาราธนาหลวงปู่ให้ดำรงค์ขันธ์อยู่เกินร้อยปี เพื่อเป็นที่เคารพนับถือของปวงชนทั่วไป หลวงปู่รับได้ไหม”ฯ

ทั้งๆ ที่พระราชดำรัสนี้เป็นสัมมาวาจีกรรม ทรงประทานพรแก่หลวงปู่โดยพระราชอัธยาศัย หลวงปู่ก็ไม่กล้ารับ และไม่อาจฝืนสังขาร จึงถวายพระพรว่า

“อาตมาภาพรับไม่ได้หรอก แล้วแต่สังขารจะเป็นไปของเขาเอง.”

[แสดงสภาวะธรรมหรือธรรมชาติของสังขาร แม้ในพระอริยเจ้า]

ปรารภธรรมะเรื่องอริยสัจสี่

พระเถระฝ่ายกัมมัฏฐานเข้าถวายสักการะหลวงปู่ในวันเข้าพรรษาปี ๒๔๙๙ หลังฟังโอวาทและข้อธรรมะอันลึกซึ้งข้ออื่นๆ แล้ว หลวงปู่สรุปใจความอริยสัจสี่ให้ฟังว่า

จิตที่ส่งออกนอก	เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก	เป็นทุกข์
จิตเห็นจิต	เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต	เป็นนิโรธ

[ข้อธรรมแสดงหลักธรรมปฏิจจสมุปบาทและอริยสัจ๔]

สิ่งที่อยู่เหนือคำพูด

อุบาสกผู้คงแก่เรียนผู้หนึ่ง สนทนากับหลวงปู่ว่า “กระผมเชื่อว่า แม้ในปัจจุบันพระผู้ปฏิบัติถึงขั้นได้บรรลุมรรคผลนิพพานก็คงมีอยู่ไม่น้อย เหตุใดท่านเหล่านั้นจึงไม่แสดงตนให้ปรากฏ เพื่อให้ผู้สนใจปฏิบัติทราบว่าท่านได้บรรลุถึงคุณธรรมนั้นแล้ว เขาจะได้มีกำลังใจและความหวัง เพื่อเป็นพลังเร่งความเพียรในทางปฏิบัติให้เต็มที่”ฯ

หลวงปู่กล่าวว่า

“ผู้ที่เขาตรัสรู้แล้ว เขาไม่พูดว่าเขารู้แล้วซึ่งอะไร เพราะสิ่งนั้นมันอยู่เหนือคำพูดทั้งหมด”

[แสดงปัจจัตตัง รู้ได้เฉพาะตน]

หลวงปู่เตือนพระผู้ประมาท

ภิกษุผู้อยู่ด้วยความประมาทคอยนับจำนวนศีลของตนแต่ในตำรา คือมีความพอใจภูมิใจกับจำนวนศีลที่มีอยู่ในพระคำภีร์ ว่า ตนนั้นมีศีลถึง ๒๒๗ ข้อ

“ส่วนที่ตั้งใจปฏิบัติให้ได้นั้น จะมีสักกี่ข้อ”

จริง แต่ไม่จริง

ผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน ทำสมาธิภาวนา เมื่อปรากฏผลออกมาในแบบต่างๆ ย่อมเกิดความสงสัยขึ้นเป็นธรรมดา เช่น เห็นนิมิตในรูปแบบที่ไม่ตรงกันบ้าง ปรากฏในอวัยวะของตนเองบ้าง ส่วนมากมากราบเรียนหลวงปู่เพื่อให้ช่วยแก้ไข หรือแนะอุบายปฏิบัติต่อไปอีก มีจำนวนมากที่ถามว่าภาวนาแล้วก็เห็น นรก สรรรค์ วิมาน เทวดา

หรือไม่ก็เป็นองค์พระพุทธรูปปรากฏอยู่ในตัวเรา สิ่งที่เห็นเหล่านี้เป็นจริงหรือฯ

หลวงปู่บอกว่า

"ที่เห็นนั้น เขาเห็นจริง แต่สิ่งที่ถูกเห็น ไม่จริง"

[หมายเตือนเรื่องนิมิต ที่ไปยึดหมาย อันจะก่อให้เกิดวิปัสสนูปกิเลสเป็นที่สุด, หลวงปู่กล่าวดังนี้เพราะผู้ที่เห็นนั้น เขาก็เห็นจริงๆ ตามความรู้สึกนึกคิดหรือสังขารที่เกิดขึ้นของเขา เพียงแต่ว่าสิ่งที่เห็นตามสังขารนั้น ไม่ได้เป็นจริงตามนั้น]

แนะวิธีละนิมิต

ถามหลวงปู่ต่อมาอีกว่า นิมิตทั้งหลายแหล่ หลวงปู่บอกยังเป็นของภายนอกทั้งหมด จะเอามาทำอะไรยังไม่ได้ ถ้าติดอยู่ในนิมิตนั้นก็ยังอยู่แค่นั้น ไม่ก้าวต่อไปอีก จะเป็นด้วยเหตุที่กระผมอยู่ในนิมิตนี้มานานหรืออย่างไร จึงหลีกไม่พ้น นั่งภาวนาทีไร พอจิตจะรวมสงบก็เข้าถึงภาวะนั้นทันที หลวงปู่โปรดได้แนะนำวิธีละนิมิตด้วยว่าทำอย่างไรจึงจะได้ผล

หลวงปู่ตอบว่า

เออ นิมิตบางอย่างมันก็สนุกดีน่าเพลิดเพลิน อยู่หรอก แต่ถ้าติดอยู่แค่นั้นมันก็เสียเวลาเปล่า วิธีละได้ง่ายๆ ก็คือ อย่าไปดูสิ่งที่ถูกเห็นเหล่านั้น "ให้ดูผู้เห็น แล้วสิ่งที่ไม่อยากเห็นนั้นก็จะหายไปเอง"

[ผู้เห็นหมายถึงจิตหรือสติ]

เป็นของภายนอก

เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๔ หลวงปู่อยู่ในงานประจำปีวัดธรรมมงคล สุขุมวิท กรุงเทพฯ มีแม่ชีพราหมณ์หลายคนจาก

วิทยาลัยครูพากันเข้า ไปถาม ทำนองรายงานผลของการปฏิบัติวิปัสสนาให้หลวงปู่ฟังว่า เขานั่งวิปัสสนาจิตสงบแล้ว เห็นองค์พระพุทธรูปในหัวใจของเขา บางคนว่า ได้เห็นสวรรค์ เห็นวิมานของตนเองบ้าง บางคนว่าเห็นพระจุฬามณีเจดีย์สถานบ้าง พร้อมทั้งภูมิใจว่าเขาวาสนาดี ทำวิปัสสนาได้สำเร็จ

หลวงปู่อธิบายว่า

"สิ่งที่ปรากฏเห็นทั้งหมดนั้น ยังเป็นของภายนอกทั้งสิ้นจะนำเอามาเป็นสาระที่พึ่งอะไรยังไม่ได้หรอก."

[เป็นเพียงสังขารขึ้นมา ไม่ใช่ของเที่ยงแท้ที่นำพาให้พ้นทุกข์ จึงไม่เป็นสาระที่ไปยึดหมาย]

หยุดเพื่อรู้

เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๐๗ มีพระสงฆ์หลายรูป ทั้งฝ่ายปริยัติและฝ่ายปฏิบัติได้เข้ากราบหลวงปู่เพื่อรับโอวาท และรับฟังการแนะแนวทางธรรมะที่จะพากันออกเผยแผ่ธรรมทูตครั้งแรก หลวงปู่แนะวิธีอธิบายธรรมะขั้นปรมัตถ์ ทั้งสอนผู้อื่น และเพื่อปฏิบัติตนเองให้เข้าถึงสัจจธรรมนั้นด้วยลงท้ายหลวงปู่ได้กล่าวปรัชญาธรรมไว้ให้คิดด้วยว่า

คิดเท่าไรก็ไม่รู้ ต่อเมื่อหยุดได้จึงรู้ แต่ต้องอาศัยความคิดนั้นแหละจึงรู้

[อันหมายถึง คิดนึกปรุงแต่งเท่าไรก็ไม่รู้จักนิโรธ-การดับทุกข์ เมื่อหยุดคิดปรุงแต่ง อันยังให้ไม่เกิดเวทนาอันเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหาและทุกข์ในที่สุดนั่นแหละจึงจักรู้หรือพบนิโรธ แต่ก็ต้องอาศัยการคิดพิจารณาธรรมโดยการโยนิโสมนสิการเสียก่อนจึงจักเกิดสัมมาญาณความเข้าใจด้วยตนเองในโทษของการคิดนึกปรุงแต่ง]

ทั้งส่งเสริมทั้งทำลาย

กาลครั้งนั้น หลวงปู่ได้ให้โอวาทเตือนพระธรรมทูตครั้งแรกมีใจความตอนหนึ่งว่าฯ

“ท่านทั้งหลาย การที่จะออกจาริกไปเพื่อเผยแผ่ประกาศพระศาสนานั้น เป็นได้ทั้งส่งเสริมศาสนาและทำลายพระศาสนา ที่ว่าเช่นนี้เพราะองค์ธรรมทูตนั่นแหละตัวสำคัญ คือ เมื่อไปแล้วประพฤติตัวเหมาะสม มีสมณสัญญาจริยาวัตร งดงามตามสมณวิสัยผู้ที่ได้พบเห็น หากยังไม่เลื่อมใส ก็จะเกิดความเลื่อมใสขึ้น ส่วนผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสมากขึ้นเข้าไปอีกฯ ส่วนองค์ที่มีความประพฤติ และวางตัวตรงกันข้ามนี้ ย่อมทำลายผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้ถอยศรัทธาลง สำหรับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสเลย ก็ยิ่งถอยห่างออกไปอีกฯ จึงขอให้ทุกท่านจงเป็นผู้พร้อมไปด้วยความรู้ และความประพฤติ ไม่ประมาท สอนเขาอย่างไร ตนเองต้องทำอย่างนั้นให้ได้เป็นตัวอย่างด้วย”

เมื่อถึงปรมัตถ์แล้วไม่ต้องการ

ก่อนเข้าพรรษาปี ๒๔๘๖ หลวงพ่อเถาะ ซึ่งเป็นญาติของหลวงปู่ และบวชเมื่อวัยชราแล้ว ได้ออกธุดงค์ติดตามท่านอาจารย์เทสก์ ท่านอาจารย์สาม ไปอยู่จังหวัดพังงาหลายปี กลับมาเยี่ยมนมัสการหลวงปู่ เพื่อศึกษาข้อปฏิบัติทางกัมมัฏฐาน ต่อไปอีกจนเป็นที่พอใจแล้ว หลวงพ่อเถาะพูดตามประสาความคุ้นเคยว่า หลวงปู่สร้างโบสถ์ ศาลาได้ใหญ่โตสวยงามอย่างนี้ คงได้บุญได้กุศลอย่างใหญ่โตทีเดียว ฯ

หลวงปู่กล่าวว่า

"ที่เราสร้างนี่ก็สร้างเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์สำหรับโลก สำหรับวัดวาศาสนาเท่านั้นแหละ ถ้าพูดถึงเอาบุญเราจะมาเอาบุญอะไรอย่างนี้."

[เพราะการดับทุกข์แห่งตน คืออานิสงส์ ผลของบุญอันสูงสุดแล้ว]

ทุกข์เพราะอะไร

สุภาพสตรีวัยเลยกลางคนผู้หนึ่งเข้านมัสการหลวงปู่ พรรณาถึงฐานะของตนว่าอยู่ในฐานะที่ดี ไม่เคยขาดแคลนสิ่งใดเลย มาเสียใจกับลูกชายที่สอนไม่ได้ ไม่อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดี ตกอยู่ภายใต้อำนาจอบายมุขทุกอย่าง ทำลายทรัพย์สมบัติและจิตใจของพ่อแม่จนเหลือที่จะทนได้ ขอความกรุณาหลวงปู่ให้ช่วยแนะอุบายบรรเทาทุกข์ และแก้ไขให้ลูกชายพ้นจากอบายมุขนั้นด้วย ฯ
หลวงปู่ก็แนะนำสั่งสอนไปตามเรื่องนั้นๆ ตลอดถึงแนะอุบายทำใจให้สงบ รู้จักปล่อยวางให้เป็น เมื่อสุภาพสตรีนั้นกลับไปแล้ว หลวงปู่ปรารภธรรมะให้ฟังว่า

"คนเราสมัยนี้ เขาเป็นทุกข์เพราะความคิด."

อุทานธรรม

หลวงปู่ยังกล่าวธรรมกถาต่อมาอีกว่าสมบัติพัสถานทั้งหลายมันมีประจำอยู่ในโลกมาแล้วอย่างสมบูรณ์ ผู้ที่ขาดปัญญา และไร้ความสามารถ ก็ไม่อาจจะแสวงหาเพื่อยึดครองสมบัติเหล่านั้นได้ ย่อมครองตนอยู่ด้วยความฝืดเคือง และลำบากขันธ์ส่วนผู้ที่มีปัญญาความสามารถ ย่อมแสวงหายึดสมบัติของโลกไว้ได้อย่างมากมาย อำนวยความสะดวกสบายแก่ตนได้ทุกกรณีฯ ส่วนพระอริยเจ้าทั้ง

หลายท่านพยายามดำเนินตนเพื่อออกจากสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด ไปสู่ภาวะแห่งความไม่มีอะไรเลย เพราะว่า

“ในทางโลก มี สิ่งที่ มี ส่วนในทางธรรม มี สิ่งที่ ไม่มี”

อุทานธรรมต่อมา

เมื่อแยกพันธะแห่งความเกี่ยวเนื่องจิต กับสรรพสิ่งทั้งปวงได้แล้ว จิตก็จะหมดพันธะกับเรื่องโลก รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จะดีหรือเลว มันขึ้นอยู่กับจิตที่ออกไปปรุงแต่งทั้งนั้น แล้วจิตที่ขาดปัญญาย่อมเข้าใจผิด เมื่อเข้าใจผิดก็หลง ก็หลงอยู่ภายใต้อำนาจของเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย ทั้งทางกาย และทางใจ อันโทษทัณฑ์ทางกายอาจมีคนอื่นช่วยปลดปล่อยได้บ้าง ส่วนโทษทางใจ มีกิเลสตัณหาเป็นเครื่องรึงรัดไว้นั้น ต้องรู้จักปลดปล่อยตนด้วยตนเอง

“พระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านพ้นจากโทษทั้งสองทางความทุกข์จึงครอบงำไม่ได้”

อุทานธรรมข้อต่อมา

เมื่อบุคคลปลงผม หนวด เคราออกหมดแล้ว และได้ครองผ้ากาสาวพัสตร์เรียบร้อยแล้ว ก็นับว่าเป็นสัญญลักษณ์แห่งความเป็นภิกษุได้ แต่ยังเป็นได้แต่เพียงภายนอกเท่านั้น ต่อเมื่อเขาสามารถปลงสิ่งที่รกรุงรังทางใจ อันได้แก่อารมณ์ตกต่ำทางใจได้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นภิษุในภายในได้ฯ

ศีรษะที่ปลงผมหมดแล้ว สัตว์เลื้อยคลานเล็กน้อยเช่นเหาย่อมอาศัยอยู่ไม่ได้ฉันใด จิตที่พ้นจากอารมณ์ ขาดจากการปรุงแต่ง

แล้ว ทุกข์ก็อาศัยอยู่ไม่ได้ฉันนั้น ผู้มีปกติเป็นอยู่อย่างนี้ควรเรียกได้ว่า “เป็นภิกษุแท้”

พุทโธเป็นอย่างไร

หลวงปู่รับนิมนต์ไปโปรดญาติโยมที่กรุงเทพฯ เมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๑ ในช่วงสนทนาธรรม ญาติโยมสงสัยว่าพุทโธ เป็นอย่างไร หลวงปู่ได้เมตตาตอบว่า

เวลาภาวนาอย่าส่งจิตออกนอก ความรู้อะไรทั้งหลายทั้งปวงอย่าไปยึด ความรู้ที่เราเรียนกับตำหรับตำรา หรือจากครูบาอาจารย์อย่าเอามายุ่งเลย ให้ตัดอารมณ์ออกให้หมด แล้วก็เวลาภาวนาไปให้มันรู้ รู้จากจิตของเรานั่นแหละ จิตของเราสงบเราจะรู้เอง ต้องภาวนาให้มากๆ เข้า เวลามันจะเป็น จะเป็นของมันเอง ความรู้อะไรๆ ให้มันออกมาจากจิตของเรา

ความรู้ที่ออกจากจิตที่สงบนั่นแหละเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งถึงที่สุด ให้มันรู้ออกมาจากจิตนั่นแหละมันดี คือจิตมันสงบ

ทำจิตให้เกิดอารมณ์อันเดียว อย่าส่งจิตออกนอก ให้จิตอยู่ในจิต แล้วให้จิตภาวนาเอาเอง ให้จิตเป็นผู้บริกรรมพุทโธ พุทโธอยู่นั่นแหละ แล้วพุทโธ เราจะได้รู้จักว่า พุทโธ นั้นเป็นอย่างไร แล้วรู้เอง... เท่านั้นแหละ ไม่มีอะไรมากมาย.
[จิตอยู่ในจิต หมายถึง จิตอยู่กับสติ]

อยากได้ของดี

เมื่อต้นเดือนกันยายน ๒๕๒๖ คณะแม่บ้านมหาดไทย โดยมีคุณหญิงจวบ จิรโรจน์ เป็นหัวหน้าคณะ ได้นำคระแม่บ้านมหาดไทย

ไปบำเพ็ญสังคมสงเคราะห์ทางภาคอีสาน ได้ถือโอกาสแวะมนัสการหลวงปู่ เมื่อเวลา ๑๘.๐๐ น.ฯ

หลังจากกราบมนัสการและถามถึงอาการสุขสบายของหลวงปู่ และรับวัตถุมงคลเป็นที่ระลึกจากหลวงปู่แล้ว เห็นว่าหลวงปู่ไม่ค่อยสบาย ก็รีบออกมา แต่ยังมีสุภาพสตรีท่านหนึ่ง ถือโอกาสพิเศษกราบหลวงปู่ว่า ดิฉันขอของดีจากหลวงปู่ด้วยเถอะเจ้าค่ะ ฯ

หลวงปู่จึงเจริญพรว่า ของดีก็ต้องภาวนาเอาจึงจะได้ เมื่อภาวนาแล้ว ใจก็สงบ กายวาจาก็สงบ แล้วกายก็ดี วาจาใจก็ดี เราก็อยู่ดีมีสุขเท่านั้นเอง

ดิฉันมีภาระมาก ไม่มีเวลาจะนั่งภาวนา งานราชการเดี๋ยวนี้รัดตัวมากเหลือเกิน มีเวลาที่ไหนมาภาวนาได้คะ ฯ

หลวงปู่จึงต้องอธิบายให้ฟังว่า
“ถ้ามีเวลาสำหรับหายใจ ก็ต้องมีเวลาสำหรับภาวนา”

ปี ๒๕๒๒ หลวงปู่ไปพักผ่อน และเยี่ยมอาจารย์สมชายที่วัดเขาสุกิม จังหวัดจันทบุรี ขณะเดียวกันก็มีพระเถระอาวุโสรูปหนึ่งจากกรุงเทพฯ คือพระธรรมวราลังการ วัดบุปผารามเจ้าคณะภาคทางภาคใต้ไปอยู่ฝึกกัมมัฏฐานเมื่อวัยชราแล้ว เพราะมีอายุอ่อนกว่าหลวงปู่เพียงปีเดียว ฯ

เมื่อท่านทราบว่าหลวงปู่เป็นพระฝ่ายกัมมัฏฐานอยู่แล้ว ท่านจึงสนใจและศึกษาถามถึงผลของการปฏิบัติ ทานองสนทนาธรรมกันเป็นเวลานาน และกล่าวถึงภาระของท่านว่า มัวแต่ศึกษาและบริหารงานการคณะสงฆ์มาตลอดวัยชรา แล้วก็สนทนาข้อกัมมัฏฐานกับหลวงปู่อยู่เป็นเวลานาน ลงท้ายถามหลวงปู่สั้นๆ ว่าท่านยังมีโกรธอยู่ไหมฯ

หลวงปู่ตอบเร็วว่า

"มี แต่ไม่เอา"

[ผู้เขียน-หมายถึงมีความโกรธเกิดขึ้นในระดับของขันธ์๕ธรรมดาในลำดับแรก แล้วไม่เอาไปคิดนึกปรุงแต่งต่อซึ่งย่อมไม่มีสังขารเกิดขึ้นใหม่อีก ดังนั้นเวทนาก็เกิดขึ้นใหม่ไม่ได้เช่นกัน เมื่อดับเวทนาเสียแล้ว ตัณหาและอุปาทานความเป็นตัวตนของตนจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ความโกรธจะไปอาศัยเหตุเกิดกับสิ่งใดได้ จึงต้องดับไปอย่างรวดเร็ว ไม่เกิดอาการ เกิดดับๆๆๆ จนต่อเนื่องแลเป็นสายเดียวกัน อันเป็นทุกข์]

รู้ให้พร้อม

ระหว่างที่หลวงปู่พักรักษา ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ในรอบดึกมีจำนวนหลายท่านด้วยกัน เขาเหล่านั้นมีความสงสัยและอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง โดยที่สังเกตว่า บางวันพอเวลาดึกสงัดตีหนึ่งผ่านไปแล้ว ได้ยินหลวงปู่อธิบายธรรมะนานประมาณ ๑๐ กว่านาที แล้วสวดยถาให้พร ทำเหมือนหนึ่งมีผู้มารับฟังอยู่เฉพาะหน้าเป็นจำนวนมาก ครั้นจะถามพฤติการที่หลวงปู่ทำเช่นนั้นก็ไม่กล้าถาม ต่อเมื่อหลวงปู่ทำเช่นนั้นหลายๆครั้ง ก็ทนสงสัยต่อไปไม่ได้ จึงพากันถามหลวงปู่ตามลักษณาการนั้นฯ

หลวงปู่จึงบอกว่า

"ความสงสัยและคำถามเหล่านี้ มันไม่ใช่เป็นแนวทางปฏิบัติธรรม"

ประหยัดคำพูด

คณะปฏิบัติธรรมจากจังหวัดบุรีรัมย์หลายท่าน มีร้อยตำรวจเอกบุญชัย สุคนธมัต อัยการจังหวัด เป็นหัวหน้า มากราบหลวงปู่เพื่อฟังข้อปฏิบัติธรรมแลเรียนถามถึงการปฏิบัติยิ่งๆ ขึ้นไปอีก ซึ่งส่วนมากก็เคยปฏิบัติกับครูบาอาจารย์แต่ละองค์มาแล้ว และแสดง

แนวทางปฏิบัติไม่ค่อยจะตรงกัน เป็นเหตุให้เกิดความสงสัยยิ่งขึ้น จึงขอกราบเรียนหลวงปู่โปรดช่วยแนะแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง และทำได้ง่ายที่สุด เพราะหาเวลาปฏิบัติธรรมได้ยาก หากได้วิธีที่ง่ายๆ แล้วก็จะเป็นการถูกต้องอย่างยิ่งฯ

หลวงปู่บอกว่า
"ให้ดูจิต ที่จิต"

ง่าย แต่ทำได้ยาก

คณะของคุณดวงพร ธารีฉัตร จากสถานีวิทยุทหารอากาศ ๐๑ บางซื่อ นำโดยคุณอาคม ทันนิเทศ เดินทางไปถวายผ้าป่า และกราบนมัสการครูบาอาจารย์ตามสำนักต่างๆ ทางอีสาน ได้แวะกราบมนัสการหลวงปู่ หลังจากถวายผ้าป่า ถวายจตุปัจจัยไทยทานแด่หลวงปู่ และรับวัตถุมงคลเป็นที่ระลึกจากท่านแล้ว ต่างคนต่างก็ออกไปตลาดบ้าง พักผ่อนตามอัธยาศัยบ้าง
มีอยู่กลุ่มหนึ่งประมาณสี่ห้าคน เข้าไปกราบหลวงปู่แนะนำวิธีปฏิบัติง่ายๆ เพื่อแก้ไขความทุกข์ความกลุ้มใจ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเป็นประจำว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงได้ผลเร็วที่สุด ฯ

หลวงปู่บอกว่า
"อย่าส่งจิตออกนอก."
[อย่าส่งจิตออกนอก ไปคิดนึกปรุงแต่งหรือไปเสวยอารมณ์(รูป เสียง กลิ่นฯ.) ภายนอก หรือให้พิจารณาอยู่ในกาย(กายานุปัสสนา)
ข้อควรระวัง พิจารณาอยู่ในกายหรือภายในกาย ไม่ใช่หมายถึง "จิตส่งใน" ที่จิตเป็นสมาธิหรือฌาน แล้วคอยส่องหรือจับสังเกตุแต่กายและจิตของตนเองว่าดีไม่ดี สบายหรือไม่สบาย อย่างนี้เป็นอันตรายอย่างยิ่งในภายหลัง]

ทิ้งเสีย

สุภาพสตรีท่านหนึ่ง เป็นชนชั้นครูบาอาจารย์ เมื่อฟังธรรมปฏิบัติจากหลวงปู่จบแล้ว ก็อยากทราบถึงวิธีไว้ทุกข์ที่ถูกต้องตามธรรมเนียม เขาจึงพูดปรารภต่อไปอีกว่า คนสมัยนี้ไว้ทุกข์กันไม่ค่อยจะถูกต้องและตรงกัน ทั้งๆที่สมัย ร.๖ ท่านทำไว้เป็นแบบอย่างดีอยู่แล้ว เช่น เมื่อมีญาติพี่น้องหรือญาติผู้ใหญ่ถึงแก่กรรมลง ก็ให้ไว้ทุกข์ ๗ วันบ้าง ๕๐ วันบ้าง ๑๐๐ วันบ้าง แต่ปรากฏว่าคนทุกวันนี้ทำอะไรรู้สึกว่าลักลั่นกันไม่เป็นระเบียบ ดิฉันจึงขอเรียนถามหลวงปู่ว่าการไว้ทุกข์ที่ถูกต้อง ควรไว้อย่างไรเจ้าคะฯ

หลวงปู่บอกว่า

"ทุกข์ ต้องกำหนดรู้ เมื่อรู้แล้วให้ละเสีย ไปไว้มันทำไม."

[หลวงปู่สอนกิจญาณในอริยสัจ๔]

จริง ตามความเป็นจริง

สุภาพสตรีชาวจีนผู้หนึ่ง ถวายสักการะแด่หลวงปู่แล้ว เขากราบเรียนถามว่า ดิฉันจะต้องไปอยู่ที่อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรมย์เพื่อทำมาค้าขายอยู่ใกล้ญาติทางโน้น ทีนี้ทางญาติๆก็เสนอแนะว่า ควรจะขายของชนิดนั้นบ้าง ชนิดนี้บ้าง ตามแต่เขาจะเห็นดีว่าอะไรขายได้ดี ดิฉันยังมีความกังวลใจตัดสินใจเอาเองไม่ได้ว่าจะเลือกขายของอะไร จึงให้หลวงปู่ช่วยแนะนำด้วยว่า จะให้ดิฉันขายอะไรจึงจะดีเจ้าคะฯ

"ขายอะไรก็ดีทั้งนั้นแหละ ถ้ามีคนซื้อ."

ไม่ได้ตั้งจุดหมาย

เมื่อจันทร์ ๘ พฤษภาคม ๒๕๒๒ คณะนายทหารประมาณ ๑๐ กว่านายเข้านมัสการหลวงปู่เมื่อเวลาค่ำแล้ว ก็จะเดินทางต่อเข้ากรุงเทพ ฯ ในคณะนายทหารเหล่านั้น มียศพลโทสองท่าน หลังสนทนากับหลวงปู่เป็นเวลาพอสมควร ก็ถอดเอาพระเครื่องจากคอของแต่ละท่านรวมใส่ในพานถวายให้หลวงปู่ช่วยอธิษฐานแผ่เมตตาพลังจิตให้ ท่านก็อนุโลมตามประสงค์ แล้วก็มอบคืนไป นายพลท่านหนึ่งถามว่า ทราบว่ามีเหรียญหลวงปู่ออกมาหลายรุ่นแล้ว อยากถามหลวงปู่ว่ามีรุ่นไหนดังบ้าง ฯ

หลวงปู่ตอบว่า
“ไม่มีดัง”

คนละเรื่อง

มีชายหนุ่มจากต่างจังหวัดไกลสามสี่คนเข้าไปหาหลวงปู่ ขณะที่ท่านพักผ่อนอยู่ที่มุขศาลาการเปรียญ ดูอากัปกิริยาของเขาแล้วคงคุ้นเคยกับพระนักเลงองค์ใดองค์หนึ่งมาก่อนแล้ว สังเกตุจากการนั่ง การพูด เขานั่งตามสบาย พูดตามถนัด ยิ่งกว่านั้นเขาคงเข้าใจว่าหลวงปู่นี้คงสนใจกับเครื่อง รางของขลังอย่างดี เขาพูดถึงชื่อเกจิอาจารย์อื่นๆ ว่าให้ของดีของวิเศษแก่ตนหลายอย่าง ในที่สุดก็งัดเอาของมาอวดกันเองต่อหน้าหลวงปู่ คนหนึ่งมีหมูเขี้ยวตัน คนหนึ่งมีเขี้ยวเสือ อีกคนมีนอแรด ต่างคนต่างอวดอ้างว่าของตนดีวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ มีคนหนึ่งเอ่ยปากว่า หลวงปู่ฮะ อย่างไหนแน่ดีวิเศษกว่ากันฮะ ฯ

หลวงปู่ก็อารมณ์รื่นเริงเป็นพิเศษยิ้มๆ แล้วว่า

“ไม่มีดี ไม่มีวิเศษอะไรหรอก เป็นของสัตว์เดียรัจฉานเหมือนกัน.”

[ล้วนแล้วแต่เป็นสีลัพพตปรามาส]

ปรารภธรรมะให้ฟัง

คราวหนึ่ง หลวงปู่กล่าวปรารภธรรมะให้ฟังว่า เราเคยตั้งสัจจะจะอ่านพระไตรปิฎกจนจบ ในพรรษาที่ ๒๔๙๕ เพื่อสำรวจดูว่าจุดจบของพระพุทธศาสนาอยู่ตรงไหน ที่สุดแห่งสัจจธรรม หรือที่สุดของทุกข์นั้น อยู่ตรงไหน พระพุทธเจ้าทรงกล่าวสรุปไว้ว่าอย่างไร ครั้นอ่านไป ตริตรองไปกระทั่งถึงจบ ก็ไม่เห็นตรงไหนที่มีสัมผัสอันลึกซึ้งถึงจิตของเราให้ตัดสินใจได้ว่า นี่คือที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ ที่สุดแห่งมรรคผล หรือที่เรียกว่านิพพานฯ

มีอยู่ตอนหนึ่ง คือ ครั้งนั้นพระสารีบุตรออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ พระพุทธเจ้าตรัสเชิงสนทนาธรรมว่า สารีบุตร สีผิวของเธอผ่องใสยิ่งนัก วรรณะของเธอหมดจดผุดผ่องยิ่งนัก อะไรเป็นวิหารธรรมของเธอ พระสารีบุตรกราบทูลว่า “ความว่างเปล่าเป็นวิหารธรรมของข้าพระองค์” (สุญญตา) ฯ

ก็เห็นมีเพียงแค่นี้แหละ ที่มาสัมผัสจิตของเรา.

ปรารภธรรมะให้ฟัง

จบพระไตรปิฎกหมดแล้ว จำพระธรรมได้มากมาย พูดเก่ง อธิบายได้อย่างซาบซึ้ง มีคนเคารพนับถือมาก ทำการก่อสร้างวัตถุไว้ได้อย่างมากมาย หรือสามารถอธิบายถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างละเอียดแค่ไหนก็ตาม "ถ้ายังประมาทอยู่ ก็นับว่ายังไม่ได้รสชาติของพระศาสนาแต่ประการใดเลย เพราะสิ่งเหล่านี้ยังเป็นของ

ภายนอกทั้งนั้น เมื่อพูดถึงประโยชน์ ก็เป็นประโยชน์ภายนอกคือเป็นไปเพื่อสงเคราะห์สังคม เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น เพื่อสงเคราะห์อนุชนรุ่นหลัง หรือเป็นสัญญลักษณ์ของศาสนวัตถุ ส่วนประโยชน์ของตนที่แท้นั้น คือ ความพ้นทุกข์ “จะพ้นทุกข์ได้ต่อเมื่อรู้ จิตหนึ่ง.”

คิดไม่ถึง

สำนักปฏิบัติแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นสาขาของหลวงปู่นี่เอง อยู่ด้วยกันเฉพาะพระประมาณห้าหกรูป อยากจะเคร่งครัดเป็นพิเศษ ถึงขั้นสมาทานไม่พูดจากันตลอดพรรษา คือ ไม่ให้มีเสียงเป็นคำพูดออกมาจากปากใคร ยกเว้นการสวดมนต์ทำวัตร หรือสวดปาติโมกข์เท่านั้น ครั้นออกพรรษาแล้ว พากันไปกราบหลวงปู่ เล่าถึงการปฏิบัติอย่างเคร่งของพวกตนว่า นอกจากปฏิบัติข้อวัตรอย่างอื่นแล้วสามารถหยุดพูดได้ตลอดพรรษาด้วยฯ

หลวงปู่ฟังฟังแล้วยิ้มหน่อยหนึ่ง พูดว่า

“ดีเหมือนกัน เมื่อไม่พูดก็ไม่มีโทษทางวาจา แต่ที่ว่าหยุดพูดได้นั้นเป็นไปไม่ได้หรอก นอกจากพระอริยบุคคลผู้เข้านิโรธสมาบัติชั้นละเอียดดับสัญญาเวทนาเท่านั้นแหละที่ไม่พูดได้ นอกนั้นพูดทั้งวันทั้งคืน ยิ่งพวกที่ตั้งปฏิญาณว่าจะไม่พูดนั่นแหละยิ่งพูดมากกว่าคนอื่น เพียงแต่ไม่ออกเสียงให้คนอื่นได้ยินเท่านั้น.”

อย่าตั้งใจไว้ผิด

นอกจากหลวงปู่จะนำปรัชญาธรรมที่ออกจากจิตของท่านมาสอนแล้ว โดยที่ท่านอ่านพระไตรปิฎกจบมาแล้ว ตรงไหนที่ท่านเห็นว่าสำคัญและเป็นการเตือนใจในทางปฏิบัติให้ตรงและลัดที่สุด ท่านก็จะยกมากล่าวเตือนอยู่เสมอ เช่น หลวงปู่ยกพุทธพจน์ตอนหนึ่งที่

พระพุทธเจ้าตรัสเตือนว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ มิใช่เพื่อหลอกลวงคน มิใช่เพื่อให้คนมานิยมนับถือ มิใช่เพื่ออานิสงค์ลาภสักการะและสรรเสริญ มิใช่อานิสงค์เป็นเจ้าลัทธิอย่างนั้นอย่างนี้ฯ ที่แท้พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ เพื่อสังวระ-ความสำรวม เพื่อปหานะ-ความละ เพื่อวิราคะ-ความหายกำหนัดยินดี และเพื่อนิโรธะ-ความดับทุกข์ ผู้ปฏิบัติและนักบวชต้องมุ่งตามแนวทางนี้ นอกจากแนวทางนี้แล้วผิดทั้งหมด.”

พระพุทธพจน์

หลวงปู่ว่า ตราบใดที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ตราบนั้นย่อมมีทิฏฐิ และเมื่อมีทิฏฐิแล้วยากที่จะเห็นตรงกัน เมื่อไม่เห็นตรงกัน ก็เป็นเหตุให้โต้เถียงวิวาทกันอยู่ร่ำไป สำหรับพระอริยเจ้าผู้เข้าถึงธรรมแล้วก้ไม่มีอะไรสำหรับมาโต้แย้งกับใคร ใครมีทิฏฐิอย่างไร ก็ปล่อยเป็นเรื่องของเขาไป ดังพุทธพจน์ตอนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดอันบัณฑิตทั้งหลายในโลกกล่าวว่ามีอยู่ แม้เราตถาคตก็กล่าวสิ่งนั้นว่ามีอยู่ สิ่งใดอันบัณฑิตทั้งหลายในโลกกล่าวว่าไม่มี แม้เราตถาคตก็กล่าวสิ่งนั้นว่าไม่มี ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่โต้แย้งเถียงกับโลก แต่โลกย่อมวิวาทโต้เถียงกับเรา

นักปฏิบัติลังเล

ปัจจุบันนี้ ศาสนิกชนผู้สนใจในการปฏิบัติฝ่ายวิปัสสนา มีความงงงวยสงสัยอย่างยิ่งในแนวทางปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้เริ่มต้นสนใจเนื่องจากคณาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาแนะแนวปฏิบัติไม่ตรงกัน ยิ่งไป

กว่านั้นแทนที่จะอธิบายให้เขาเข้าใจโดยความเป็นธรรม ก็กลับทำเหมือนไม่อยากจะยอมรับคณาจารย์อื่น สำนักอื่น ว่าเป็นการถูกต้อง หรือถึงขั้นดูหมิ่นสำนักอื่นไปแล้วก็เคยมีไม่น้อยฯ

ดังนั้น เมื่อมีผู้สงสัยทำนองนี้มากแล้วเรียนถามหลวงปู่อยู่บ่อยๆ จึงได้ยินหลวงปู่อธิบายให้ฟังอยู่เสมอๆ ว่า

"การเริ่มต้นปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้น จะเริ่มต้นโดยวิธีไหนก็ได้ เพราะผลมันก็เป็นอันเดียว กันอยู่แล้ว ที่ท่านสอนแนวปฏิบัติไว้หลายแนวนั้นเพราะจริตของคนไม่เหมือนกัน จึงต้องมีวัตถุ สี แสง และคำสำหรับบริกรรม เช่น พุทโธ อรหัง เป็นต้น เพื่อหาจุดใดจุดหนึ่งให้จิตรวมอยู่ก่อน สงบ แล้ว คำบริกรรมเหล่านั้นก็หลุดหายไปเอง แล้วก็ถึงรอยเดียวกัน รสเดียวกัน คือมีวิมุตติเป็นแก่น มีปัญญาเป็นยิ่ง."

หมายเหตุผู้เขียน - หลวงปู่ท่านหมายถึงการปฏิบัติที่ถูกต้อง แต่แตกแขนงออกเป็นหลายแนวทางการปฏิบัติตามจริตผู้ปฏิบัติ หรือตามสำนักนั้นๆ มิได้หมายถึงการปฏิบัติแบบผิดๆอันเป็นโทษอย่างแน่นอน

อยู่ ก็อยู่ให้เหนือ

ผู้ที่เข้านมัสการหลวงปู่ทุกคน และทุกครั้ง มักจะพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า แม้หลวงปู่จะมีอายุใกล้ร้อยปีแล้วก็จริง แต่ดูผิวพรรณยังผ่องใส และสุขภาพอนามัยแข็งแรงดี แม้ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดท่านตลอดมาก็ยากที่จะได้เห็นท่านแสดงอาการหมองคล้ำ หรืออิดโรย หรือหน้านิ่วคิ้วขมวดให้เห็น ท่านมีปรกติสงบเย็น เบิกบานอยู่เสมอ มีอาพาธน้อย มีอารมณ์ดี ไม่ตื่นเต้นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่เผลอคล้อยตามไปตามคำสรรเสริญ หรือคำตำหนิติเตียนฯ

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ท่ามกลางพระเถระฝ่ายวิปัสสนา สนทนาธรรมเรื่องการปฏิบัติกับหลวงปู่ ถึงปรกติจิตที่อยู่เหนือความทุกข์ โดยลักษณาการอย่างไรฯ

หลวงปู่ว่า

"การไม่กังวล การไม่ยึดถือ นั่นแหละวิหารธรรมของนักปฏิบัติ."

ทำจิตให้สงบได้ยาก

การปฏิบัติภาวนาสมาธินั้น จะให้ผลเร็วช้าเท่าเทียมกันเป็นไปไม่ได้ บางคนได้ผลเร็ว บางคนก็ช้า หรือยังไม่ได้ผลลิ้มรสแห่งความสงบเลยก็มี แต่ก็ไม่ควรท้อถอย ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบความเพียรทางใจ ย่อมเป็นบุญกุศลขั้นสูงต่อจากการบริจาคทานรักษาศีล เคยมีลูกศิษย์จำนวนมากเรียนถามหลวงปู่ว่า อุตส่าห์พยายามภาวนาสมาธินานมาแล้ว แต่จิตไม่เคยสงบเลย แส่ออกไปข้างนอกอยู่เรื่อย มีวิธีอื่นใดบ้างที่พอจะปฏิบัติได้ ฯ

หลวงปู่เคยแนะวิธีอีกอย่างหนึ่งว่า

"ถึงจิตจะไม่สงบก็ไม่ควรให้มันออกไปไกล ใช้สติระลึกไปแต่ในกายนี้ ดูให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภสัญญา หาสาระแก่นสารไม่ได้ เมื่อจิตมองเห็นชัดแล้ว จิตก็จะเกิดความสลดสังเวช เกิดนิพพิทา ความหน่าย คลายกำหนัด ย่อมตัดอุปาทานขันธ์ได้เช่นเดียวกัน."

หลักธรรมแท้

มีอยู่อย่างหนึ่งที่นักปฏิบัติชอบพูดถึง คือ ชอบโจษขานกัน

ว่า นั่งภาวนาแล้วเห็นอะไรบ้าง ปรากฏอะไรออกมาบ้าง หรือไม่ก็ว่า ตนนั่งภาวนามานานแล้วไม่เคยเห็นปรากฏอะไรออกมาบ้างเลย หรือบางคนก็ว่า ตนได้เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้อยู่เสมอ ทำให้บางคนเข้าใจผิดคิดว่า ภาวนาแล้วตนจะได้เห็นสิ่งที่ต้องการเป็นต้น ฯ

หลวงปู่เคยเตือนว่า การปรารถนาเช่นนั้นผิดทั้งหมด เพราะการภาวนานั้นเพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมอย่างแท้จริง

“หลักธรรมที่แท้จริงนั้น คือ จิต ให้กำหนดดูจิต ให้เข้าใจจิตตัวเองให้ลึกซึ้ง เมื่อเข้าใจจิตตัวเองได้ลึกซึ้งแล้ว นั่นแหละได้แล้วซึ่งหลักธรรม.”

มีปรกติไม่แวะเกี่ยว

อยู่รับใช้ใกล้ชิดหลวงปู่เป็นเวลานานสามสิบกว่าปี จนถึงวาระสุดท้ายของท่านนั้น เห็นว่าหลวงปู่มีปฏิปทา ตรงต่อพระธรรมวินัย ตรงต่อการปฏิบัติ เพื่อพ้นทุกข์อย่างเดียว ไม่แวะเกี่ยวกับวิชาอาคมของศักสิทธิ์ หรือสิ่งชวนสงสัยอะไรเลยแม้แต่น้อย เช่น มีคนขอให้เป่าหัวให้ ก็ถามว่า เป่าทำไม มีคนขอให้เจิมรถ ก็ถามเขาว่า เจิมทำไม มีคนขอให้บอกวันเดือนหรือฤกษ์ดี ก็บอกว่าวันไหนก็ดีทั้งนั้นฯ หรือเมื่อท่านเคี้ยวหมาก มีคนขอชานหมากฯ

หลวงปู่ว่า

“เอาไปทำไมของสกปรก.”

ทำโดยกริยา

บางครั้งอาตมานึกไม่สบายใจ เกรงว่าตัวเองจะมีบาป ที่เป็นผู้มีส่วนทำให้หลวงปู่ต้องแวะเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ได้สนใจหรือไม่ถนัดใจครั้ง

แรก คือ วันนั้นหลวงปู่ไปร่วมงานเปิดพิพิธภัณฑ์บริขารท่านอาจารย์มั่น ที่วัดป่าสุธาวาส สกลนคร มีพระเถระวิปัสสนามากประชาชนก็มาก เขาเหล่านั้นจึงถือโอกาสเข้าหาครูบาอาจารย์ทั้งหลายเพื่อกราบเพื่อขอ จึงมีหลายคนที่มาขอให้หลวงปู่เป่าหัว เมื่อเห็นท่านเฉยอยู่จึงขอร้องท่านว่า หลวงปู่เป่าให้เขาให้แล้วๆไป ท่านจึงเป่าให้ ต่อมาเมื่อเสียไม่ได้ก็เจิมรถให้เขา ทนอ้อนวอนไม่ได้ก็ให้เขาทำเหรียญ และเข้าพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล ฯ

แต่ก็มีความสบายใจอย่างยิ่งเมื่อฟังคำหลวงปู่ว่าฯ

“การกระทำของเราในสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงกริยาภายนอกที่เป็นไปในสังคม หาใช่เป็นกริยาที่นำไปสู่ภพ ภูมิ หรือมรรคผลนิพพานแต่ประการใดไม่.”

ปรารภธรรมะให้ฟัง

คำสอนทั้ง ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น เป็นเพียงอุบายให้คนทั้งหลายหันมาดูจิตนั่นเอง คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายก็เพราะกิเลสมีมากมาย แต่ทางดับทุกข์ได้มีทางเดียวพระนิพพาน การที่เรามีโอกาสปฏิบัติธรรมที่ถูกทางเช่นนี้มีน้อยนัก หากปล่อยโอกาสให้ผ่านไปเราจะหมดโอกาสพ้นทุกข์ทันในชาตินี้ แล้วจะต้องหลงอยู่ในความเห็นผิดอีกนานแสนนาน เพื่อที่จะพบธรรมอันเดียวกันนี้ ดังนั้นเมื่อเราเกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้ว รีบปฏิบัติให้พ้นเสีย มิฉนั้นจะเสียโอาสอันดีนี้ไป เพราะว่าเมื่อสัจจธรรมถูกลืม ความมืดมนย่อมครอบงำปวงสัตว์ให้อยู่กองทุกข์สิ้นกาลนาน.

ปรารภธรรมะให้ฟัง

มิใช่ครั้งเดียวเท่านั้นที่หลวงปู่เปรียบเทียบธรรมะให้ฟัง มีอยู่

อีกครั้งหนึ่ง หลวงปู่ว่าปัญญาภายนอกคือปัญญาสมมติ ไม่ทำให้จิตแจ้งในพระนิพพานได้ ต้องอาศัยปัญญาอริยมรรคจึงเข้าถึงพระนิพพานได้ ความรู้ของนักวิทยาศาสตร์เช่น ไอสไตน์ มีความรู้มาก มีความสามารถมาก แยกปรมาณูที่เล็กที่สุด จนเข้าถึงมิติที่ ๔ แล้ว แต่ไอสไตน์ไม่รู้จักนิพพาน จึงเข้าพระนิพพานไม่ได้ “จิตที่แจ้งในอริยมรรคเท่านั้นจึงเป็นไปเพื่อการตรัสรู้จริง ตรัสรู้ยิ่ง ตรัสรู้พร้อม เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน.”

วิธีระงับดับทุกข์แบบหลวงปู่

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๐ โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ กำลังครอบงำข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกระทรวง มหาดไทยอย่างหนัก คือ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา และทุกข์ แน่นอน ความทุกข์โศกนี้อันนี้ย่อมปกคลุมถึงบุตรภรรยาด้วย

จึงมีอยู่วันหนึ่ง คุณหญิงคุณนายหลายท่านได้ไปมนัสการหลวงปู่ พรรณนาถึงทุกข์โศกที่กำลังได้รับ เพื่อให้หลวงปู่ได้แนะวิธีหรือช่วยเหลืออย่างใดอย่งหนึ่งแล้วแต่ท่านจะเมตตาฯ หลวงปู่กล่าวว่า

“บุคคลไม่ควรเศร้าโศกอาลัยถึงสิ่งนอกกายทั้งหลายที่มันผ่านพ้นไปแล้ว มันหมดไปแล้วเพราะสิ่งเหล่านั้นมันได้ทำหน้าที่ของมันอย่างถูกต้องโดยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว.”

เมื่อกล่าวถึงสัจจธรรมแล้ว ย่อมลงสู่กระแสเดียวกัน

มีท่านผู้คงแก่เรียนหลายท่านซอบถามว่า คำกล่าว หรือเทศน์ของหลวงปู่ดูคล้ายนิกายเซ็น หรือคล้ายมาจากสูตรเว่ยหล่างเป็นต้น

อาตมาเรียนถามหลวงปู่ก็หลายครั้ง ในที่สุดท่านกล่าวอย่างเป็นกลางว่า

สัจจธรรมทั้งหมดมีอยู่ประจำโลกอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสรู้สัจจธรรมนั้นแล้ว ก็นำมาสั่งสอนสัตว์โลก เพราะอัธยาศัยของสัตว์ไม่เหมือนกัน หยาบบ้าง ประณีตบ้าง พระองค์จึงเปลืองคำสอนไว้มากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เมื่อมีนักปราชญ์ฉลาดสรรหาคำพูดให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อจะอธิบายสัจจธรรมนั้นนำมาตีแผ่เผยแจ้งแก่ผู้มุ่งสัจจธรรมด้วยกัน เราย่อมต้องอาศัยแนวทางในสัจจธรรมนั้นที่ตนเองไตร่ตรองเห็นแล้วว่าถูกต้อง และสมบูรณ์ที่สุดนำเผยแผ่ออกไปอีก โดยไม่คำนึงถึงคำพูด หรือไม่ได้ยึดติดในอักขระพยัญชนะตัวใดเลยแม้แต่น้อยนิดเดียว.

ละเอียด

หลวงพ่อเบธ วัดป่าโคกหม่อน ได้เข้าสนทนา ธรรมถึงการปฏิบัติทางสมาธิภาวนา เล่าถึงผลการปฏิบัติขั้นต่อๆ ไปว่าได้บำเพ็ญสมาธิภาวนามานานให้จิตเข้าถึงอัปปนาสมาธิได้เป็นเวลานานๆ ก็ได้ครั้นถอยจากสมาธิออกมา บางทีก็เกิดความรู้สึกเอิบอิ่มอยู่เป็นเวลานาน บางทีก็เกิดความสว่างไสว เข้าใจสรรพางค์กายได้ครบถ้วน หรือมีอะไรต้องปฏิบัติต่อไปอีก

หลวงปู่ว่า

“อาศัยพลังอัปปนาสมาธินั่นแหละ มาตรวจสอบจิต แล้วปล่อยวางอารมณ์ทั้งหมด อย่าให้เหลืออยู่.”

ว่าง

ในสมัยต่อมา หลวงพ่อเบธ พร้อมด้วยพระสหธรรมิกอีกสองรูป และมีคฤหัสถ์หลายคนด้วย เข้านมัสการหลวงปู่ฯ

หลังจากหลวงปู่ได้แนะนำข้อปฏิบัติแก่ผู้ที่เข้ามาใหม่แล้ว หลวงพ่อเบธถามถึงข้อปฏิบัติที่หลวงปู่แนะเมื่อคราวที่แล้ว ว่าการปล่อยวางอารมณ์นั้น ทำได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราว หรือชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น ไม่อาจให้อยู่ได้เป็นเวลานานฯ

หลวงปู่ว่า

"แม้ที่ว่าปล่อยวางอารมณ์ได้ชั่วขณะหนึ่งนั้น ถ้าสังเกตุจิตไม่ดีหรือสติไม่สมบูรณ์เต็มที่แล้ว ก็อาจเป็นไปได้ว่าละจากอารมณ์หยาบไปอยู่กับอารมณ์ละเอียดก็ได้ จึงต้องหยุดความคิดทั้งปวงเสียแล้วปล่อยจิตให้ตั้งอยู่บนความไม่มีอะไรเลย."

[หมายเหตุผู้เขียน - การ"ละจากอารมณ์หยาบไปอยู่กับอารมณ์ละเอียด" เป็นสิ่งที่ควรสังวรระวังอย่างมาก เพราะนักปฏิบัติจะไปยึดความสงบ ความสบาย ความสุข อันเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้องแทนอารมณ์หยาบเดิมๆ เพราะความเคยชินเดิมๆ นั่นเองที่คอยจับจ้องคอยยึดอยู่โดยไม่รู้ตัว, ซึ่งเป็นการปฏิบัติผิดไม่ถูกทางเช่นกัน, ต้องไม่ยึดมั่น ไม่หมายมั่น ในความสงบความสุขความสบายอันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติที่ถูกต้องเพราะละทุกข์เป็นบางส่วนได้แล้วด้วยเช่นกัน, ผู้เขียนมีประสบการณ์แบบนี้มาแล้วจึงอยากเตือนกันไว้ก่อน]

ไม่ค่อยแจ่ม

กระผมได้อ่านประวัติการปฏิบัติธรรมของหลวงปู่เมื่อสมัยเดินธุดงค์ว่า หลวงปู่เข้าใจเรื่องจิตได้ดีว่า จิตปรุงกิเลส หรือว่ากิเลสปรุงจิต ข้อนี้หมายความว่าอย่างไร ฯ

หลวงปู่อธิบายว่า

“จิตปรุงกิเลส คิอ การที่จิตบังคับให้กาย วาจา ใจ กระทำสิ่งภายนอก ให้มี ให้เป็น ให้เลว ให้เกิดวิบาก แล้วยึดติดอยู่ว่า นั่นเป็นตัว นั่นเป็นตน ของเรา ของเขา

กิเลสปรุงจิต คือ การที่สิ่งภายนอกเข้ามา ทำให้จิตเป็นไปตามอำนาจของมัน แล้วยึดว่ามีตัว มีตนอยู่ สำคัญผิดจากความเป็นจริงอยู่ร่ำไป.”

ความหลังยังฝังใจ

ครั้งหนึ่งหลวงปู่ไปพักผ่อนที่วัดโยธาประสิทธิ์ พระเณรจำนวนมากพากันมากราบนมัสการหลวงปู่ ฟังโอวาสของหลวงปู่แล้ว หลวงตาพลอยผู้บวชเมื่อแก่ แต่สำรวมดี ได้ปรารภถึงตนเองว่า กระผมบวชมานานก็พอสมควรแล้ว ยังไม่อาจตัดห่วงอาลัยในอดีตได้แม้ตั้งใจอย่างไรก็ยังเผลอจนได้ ขอทราบอุบายวิธีอย่างอื่นเพื่อปฏิบัติตามแนวนี้ต่อไปด้วยครับกระผม ฯ

หลวงปู่ว่า

“อย่าให้จิตแล่นไปสู่อารมณ์ภายนอก ถ้าเผลอ เมื่อรู้ตัวให้รีบดึงกลับมา อย่าปล่อยให้มันรู้อารมณ์ดีชั่ว สุขหรือทุกข์ ไม่คล้อยตามและไม่หักหาญ.”

รู้จากการเรียนรู้ กับ รู้จากการปฏิบัติ

ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ที่กระผมจำจากตำราและฟังครูสอนนั้น จะตรงกับเนื้อหาตามที่หลวงปู่เข้าใจหรือ ฯ

หลวงปู่อธิบายว่า

“ศีล คือ ปรกติจิตที่อยู่อย่างปราศจากโทษ เป็นจิตที่มีเกราะกำบังป้องกันการกระทำชั่วทุกอย่าง, สมาธิ ผลสืบเนื่องมาจากการรักษาศีล คือ จิตที่มีความมั่นคง มีความสงบเป็นพลัง ที่จะส่งต่อไปอีก, ปัญญา ผู้รู้ คือ จิตที่ว่างเบาสบาย รู้แจ้งแทงตลอดตามความเป็นจริงอย่างไร ฯ. วิมุตติ คือ จิตที่เข้าถึงความว่าง จากความว่างคือ ละความสบาย เหลือแต่ความไม่มี ไม่เป็น ไม่มีความคิด(ปรุงแต่ง-ผู้เขียน)เหลืออยู่เลย.”

หยุด ต้องหยุดให้เป็น

นักปฏิบัติกราบเรียนหลวงปู่ว่า กระผมพยายามหยุดคิดหยุดนึก (ปรุงแต่ง-ผู้เขียน) ให้ได้ตามที่หลวงปู่เคยสอน แต่ไม่เป็นผลสำเร็จสักที ซ้ำยังเกิดความอึดอัด แน่นใจ สมองมึนงง แต่กระผมก็ยังศรัทธาว่าที่หลวงปู่สอนไว้ย่อมไม่ผิดพลาดแน่ ขอทราบอุบายวิธีต่อไปด้วยฯ

หลวงปู่บอกว่า

“ก็แสดงถึงความผิดพลาดอยู่แล้ว เพราะบอกให้หยุดคิดหยุดนึก(ปรุงแต่ง-ผู้เขียน) ก็กลับไปคิด(ปรุงแต่ง)ที่จะหยุดคิดเสียอีกเล่า แล้วอาการหยุดคิด(ปรุงแต่ง)จะอุบัติขึ้นได้อย่างไร จงกำจัดอวิชชาแห่งการหยุดคิดหยุดนึก(ปรุงแต่ง)เสียให้สิ้น เลิกล้มความคิดที่จะหยุดคิดเสียก็สิ้นเรื่อง.”

ผลคล้ายกัน แต่ไม่เหมือนกัน

แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันคล้ายวันเกิดของหลวงปู่ ซึ่งพอดีกับวันออกพรรษาแล้วได้ ๒ วันของทุกปี สานุศิษย์ทั้งฝ่ายปริยัติ

และฝ่ายปฏิบัติก็นิยมเดินทางไปกราบนมัสการหลวงปู่ เพื่อศึกษาและไตร่ถามข้อวัตรปฏิบัติ หรือรายงานผลของการปฏิบัติตลอดพรรษา ซึ่งเป็นกิจที่ศิษของหลวงปู่กระทำอยู่เช่นนี้ตลอดมา ฯ

หลังจากฟังหลวงปู่แนะนำข้อวัตรปฏิบัติอย่างพิสดารแล้ว หลวงปู่จบลงด้วยคำว่า

“การศึกษาธรรม ด้วยการอ่านการฟัง สิ่งที่ได้ก็คือ สัญญา (ความจำได้) การศึกษาธรรมด้วยการลงมือปฏิบัติ สิ่งที่เป็นผลของการปฏิบัติ คือ ภูมิธรรม.”

มีอยู่จุดเดียว

ในนามสัทธิวิหาริกของหลวงปู่ มีพระมหาทวีสุข สอบเปรียญ ๙ ประโยค ได้เป็นองค์แรก ทางวัดบูรพารามจึงจัดฉลองพัดประโยค ๙ ถวายฯ

หลังพระมหาทวีสุขถวายสักการะแก่หลวงปู่แล้ว ท่านได้ให้โอวาสแบบปรารภธรรมว่า “ผู้ที่สามารถสอบเปรียญ ๙ ประโยคได้นั้น ต้องมีความเพียรอย่างมาก และมีความฉลาดเพียงพอ เพราะถือว่าเป็นการจบหลักสูตรฝ่ายปริยัติ และต้องแตกฉานในพระไตรปิฎก การสนใจทางปริยัติอย่างเดียวพ้นทุกข์ทุกข์ไม่ได้ ต้องสนใจปฏิบัติทางจิตต่อไปอีกด้วย.”ฯ

หลวงปู่กล่าวว่า

“พระธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น ออกไปจากจิตของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ทุกสิ่งทุกอย่างออกจากจิต อยากรู้อะไรค้นได้ที่จิต.”

หวังผลไกล

เมื่อมีแขกหรืออุบาสกอุบาสิกาไปกราบนมัสการหลวงปู่ แต่หลวงปู่มีปรกติไม่เคยถามถึงเรื่องอื่นไกล มักถามว่า ญาติโยมเคยภาวนาบ้างไหม? บางคนก็ตอบว่าเคย บางคนก็ตอบว่าไม่เคย ในจำนวนนั้นมีคนหนึ่งฉะฉานกว่าใคร เขากล่าวว่า ดิฉันเห็นว่าพวกเราไม่จำเป็นต้องมาวิปัสสนาอะไรให้มันลำบากลำบนนัก เพราะปีหนึ่งๆ ดิฉันก็ฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตั้งหลายวัด ท่านว่า อานิสงส์การฟังเทศน์มหาชาตินี้จะได้ถึงศาสนาพระศรีอาริย์ ก็จะพบแต่ความสุขความสบายอยู่แล้ว (สีลัพพตปรามาส-ผู้เขียน) ต้องมาทรมานให้ลำบากทำไม ฯ

“สิ่งประเสริฐอันมีอยู่เฉพาะหน้าแล้วไม่สนใจ กลับไปหวังไกลถึงสิ่งที่เป็นเพียงการกล่าวถึง เป็นลักษณะของคนที่ไม่เอาไหนเลย ก็ในเมื่อมรรคผลนิพพานในศาสนาสมณโคดมในปัจจุบันนี้ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ กลับเหลวไหลไม่สนใจ เมื่อถึงศาสนาพระศรีอาริย์ ก็ยิ่งเหลวไหลมากกว่านี้อีก.”

โลกนี้ มันก็มีเท่าที่เราเคยรู้มาแล้วนั่นเอง

บางครั้งที่หลวงพ่อสังเกตเห็นว่า ผู้มาปฏิบัติ ยังลังเลใจเสียดายในความสนุกเพลิดเพลินแบบโลกล้วน จนไม่อยากจะมาปฏิบัติธรรมฯ

ท่านแนะนำชวนคิดให้เห็นชัดว่า

“ขอให้ท่านทั้งหลาย จงสำรวจดูความสุขว่า ตรงไหนที่ตนเห็นว่ามันสุขที่สุดในชีวิต ครั้นสำรวจดูแล้ว มันก็แค่นั้นแหละ แค่ที่

เราเคยพบมาแล้วนั่นเอง ทำไมจึงไม่มากกว่านั้น มากกว่านั้นไม่มีในโลกนี้ มีอยู่แค่นั้นเอง แล้วก็ซ้ำๆ ซากๆ อยู่แค่นั้น เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ร่ำไป มันจึงน่าจะมีความสุขชนิดพิเศษกว่า ประเสริฐกว่านั้น ปลอดภัยกว่านั้น พระอริยเจ้าทั้งหลายท่านจึงสละสุขส่วนน้อยนั้นเสีย เพื่อแสวงหาสุขอันเกิดจากความสงบกาย สงบจิต สงบกิเลส เป็นความสุขที่ปลอดภัยหาสิ่งใดเปรียบมิได้เลย.”

ไม่ยาก สำหรับผู้ที่ไม่ติดอารมณ์

วัดบูรพารามที่หลวงปู่จำพรรษาตลอด ๕๐ ปี ไม่มีได้ไปจำพรรษาที่ไหนเลย เป็นวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง หน้าศาลากลางติดกับศาลจังหวัดสุรินทร์ ด้วยเหตุนี้จึงมีเสียงรบกวนความสงบอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะเมื่อถึงฤดูงานช้างแฟร์หรือฤดูเทศกาลแต่ละอย่าง แสงเสียงอึกทึกครึกครื้นตลอดเจ็ดวันบ้าง สิบห้าวันบ้าง ภิกษุสามเณรผู้มีจิตใจยังอ่อนไหวอยู่ ย่อมได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอย่างยิ่ง ฯ

เมื่อนำเรื่องนี้กราบเรียนหลวงปู่ทีไร ก็ได้คำตอบทำนองเดียวกันทุกครั้งว่า

“มัวสนใจอะไรกับสิ่งเหล่านี้ ธรรมดาแสงย่อมสว่าง ธรรมดาเสียงย่อมดัง หน้าที่ของมันเป็นเช่นนั้นเอง เราไม่ใส่ใจฟังเสียงก็หมดเรื่อง จงทำตัวเราไม่ให้เป็นปฏิปักษ์กับสิ่งแวดล้อม เพราะมันมีอยู่อย่างนี้ เป็นอยู่อย่างนี้เอง เพียงแต่ทำความเข้าใจกับมันให้ถ่องแท้ด้วยปัญญาอันลึกซึ้งเท่านั้นเอง.”

กล่าวเตือน

บางครั้งหลวงปู่แทบจะรำคาญกับพวกที่ปฏิบัติเพียงไม่กี่มากน้อย ก็มาถามแบบเร่งผลให้ทันตาเห็น ฯ

ท่านกล่าวเตือนว่า

“การปฏิบัติ ให้มุ่งปฏิบัติเพื่อสำรวม เพื่อความละ เพื่อคลายความกำหนัดยินดี เพื่อความดับทุกข์ ไม่ใช่เพื่อสวรรค์วิมาน หรือแม้แต่นิพพานก็ไม่ต้องตั้งเป้าหมายเพื่อจะเห็นทั้งนั้น ให้ปฏิบัติไปเรื่อยๆ ไม่ต้องอยากเห็นอะไร เพราะนิพานมันเป็นของว่างไม่มีตัว ไม่มีตน หาที่ตั้งไม่ได้ หาที่เปรียบไม่ได้ ปฏิบัติไปจึงจะรู้เอง.”

ละอย่างหนึ่ง ติดอีกอย่างหนึ่ง

ลูกศิษย์ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติธรรมคนหนึ่ง เข้านมัสการหลวงปู่ รายงานผลการปฏิบัติให้หลวงปู่ฟังด้วยความภาคภูมิใจว่า ปลื้มใจอย่างยิ่งที่ได้พบหลวงปู่วันนี้ ด้วยกระผมปฏิบัติตามที่หลวงปู่แนะนำก็ได้ผลไปตามลำดับ คือ เมื่อลงมือนั่งภาวนาก็เริ่มละสัญญาอารมณ์ภายนอกหมด จิตก็หมดความวุ่น จิตรวม จิตสงบ จิตดิ่งลงสู่สมาธิ หมดอารมณ์อื่น เหลือแต่ความสุข สุขอย่างยิ่ง เย็นสบาย แม้จะให้อยู่ตรงนี้นานเท่าไรก็ได้ ฯ

หลวงปู่ยิ้มแล้วพูดว่า

“เออ ก็ดีแล้วที่ได้ผล พูดถึงสุขในสมาธิมันก็สุขจริงๆ จะเอาอะไรมาเปรียบเทียบไม่ได้ แต่ถ้าติดอยู่แค่นั้น มันก็ได้แค่นั้นแหละยังไม่เกิดปัญญาอริยมรรค ที่จะตัดภพ ชาติ ตัณหา อุปาทานได้ ให้ละสุขนั้นเสียก่อน แล้วพิจารณาขันธ์๕ให้แจ่มแจ้งต่อไป.”

ตัวอย่างเปรียบเทียบ

มรรคผลนิพพาน เป็นสิ่งปัจจัตตัง คือ รู้เห็นได้จำเพาะตน โดยแท้ ผู้ใดปฏิบัติเข้าถึง ผู้นั้นเห็นเอง แจ่มแจ้งเอง หมดสงสัยในพระศาสนาได้โดยสิ้นเชิง มิฉนั้นแล้วจะต้องเดาเอาอยู่ร่ำไป แม้จะมีผู้อธิบายให้ลึกซึ้งอย่างไร ก็รู้ได้แบบเดา สิ่งใดยังเดาอยู่สิ่งนั้นก็ยังไม่แน่นอนฯ

ยกตัวอย่างเช่น เต่ากับปลา เต่าอยู่ได้สองโลกคือ โลกบนบกกับโลกในน้ำ ส่วนปลาอยู่ได้โลกเดียวคือในน้ำ ขึนมาบนบกก็ตายหมด ฯ

วันหนึ่ง เต่าลงไปในน้ำแล้ว ก็พรรณนาความสุขสบายบนบกให้ปลาฟังว่า มันมีแต่ความสุขสบาย แสงสีสวยงาม ไม่ต้องลำบากเหมือนอยู่ในน้ำฯ

ปลาพากันฟังด้วยความสนใจ และอยากเห็นบก จึงถามเต่าว่า บนบกลึกมากไหม เต่าว่า มันจะลึกอะไร ก็มันบกฯ

เอ บนบกนั้นมีคลื่นมากไหม มันจะคลื่นอะไรก็มันบกฯ

เอ บนบกมีเปือกตมมากไหม มันจะมีอะไรก็มันบกฯ

ให้สังเกตดูคำที่ปลาถาม เอาแต่ความรู้ที่มีอยู่ในน้ำถามเต่า เต่าก็ได้แต่ปฏิเสธ

“จิตปุถุชนที่เดามรรคผลนิพพาน ก็ไม่ต่างอะไรกับปลา.”

ไม่เคยเห็นหวั่นไหวในเหตุการณ์อะไร

เวลา ๔ ทุ่มผ่านไปแล้ว เห็นหลวงปู่ยังนั่งพักผ่อนอยู่ตามสบายจึงเข้าไปกราบเรียนว่า หลวงปู่ครับ หลวงปู่ขาวมรณภาพเสียแล้ว หลวงปู่ก็แทน ที่จะถามว่า ด้วยเหตุใด เมื่อไร ก็ไม่ถาม กลับ

พูดต่อไปเลยว่า

“เออ ท่านอาจารย์ขาว ก็หมดภาระการแบกหามสังขารเสียที พบกันเมื่อ ๔ ปีที่ผ่านมาเห็นลำบากสังขาร ต้องให้คนอื่นช่วยเหลืออยู่เสมอ เราไม่มีวิบากของสังขาร เรื่องวิบากของสังขารนี้ แม้จะเป็นพระอริยเจ้าชั้นไหนก็ต้องต่อสู้จนกว่าจะขาดจากกัน ไม่เกี่ยวข้องกันอีก แต่ตามปรกติสภาวะของจิตนั้นมันก็ยังอยู่กับสิ่งเหล่านี้เอง เพียงแต่จิตที่ฝึกดีแล้วเมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นย่อมละ และระงับได้เร็วไม่กังวล ไม่ยึดถือ หมดภาระเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น มันก็แค่นั้นเอง.”

ผู้ที่เข้าใจธรรมะได้ถูกต้อง หายาก

เมื่อไฟไหม้จังหวัดสุรินทร์ครั้งใหญ่ได้ผ่านไปแล้ว ผลคือความทุกข์ยากสูญสิ้นเนื้อประดาตัว และเสียใจอาลัยอาวรณ์ในทรัพย์สินถึงขั้นเสียสติไปก็มีหลายราย วนเวียนมาลำเลิกให้หลวงปู่ฟังว่าอุตส่าห์ทำบุญเข้าวัด ปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ทำไมบุญกุศลจึงไม่ช่วย ทำไมธรรมะจึงไม่ช่วยคุ้มครอง ไฟไหม้บ้านวอดวายหมดแล้วเขาเหล่านั้นก็เลิกเข้าวัดทำบุญไปหลายราย เพราะธรรมะไม่ช่วยเขาให้พ้นจากไฟไหม้บ้านฯ

หลวงปู่ว่า

“ไฟมันทำตามหน้าที่ของมัน ธรรมะไม่ได้ช่วยใครในลักษณะนั้น หมายความว่า ความอันตรธาน ความวิบัติ ความเสื่อมสลาย ความพลัดพรากจากกัน มันมีประจำโลกอยู่แล้ว สิ่งเหล่า นี้ (สภาวะธรรมชาติ-ผู้เขียน) ทีนี้ผู้มีธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมะ เมื่อประสบกับภาวะเช่นนั้นแล้ว จะวางใจอย่างไรจึงไม่เป็นทุกข์ อย่างนี้ต่างหาก ไม่ใช่ธรรมะไม่ให้แก่ ไม่ให้ตาย ไม่ให้หิว ไม่ให้ไฟไหม้ ไม่ใช่อย่างนั้น.”

หมายเหตุผู้เขียน"ปฏิจจสมุปบาท" ผู้เขียนเมื่อปฏิบัติใหม่ๆ อันเป็นไปตามความเชื่อความยึดเดิมๆ ที่แอบซ่อนอยู่ในจิตตามที่ได้สืบทอดกันต่อๆมา การปฏิบัติจึงเป็นเพื่อหวังบุญ หวังกุศล ก็ด้วยหวังว่าบุญกุศลนั้นจะยัง**ประโยชน์โดยตรง** ในอันที่จะไม่ให้เกิดทุกข์โศก โรคภัยฯ กล่าวคือ เพื่อไม่ให้เกิด ไม่ให้มี ไม่ให้เป็น, อยากให้เป็นดังนี้ ดังนั้น เป็นต้น. อันล้วนเป็นความเข้าใจผิดที่เรียกว่า **สีลัพพตปรามาส** อันเป็นธรรมหรือสิ่งที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์(สังโยชน์) อันทำให้ไม่สามารถเจริญในธรรมได้เพราะความไม่เข้าใจสภาวะธรรมอันถูกต้องแท้จริงดังที่หลวงปู่กล่าวไว้ เมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้องจึงจะยังให้เกิด**ประโยชน์โดยตรง และยิ่งใหญ่**ได้

ต้องปฏิบัติจึงหมดสงสัย

เที่อมีผู้ถามถึง การตาย การเกิดใหม่ หรือถามถึงชาติหน้าชาติหลัง หลวงปู่ไม่เคยสนใจที่จะตอบ หรือมีผู้กล่าวค้านว่า เชื่อหรือไม่เชื่อ นรกสวรรค์มีจริง หรือไม่มีประการใด หลวงปู่ไม่เคยคว้าหาเหตุผลเพื่อจะเอาค้านใคร หรือไม่เคยหาหลักฐานเพื่อยืนยัน เพื่อให้ใครยอมจำนนแต่ประการใด ท่านกลับแนะนำว่า

"ผู้ปฏิบัติที่แท้จริงนั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติหน้าชาติหลัง หรือนรกสวรรค์อะไรก็ได้ ให้ตั้งใจปฏิบัติให้ตรง ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างแน่วแน่ก็พอ ถ้าสวรรค์มีจริงถึง ๑๖ ชั้นตามตำรา ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ก็ได้เลื่อนฐานะตนเองโดยลำดับ หรือถ้าสวรรค์นรกไม่มีเลย ผู้ปฏิบัติดีแล้วขณะนี้ย่อมไม่ไร้ประโยชน์ ย่อมอยู่เป็นสุขเป็นมนุษย์ชั้นเลิศ การฟังจากคนอื่น การค้นคว้าจากตำรานั้น ไม่อาจแก้ข้อสงสัยได้ ต้องเพียรปฏิบัติ ทำวิปัสสนาญาณ ให้แจ้งความสงสัยก็หมดไปเองโดยสิ้นเชิง."

หมายเหตุผู้เขียน - เรื่องชาติหน้า ชาติหลัง แม้องค์พระศาสดาก็ไม่ทรงพยากรณ์ (สอน) ดังเช่น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เพราะเป็นโทษแก่ผู้ฟัง เพราะไม่ว่าคำตอบจะเป็นเยี่ยงไร ผู้ฟังก็ไม่สามารถเข้าใจ หรือพิสูจน์ได้ตามคำสอนนั้นๆ และไม่เป็นเรื่องของการปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ในปัจจุบันชาติเลย รังแต่จะเป็นโทษแก่ผู้ฟังเป็นที่สุด และจะเป็นที่ถกเถียงกันไม่รู้จบ หาเหตุหาผลมาถกกันไม่รู้จบสิ้น เพราะทั้งผู้พูด และผู้ฟังย่อมไม่สามารถพิสูจน์ให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นได้ด้วยตนเอง

เขาต้องการอย่างนั้นเอง

แม้จะมีคนเป็นกลุ่ม อยากฟังความคิดเห็นของหลวงปู่เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ยกบุคคลมาอ้างว่า ท่านผู้นั้นผู้นี้สามารถระลึกชาติย้อนหลังได้หลายชาติว่าตนเคยเกิดเป็นอะไรบ้าง และใครเคยเป็นแม่เป็นญาติกับบ้าง

หลวงปู่ว่า

“เราไม่เคยสนใจเรื่องอย่างนี้แค่อุปจารสมาธิก็เป็นได้แล้วทุกอย่าง มันออกไปจากจิตทั้งหมด อยากรู้อยากเห็นอะไร จิตมันบันดาลให้รู้ให้เห็นได้ทั้งนั้น และรู้ได้เร็วเสียด้วย หากพอใจเพียงแค่นี้ผลดีที่ได้ก็คือ ทำให้กลัวการเวียนว่ายตายเกิดในภพที่ต่ำ แล้วตั้งใจทำดี บริจาคทาน รักษาศีล แล้วก็ไม่เบียดเยียนกัน พากันกระหยิ่มยิ้มย่องในผลบุญของตน ส่วนการที่จะกำจัดกิเลสเพื่อทำลายอวิชชาตัณหา อุปาทาน เข้าถึงความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง อีกอย่างหนึ่งต่างหาก.”

ไม่มีนิทานสาธก

อยู่ใกล้ชิดหลวงปู่ตลอดระยะเวลายาวนาน คำสอนของท่านไม่เคยมีนิทานสาธก หรือนิทานสนุกอะไรที่หลวงปู่ยกมาบรรยายให้ฟังสนุกๆเลย ไม่ว่าชาดกหรือเรื่องประกอบปัจจุบันฯ

คำสอนของท่านล้วนแต่เป็นสัจจธรรมขั้นปรมัตถ์ หรือไม่ก็เป็นคำจำกัดความอย่างกะทัดรัด ชนิดระมัดระวัง หรือคล้ายประหยัดคำพูดอย่างยิ่ง แม้แต่การสอนพิธีกรรม หรือศาสนพิธีและการทำบุญบริจาคทานอะไร ในระดับศีลธรรมหลวงปู่ทำในระดับปล่อยวางหมดส่วนมากหลวงปู่กล่าวว่า

“เรื่องพิธีกรรม หรือบุญกริยาวัตถุต่างๆทั้งหลาย ก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ยังใ ห้เกิดกุศลได้อยู่ หากแต่ว่าสำหรับนักปฏิบัติแล้ว อาจถือได้ว่าเป็นไปเพื่อกุศลเพียงนิดหน่อยเท่านั้นเอง.”

ปฏิปุจฉา

ด้วยความคุ้นเคยอละอยู่ใกล้ชิดหลวงปู่มาเป็นเวลานาน เมื่ออาตมาถามปัญหาอะไรท่าน หลวงปู่ท่านมักจะตอบด้วยการย้อนกลับคืน ทำนองให้คิดหาคำตอบเอาเอง ฯ

เช่นถามว่า พระอรหันต์ท่านมีใจสะอาด สว่างแล้ว ท่านอาจรู้เลขหวยได้อย่างแม่นยำหรือครับฯ

ท่านตอบว่า “พระอรหันต์ ท่านใส่ใจเพื่อจะรู้สิ่งเหล่านี้หรือ”

ถามว่า พระอรหันต์ท่านเคยนอนหลับฝันเหมือนคนธรรมดาด้วยหรือเปล่าครับฯ

ท่านตอบว่า “การหลับแล้วเกิดฝัน เป็นเรื่องของสังขารชันธ์ ไม่ใช่หรือ.”

ถามว่าพระปุถุชนธรรมดายังหนาด้วยกิเลส แต่มีความสามารถสอนคนอื่นให้เขาบรรลุถึงอรหันต์ เคยมีบ้างไหมครับหลวงปู่ฯ

ท่านตอบว่า “หมอบางคน ทั้งที่ตัวเองยังมีโรคอยู่ แต่ก็เคยรักษาคนอื่นให้หายจากโรคได้ มีอยู่ทั่วไปไม่ใช่หรือ.”

ปรกตินิสัยประจำตัวของหลวงปู่

ทางกาย มีร่างกายแข็งแรง กระฉับกระเฉงว่องไว สมสัดส่วน สะอาดปราสจากกลิ่นตัว มีอาพาธน้อย ท่านจะสรงน้ำอุ่นวันละครั้งเท่านั้น

ทางวาจา เสียงใหญ่ แต่พูดเบา พูดน้อย พูดสั้น พูดจริง พูดตรง ปราศจากมายาทางคำพูด คือ ไม่พูดเลียบเคียง ไม่พูดโอ่ ไม่พูดปลอบโยน ไม่พูดประชด ไม่พูดนินทา ไม่พูดขอร้อง ขออภัย ไม่พูดขอโทษ ไม่พูดถึงความฝัน ไม่พูดเล่านิทานชาดก หรือนิทานปรัมปรา เป็นต้นฯ

ทางใจ มีสัจจะ ตั้งใจทำสิ่งใดแล้วทำโดยสำเร็จ มีเมตตากรุณาเป็นประจำ สงบเสงี่ยมเยือกเย็น อดทน ไม่เคยมีอาการกระวนกระวาย วู่วาม ไม่แสดงอาการอึดอัดหงุดหงิด หรือรำคาญ ไม่แสวงหาของ หรือสั่งสม หรืออาลัยอาวรณ์กับของที่สูญหาย ไม่ประมาท รุ่งเรืองด้วยสติสัมปชัญญะและเบิกบานอยู่เสมอ เป็นอยู่โดยปราศจากทุกข์ ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์ ไม่ถูกภาวะอื่นครอบงำ

ท่านสอนอยู่เสมอว่า

"ให้ทำความเข้าใจกับสภาวะธรรมอย่างชัดแจ้งว่า เกิดขึ้น เปลี่ยนแปลง สลายไป อย่าทุกข์โศกเพราะสภาวะนั้นเป็นเหตุ."

มีเวทนาหนัก แต่ไม่หนักด้วยเวทนา

หลวงปู่อาพาธหนักอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ เป็นวันที่ ๑๗ ของการอยู่โรงพยาบาล คืนนั้น หลวงปู่มีอาการอ่อนเพลียอย่างมาก ถึงกับต้องให้ออกซิเจนช่วยหายใจโดยตลอด เวลาดึกมากแล้ว คือหกทุ่มกว่า ท่านอาจารย์ยันตระ พร้อมบริวารหลายท่าน เข้าไปขอกราบเยี่ยมหลวงปู่ เห็นเป็นกรณีพิเศษจึงให้ท่านเข้าไปกราบเยี่ยมได้ หลวงปู่นอนตะแคงขวา หลับตาตลอด เมื่อคณะของอาจารย์ยันตระกราบนมัสสการแล้ว ท่านอาจารย์ยันตระขยับก้มไปชิดหูหลวงปู่แล้วถามว่า "หลวงปู่ยังมีเวทนาอยู่หรือ"

หลวงปู่ตอบว่า

"เวทนากับร่างกายนั้นมีอยู่ตามธรรมชาติของมัน แต่ไม่ได้เสวยเวทนานั้นเลย"

เดินทางลัด ที่ปลอดภัย

เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๖ ก่อนที่หลวงปู่จะกลับจากโรงพยาบาลจุฬาฯ ได้ชักชวนกันทำบุญถวายสังฆทาน เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่บรรพชนที่สร้างโรงพยาบาลฯ ที่ล่วงลับแล้วฯ เมื่อพิธีถวายสังฆทานผ่านไปแล้ว มีนายแพทย์ และนางพยาบาลจำนวนหนึ่งเข้าไปกราบนมัสการหลวงปู่ แสดงความดีใจที่หลวงปู่หายจากอาพาธครั้งนี้ พร้อมทั้งกล่าวปิยวาจาว่า หลวงปู่มีสุขภาพอนามัยแข็งแรงดี

หน้าตาสดใสเหมือนไม่ได้ผ่านการอาพาธมา คงจะเป็นผลจากการที่หลวงปู่มีภาวนาสมาธิจิตดี พวกกระผมมีเวลาน้อยหาโอกาสเพียรภาวนาสมาธิได้ยาก มีวิธีใดบ้างที่จะปฏิบัติได้ง่ายๆ หรือโดยย่อที่สุดฯ

หลวงปู่ตอบว่า

"มีเวลาเมื่อไร ให้ปฏิบัติเมื่อนั้น, การฝึกจิต การพิจารณาจิต เป็นวิธีลัดสั้นที่สุด."

ทั้งหมดอยู่ที่ความประพฤติ

ตลอดชีวิตของหลวงปู่ ท่านไม่ยอมรับกับการถือฤกษ์งามยามดีอะไรเลย แม้จะถูกถามถูกขอให้บอกเพียงว่า จะบวชวันไหน จะสึกวันไหน หรือวันเดือนปีไหนดีเสียอย่างไร หลวงปู่ก็ไม่เคยเผลอเออออวยด้วย มักจะพูดว่าวันไหนเดือนไหนก็ดีทั้งนั้นแหละ คือ ถ้ามีผู้ขอเช่นนี้ ท่านมักให้เขาหาเอาเอง หรือมักบอกว่าวันไหนก็ได้ ถ้าสะดวกดีแล้วเป็นฤกษ์ดีทั้งหมดฯ

หลวงปู่สรุปลงว่า

"ทุกอย่างรวมอยู่ที่ความประพฤติ คือ ฤกษ์ดี ฤกษ์ร้าย โชคดี โชคร้าย เรื่องเคราะห์ กรรม บาป บุญ อะไรทั้งหมดนี้ ล้วนออกไปจากความประพฤติของมนุษย์ทั้งนั้น"

[หลวงปู่สอนไว้ อันเป็นจริง และถูกต้องตามหลักปรมัตถธรรม "อิทัปปัจจยตา" อันมีสาระสำคัญว่า "เพราะเหตุนี้มี ผลนี้จึงเกิดขึ้น" หรือธรรมใดเกิดแต่เหตุ อันคือกรรมที่หมายถึงการกระทำ-ความประพฤตินั่นเอง ล้วนมิได้เกิดแต่ฤกษ์ผานาทีแต่อย่างใด อันเป็นดั่งพระพุทธพจน์ที่ตรัสสั่งสอนไว้ว่า "บุคคลประพฤติชอบเวลาใด เวลานั้นได้ชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี เป็นมงคลดี เป็นเช้าดี อรุณดี เป็นขณะดี ยามดี และ (นับได้ว่า) เป็นอันได้ทำบูชาดีแล้วในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ทั้งหลาย แม้กายกรรมของเขา (นั้น) ก็เป็นสิทธิโชค วจีกรรมก็เป็นสิทธิโชค มโนกรรมก็เป็นสิทธิโชค ประณิธานของเขาก็(ย่อมต้อง)

เป็นสิทธิโชค ครั้นกระทำกรรม (การกระทำใดๆ) ทั้งหลายที่เป็นสิทธิโชคแล้ว เขาย่อมได้ประสบแต่ผลที่มุ่งหมายอันเป็นสิทธิโชค" (อง.ติก. ๒๐/๕๙๕/๓๗๙ หรือพุทธธรรม น. ๒๑๕)]

ไม่เคยกระทำแบบแสดง

หลวงปู่ไม่มีมารยาในทางอยากโชว์ เพื่อให้เด่น ให้สง่าแก่ตนเอง เช่นการถ่ายรูปของท่าน ถ้าใครอยากถ่ายรูปท่าน ก็ต้องหาจังหวะให้ดีระหว่างที่ท่านห่มผ้าสังฆาฏิเรียบร้อย เพื่อลงปาฏิโมกข์ หรือบวชนาคหรือเข้าพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วขอถ่ายรูปท่านในจังหวะนี้ย่อมได้ถ่าย เมื่อท่านอยู่ตามธรรมดา แล้วขอร้องท่านให้ลุกไปนุ่งห่มมาตั้งท่าให้ถ่าย แบบนี้หวังได้ยากอย่างยิ่ง เช่น มีสุภาพสตรีท่านหนึ่งจากกรุงเทพฯ นำผ้าห่มชั้นดีมาถวายหลวงปู่เมื่อหน้าหนาว พอถึงเดือนห้าหน้าร้อน เผอิญเขาได้ไปกราบหลวงปู่อีก จึงขอให้ท่านเอาผ้ามาห่มให้เขาถ่ายรูปด้วย เพราะตอนถวายไม่ได้ถ่ายไว้ หลวงปู่ปฏิเสธว่า ไม่ต้องหรอก แม้เขาจะขอเป็นครั้งที่สองที่สาม ท่านก็ว่าไม่จำเป็นอยู่นั่นเองฯ

เมื่อสุภาพสตรีนั้นลากลับไปแล้ว อาตมาไม่ค่อยสบายใจจึงถามท่านว่า โยมเขาไม่พอใจ หลวงปู่ทราบไหมฯ

หลวงปู่ยิ้มแล้วตอบว่า
"รู้อยู่ ที่เขามีความไม่พอใจ ก็เพราะใจเขามีความไม่พอ"

สุรินทร์ถิ่นกำเนิดของหลวงปู่

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เป็นชาวสุรินทร์โดยกำเนิด ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๑ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

เรื่องราวของจังหวัดสุรินทร์ถิ่นกำเนิดของหลวงปู่เมื่อสมัย ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว ตามที่หลวงปู่เล่าให้ฟังและท่านเจ้าคุณพระโพธินันทมุนี (สมศักดิ์ ปณฑิโต) ได้เรียบเรียงบันทึกไว้ มีดังต่อไปนี้

ชุมชนสุรินทร์ในอดีตไม่มีหลักฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่สันนิษฐานว่ามีมาไม่ต่ำกว่า ๒,๐๐๐ ปี เคยผ่านความรุ่งเรืองมาสมัยหนึ่งในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านจากผืนที่ราบโคราช ลงสู่แคว้นเจนละของกัมพูชา

สุรินทร์ หรือ **เมืองประทายสมันต์** หรือ **ไผทสมันต์** ในอดีต อยู่ในพื้นที่ราบต่ำที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและมวลสัตว์ป่านานาชนิด

หลักฐานเมืองโบราณที่พบเห็น ได้แก่ปราสาทหินหลายแห่ง เช่น ปราสาทหินภูมิโปน ปราสาทระแงง ปราสาทยายเหงา ปราสาทตาเหมือน ปราสาทจอมพระ ปราสาทเบง เป็นต้น รวมทั้งกำแพงเมืองสุรินทร์เดิมซึ่งมี ๒ ชั้นเคยตั้งตระหง่านมาเมื่อ ๑๐๐ ปีที่แล้ว ก็ยังมีหลักฐานเหลือให้เห็นได้ชัดเจน

ในสมัยนั้นบ้านเรือนมีน้อย ไม่แออัดเหมือนทุกวันนี้

ด้านทิศใต้ของ **วัดบูรพาราม** ของหลวงปู่เป็นกำแพงเมืองชั้นในสูงตระหง่านบังหลังคากุฏิ เพิ่งจะอันตรธานหายไปเมื่อไม่เกิน ๑๐๐ ปีมานี้เอง

จากกำแพงเมืองชั้นในออกไปทางทิศใต้เพียง ๕๐๐ เมตร จะเป็นกำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งมี **วัดจุมพลสุทธาวาส** (วัดที่หลวงปู่เข้าอุปสมบท) อยู่ติดขอบกำแพงด้านใน

เลยกำแพงเมืองชั้นนอกออกไปเป็นเขตชนบททั้งสิ้น ห่างออกไปไม่ถึง ๒ กิโลเมตร จะเป็น **ลำห้วยเสนง** ฝั่งห้วยจะมีไม้ยางป่าขนาดมหึมาเต็มไปหมด ชุกชุมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ไม่ว่าหมูป่า ลิง ชะนี ค่าง แม้กระทั่งแรดก็ปรากฏให้เห็นทั่วไป

ห่างออกไป ๕-๑๐ กิโลเมตร จึงจะพบหมู่บ้านสักแห่ง ซึ่งมีบ้านเรือนประมาณ ๔-๕ หลังเท่านั้น

หมู่บ้านที่หลวงปู่ถือกำเนิดชื่อว่า บ้านปราสาท ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

หลวงปู่ได้เล่าถึงบรรพบุรุษของท่านว่า รุ่นปู่ทวดของท่านอาศัยอยู่ที่บ้านสลักได ตั้งอยู่นอกกำ แพงเมืองด้านตะวันออก

ประมาณปี พ.ศ.๒๓๙๘ คุณตาของหลวงปู่ชื่อคุณตาแสร์ และญาติพี่น้องรวม ๕ ครอบครัว ตั้งใจจะพากันอพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ **เขมรต่ำ** (ประเทศกัมพูชา) จึงเดินทางด้วยช้างมุ่งลงทางใต้ไปเรื่อยๆ

เมื่อเดินทางไปได้ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ก็ได้พบกับคณะของ **พระยาสุรินทร์ภักดีศรีไผทสมันต์** (ม่วง) เจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๕ กำลังออกสำรวจพื้นที่อยู่

ท่านเจ้าเมืองทราบว่าครอบครัวเหล่านั้นกำลังจะไปทำมาหากินที่เขมรต่ำจึงได้ทัดทานไว้ โดยชี้แจงถึงความยากลำบากและอันตรายในการเดินทาง รวมทั้งสภาพบ้านเมืองของเขมรที่ไม่สงบเรียบร้อย ยังไม่น่าไว้วางใจ

พร้อมกันนั้น ท่านเจ้าเมืองก็แนะนำและขอร้องให้พากันตั้งบ้านเรือนอยู่ทำมาหากิน ณ สถานที่แห่งนั้น ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ใครใคร่จะจับจองเอาที่ดินที่นามากเท่าไรก็ได้

คณะผู้อพยพก็คล้อยตาม รวมทั้งยำเกรงท่านเจ้าเมืองด้วย

จึงตกลงตั้งหลักแหล่งอยู่ ณสถานที่นั้น ได้ช่วยกันหักร้างถางพง สร้างบ้านเรือนตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นมา และด้วยหมู่บ้านนั้นตั้งอยู่ใกล้เคียงกับปราสาทโบราณ จึงเรียกขานกันว่า **บ้านปราสาท**

คุณตาแสร์ของหลวงปู่เป็นนายบ้าน ทำหน้าที่ปกครองดูแลหมู่บ้านปราสาทแห่งนั้น

คุณตาแสร์มีลูก ๖ คน คือ ๑. นายมาก ๒. นางเงิม (มารดาของหลวงปู่) ๓. นายม่วง ๔. นางแก้ว ๕. นางเมอะและ ๖. นายอ่อน

ครอบครัวของคุณตาแสร์ก็ขยายสาขาเพิ่มสมาชิกออกไป บางส่วนก็อยู่ในบ้านปราสาท บางส่วนก็อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง บางส่วนก็อพยพย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นตามวิถีชีวิตของแต่ละคน

การประกอบอาชีพของผู้คนสมัยนั้น ได้แก่การทำไร่ เริ่มต้นด้วยการแผ้วถางป่าที่หนาทึบเพื่อปลูกข้าว ฟักแฟง แตงกวา สำหรับใช้ทำอาหาร นอกจากนี้ก็เก็บของป่า ล่าสัตว์ ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์

สำหรับผู้หญิงทำงานบ้าน เลี้ยงลูกและดูแลสัตว์เลี้ยง มีเป็ด ไก่ หมู วัว ควาย เป็นต้น นอกจากนั้นก็ทอผ้า ปั่นด้าย เลี้ยงไหม

บ้านเรือนก็สร้างกันอย่างง่ายๆ พออยู่ได้ ตัดโค่นต้นไม้กันเป็นต้นๆ ใช้ขวานถากไม้ทั้งต้นให้เป็นเสา หรือผ่าครึ่งแล้วถากให้บางเป็นแผ่นกระดาน นำใบไม้ หรือไม้ไผ่ มาขัดแตะทำเป็นฝาบ้านและมุงหลังคาด้วยหญ้าคา

แต่ละบ้านจะนำไม้ไผ่มาสานเป็นโจรก คือตะกร้า หรือเข่งใบใหญ่ ภาษาเขมรพื้นเมืองเรียกว่า **เจียลดอก** ใช้สำหรับเก็บข้าวเปลือกไว้ทำพันธุ์หรือไว้กินตลอดปี โจรกแต่ละใบบรรจุข้าวเปลือกได้ถึง ๑๐ เกวียนก็มี บางบ้านก็ทำไว้หลายใบ

ข้าวและพืชผลสมัยนั้นไม่มีการซื้อขายกัน ใช้วิธีแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันกันตามมีตามเกิด เงินทองไม่มีติดบ้านแม้แต่บาทเดียวก็ไม่เดือดร้อน ครอบครัวไหนทอผ้าห่ม ผ้านุ่งได้มาก หรือมีข้าวเปลือกเก็บสำรองไว้มากก็แบ่งปันครอบครัวอื่นที่ขาดแคลน ให้กู้ยืม

ไปกินตามความจำเป็น

ชาวบ้านในสมัยนั้นนับถือผีปีศาจและเทวดาอารักษ์ อย่างเหนียวแน่น พระสงฆ์องคเจ้า รวมทั้งเจ้าอาวาส บางองค์ก็เป็นผู้มีความชำนาญทางจิตทางวิญญาณ ใช้ไสยศาสตร์ และเวทย์มนต์คาถา มีการปลุกผี ปลุกพระ รักษาไข้ด้วยการเป่า เสก พ่น ประสานกระดูก ต่อกระดูก เซ่นไหว้ บวงสรวง เข้าทรง เรียกขวัญ เป็นต้น

หยูกยาก็ใช้สมุนไพร ที่ได้เล่าเรียนและถ่ายทอดกันมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งก็เป็นการช่วยดูแลรักษากันได้บ้างตามความเหมาะสม ส่วนใหญ่ก็ได้พึ่งพาอาศัยพระโดยถือว่าพระเป็นผู้รู้กว่าใคร แม้ฆราวาสที่ทำหน้าที่เป็นหมอยาประจำหมู่บ้าน ก็จะเรียนรู้วิธีรักษาโรคเมื่อตอนบวชพระนั่นเอง

อาหารการกินก็อาศัยผักหญ้าที่หาได้ในละแวกนั้น **เกลือ** เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด ซึ่งขาดไม่ได้ เพราะสมัยนั้นไม่มี กะปิ น้ำปลา หรือสิ่งปรุงรสอย่างอื่น เมื่อชาวบ้านจับปลาได้ จะนำมาคลุกผสมกับเกลือ บรรจุไหทำเป็นปลาร้า ปลาจ่อม เก็บไว้ประกอบอาหาร หรือใช้รับประทานกับข้าว

ครอบครัวไหนมีปลาร้าเต็มไห มีข้าวเปลือกเต็มโจรก ก็ถือว่ามีฐานะพออยู่พอกิน ไม่เดือดร้อน

การอยู่การกินจึงเป็นไปอย่างง่ายๆ ผ้านุ่ง ผ้าถุง เสื้อผ้า ก็ทอ และตัดเย็บกันเอง ผู้หญิงแต่งกายด้วยผ้า ๒ ผืน ผืนหนึ่งเป็นผ้านุ่งกระโจมอก เรียกว่า **จอมปุง** อีกผืนใช้ห่มเป็นสะไบ ส่วนผู้ชายก็นุ่งผ้าขาวม้าผืนเดียวก็ใช้ได้แล้ว ถ้ามีงานพิธีก็นุ่งโสร่งไหม ใส่เสื้อแล้วมีผ้าขาวม้าพาดบ่าก็เป็นอันเพียงพอ

เครื่องสำอาง สำหรับผู้หญิงก็มีแป้งขาว แป้งดินสอพอง ขมิ้นผสมมะนาว สำหรับประเทืองผิว ส่วนเครื่องประดับก็มีสร้อยคอ แหวน ตุ้มหู กำไลมือ กำไลเท้า ซึ่งมักจะทำด้วยเครื่องเงิน ใช้แต่งในเทศกาลงานบุญต่างๆ

สตรีสมัยนั้นจะต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ฝึกหัดงานฝีมือ ปั่นด้าย ทอผ้า ฝึกทำ กับข้าว เพื่อผูกจิตผูกใจเพศตรงข้าม ญาติผู้ใหญ่จะดูว่า หญิงคนใดจะเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีได้ ก็ดูที่ความละเอียดประณีตของผ้าที่ทอ หรือดูที่ฝีมือการทำ กับข้าว และกิริยามารยาททั่วไป

ฝ่ายชายจะต้องขยันขันแข็งในการทำมาหากิน และต้องผ่านการบวชเรียนเสียก่อนจึงจัดว่าเป็น **คนสุก** สามารถเป็นผู้นำครอบครัวได้ เพราะการบวชเรียนเป็นการอบรมจิตใจ และฝึกความรู้ต่างๆ ให้เป็นภูมิรู้ภูมิธรรมประดับตน

นี่คือชุมชนของชาวสุรินทร์ ในสมัยของหลวงปู่ เมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา

ชีวิตเมื่อวัยเยาว์

หลวงปู่ถือกำเนิด ณ บ้านปราสาท ตำบลเฉนียง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๓๑ ตรงกับแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕

โยมบิดาของท่านชื่อ **นายแดง** โยมมารดาชื่อ **นางเงิม** นามสกุล **ดีมาก**

หลวงปู่มีพี่น้อง 5 คน คนแรกเป็นหญิงชื่อ **กลิ้ง** คนที่สองคือตัวหลวงปู่เอง ชื่อ **ดูลย์** คนที่สามเป็นชายชื่อ **เคน** คนที่สี่และห้าเป็นหญิงชื่อ **รัตน์** และ **ทอง** พี่น้องทั้ง ๔ คนของท่านมีชีวิตจนถึงวัยชราและทุกคนเสียชีวิตก่อนที่จะมีอายุถึง ๗๐ ปี มีเพียงหลวงปู่เท่านั้นที่ดำรงอายุขัยอยู่จนถึง ๙๖ ปี

พี่น้องของหลวงปู่ได้แยกย้ายไปทำมาหากินในที่ต่างๆ พอเริ่มมีพระราชบัญญัตินามสกุลออกมาใช้ แต่ละคนก็เลือกใช้นามสกุลตามที่ตนเห็นสมควร หลวงปู่ใช้นามสกุล ดีมาก ตามโยมแม่

มาตอนหลังหลวงปู่เปลี่ยนมาใช้นามสกุล **เกษมสินธุ์** ซึ่งท่านเล่าให้ฟังว่า เมื่อท่านไปพำนักเพื่อศึกษาธรรมะที่จังหวัดอุบลราชธานี ประจำอยู่ที่วัด **สุทัศนาราม** ได้หลายปี หลานชายคนหนึ่งของท่านชื่อพร้อมตามไปอยู่ด้วย ท่านจึงตั้งนามสกุลให้ว่า **เกษมสินธุ์** แล้วท่านก็เปลี่ยนใช้นามสกุลที่ตั้งใหม่นี้ด้วย

แม้หลวงปู่จะเป็นลูกคนที่สอง แต่ก็เป็นลูกชายคนโตของครอบครัว ในช่วงแรกท่านก็ช่วยพี่สาวทำงานบ้าน ต่อเมื่อโตขึ้นจึงต้องแบกรับภารกิจมากทั้งในบ้านและนอกบ้าน นับตั้งแต่หาบน้ำ ตำข้าว หุงข้าว เลี้ยงดูน้องๆ ไปจนถึงช่วยพ่อแม่ทำไร่ไถนาและเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย

ในบรรดาคนหนุ่มรุ่นเดียวกันแห่งบ้านปราสาท หลวงปู่จัดว่าเป็นหนุ่มหน้าตาดี ได้เปรียบเพื่อนๆ ด้านรูปสมบัติ นอกจากจะมีร่างกายแข็งแรง สุขภาพอนามัยดีแล้ว ยังมีผิวพรรณหมดจด รูปร่างโปร่งได้สัดส่วนสมทรง น่ารักน่าเอ็นดู มีท่าทางแคล่วคล่องว่องไว และยังมีอุปนิสัยเยือกเย็น อ่อนโยน ความประพฤติเรียบร้อยมาแต่เยาว์ จึงได้รับคำยกย่องชมเชยจากบรรดาญาติพี่น้องและผู้ที่ได้พบเห็นโดยทั่วไป

ด้วยเหตุที่ท่านมีรูปร่างงดงามนี่เอง ท่านเจ้าเมืองสุรินทร์สมัยนั้นจึงมีบัญชาให้นำตัวท่านมาร่วมแสดงละครนอก โดยเล่นเป็นตัวนางเอก

สำหรับเรื่องราวชีวิตในอดีตนั้น นานแสนนานกว่าท่านจะเล่าให้ฟังสักครั้งหนึ่ง เมื่อมีโอกาสดีมีเวลาว่าง ท่านก็เล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ลำดับถึงบุคคลสำคัญๆ ตลอดจนเครือญาติในสมัยนั้น

หลวงปู่เล่าว่า ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๓๔ **พระยาสุรินทรภักดีฯ** (ม่วง) ผู้ที่ชักชวนคุณตาของท่านมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านปราสาท ได้ถึงแก่อนิจกรรม **กรมหลวงพิชิตปรีชากร** ข้าหลวงใหญ่ ได้แต่งตั้ง **พระพิไชยณรงค์ภักดี** (บุญนาค) ผู้เป็นน้องชายขึ้นดำรงตำแหน่ง

แทน เป็นเจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๖

ตอนที่หลวงปู่อายุประมาณ ๖ ขวบ ได้เกิดเหตุการณ์สู้รบกับต่างชาติ นั่นคือกรณีพิพาทเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เรียกว่า เหตุการณ์ **ร.ศ.๑๑๒** ชายฉกรรจ์ลูกสุรินทร์ ๘๐๐ คน ถูกเกณฑ์เข้ารับการฝึกในกองกำลังรบ และส่งไปตรึงแนวรบด้านจังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับกองกำลังจากเมืองอื่นๆ เพื่อต่อต้านการรุกรานจากฝรั่งเศส หลังจากการปะทะกันเล็กน้อย ก็ตกลงทำสัญญาสงบศึก

หลังจากกรณีพิพาทไม่นาน **พระพิไชยณรงค์ภักดี** (บุญนาค) ก็ถึงแก่กรรม **พระพิไชยนครบวรวุฒิ** (จรัญ) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๗ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาสุรินทร์ภักดีศรีผไทสมันต์** เจ้าเมืองคนนี้ถึงแก่กรรมเมื่อหลวงปู่อายุระหว่าง ๑๓-๑๔ ปี กำลังเข้าวัยรุ่น

พระยาพิไชยณรงค์ภักดี (บุญจันทร์) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๘ เป็นที่**พระยาสุรินทร์ภักดีศรีผไทสมันต์** ตามตำแหน่ง และเจ้าเมืองคนนี้เองที่บัญชาให้นำตัวท่านมาเล่นละคร

หลวงปู่เล่าย้อนถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งท่านเล่นเป็นนางเอกละครว่า สมัยนั้นคนนิยมดูละครกันมาก สมัยนั้นมีธรรมเนียมอยู่ว่าถ้าเป็นละครของเจ้าเมืองในหัวเมือง ต้องเอาผู้ชายแสดงทั้งหมด โดยสมมติเป็นพระเป็นนางเอา แต่ถ้าเป็นละครหลวง หรือละครของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้แสดงต้องเป็นผู้หญิงล้วน สมมติเป็นพระเป็นนางเอาเหมือนกัน

เรื่องที่หลวงปู่เคยแสดงก็มีเรื่อง ไชยเชษฐ์ ลักษณวงศ์ จันทรกุมาร เป็นต้น จำได้ชื่อหนึ่งว่า ท่านเคยแสดงเป็นนาง ชื่อนางรัมภา ไม่ทราบว่าอยู่ในวรรณคดีเรื่องใด

จากที่หลวงปู่เล่าพอจะสรุปได้ว่าคนสมัยโน้นกับคนสมัยนี้มักจะคล้ังดาราเหมือนกัน ท่านเล่าว่า ครั้งหนึ่งหลังจากที่จบการแสดงแล้ว มีหญิงสาวคนหนึ่งพรวดพราดเข้ามาหาหลวงปู่ในห้องแต่งตัว

คงคิดจะทอดไมตรีผูกเป็นมิตรสหายกัน นับว่าแก่นกล้ามิใช่น้อย สำหรับสภาพสังคมสมัยนั้น

ขณะนั้น นางเอกละครของเรากำลังถอดเครื่องทรงออกทีละชิ้น ทั้งแท้ทั้งเทียม แม่สาวคนนั้นถึงกับตะลึงเมื่อทราบว่าท่านเป็นชาย เธออายมากรีบกระโดดลงจากเวที วิ่งหนีไปอย่างรวดเร็วเหมือนกระต่ายป่า

นี่แสดงว่า หลวงปู่ของเราก็มีความสามารถในการแสดงไม่เบา ผู้หญิงแท้ๆ ยังคิดว่าท่านเป็นผู้หญิงจริงๆ แต่เมื่อเห็นท่านเป็นชายจึงรีบหนีไป

จากเหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า เด็กหนุ่มเด็กสาวสมัยนั้นเขามีจิตสำนึกในอันที่จะป้องกันมิให้เกิดความเสื่อมเสียและระวังในเรื่องระหว่างเพศเป็นอย่างดี ไม่ให้เกิดความมัวหมองในความเป็นหนุ่มสาวของตน มิฉะนั้นจะถูกดูหมิ่นดูแคลนจากสายตาของสังคม

หลวงปู่ยืนยันว่า **ตลอดชีวิตของท่านมีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่เคยพ้องพานแตะต้องสตรีเพศเลยแม้แต่น้อย ตราบเท่าเข้าสู่เพศพรหมจรรย์ ดำรงชีพอยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งผ้ากาสาวพัสตร์รวดเดียวตลอดชั่วอายุขัย**

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ หลวงปู่อายุประมาณ ๑๘ ปี ได้ลงไปบางกอก เมืองหลวงของประเทศเป็นครั้งแรก เพื่อไปซื้อเครื่องแต่งละคร เพราะตัวนางเอกต้องมาลองเครื่อง เลือกเครื่อง ให้ได้เหมาะเจาะสมตัว

หลวงปู่เดินทางด้วยช้างจากเมืองสุรินทร์ ใช้เวลา ๔ วัน ๔ คืน จึงถึงเมืองโคราช พักช้างไว้ที่นั่น แล้วขึ้นรถไฟต่อเข้ากรุงเทพฯ ใช้เวลาเดินทางอีก ๑ วัน ในสมัยนั้นรถไฟมีเดินแค่กรุงเทพฯ-โคราชเท่านั้น

เมื่อลงรถไฟที่สถานีหัวลำโพงแล้ว เห็นเมืองบางกอกสมัยนั้นไม่มีตึกรามบ้านช่องหรือผู้คนมากมายอะไร ไม่ว่าจะเดินไปทางไหน เมื่อปวดท้องหนักท้องเบาก็สามารถแวะเข้าป่าสะแก หรือป่าสาบเสือ

ข้างทางได้อย่างสบาย น้ำท่าแต่ละลำคลองก็ใสสะอาดดี อาบดื่มได้อย่างสนิทใจ

เมื่อกลับถึงสุรินทร์แล้วก็ทำให้รู้สึกกระหยิ่มใจว่ามีบุญวาสนามิใช่น้อย ที่ได้ไปเห็นบางกอกด้วยสายตาตนเอง หลวงปู่จึงมีเรื่องเล่าให้ผู้อื่นฟังอยู่เสมอ เพราะเหตุว่าน้อยคนนักที่จะมีโอกาสวาสนาได้ไปเห็นกรุงเทพฯ ในสมัยนั้น

สู่ร่มกาสาวพัสตร์

ช่วงที่อยู่ในคณะละครนี่เอง ท่านได้มีโอกาสเรียนรู้หนังสือไทยพออ่านเขียนได้บ้างจากเพื่อนในคณะ ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน คนที่อยากเรียนหนังสือจึงต้องบวชเรียน หรือไม่ก็ต้องเดินทางไปแสวงหาความรู้ที่บางกอกเมืองหลวงเท่านั้น

หลวงปู่อยู่กับคณะละครถึง ๔ ปีเศษ แม้ว่าจะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใครๆ ก็ต้องรู้สึกว่าน่าเพลิดเพลินและน่าลุ่มหลงเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะอยู่ในวัยกำลังงามแล้ว ท่านยังเป็นนักแสดงที่มีผู้นิยมชมชอบมากอีกด้วย ถึงกระนั้นหลวงปู่ของเราก็มิได้หลงใหลกับสิ่งเหล่านั้นเลย ตรงกันข้ามท่านกลับมีอุปนิสัยโน้มเอียงไปทาง **เนกขัมมะ** คืออยากออกบวช

หลวงปู่ได้พยายามขออนุญาตบวชจากบิดามารดาหลายครั้ง แต่ก็ถูกคัดค้านเรื่อยมาเนื่องจากขาดกำลังสำคัญที่จะช่วยแบ่งเบาภาระการงานของครอบครัว เพราะท่านเป็นบุตรชายคนโต เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของบ้าน

หลวงปู่เฝ้าอ้อนวอนขออนุญาตลาบวชหลายครั้ง จนในที่สุดบิดามารดาไม่อาจขัดขวางความตั้งใจจริงของท่านได้ จึงได้อนุญาตให้บวชตามความปรารถนา แต่บิดาก็ได้กล่าวในน้ำเสียงที่ออกจะเป็นการประชดว่า **ถ้าบวชแล้วต้องไม่สึก หรืออย่างน้อยต้องให้ได้เป็นเจ้าอาวาส**

ความจริงคุณปู่ของท่านเคยบวชและได้เป็นเจ้าอาวาสมาแล้ว ด้วยเหตุนี้กระมัง ที่มีส่วนส่งเสริม อุปนิสัยของท่านให้โน้มเอียงไปทางบรรพชาตั้งแต่เยาว์วัย คือมีอุปนิสัย รักการบุญและเกรงกลัวบาป มิได้เพลิดเพลิน คึกคะนองไปในวัยหนุ่มเหมือนคนทั่วๆ ไป

เมื่อหลวงปู่ได้รับอนุญาตให้บวชเมื่อท่านอายุได้ ๒๒ ปี พวกตระกูลเจ้าเมืองที่เคยชุบเลี้ยงท่านได้เป็นผู้จัดแจงเรื่องการบวชให้ครบถ้วนทุกอย่าง

หลวงปู่ได้เข้าอุปสมบทก่อนเข้าพรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ณ พัทธสีมา **วัดจุมพลสุทธาวาส** ซึ่งตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองรอบนอกของจังหวัดสุรินทร์ในสมัยนั้น โดยมีท่าน **พระครูวิมลสีลพรต** (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ **ท่านพระครูบึก** เป็นพระกรรมวาจารย์ และ **ท่านพระครูฤทธิ์** เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ในการอุปสมบทครั้งนี้ ท่านอุปสมบทในคณะ มหานิกาย ทั้งนี้เพราะ คณะธรรมยุต ในสมัยนั้นยังไม่มีในจังหวัดสุรินทร์

หลวงปู่ได้รับฉายาว่า **อตุโล** หมายถึง ผู้ไม่มีใครเทียบได้

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ก็เท่ากับเป็นบาทก้าวแรกแห่งการแสวงหาความจริง บนเส้นทางธรรมของ **หลวงปู่ดูลย์ อตุโล** อันเป็นความจริงที่นำไปสู่การดับทุกข์อย่างถึงที่สุดและสิ้นเชิง

ปีติ ๕ การฝึกกัมมัฏฐานครั้งแรก

เมื่อได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว หลวงปู่มีความปรารถนาแรงกล้าที่จะศึกษาธรรมให้ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เมื่อดำริอย่างนั้นจึงได้ไปขอจำพรรษาที่วัดบ้านคอโค ตำบลคอโค ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านของท่านไปทางตะวันตก ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ออกไปประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ต้องเดินทางด้วยเท้าฝ่าป่ารกชัฏไป

ที่วัดคอโคได้ชื่อว่าเป็นวัดที่สอนการเจริญ กัมมัฏฐานของจังหวัดสุรินทร์ ในสมัยนั้น มี**หลวงพ่อแอก** เป็นเจ้าอาวาสและเป็น

ครูฝึกกัมมัฏฐานท่านแรกสำหรับหลวงปู่

การสอนพระกัมมัฏฐานและการอบรมความรู้ด้านพระศาสนาเมื่อสมัย ๘๐ ปีที่แล้ว เป็นการกระทำไปตามมีตามเกิด ถือความเห็นของครูอาจารย์เป็นหลัก

วิธีสอนกัมมัฏฐานของ **หลวงพ่อแอก** ในครั้งนั้น ท่านให้เริ่มต้นด้วยการจุดเทียนขึ้นมา ๕ เล่ม แล้วนั่งบริกรรมว่า **ขออัญเชิญปีติทั้ง ๕ จงมาหาเรา** บริกรรมไปจนกว่าเทียนจะไหม้หมด จัดว่าเป็นกุศโลบายที่แยบยลเท่าที่มีในสมัยนั้น

หลวงปู่ได้พากเพียรปฏิบัติตามคำชี้แนะของพระอาจารย์อย่างเคร่งครัด ใช้ความอุตสาหะและพยายามท่องบ่นบริกรรมไปจนตลอดพรรษาโดยมิได้ลดละ แต่ก็ไม่บังเกิดผลอันใด

จนแล้วจนรอดความรู้สึกอิ่มใจ ความดื่มด่ำที่เรียกว่า ปีติทั้ง ๕ ก็ไม่ได้ปรากฏขึ้นในดวงหทัย

ไม่ว่าจะเป็น **ขุททกาปีติ** คือปีติเล็กน้อยพอขนชูชัน น้ำตาไหล

หรือ **ขณิกาปีติ** ได้แก่ ปีติชั่วขณะ ทำ ให้รู้สึกแปลบๆ เป็นขณะๆ ดุจฟ้าแลบ

หรือ **โอกันติกาปีติ** ได้แก่ ปีติเป็นระรอก หรือปีติเป็นพักๆ ให้รู้สึกซ่าลงมาในกายดุจคลื่นซัดต้องฝั่ง

หรือ **อุพเพงคาปีติ** คือ ปีติโลดลอยเป็นอย่างแรง ให้รู้สึกใจฟู แสดงอาการบางอย่างโดยมิได้ตั้งใจ เช่น เปล่งอุทาน หรือ ให้รู้สึกตัวเบาโลดลอยขึ้นมาในอากาศ เป็นต้น

ตลอดจน **พรณาปีติ** คือ ปีติซาบซ่าน ให้รู้สึกเย็นซ่านเอิบอาบไปทั่วสรรพางค์ อันเป็นปีติที่ประกอบกับสมาธิกระทั่งนำ ไปสู่จิตรวม

หลวงปู่เคยกล่าวถึงจิตรวมว่า **เมื่อจิตรวมสงบแล้ว คำบริกรรมก็หลุดหายไปเอง แล้วก็ถึงรอยเดียวกัน รสเดียวกัน คือมีวิมุติเป็นแก่น มีปัญญาเป็นยิ่ง**

การเพียรพยายามของหลวงปู่ตลอดทั้งไตรมาสในครั้งนั้น ไม่บังเกิดผลเลย ได้เห็นแต่เทียน ๕ เล่ม มิได้บังเกิดปีติทั้ง ๕ ตามความปรารถนา

หลวงปู่ได้ให้ข้อสังเกตในภายหลัง เมื่อท่านผ่านการปฏิบัติกระทั่งได้พบธรรมะในใจแล้ว ท่านให้ข้อสรุปจากประสบการณ์แห่งธรรมปฏิบัติของท่านว่า

การเริ่มต้นปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้น จะเริ่มต้นโดยวิธีไหนก็ได้ เพราะผลมันเป็นอันเดียว กันอยู่แล้ว ที่ท่านสอนแนวปฏิบัติไว้หลายแนวนั้น เพราะจิตของคนไม่เหมือนกัน จึงต้องสร้างวัตถุ สี แสงและคำ สำหรับบริกรรม เพื่อหาจุดใดจุดหนึ่งให้จิตรวมอยู่ก่อน

นอกจากหลวงปู่จะฝึกบริกรรมเพื่ออัญเชิญปีติทั้ง ๕ ตามที่กล่าวแล้ว ท่านยังทดลองฝึกทรมานร่างกายเพื่อเผาผลาญกิเลสในตัวเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ด้วยการเข้มงวดกวดขันในการขบฉันอาหาร โดยลดจำ นวนคำข้าวที่ฉันให้น้อยลงไปเรื่อยๆ เช่น วันก่อนเคยฉัน ๑๐ คำ วันต่อมาลดเหลือ ๙ คำ ๘ คำ ลดลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งร่างกายซูบผอม ยามลุกขึ้นเดินก็โซเซ โงนเงน ไม่มีเรี่ยวแรง

เมื่อฝึกทรมานร่างกายด้วยการอดอาหารติดต่อกันหลายวัน หลวงปู่ก็พบว่ามิได้มีผลอะไร นอกจากร่างกายซูบผอมอ่อนโรยพลัง ในที่สุดท่านก็ตัดสินใจเลิก แล้วก็กลับมาฉันอาหารดังเดิม

นอกจากปฏิบัติกัมมัฏฐาน และฝึกทรมานร่างกายตามวิถีแห่งโยคะแล้ว หลวงปู่ก็ได้ท่องบ่นบทสวดมนต์**เจ็ดตำนาน**บ้าง **สิบสองตำนาน**บ้าง แต่มิได้เรียนพระธรรมวินัย ซึ่งถือเป็นข้อวัตรปฏิบัติเพื่อฝึกฝนขัดเกลากาย วาจา ใจ เพื่อให้เป็นรากฐานของสมาธิภาวนา หลวงปู่ไม่ทราบเรื่องนี้ เพราะไม่ได้รับการบอกกล่าวแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ระหว่างที่อยู่ที่นั่นท่านยังถูกใช้ให้สร้างเกวียนและเลี้ยงโคอีกด้วย ท่านจึงเกิดความรู้สึกสลด สังเวช และเกิดความเบื่อหน่าย แต่ท่านก็อดทนอยู่ได้นานถึง ๖ พรรษา

ไปศึกษาพระปริยัติที่จังหวัดอุบลฯ

ในช่วงทศวรรษที่ ๒๔๕๐ ตลอดทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือการศึกษาในแวดวงสงฆ์คึกคักอย่างยิ่งที่จังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้ด้วยการริเริ่มสร้างสรรค์ของท่านเจ้าประคุณ**พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (สิริจันโทจันทร์) และด้วยการสานเสริมเติมต่อของพระเดชพระคุณ**สมเด็จพระมหาวีรวงศ์** (ติสสเถระ) จนกล่าวได้ว่าจังหวัดอุบลราชธานีเป็นทิศาปาโมกข์ของผู้รักการเรียนในพระปริยัติโดยแท้

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ขณะที่หลวงปู่ดูลย์ยังพำนักที่วัดบ้านคอโค ท่านก็ได้ยินกิตติศัพท์เกี่ยวกับการสอนการเรียนพระปริยัติที่จังหวัดอุบลราชธานี ตามแบบของมหามกุฏราชวิทยาลัยแห่งวัดบวรนิเวศวิหาร หลวงปู่มีความปีติอย่างล้นพ้นเมื่อได้ทราบข่าวนี้และมีความปรารถนาแรงกล้าที่จะได้เดินทางไปศึกษายังจังหวัดอุบลฯ

หลวงปู่ได้เพียรขออนุญาตพระอุปัชฌาย์ที่จะเดินทางไปศึกษา แต่ก็ถูกทัดทานในเบื้องต้น เพราะในระยะนั้นการเดินทางจากสุรินทร์ไปอุบล ราชธานีลำ บากยากเข็ญเป็นอย่างยิ่ง

หลวงปู่เพียรขออนุญาตหลายครั้ง เมื่อพระอุปัชฌาย์เห็นความมุ่งมั่นของหลวงปู่ จึงได้อนุญาต ท่านได้ออกเดินทางไปกับพระภิกษุอีก ๒ องค์ คือ **พระคง** และ **พระดิษฐ์**

เมื่อท่านได้เดินทางไปถึงอุบลราชธานี หลวงปู่ต้องประสบปัญหาในเรื่องที่พัก เนื่องจากหลวงปู่บวชในมหานิกาย ขณะที่ **วัดสุปัฏนาราม** และ **วัดสุทัศนาราม** แหล่งศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเป็นวัดฝ่ายสงฆ์ธรรมยุต

โชคดีที่ได้พบ **พระมนัส** ซึ่งได้เดินทางมาเรียนอยู่ก่อนแล้ว ได้ให้ความช่วยเหลือฝากให้อยู่อาศัยที่**วัดสุทัศนาราม**ได้แต่ในฐานะพระอาคันตุกะ ทำให้ความราบรื่นในทางการเรียนค่อยบังเกิดขึ้นเป็นลำดับ

การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๕๐ กว่าๆ นั้น เป็นไปอย่างเข้มงวด การไล่ หรือการสอบพระธรรมบทหรือวินัยมุขต่างๆ นั้น ผู้สอบจะถูกไล่เรียงซักถามเป็นรายตัวตามเนื้อหาที่เรียนมาเป็นบทๆ จนจบ ผู้ที่สอบได้จึงถือได้ว่าเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยความเพียรพยายามอย่างที่สุด

หลวงปู่สามารถสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรนักธรรมชั้นตรี **นวกภูมิ** เป็นรุ่นแรกของจังหวัดอุบลราชธานี นับเป็นความสำเร็จอย่างสูงในสมัยนั้น

นอกจากนี้หลวงปู่ยังได้เรียน**บาลี**ไวยากรณ์ (มูลกัจจายน์) ด้วย เพราะความหมายแห่งบาลี คือภาษาที่ได้จดจำและจารึกรักษาพุทธพจน์แต่เดิมมา อันเป็นหลักในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น การศึกษาเล่าเรียนในทางปริยัติธรรม โดยเนื้อแท้ก็คือการศึกษาภาษาบาลีนั่นเอง

หลวงปู่ได้เรียนบาลีไวยากรณ์ จนสามารถแปลพระธรรมบทได้

แม้จะนำความรู้ในระดับ **นักธรรมตรี** ไปเทียบกับ**เปรียญธรรม ๙ ประโยค** ซึ่งเป็นคุณวุฒิ สูงสุดในทางปริยัติธรรม อาจถือได้ว่าห่างไกลกันเป็นอย่างยิ่ง เหมือนกับนำความรู้ระดับชั้นประถมปีที่ ๑ ไปเทียบกับปริญญาเอกก็น่าจะได้

แต่สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ การศึกษาในทางปริยัติธรรมของหลวงปู่นั้น เกิดขึ้นในทศวรรษ ๒๔๕๐ เช่น เดียวกับการศึกษาในทางโลกเมื่อประมาณ ๘๐ ปีก่อน การได้เรียนถึงประถมปีที่ ๑ หรือ ๒ ก็นับว่ายอดเยี่ยมล้ำเลิศแห่งยุคสมัยแล้ว

ภายหลังต่อมาเมื่อหลวงปู่มีพรรษาแก่กล้า ผ่านประสบการณ์ด้านธรรมปฏิบัติมามากและมาตั้งโรงเรียนสอนปริยัติธรรมที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์แล้ว คราวหนึ่งที่นักเรียนของท่าน มีพระภิกษุสอบเปรียญธรรม ๙ ประโยคได้เป็นองค์แรก และในงานฉลองพัดประโยค ๙ ในครั้งนั้น หลวงปู่ได้ให้โอวาทในเชิงปรารภธรรมว่า

“ผู้ที่สามารถสอบเปรียญ ๙ ประโยคได้นั้น ต้องมีความเพียรอย่างมาก และมีความฉลาดเพียงพอ เพราะถือว่าเป็นการจบหลักสูตรฝ่ายปริยัติ และต้องแตกฉานในพระไตรปิฎก การสนใจในทางปริยัติอย่างเดียวพ้นทุกข์ไม่ได้ ต้องสนใจปฏิบัติทางจิตต่อไปอีกด้วย”

โดยไม่ต้องตั้งคำถามว่า ทำไม หลวงปู่ก็ให้คำอธิบายสั้นๆ ว่า

“พระธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น ออกไปจากจิตของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ทุกสิ่งทุกอย่างออกจากจิตใจ อยากรู้อะไรค้นได้ที่จิต”

ที่หลวงปู่กล่าวเช่นนี้มิได้หมายความว่าหลวงปู่จะมองข้ามบทบาท และความหมายของปริยัติ เนื่องเพราะการศึกษาในทางปริยัตินั้นเป็นรากฐาน หรือสะพานอันก่อให้เกิดความรู้ ที่จะเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจในธรรมะ แต่จะขาดการปฏิบัติไปไม่ได้อย่างเด็ดขาด

ปริยัติเพียงอย่างเดียวพ้นทุกข์ไม่ได้ ปัจจัยชี้ขาดโดยแท้จริงอยู่ที่การปฏิบัติทางจิต

เข้าสู่สงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

เมื่อหลวงปู่ประสบผลสำเร็จในการเล่าเรียนด้านปริยัติในระดับหนึ่งแล้ว สิ่งที่ยังคงค้างคาในใจของท่านในขณะนั้นก็คือ ความต้องการที่จะเปลี่ยนจากนิกายเดิม มาเป็น **ธรรมยุติกนิกาย** หรือ **ฝ่ายวิปัสสนาธุระ**

(คณะสงฆ์ได้แบ่งลักษณะการบริหารออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ **ฝ่ายคันถธุระ** ซึ่งเป็น **มหานิกาย** กับ**ฝ่ายวิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็น **ธรรมยุติกนิกาย** ทั้ง ๒ ฝ่ายปฏิบัติธรรมเพื่อความสำเร็จในเป้าหมายเดียวกัน แต่ฝ่ายมหานิกายเน้นทางสร้างฐานพระศาสนา คือ สอนคนทั่วไป ส่วนฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เน้นการฝึกตนเองไปสู่ความหลุดพ้น)

แม้หลวงปู่จะมีความต้องการญัตติใหม่อย่างยิ่งก็ตาม แต่หาได้ดำเนินไปด้วยความราบรื่น ทั้งนี้มิใช่ว่าหลวงปู่ของเราจะอ่อนด้อยไม่เหมาะสม หากแต่พระเถระผู้ใหญ่มีสายตายาวไกลมากกว่า

กล่าวคือ **พระธรรมปาโมกข์** (ติสโส อ้วน) เจ้าคณะมณฑล ในขณะนั้นเห็นว่า “อยากให้ท่านเล่าเรียนไปก่อน ไม่ต้องญัตติ”

พระคุณเจ้าได้ชี้แจงเหตุผลว่า “เนื่องจากทางคณะสงฆ์ธรรมยุต มีนโยบายจะให้ท่านกลับไปพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จังหวัดสุรินทร์ บ้านเดิมของท่านให้เจริญรุ่งเรือง เพราะถ้าหากญัตติแล้ว เมื่อท่านกลับไปสุรินทร์ท่านจะต้องอยู่โดดเดี่ยว เนื่องจากไม่มีวัดฝ่ายธรรมยุตที่จังหวัดสุรินทร์เลย”

สำหรับ **พระธรรมปาโมกข์** องค์นี้ก็คือ **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ติสสเถระ** ในเวลาต่อมานั่นเอง ท่านเป็นพระอาจารย์ผู้แรกเริ่มสอนพระปริยัติธรรมในภาคอีสาน โดยเปิด**สำนักเรียนอุบลวิทยาคม** ณ **วัดสุปัฏนาราม** ในเมืองอุบลราชธานี ทำให้การศึกษาภาษาบาลีและธรรมได้แพร่กระจายไปทั่วมณฑลอิสานเป็นลำดับมา

แม้พระผู้ใหญ่จะทัดทานการญัตติของหลวงปู่ดูลย์ จะเปี่ยมด้วยเจตนาอันดี แต่หลวงปู่มิได้มีความประสงค์จะกลับไปสอนพระปริยัติธรรมที่จังหวัดสุรินทร์

แท้จริงแล้ว **หลวงปู่ต้องการเป็นพระนักปฏิบัติ** ดังนั้นความเพียรในการขอญัตติ จึงยังดำ เนินต่อไป

จะสังเกตได้ว่า **การดำรง และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของหลวงปู่ มักจะเริ่มต้นด้วยการมีอุปสรรคเสมอ และสุดท้ายก็สำเร็จลงได้ด้วยความพยายาม และความตั้งใจจริงของท่าน** ซึ่งการญัตติในครั้งนี้ก็เช่นกัน

เหตุการณ์ต่อมา ซึ่งจะนับว่าเป็นโชคของหลวงปู่ก็ว่าได้ ที่ท่านได้มีโอกาสรู้จักคุ้นเคยกับ **หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม** ซึ่งท่านรับราชการครู ทำ หน้าที่สอนฆราวาส ทั้งที่ยังเป็นพระสงฆ์อยู่ที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

หลวงปู่สิงห์และหลวงปู่ดูลย์ มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน แต่หลวงปู่ดูลย์อ่อนพรรษากว่า

หลวงปู่ทั้งสององค์มีความสนิทสนมกันมากขึ้นเป็นอันดับ หลวงปู่สิงห์เห็นปฏิปทาในการศึกษาเล่าเรียนพร้อมทั้งการประพฤติปฏิบัติกิจในพระศาสนาของหลวงปู่ดูลย์ ว่าเป็นไปด้วยความตั้งใจจริง จึงได้รับภาระในเรื่องการขอญัตติจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ

ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๑ ขณะมีอายุ ๓๐ ปี หลวงปู่จึงได้ญัตติจากนิกายเดิม มาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในธรรมยุติกนิกาย ณ พัทสีมา **วัดสุทัศนาราม** จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระ**มหารัฐ** เป็นพระอุปัชฌาย์ และ **พระศาสนดิลก** (ชิตเสโน เสน) **เจ้าคณะมลฑลอุดร** เป็นพระกรรมวาจาจารย์

หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม นับเป็นกัลยาณมิตรอันยอดเยี่ยมของหลวงปู่

กล่าวในทางประวัติความเป็นมา **หลวงปู่สิงห์** เป็นพระภิกษุที่สอนหนังสือให้ฆราวาส ภายหลังที่ท่านได้กราบนมัสการ **หลวงปู่มั่น-พระอาจารย์ใหญ่** เป็นลำดับมา ภายในห้วงนึกคิดของท่านก็เริ่มแปรเปลี่ยนเนื่องจากเพราะคำ ชักชวนของ **พระอาจารย์ใหญ่** ดังกึกก้องในโสตประสาทเสมอ

“การบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติกรรมฐาน คือพิจารณา **ตจปัญจกกัมมัฏฐาน** เป็นเบื้องแรก เพราะเป็นหนทางพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง”

กล่าวกันว่าจากการฝึกปฏิบัติภาวนาตามคำแนะนำของ**หลวงปู่มั่น** อย่างเอาจริง ถึงกับ**หลวงปู่สิงห์** มองเห็นศิษย์อันเป็นฆราวาสทั้งชายหญิง กลายเป็นโครงกระดูกน้อยใหญ่ นั่งเรียนและเคลื่อนไหวก๊อกแก๊ก ก๊อกแก๊ก อยู่ในชั้นเรียนที่ท่านกำลังสอนอยู่ พอวันรุ่งขึ้นท่านก็สะพายกลดธุดงค์ ออกบำเพ็ญเพียรตามป่าเขาลำเนาไพรตั้งแต่นั้นมา

หลวงปู่สิงห์ ได้รับสมญาว่าเป็น**แม่ทัพใหญ่แห่งกองทัพธรรม**

นั่นคือ ท่านได้รับมอบหมายภาระจาก**หลวงปู่มั่น** ให้นำ พระภิกษุสงฆ์สายพระกัมมัฏฐาน ออกทำการเผยแพร่ธรรมะในแนวทางปฏิบัติจนกระทั่งแพร่หลายมาจนทุกวันนี้

ช่วงหลังสุด **หลวงปู่สิงห์** ได้มาสร้าง**วัดป่าสาลวัน** ที่จังหวัดนครราชสีมาและพำนักอยู่ที่วัดแห่งนี้จนวาระสุดท้ายในชีวิตของท่าน

หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม นับเป็นกัลยาณมิตรอันยอดเยี่ยมของหลวงปู่ดูลย์ นอกจากรับเป็นภาระช่วยให้หลวงปู่ได้ญัตติอยู่ในฝ่ายธรรมยุตแล้ว ต่อมาได้นำพาให้หลวงปู่เข้าเป็นศิษย์ **หลวงปู่มั่น ภูริทตโต** พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐานอีกด้วย

นับเป็นคุณูปการใหญ่หลวงยิ่งในชีวิตของ **หลวงปู่ดูลย์ อตุโล** ของเรา

เข้าเป็นศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

เมื่อหลวงปู่ญัตติเข้าเป็นสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตแล้ว ท่านก็มีสิทธิ์เป็นพระอยู่ในวัดสุทัศนารามได้อย่างสมบูรณ์ มิใช่อยู่เยี่ยงพระอาคันตุกะเหมือนเมื่อก่อน กิจกรรมการเรียนด้านปริยัติของท่านยังคงดำเนินต่อไป เพียงแต่เมื่อเข้ามาอยู่ใต้ชายคาแห่งสายวิปัสสนาธุระแล้ว ข้อวัตรปฏิบัติก็มีความเคร่งครัดรัดกุมมากขึ้น ทำให้ท่านมีใจใฝ่ศึกษาโดยเน้นการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

ในช่วงระหว่างทศวรรษ ๒๔๖๐ นั้นไม่เพียงแต่**สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ติสสเถระ** เท่านั้นที่ทรงบทบาทเป็นอย่างสูงด้านพระพุทธศาสนาในภาคอีสานและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดอุบลราชธานี

อีกท่านหนึ่งที่ได้รับความเคารพรัก และศรัทธาเป็นอย่างสูงก็คือ **หลวงปู่มั่น ภูริทตโต** พระอาจารย์ใหญ่สายพระกรรมฐาน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ **หลวงปู่มั่น** เดินทางจาก**วัดบรมนิวาส** กรุงเทพฯ มาพำนักที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี

นับเป็นข่าวใหญ่ แพร่กระจายไปในหมู่สงฆ์และประชาชน

ทั่วไป ทำให้บรรดาพระภิกษุสามเณร และชาวบ้านร้านตลาดทั้งปวง พากันแตกตื่นหลั่งไหลไปฟังธรรมเทศนาของ**หลวงปู่มั่น** กันเป็นโกลาหล

หลวงปู่สิงห์ ได้ชักชวน **หลวงปู่ดูลย์** ไปกราบเพื่อฟังเทศน์และศึกษาธรรมะจาก **พระอาจารย์ใหญ่** ที่วัดบูรพา เช่นเดียวกับคนอื่นๆ

พระอาจารย์ใหญ่ กล่าวเมื่อพบหน้า **หลวงปู่สิงห์** ว่า

“เราได้รอเธอมานานแล้ว อยากจะพบและชักชวนไปปฏิบัติธรรมด้วยกัน”

พระอาจารย์ใหญ่มั่นได้กล่าวในตอนนั้นอีกว่า

“การบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ จักต้องปฏิบัติกัมมัฏฐาน คือ พิจารณาตจะปัญจกะกัมมัฏฐานเป็นเบื้องแรก เพราะเป็นหนทางพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง”

จากนั้น **หลวงปู่สิงห์** กับ **หลวงปู่ดูลย์** ก็ถวายตัวเป็นศิษย์ของ **หลวงปู่มั่น** ตลอดมา

หลวงปู่ทั้งสององค์พากันไปฟังเทศน์จากพระอาจารย์ใหญ่เป็นประจำ ไม่เคยขาดแม้สักครั้งเดียว

นอกจากจะได้ฟังธรรมะแปลกๆ ที่สมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ มีความลึกซึ้ง รัดกุมและกว้างขวาง เป็นที่น่าอัศจรรย์แล้ว ยังมีโอกาสเฝ้าสังเกตปฏิปทาของท่านพระอาจารย์ใหญ่ ที่งดงามเพียบพร้อม น่าเลื่อมใส ทุกอิริยาบถอีกด้วย ทำ ให้เกิดความซาบซึ้งถึงใจ แต่ละคำพูดมีนัยแปลกดี ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากที่ไหนมาก่อน จึงทำ ให้หลวงปู่ทั้งสององค์เพิ่มความสนใจ ใคร่ประพฤติปฏิบัติทางธุดงค์กัมมัฏฐานให้มากยิ่งๆ ขึ้นไป

การศึกษาเล่าเรียนด้านพระปริยัติธรรม ของหลวงปู่ดูลย์มีความก้าวหน้าตามลำดับ ท่านได้พิจารณาตามข้อธรรมเหล่านั้น จนแตกฉานซ่ำชองพอสมควรและได้พิจารณาเห็นว่า **การเรียนพระปริยัติธรรมอย่างเดียวนั้น เป็นแต่เพียงการจำ หัวข้อธรรมะได้**

เท่านั้น ส่วนการปฏิบัติให้เกิดผลและรู้รสพระธรรมอย่างซาบซึ้งนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

หลวงปู่จึงได้บังเกิดความโน้มเอียงไปในทางปฏิบัติ คือ ธุดงค์กัมมัฏฐานอย่างแน่วแน่ จึงได้ตัดสินใจที่จะออกธุดงค์กัมมัฏฐาน ในฤดูหลังออกพรรษานั้นอย่างแน่นอน เป็นเหตุให้การเรียนทางปริยัติธรรมในห้องเรียนของท่านเป็นอันสิ้นสุดลง

ต่อไป คือการเข้าสู่ห้องเรียนที่เป็นธรรมชาติ อันกว้างใหญ่ไพศาล ประกอบทั้งดินฟ้ามหาสมุทร รวมทั้งการเสาะแสวงหาตัวเองในโลกภูมินี้ก็กว้างไกลสุดแสน เหลือที่จะประมาณได้

ออกธุดงค์

การบวชของ **หลวงปู่ดูลย์** นั้น ความจริงท่านมิได้มีเจตนาที่จะรุ่งโรจน์ทางด้านปริยัติธรรม หรือด้านการปกครอง ถึงแม้**สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ติสสมหาเถระ** ตั้งความหวังว่าจะให้หลวงปู่เป็นผู้นำในการเผยแพร่ และปกครองเสมือนเป็นหูเป็นตาแทนท่านในเขตเมืองสุรินทร์ก็ตาม

แต่เนื้อแท้และความปรารถนาอย่างแท้จริงของหลวงปู่ คือการออกปฏิบัติ ปรารถความเพียรในความวิเวกต่างหาก เป็นความต้องการที่เคยมาดหมายไว้ เมื่อแรกบวชที่จังหวัดสุรินทร์และที่อุตส่าห์รอนแรมมาจังหวัดอุบลราชธานีก็เพื่อการนี้

ด้วยความตั้งใจของท่านและเมื่อ**หลวงปู่สิงห์** ออกปากชวนให้ออกจาริกธุดงค์ไปตามป่าเขาแห่งภาคอีสาน จึงสอดรับกับความต้องการของหลวงปู่อย่างดียิ่ง

ครั้นออกพรรษาแล้ว เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๑ นั้นเอง **หลวงปู่มั่นพระอาจารย์ใหญ่** ก็ออกธุดงค์อีก หลวงปู่ทั้งสองสหาย คือ หลวงปู่สิงห์และหลวงปู่ดุลย์ ก็ตัดสินใจเด็ดขาด สละละทิ้งการเรียนการสอน ออกจาริกธุดงค์ ติดตามพระปรมาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ ไป

ทุกหนทุกแห่ง จนตลอดฤดูกาลนอกพรรษานั้น

ตามธรรมเนียมธุดงค์กัมมัฏฐานของ **พระอาจารย์ใหญ่มั่น** นั้นมีอยู่ว่าเมื่อถึงกาลเข้าพรรษา ไม่ให้จำพรรษารวมกันมากเกินไป ให้แยกย้ายกันไปจำพรรษาตามสถานที่อันวิเวก ไม่ว่าจะเป็นวัด เป็นป่า เป็นเขา โคนไม้ ลอมฟาง เรือนว่าง หรืออะไรตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล แต่ละคณะ

ขณะเดียวกัน เมื่อออกพรรษาแล้ว ก็จะถึงวาระแห่งการประชุมกัน หากทราบข่าวว่า **พระอาจารย์ใหญ่มั่น** อยู่ ณ ที่ใด ก็จะพากันไปจากทุกทิศทาง มุ่งตรงไปยัง ณ ที่นั้น

ความประสงค์ก็เพื่อเรียนพระกัมมัฏฐานและเล่าแจ้งถึงผลของการประพฤติปฏิบัติที่ผ่านมา

เมื่อมีอันใดผิด พระอาจารย์ใหญ่ ก็จะช่วยแนะนำ แก้ไข อันใดถูกต้องดีแล้ว ท่านจะได้แนะนำ ข้อกัมมัฏฐานให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

ในพรรษาแรกที่ร่วมออกธุดงค์ติดตาม **พระอาจารย์ใหญ่มั่น** นี้ หลวงปู่บอกว่ายังไม่มีอะไรมาก เพียงแต่เป็นการฝึกการใช้ชีวิตแบบพระป่าและใช้หลักความรู้ในการฝึกปฏิบัติเบื้องต้น เป็นการสร้างฐานความรู้ให้มั่นคง

สำหรับผู้ที่มีความตั้งใจจริงอย่างหลวงปู่แล้ว ท่านไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์ ท่านได้เร่งการฝึกปฏิบัติความเพียรอย่างเคร่งครัด โดยมี **ฉันทะ** คือ ความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จที่หวังว่าจะต้องเกิดขึ้นในตัวท่านอย่างแน่นอน

จากการได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์ใหญ่ ตลอดการออกธุดงค์ในช่วงนี้ ทำ ให้หลวงปู่เกิดความเลื่อมใสในแนวทางธุดงค์กัมมัฏฐานเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อใกล้ฤดูกาลเข้าพรรษาในปีนั้น (พ.ศ. ๒๔๖๓) คณะของหลวงปู่ ซึ่งนำโดยหลวงปู่สิงห์ ก็แยกย้ายจากพระอาจารย์ใหญ่ พาหมู่คณะแสวงหาที่สงบวิเวกเพื่อบำเพ็ญเพียรในช่วงเข้าพรรษาต่อไป

เหนือความตาย

คณะที่นำโดย **หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม** ก็มี **พระอาจารย์บุญ พระอาจารย์สีทา** พระอาจารย์หนูและหลวงปู่ดูลย์ อตุโล รวม ๕ องค์ เมื่อแยกทางจาก **พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตโต** แล้ว ก็เดินธุดงค์เลียบเทือกเขาภูพานไปเรื่อยๆ

เมื่อถึง **ป่าท่าคันโท** อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้พิจารณาเห็นว่าสภาพป่าแถวนั้น มีความเหมาะสมที่จะอยู่จำพรรษา จึงได้สมมติขึ้นเป็น **สำนักป่าท่าคันโท** แล้วทั้ง ๕ องค์ ก็อธิษฐานอยู่จำพรรษา ณ สถานที่นั้น

เมื่อพิจารณาที่จำพรรษาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทุกองค์ก็ตั้งสัจจะปรารภความเพียรอย่างอุกฤษฎ์ ดำเนินข้อวัตรปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนของพระอาจารย์ใหญ่อย่างสุดชีวิต

ป่าท่าคันโท แถบเทือกเขาภูพานในสมัยนั้น ยังรกชัฏ อุดมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ที่ร้ายกาจก็คือ มีไข้ป่าชุกชุม ชาวบ้านเรียกว่า **“ไข้หนาว”** ใครก็ตามที่เป็นจะมีอาการหนาวสั่น เหมือนมีคนจับกระดูกเขย่าให้โยกโคลนไปทั้งกาย

ปรากฏว่าพระทุกองค์ ยกเว้นพระอาจารย์หนูเพียงองค์เดียวที่ไม่ถูกพิษไข้หนาวเล่นงานเอา นอกนั้นต่างล้มเจ็บได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสด้วยกันทั้งสิ้น

ในท่ามกลางป่าทึบดงเถื่อนเช่นนั้น หยูกยาอะไรก็ไม่มี ได้แต่เยียวยาช่วยกันรักษากันไปตามมีตามเกิด

ในกลางพรรษา พระสหธรรมิกรูปหนึ่งก็ถึงแก่มรณภาพไปต่อหน้าต่อตา ยังความสลดสังเวชให้กับหมู่เพื่อนเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ความตายมิอาจทำให้เกิดความหวั่นไหวรวนเรในหมู่พระนักปฏิบัติทั้ง ๔ รูปที่เหลืออยู่

เมื่อจัดการฝังสรีระของพระสหธรรมิกแล้ว ต่างองค์ต่างก็รีบเร่งความเพียรหนักยิ่งขึ้น เสมือนหนึ่งจะช่วงชิงชัยชนะเหนือความ

ตายที่รุกคืบเข้ามา

เบื้องหน้าคือความตาย เบื้องหน้าคือความยากลำบาก เบื้องหน้าคือการจากพระสหธรรมิกที่ร่วมเส้นทางกันมา นับเป็นบททดสอบอันเด็ดขาดยิ่งที่ต้องเผชิญเป็นครั้งแรกในชีวิตธุดงค์ของหลวงปู่

สำหรับหลวงปู่ดุลย์ เมื่อต้องประสบชะตากรรมเช่นนี้ ก็ได้อาศัยความสำเหนียกรู้ เผชิญกับความตายอย่างเยือกเย็น

ความเป็นจริงที่เห็น และเป็นอยู่ก็คือ การเผชิญกับโรคาพยาธิขณะที่หยูกยาขาดแคลนอย่างหน้าใจหาย

หลวงปู่เกิดความคิดขึ้นในใจว่า สิ่งที่จะพึ่งได้ในยามนี้ก็มีแต่อำนาจพุทธคุณ เท่านั้น แม้ท่านจะได้รับพิษไข้อย่างแสนสาหัส ด้วยใจอดทน และมุ่งมั่น ท่านได้รำลึกถึงพระพุทธคุณแล้วตั้งสัจวาจาอย่างแม่นมั่นว่า

“ถึงอย่างไร ตัวเราคงไม่พ้นเงื้อมมือแห่งความตายในพรรษานี้แน่แล้ว แม้เราจักตายก็จงตายในสมาธิ ภาวนาเถิด”

จากนั้นหลวงปู่ก็เริ่มปรารภความเพียร ตั้งสติให้สมบูรณ์เฉพาะหน้า ธำรงจิตให้อยู่ในสมาธิอย่างมั่นคงทุกอริยาบท พร้อมทั้งพิจารณาความตาย คือใช้ มรณานุสติกัมมัฏฐาน เป็นอารมณ์ โดยมิได้ย่อท้อพรั่นพรึงต่อมรณภัยที่กำลังคุกคามจะมาถึงตัวในไม่ช้านี้เลย

เมื่อไม่หวาดหวั่นต่อความตาย แล้วความตายจะมีบทบาทและความหมายอะไรอีกเล่า !

แยกจิตออกจากกิเลส

ณ ป่าท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ นี้เอง แม้จะเป็นพรรษาแรกของการปฏิบัติกัมมัฏฐานก็ตาม แต่ด้วยความพยายามและด้วย

ปณิธานอันแน่วแน่ไม่ลดละ ผลแห่งการปฏิบัติก็เริ่มบังเกิดขึ้นอย่างเต็มภาคภูมิ

กล่าวคือ ในระหว่างที่นั่งภาวนาซึ่งเริ่มตั้งแต่หัวค่ำไปจนถึงตอนดึกสงัด จิตของท่านค่อยๆ หยั่งลงสู่ความสงบ เกิดความปีติชุ่มเย็น แล้วเกิดนิมิตที่ชัดเจน คือได้เห็นองค์พระพุทธรูปปรากฏขึ้นในตัวท่าน สวมทับร่างของท่านได้สัดส่วนพอดี จนดูประหนึ่งว่าท่านเองเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

ท่านพยายามพิจารณารูปนิมิตนั้นต่อไปอีก ก็จะเห็นเป็นอย่างนั้นอยู่ตลอด แม้กระทั่งออกจากสมาธิแล้ว รูปนิมิตนั้นก็ยังเห็นติดตาอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งเช้าได้เดินออกบิณฑบาตสู่ละแวกบ้านของชาวบ้านแถบนั้น นิมิตก็ยังปรากฏอยู่เช่นนั้น ท่านสังเกตดูนิมิตนั้นไปเรื่อยๆ โดยไม่ได้ปริปากบอกใครเลย

ขณะเดินทางกลับจากบิณฑบาต ก่อนที่รูปนิมิตนั้นจะหายไป หลวงปู่ได้พิจารณาถึงตัวท่านเอง ก็ปรากฏเห็นกระดูกทุกสัดส่วนอย่างชัดเจน ด้านนอกมีเนื้อ และหนังหุ้มพันเอาไว้ เมื่อเพ่งพิจารณาต่อ ก็เห็นว่ากระดูก และเนื้อหนังเหล่านั้นล้วนแต่ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นเอง

เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนั้น ท่านเกิดความรู้สึกไม่อยากฉันอาหารในวันนั้น แต่รู้สึกอิ่มเอิบจากการที่จิตเป็นสมาธิ จึงทำความเพียรต่อไปก็ปรากฏว่ารูปนิมิตนั้นหายไป พอออกจากสมาธิแล้วปรากฏว่าฤทธิ์ไข้ที่ท่านเป็นอยู่ก็หายไปสิ้น เหมือนถูกปลิดทิ้งไปตั้งแต่นั้น

นี่คือความมหัศจรรย์ !

หลวงปู่เร่งกระทำความเพียรต่อไปอีก โดยเดินจงกรมบ้างนั่งสมาธิบ้างสลับกันไปตลอดทั้งวันทั้งคืนอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยด้วยอาศัยความอิ่มเอิบแห่งจิตที่เป็นสมาธิ

เมื่อจิตสงบได้ที่ **พลันก็บังเกิดแสงแห่งพระธรรมปรากฏแก่จิตของท่านอย่างแจ่มแจ้ง จนกระทั่งท่านสามารถแยกจิตกับกิเลสออกจากกันได้**

รู้ได้ชัดเจนว่า อะไรคือจิต และอะไรคือกิเลส
จิตปรุงกิเลส หรือ กิเลสปรุงจิต
และเข้าใจสภาพเดิมของจิตที่แท้จริงได้
ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังรู้ได้อย่างแจ่มแจ้งด้วยว่า กิเลสส่วนไหนละได้แล้ว และส่วนไหนบ้างที่ยังละไม่ได้

ในครั้งนั้น หลวงปูยั่งไม่ได้เล่าให้ใครฟังนอกจากบอกหลวงปู่สิงห์ให้ทราบเพียงว่า จิตของท่านเป็นสมาธิเท่านั้น ซึ่งหลวงปู่สิงห์ก็ชมว่า “ท่านมาถูกทางแล้ว” และอนุโมทนาสาธุด้วย

หลวงปู่รู้สึกบังเกิดความแจ่มแจ้งในตนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน รอให้ถึงเวลาออกพรรษา จะได้ไปกราบเรียนให้พระอาจารย์ใหญ่ทราบ และขอคำแนะนำในการปฏิบัติขั้นต่อไป

กราบนมัสการหลวงปู่มั่น

กาลเวลาที่รอคอยได้มาถึง เมื่อออกพรรษาในปีนั้น ซึ่งเป็นปี พ.ศ.๒๔๖๕ พระที่จำพรรษา ณ เสนาสนะป่า ท่าคันโท กาฬสินธุ์ ต่างก็แยกย้ายกันเดินธุดงค์ต่อไป เพื่อค้นหาพระอาจารย์ใหญ่ คือ **หลวงปู่มั่น ภูริทตโต**

หลวงปู่ดูลย์ร่วมเดินธุดงค์ไปกับหลวงปู่สิงห์ แล้วต่อมาก็แยกทางกัน ต่างองค์ต่างก็มุ่งตามหาพระอาจารย์ใหญ่ตามประสงค์

หลวงปู่ออกจาริกตามลำพังมาถึง หนองหาร จังหวัดสกลนคร แวะไปพำนักที่ เกาะเกต อันถือกันในหมู่พระธุดงค์ว่าเป็นแดนแห่งความขลังและอาถรรพ์แรง ชาวบ้านในแถบนั้นต่างก็เกรงกลัวไม่กล้าเข้าไป และก็ขอร้องไม่ให้หลวงปู่เข้าไป เกรงท่านจะไม่ปลอดภัย

แต่หลวงปู่ของเรากลับเห็นว่าสถานที่แห่งนั้นเหมาะสมที่จะบำเพ็ญภาวนา เพราะเป็นที่สงบสงัด ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรบกวน เหมาะสมยิ่งนักที่จะตรวจสอบความแข็งแกร่งของจิต

หลวงปู่พำนัก ณ สถานที่แห่งนั้นหลายวัน แล้วจึงเดินทางต่อไปจนถึงบ้านตาลเนิ้ง อำเภอสว่างแดนดินสกลนคร สอบถามชาวบ้านได้ความว่ามีพระธุดงค์จำนวนมากชุมนุมในป่าใกล้ๆ หมู่บ้านนั่นเอง หลวงปู่รู้สึกยินดีอย่างมาก คิดว่าคงจะเป็นพระอาจารย์ใหญ่มั่นอย่างแน่นอน

หลวงปู่รีบรุดไปสถานที่แห่งนั้นและพบว่าเป็นความจริง เห็นหลวงปู่สิงห์และพระรูปอื่นๆ นั่งด้วยอาการสงบแวดล้อมพระอาจารย์ใหญ่อยู่

พระอาจารย์ใหญ่หันมาทางหลวงปู่แล้วบอกแก่คณะว่า “โน่นๆ ท่านดูลย์มาแล้ว ! ท่านดูลย์มาแล้ว”

หลวงปู่มีความปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่ง จนถึงกับรำพันในใจว่า “ด้วยอำนาจพระพุทธคุณ ประสงค์อย่างไรก็สำเร็จอย่างนั้น”

หลวงปู่เข้าไปกราบนมัสการพระอาจารย์ใหญ่ด้วยความเคารพอย่างสุดซึ้ง ได้สนทนาธรรมกันอยู่นานพอสมควร โดยพระอาจารย์ใหญ่เป็นผู้สอบถามและหลวงปู่ดูลย์เป็นผู้กราบเรียน

ถึงตอนหนึ่ง หลวงปู่ดุลย์กราบเรียนพระอาจารย์ใหญ่ว่า

“เดี๋ยวนี้กระผมเข้าใจแล้ว กระผมได้ทำความรู้จักกับกิเลสของกระผมได้ดีแล้ว คือถ้ารวมกันทั้งหมดแล้วแบ่งเป็น 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง กระผมละได้เด็ดขาดแล้ว ส่วนที่สอง กระผมละได้ครึ่งหนึ่ง และส่วนที่สามกับส่วนที่สี่ กระผมยังละไม่ได้ขอรับ”

เมื่อได้ยินดังนั้น พระอาจารย์ใหญ่จึงเอ่ยว่า “เก่งมาก ฉลาดมาก ที่สามารถรู้จักกิเลสของตนเองและการปฏิบัติที่ผ่านมา ที่เล่าบอกนั้น ก็เป็นการถูกต้องดีแล้ว”

จากบทสนทนานี้ แสดงให้เห็นว่า การบำเพ็ญเพียรตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์ก็คือ การค้นหาความจริงของตนเอง เป็นการมองลึกลงไปในสภาพตัวตนที่เป็นจริงของตน และอีกประการหนึ่งเป็นการค้นหาสภาพความเป็นจริงแห่งกองทุกข์ นั่นคือกิเลส

เพราะหากไม่รู้จักตนเองและไม่รู้จักกิเลส ก็ไม่รู้จักกองทุกข์

เมื่อไม่รู้จักกองทุกข์ ก็ไม่สามารถดับทุกข์ให้หมดสิ้นไปได้ เป้าหมายสูงสุดคือ สามารถดับทุกข์อย่างชนิดไม่มีเหลืออยู่เลย

พระอาจารย์ใหญ่และหลวงปู่ดูลย์ได้สนทนาธรรมกันด้วยความเคร่งเครียด จริงจังแล้วพระอาจารย์ก็มอบการบ้านให้หลวงปู่ไปพิจารณา **ความเป็นอนิจจังของสังขาร และภาวะแห่งการแปรเปลี่ยนโดยเริ่มจากกาย และสังขารแห่งตน**

โดยพระอาจารย์ใหญ่ได้บอกเป็นคำบาลีเป็นการบ้านให้หลวงปู่นำไปพิจารณาว่า **“สพเพ สงขารา สพพสญญา อนตตา”**

นี่คือการบ้านที่พระอาจารย์ใหญ่มอบให้หลวงปู่ ก่อนการอำลาในครั้งนั้น

เป็นทุกข์เพราะความคิด

หลังจากหลวงปู่ดูลย์ได้รับคำแนะนำ พร้อมทั้งรับการบ้านจากพระอาจารย์ใหญ่แล้ว จึงได้กราบลาและปลีกตัวไปบำเพ็ญภาวนาตามลำพัง

หลวงปูนั่งเข้าที่ทำสมาธิ ประเดี๋ยวเดียวจิตก็สงบแล้วยกหัวข้อธรรมซึ่งเป็นการบ้านที่ว่า สพเพ สงขารา สพพสญญา อนตตา ขึ้นพิจารณาเพียงชั่วประเดี๋ยวเดียวก็เกิดความสว่างแจ้งในธรรม คือเห็นปฏิจจสมุปปบาท กระจ่างชัดตลอดสาย นั่นคือ

เห็นความเป็นมาของสังขารทั้งหลายว่า เกิดจากความคิดปรุงแต่งของวิญญาณที่ได้รู้จากอายตนะของตนนั่นเอง เมื่อละสังขารเหล่านี้ได้ ความทุกข์ก็ดับหมดตลอดสาย และนี่คือหลักการของปฏิจจสมุปปบาท

แม้จะไม่มีคำอธิบายโดยพิสดารในที่นี้ แต่เมื่อนำคำสอนของหลวงปู่ในหนังสือ หลวงปู่ฝากไว้มาพิจารณาจะเห็นว่าท่านพูดสั้นๆ เพียงว่า

คนสมัยนี้เขาเป็นทุกข์เพราะความคิด

ที่ใจเป็นทุกข์เพราะเกิดความยึดมั่น แล้วมีการปรุงแต่งในความคิดขึ้น และอุบายที่จะละความทุกข์ก็คือหยุดการปรุงแต่ง แล้วปล่อยวางให้เป็น

นี่คือหลักการ แต่การจะทำเช่นนั้นได้ต้องอาศัยภาวนา ทำใจให้สงบ จึงจะเกิดพลัง มีสติปัญญามองเห็นเหตุ เห็นผล แล้วจิตก็จะมีการปล่อยวางได้ เมื่อละความยึดมั่นได้ ความทุกข์ในสิ่งนั้นก็หมดไป

ตายแล้วไปไหน

ครั้งนั้น เมื่อหลวงปู่ดูลย์อยู่รับการอบรมสั่งสอน และปฏิบัติอาจาริยวัตรแด่พระอาจารย์ใหญ่นานพอสมควรก็ได้กราบลาปลีกตัวออกธุดงค์แสวงหาความวิเวกต่อไป

ในช่วงนี้ (พ.ศ. ๒๔๖๓) คาดว่าหลวงปู่จะธุดงค์ไปทางจังหวัดสุรินทร์ระยะหนึ่ง แล้วจึงขึ้นไปทางอีสานเหนือ ไปทางอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร โดยมีสามเณรติดตามไปด้วยองค์หนึ่ง

หลวงปู่ และเณรได้อธิษฐานจำพรรษาที่ชายป่าแห่งหนึ่ง ใกล้บ้านกุดก้อม

ต่อมาไม่นานนัก สามเณรก็อาพาธ (ป่วย) เกิดเป็นไข้หนาวอย่างแรง หยูกยาจะรักษาก็ไม่มี ในที่สุดสามเณรก็ถึงแก่มรณภาพลงไปต่อหน้าต่อตา ด้วยสภาพที่ชวนสังเวชยิ่งนัก

หลวงปู่เล่าให้ฟังว่า “สงสารเณรมาก อายุก็ยังน้อย หากมียารักษา เณรคงไม่ตายแน่”

ครั้งนี้นับเป็นครั้งที่ ๒ ที่หลวงปู่ได้อยู่ใกล้ชิดกับความตาย คือ ครั้งแรกเมื่อจำพรรษาที่สำนักป่าท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อพระสหธรรมิกของท่านรูปหนึ่งได้มรณภาพในกลางพรรษา

จากการที่สามเณรมรณภาพในครั้งนั้น หลวงปู่ได้คอยสังเกตพิจารณาอาการตายของคนเราว่าเป็นอย่างไร

จิตหรือวิญญาณออกไปทางไหน หรืออย่างไร ท่านได้เห็นแจ้งโดยตลอด

ด้วยเหตุผลบางประการ ท่านเจ้าคุณ พระโพธินันทมุณี (อดีตพระครูนันทปัญญาภรณ์) เห็นว่าไม่สมควรที่จะบันทึกไว้ในที่นี้

ในหนังสือ หลวงปู่ฝากไว้ หลวงปู่พูดถึงความตาย หรือตายแล้วไปไหน อยู่ตอนหนึ่งเหมือนกัน เรื่องนี้อยู่ภายใต้หัวข้อ ต้องปฏิบัติจึงหมดความสงสัย ซึ่งบันทึกไว้ว่า :-

เมื่อมีผู้ถามถึงการตาย การเกิดใหม่ หรือถามถึงชาติหน้าชาติหลัง หลวงปู่ไม่เคยสนใจที่จะตอบ หรือเมื่อมีผู้กล่าวค้านว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ ว่านรกสวรรค์มีจริงหรือไม่จริงประการใด หลวงปู่ไม่เคยค้นคว้าหาเหตุผลเพื่อจะเอาค้านใคร หรือไม่เคยหาหลักฐาน เพื่อยืนยันให้ใครยอมจำนนแต่ประการใด ท่านกลับแนะนำว่า

ผู้ปฏิบัติที่แท้จริงนั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติหน้าชาติหลังหรือนรกสวรรค์อะไรก็ได้ ให้ตั้งใจปฏิบัติให้ตรงศีล สมาธิ ปัญญาอย่างแน่วแน่ก็พอ

ถ้าสวรรค์มีจริงถึง ๑๖ ชั้น ตามตำรา ผู้ปฏิบัติดีแล้วก็ย่อมได้เลื่อนฐานะของตนเองโดยลำดับ

หรือถ้าสวรรค์นิพพานไม่มีเลย ผู้ปฏิบัติดีแล้วในขณะนี้ก็ย่อมไม่ไร้ประโยชน์ ย่อมอยู่เป็นสุข เป็นมนุษย์ชั้นเลิศ

และในตอนท้าย หลวงปู่สอนว่า :-

การฟังจากคนอื่น การค้นคว้าจากตำรานั้น ไม่อาจแก้ข้อบกพร่องข้อสงสัยได้ ต้องเพียรปฏิบัติ ทำวิปัสสนาญาณให้แจ้ง ความสงสัยก็หมดไปเองโดยสิ้นเชิง

สร้างความศรัทธา

เมื่อสามเณรที่ติดตามหลวงปู่มรณภาพลงแล้ว หลวงปู่ก็พำนักจำพรรษา แต่เพียงองค์เดียว ณ บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม

จังหวัดสกลนคร นั่นคือสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๖ นับเป็นเหตุการณ์ที่น่าสลดสังเวชยิ่ง

ชาวบ้านได้กราบอาราธนาหลวงปู่ให้ไปจำพรรษา ณ วัดม่วงไข่ บ้านกุดก้อม แห่งเดียวกันนั้นเอง ซึ่งพอจะเป็นที่สบายเหมาะแก่การประพฤติปฏิบัติ ท่านก็อนุโลมตามคำอาราธนา

ที่วัดม่วงไข่นั้นมีพระเณรจำ พรรษาอยู่ด้วยกันหลายรูป มีท่านครูบาญาคูดี เป็นเจ้าอาวาส ท่านเป็นพระที่มีอัธยาศัยน้ำใจดี ได้แสดงความเอื้อเฟื้อและให้การต้อนรับหลวงปู่ ในฐานะพระอาคันตุกะเป็นอย่างดี

ตลอดพรรษานั้นหลวงปู่ พำนักอยู่ในโบสถ์แต่เพียงรูปเดียว เพราะเห็นเป็นที่สงบสงัด เหมาะแก่การปฏิบัติภาวนา

หลวงปู่ดำเนินตามปฏิปทาของพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต โดยมิได้ขาดตกบกพร่อง ปฏิบัติข้อวัตรต่างๆ ของพระธุดงค์อย่างเคร่งครัดครบถ้วนทุกประการ เช่น เดินบิณฑบาตทุกวัน ตลอดจนเดินจงกรม และทำสมาธิภาวนาอย่างต่อเนื่องทุกอิริยาบถ มีความสำรวมระวัง และทำด้วยความมีสติ

ทั้งท่านเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาอยู่ในวัดนั้น เห็นข้อวัตรปฏิบัติและปฏิปทาของหลวงปู่มีความสงบเยือกเย็นน่าเลื่อมใส ชนิดที่พวกตนไม่เคยเห็นมาก่อน ก็เกิดความพิศวงอยู่ในใจและแสดงความสนใจในการปฏิบัติของหลวงปู่เป็นอันมาก

เมื่อพระภิกษุและสามเณรเหล่านั้นมีความสนใจไต่ถามถึงข้อวัตรปฏิบัติเหล่านั้น หลวงปู่ก็อธิบายถึงเหตุและผลให้ฟังอย่างแจ่มแจ้ง ได้เน้นถึงภารกิจหลักของพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นพุทธบุตรได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร จึงได้ละฆราวาสวิสัยออกมาบวชในบวรพุทธศาสนา ว่ามีหน้าที่โดยตรงอย่างไรบ้าง

ท่านอธิบายข้อธรรมะ ตลอดจนแนวทางปฏิบัติธุดงควัตรอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ด้วยถ้อยคำ และเนื้อหาที่ครบถ้วนบริบูรณ์ พร้อมทั้งมีความหมายลึกซึ้ง สัมผัสถึงแก่นใจของผู้ที่ได้ยินได้ฟัง

บรรดาพระภิกษุสามเณรเหล่านั้น ต่างก็รู้สึกซาบซึ้ง เลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมเทศนาที่ไพเราะสมบูรณ์ด้วยเหตุและผล และแปลกใหม่ไปจากที่เคยได้ยินได้ฟังมา จึงพร้อมใจกันปฏิญาณตนขอเป็นศิษย์ และดำเนินตามปฏิปทาของพระธุดงค์กัมมัฏฐาน ตามแบบอย่างของหลวงปู่หมดทั้งวัด

ในบรรดาพระเณรวัดม่วงไข่ ที่ศรัทธาในหลวงปู่นั้นมีสามเณรรูปหนึ่ง ชื่อว่าสามเณรอ่อน มีวิริยะอุตสาหะแรงกล้าในธรรมปฏิบัติ ได้เจริญรุ่งเรืองในพระศาสนาในกาลต่อมา จนเป็นพระมหาเถระฝ่ายวิปัสสนาธุระที่เป็นที่เคารพศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวาง

สามเณรอ่อนในขณะนั้นก็คือ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ แห่งสำนักวัดป่านิโครธาราม อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดหนองบัวลำภู ในเวลาต่อมานั่นเอง

เหตุการณ์พลิกแผ่นดินบ้านม่วงไข่

เหตุการณ์ที่หลวงปู่ดูลย์ อตุโล มาพำนักจำพรรษาที่วัดม่วงไข่ บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร นั้น ถือว่าเป็นข่าวที่มีเสียงร่ำลือไปอย่างกว้างขวางที่ว่ามีพระดีซึ่งเป็นพระธุดงค์มาโปรดชาวบ้านละแวกใกล้เคียงต่างเดินทางมากราบนมัสการ ฟังเทศน์ฟังธรรม และฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานกับหลวงปู่เป็นอันมาก

ที่สำคัญยิ่งคือ บรรดาพระภิกษุและสามเณรทุกรูป นับตั้งแต่เจ้าอาวาสคือครูบาญาคูดี เป็นต้นมา ต่างปวารณาขอเป็นศิษย์ติดตามปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่หมดทั้งวัด

ปรากฏการณ์ครั้งนั้น ถือเป็นการพลิกแผ่นดินของวัดม่วงไข่เลยทีเดียว และเหตุการณ์หลังออกพรรษาปีนั้นถือเป็นเหตุมหัศจรรย์เลื่อนลั่นอันเป็นประวัติศาสตร์ของบ้านกุดก้อมในยุคสมัยนั้น

กล่าวคือ เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ดูลย์ก็ออกธุดงค์ จาริก

หาสถานที่สงบวิเวก เพื่อบำเพ็ญภาวนาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ยึดติดสถานที่หนึ่งที่ใดโดยเฉพาะถือวัตรปฏิบัติเยี่ยงพระป่าทั้งหลาย

เหตุการณ์ที่ไม่มีชาวบ้านคนใดจะคาดคิดได้ ก็คือบรรดาพระภิกษุและสามเณรวัดม่วงไข่ทุกรูป นับตั้งแต่ท่านเจ้าอาวาสเป็นต้นมา ได้พากันสละละทิ้งวัดออกจาริกธุดงค์ติดตามหลวงปู่ไปโดยมิได้ใส่ใจนำพาต่อคำอ้อนวอนทัดทานของชาวบ้านเลย

ทุกรูปยอมสละทิ้งวัดม่วงไข่ให้เป็นวัดร้าง ไม่มีใครยอมอยู่ดูแล ต่างมีใจมุ่งมั่นเข้าสู่ความเป็น อนาคาริกะ คือ เป็นผู้ไม่มีเหย้าเรือนที่ต้องห่วงหาอาลัยกันอีกต่อไป

มีใจมุ่งมั่น มุ่งบำเพ็ญภาวนา เพื่อค้นหาพระธรรม คือความดับทุกข์แห่งตน หนีให้พ้นภัยในวัฏสงสาร คือ ความเวียนว่ายตายเกิด โดยมิได้อาลัยอาวรณ์ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย แม้แต่ชีวิตของตนก็มุ่งอุทิศถวายต่อพระธรรม ดำเนินรอยตามพระยุคลบาทของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

เรื่องราวเหตุการณ์พลิกแผ่นดินที่วัดม่วงไข่นี้ ล้วนอยู่ในสายตาและอยู่ในความสนใจของพระภิกษุฝั้น อาจาโร ซึ่งเป็นพระภิกษุหนุ่มพำนักอยู่ที่วัดใกล้เคียงกับวัดม่วงไข่แห่งนี้ ได้เข้ามอบตัวเป็นศิษย์ ฟังพระธรรมเทศนาและฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับหลวงปู่ตลอดพรรษา

ด้วยความเลื่องชื่อระบือของพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ประกอบกับวัตรปฏิบัติอันงดงามของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ผู้เป็นศิษย์ได้จำหลักหนักแน่นอยู่ในดวงใจของ พระภิกษุฝั้นในสมัยนั้น

สิ่งดีงามที่พระภิกษุฝั้นได้รับในครั้งนั้นได้กลายเป็นแม่เหล็กอันทรงพลังดึงดูดให้ท่านกลายเป็นศิษย์สำคัญในสายของ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต อีกรูปหนึ่ง

ในเวลาต่อมา คุณงามความดี และเกียรติภูมิของพระภิกษุฝั้นได้แผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง จนเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร แห่งสำนักวัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัด

สกลนคร ในเวลาต่อมา

เมื่อคราวหลวงปู่ดูลย์ ออกธุดงค์จากวัดม่วงไข่ ไปพร้อมกับพระภิกษุและสามเณรวัดม่วงไข่ทั้งวัดนั้น พระภิกษุฝั้น อาจาโร ก็ได้ติดตามออกจาริกธุดงค์ไปกับคณะด้วย

พระฝั้น อาจาโร

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เคยเล่าถึงหลวงปู่ฝั้น อาจาโร เมื่อสมัยยังเป็นพระภิกษุหนุ่มออกปฏิบัติธรรมติดตาม ท่านในสมัยนั้นว่า

“ท่านอาจารย์ฝั้น นั้นทำกัมมัฏฐานได้ผลดีมาก เป็นนักปฏิบัติที่เอาจริงเอาจัง มีน้ำใจเป็นนักสู้ที่สู้เสมอตาย ไม่มีการลดละท้อถอย เข้าถึงผลการปฏิบัติได้โดยเร็ว นอกจากนั้นยังมีรูปสมบัติและคุณสมบัติพร้อม”

หลวงปู่เคยทำนายหลวงปู่ฝั้นไว้ในใจว่า :

“พระภิกษุรูปนี้จะต้องมีความสำคัญใหญ่หลวงและเป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนาในอนาคตอย่างแน่นอน”

ในช่วงที่ออกธุดงค์จากวัดม่วงไข่ในครั้งนั้น หลวงปู่ดูลย์ตั้งใจว่า “จะต้องพาท่านอาจารย์ฝั้นไปพบและมอบถวายต่อท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ผู้เป็นพระปรมาจารย์ในโอกาสต่อไปให้จงได้”

เรื่องราวประการหนึ่งเกี่ยวกับหลวงปู่ฝั้น ที่เคยได้ยินได้ฟังมามีอยู่ว่า

“เมื่อหลวงปู่ดูลย์มาพำนักประจำอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์แล้ว ท่านอาจารย์ฝั้นยังได้หาโอกาสเดินธุดงค์ติดตาม รับคำแนะนำแนวทางปฏิบัติกับหลวงปู่ดูลย์เป็นครั้งคราว โดยเดินธุดงค์มาทางเทือกเขาดงเร็กและเข้ามาพำนักอยู่ที่ป่าเล็กๆ แถวชานเมืองสุรินทร์ด้านทิศใต้ เมื่อได้โอกาสอันควรก็เข้าไปหาหลวงปู่ ณ วัดบูรพาราม”

บริเวณป่าที่หลวงปู่ฝั้นเคยมาพักปฏิบัติธรรมนั้น ต่อมาได้กลายเป็นสำนักสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี มีชื่อว่า วัดป่าโยธาประสิทธิ์ และ

ปัจจุบันตั้งอยู่ภายในบริเวณของวิทยาลัยเกษตรสุรินทร์นั่นเอง

อริยสัจแห่งจิต

ในการออกจาริกธุดงค์ จากวัดม่วงไข่ บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ในครั้งนั้น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล พร้อมทั้งพระภิกษุสามเณรวัดม่วงไข่ และพระภิกษุฝั้น อาจาโร ได้เดินทางรอนแรมไปตามป่าเขาลำเนาไพรไปเรื่อยๆ เพื่อติดตามค้นหา พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต

การเดินทางของหลวงปู่และสานุศิษย์ ไม่มีกำหนดการที่แน่นอน เดินทางด้วยเท้าไปตลอด บางแห่งก็หยุดพัก ๕ วัน บางแห่งก็ ๗ วัน ตามแต่สัปปายะและความเหมาะสมในการปรารภความเพียรของสถานที่แต่ละแห่ง

การจาริกธุดงค์ครั้งนั้น ถือว่าเป็นครั้งสำคัญของหลวงปู่ เนื่องจากท่านได้ดำรงตนมาสู่การเป็นผู้นำ ทางการปฏิบัติในกลุ่มพระเณรที่ติดตาม โดยหลวงปู่ทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์ เหมือนกับที่พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ได้ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง

คณะของหลวงปู่ได้จาริกไปถึงถ้ำพระเวสฯ (ถ้ำพระเวสสันดร) ซึ่งอยู่บนเทือกเขาภูพาน ในท้องที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม แล้วได้พำนักบำเพ็ญภาวนาอยู่ ณ สถานที่นั้นเป็นเวลาค่อนข้างนาน จนตลอดฤดูแล้งนั้น

คณะพระภิกษุสามเณร ลูกศิษย์ลูกหาที่ติดตามหลวงปู่ทุกองค์ต่างบำเพ็ญเพียรกันอย่างเอาจริงเอาจัง และด้วยใจมุ่งมั่นจนกล่าวได้ว่าทุกองค์ได้รับผลแห่งการปฏิบัติโดยทั่วกัน

ในการบำเพ็ญภาวนาของหลวงปู่เอง ณ ถ้ำพระเวสฯ แห่งนี้ หลวงปู่ได้เล่าให้สานุศิษย์ใกล้ชิดฟัง ดังนี้

“เราได้ตริตรองพิจารณาตามหัวข้อหลักของกัมมัฏฐานที่ได้รับจากพระอาจารย์ใหญ่ ที่ว่า สพฺเพสงฺขารา สพฺพสญฺญา อนตฺตา ก็

บังเกิดความสว่างไสวรู้แจ้งตลอดว่า

เมื่อสังขารขันธ์ดับไปแล้ว ความเป็นตัวตนจักไม่มี เพราะไม่ได้เข้าไปเพื่อปรุงแต่ง ครั้นเมื่อความปรุงแต่งขาดไป และสภาพแห่งความเป็นตัวตนไม่มี ความทุกข์จะเกิดขึ้นแก่ใครได้อย่างไร”

ดังได้เคยเล่าถึงในตอนต้นแล้วว่า ความรู้ในธรรมะดังกล่าวก็คือ ความรู้แจ้งในหลัก ปฏิจจสมุปบาท คือ เหตุ และผลของการเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง

นอกจากนี้ หลวงปู่ยั่งได้ค้นพบธรรมะที่เป็นหัวใจ คำสอนในพระพุทธศาสนา และได้รู้ซึ้งถึงแก่นในเหล่าธรรมทั้งหลาย แล้วสรุปลงเป็น อริยสัจแห่งจิต ด้วยถ้อยคำ ของหลวงปู่เอง ว่า

จิตส่งออกนอก เพื่อรับสนองอารมณ์ทั้งสิ้น เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอกแล้วหวั่นไหว เป็นทุกข์
จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นนิโรธ

หลวงปู่เล่าว่า “เมื่อพิจารณาตามหลักอริยสัจ 4 โดยเห็นแจ้งดังนี้แล้ว ย่อมหมายถึงการผ่านเลยแห่งความรู้ใน ปฏิจฺจสมุปฺบาท ไปแล้ว เนื่องเพราะความรู้ในเหตุแห่งทุกข์ การดำรงอยู่แห่งทุกข์ และวิธีดับทุกข์นั้น คือ แก่นกลางแท้จริงของปฏิจฺจสมุปฺบาท”

ที่สำคัญยิ่งก็คือ ธรรมะใน อริยสัจ 4 นี้ เป็นธรรมะหมวดแรกที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว ซึ่งหลวงปู่ดูลย์ อตุโล เป็นศิษย์ตถาคต ผู้หนึ่งที่สามารถให้ อรรถาธิบายได้อย่างแจ่มแจ้ง

จิต คือ พุทธะ

ในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรมสายพระกรรมฐานทั้งพระภิกษุและฆราวาส ให้การยอมรับว่า “หลวงปู่ดูลย์ อตุโล นับเป็นองค์เดียวที่มีความรู้ลึก

ซึ้งในเรื่องของจิต จนกระทั่งได้รับสมญาว่าเป็นบิดาแห่งการภาวนาจิต”

ประจักษ์พยานแห่งสมญานามดังกล่าว จะเห็นได้จากคำเทศน์ คำสอนและความสนใจของหลวงปู่อยู่ในเรื่อง “จิต” เพียงอย่างเดียว เรื่องอื่นนอกจากนั้นหาได้อยู่ในความสนใจของหลวงปู่ไม่

ด้วยความลึกซึ้งในเรื่องจิตจึงทำให้หลวงปู่ประกาศหลักธรรม โดยใช้คำ ว่า “จิต คือ พุทธะ” โดยเน้นสาระเหล่านี้ เช่น

“พระพุทธเจ้าทั้งปวง และสัตว์โลกทั้งสิ้น ไม่ได้เป็นอะไรเลย นอกจากเป็นเพียงจิตหนึ่ง นอกจากจิตหนึ่งนี้แล้ว ไม่มีอะไรตั้งอยู่เลย”

“จิตหนึ่ง ซึ่งปราศจากการตั้งต้นนี้ เป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้น และไม่อาจถูกทำลายได้เลย”

“จิตหนึ่งเท่านั้นที่เป็นพระพุทธะ ดังคำ ตรัสที่ว่า :

ผู้ใดเห็นจิต ผู้นั้นเห็นเรา
ผู้ใดเห็นปฏิจฺจสมุปฺบาท ผู้นั้นเห็นธรรม
ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต”

พระธรรมเทศนาของหลวงปู่ในหัวข้อเรื่อง “จิต คือ พุทธะ” โดยละเอียดได้นำเสนอในภาคคำสอน ในตอนท้ายของหนังสือเล่มนี้แล้ว พร้อมทั้งคำแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วย

ในการสอนของหลวงปู่ ท่านจะเตือนสติสานุศิษย์เสมอๆ ว่า

“อย่าส่งจิตออกนอก”

หลวงปู่ยังสอนแนวทางปฏิบัติ อีกว่า

“จงทำญาณให้เห็นจิต เมื่อเห็นจิตได้ก็จะสามารถแยกรูปถอดด้วยวิชชามรรคจิต เพื่อที่จะแยกรูปกับกายให้อยู่คนละส่วน แล้วจะเข้าใจพฤติของจิตได้ในลำดับต่อไป”

คำสอนเกี่ยวกับเรื่องจิตของหลวงปู่ ที่มีการบันทึกไว้ในที่อื่นๆ อีก ก็มีเช่น :-

“หลักธรรมที่แท้จริง คือ จิต จิตของเราทุกคนนั่นแหละ คือ

หลักธรรมสูงสุดในจิตใจเรา นอกจากนั้นแล้วไม่มีหลักธรรมใดๆ เลย

จิตนี้แหละ คือ หลักธรรม ซึ่งนอกไปจากนั้นแล้วก็ไม่ใช่จิต แต่จิตนั้นโดยตัวมันเองก็ไม่ใช่จิต

ขอให้เลิกละการคิด และการอธิบายเสียให้หมดสิ้น เมื่อนั้นเราอาจกล่าวได้ว่าคลองแห่งคำพูดได้ถูกตัดทอนไปแล้ว พิษของจิตก็ได้ถูกถอนขึ้นจนหมดสิ้น

จิตในจิตก็จะเหลือแต่ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีอยู่ประจำแล้วทุกคน”

ด้วยเหตุนี้ การสอนของหลวงปู่จึงไม่เน้นที่การพูด การคิด หรือการเทศนาสั่งสอน แต่ท่านจะเน้นที่การภาวนา และให้ดูลงที่จิตใจของตนเอง อย่าไปดูสิ่งอื่น เช่น อย่าไปสนใจดูสวรรค์ ดูนรก หรือสิ่งอื่นใด แต่ให้ดูที่จิตของตนเอง ให้ดูไปภายในตนเอง

“อย่าส่งจิตออกนอก” จึงเป็นคำที่หลวงปู่เตือนลูกศิษย์อยู่เสมอ

ความรู้ ความเข้าใจเรื่องจิต อย่างลึกซึ้งนี้เป็นผลจากการปฏิบัติที่ถ้ำพระเวสฯ อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม เมื่อครั้งนั้นนั่นเอง

คำรับรองจากพระอาจารย์ใหญ่

ผลจากการบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำพระเวสฯ ทำให้หลวงปู่มีความอิ่มเอิบใจเป็นล้นพ้น เฝ้ารอวันที่จะได้กราบนมัสการท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต อยู่ตลอดเวลา

เมื่อหลวงปู่ และคณะได้ปรารภความเพียร ณ ถ้ำ พระเวสฯ นานพอสมควรแล้วก็ได้จาริกออกตามหาพระอาจารย์ใหญ่ เป็นคำรบสองต่อไป

ปีนั้นเป็นปี พ.ศ. ๒๔๖๗ คณะของหลวงปู่ ได้ไปพบพระอาจารย์ใหญ่ ที่วัดป่าโนนสูง (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งแยกจากจังหวัดนครพนมมาเป็นจังหวัดใหม่)

หลวงปู่ได้กราบเรียนพระอาจารย์ใหญ่ ให้ทราบถึงเรื่องราวของการปฏิบัติที่ผ่านมา โดยเฉพาะหัวข้อธรรมเกี่ยวกับ ปฏิจจสมุปบาท และอริยสัจ 4 ที่ได้รับขณะบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำพระเวสฯ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวคำรับรองและยกย่องหลวงปู่ดูลย์ ต่อหน้าที่ชุมนุมศิษยานุศิษย์ว่า

“ถูกต้องแล้ว เอาตัวรอดได้แล้ว นับว่าไม่ถอยหลังอีกแล้ว อยากให้ดำเนินตามปฏิปทานี้ต่อไป”

หลวงปู่ดูลย์ได้นำคณะพระภิกษุสามเณรจากวัดม่วงไข่ พร้อมทั้งพระภิกษุฝั้น อาจาโร ที่ติดตามมาเข้าถวายตัวเป็นศิษย์ต่อพระอาจารย์ใหญ่

ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวยกย่องสรรเสริญการกระทำ ให้ปรากฏต่อศิษย์ทั้งหลายว่า

“ท่านดูลย์นี้เป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นอย่างยิ่ง สามารถมีสานุศิษย์และผู้ติดตามมาประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยเป็นจำนวนมาก”

รางวัลเกียรติยศ

ในครั้งนั้นหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ได้พำนักอยู่ปรนนิบัติพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต เป็นเวลานานพอสมควร ก่อนที่จะกราบลาออกท่องเที่ยวธุดงค์เพื่อปฏิบัติภาวนาและเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนให้แก่ประชาชนผู้สนใจในถิ่นอื่นต่อไป

ในระหว่างพำนักที่ วัดป่าโนนสูงนี้เอง พระอาจารย์ใหญ่ผู้ทรงคุณธรรมยิ่งใหญ่ได้ให้ความเมตตาต่อหลวงปู่เป็นอย่างยิ่ง

กล่าวคือ ก่อนที่หลวงปู่ดูลย์จะกราบลาเพื่อเดินทางไปจำพรรษาที่อื่น พระอาจารย์ใหญ่ได้เมตตาตัดผ้าไตรจีวรด้วยมือของท่านเอง พระลูกศิษย์ลูกหาช่วยกันเย็บย้อม แล้วมอบให้หลวงปู่ดูลย์ ๑ ไตร

หลวงปู่ดูลย์ถือว่าความเมตตาจากพระอาจารย์ใหญ่ในครั้งนั้น

เป็นผล หรือรางวัลเกียรติยศแห่งการปฏิบัติดีที่ครูบาอาจารย์มอบให้เป็นกรณีพิเศษและด้วยเมตตาธรรม

เมื่อกราบลาพระอาจารย์ใหญ่แล้ว หลวงปู่ก็จาริกธุดงค์เสาะหาสถานที่สงบสงัดเพื่อบำเพ็ญเพียรให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

หลวงปู่ได้ไปพักจำพรรษาที่ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ในครั้งนั้นได้มีสามเณรอ่อน (ต่อมาคือ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ) ได้ติดตามไปปรนนิบัติหลวงปู่ด้วย

ในพรรษานั้น มีอุบาสกอุบาสิกาและภิกษุสามเณร ในบริเวณใกล้เคียงพากันแตกตื่นมาฟังพระธรรมเทศนาและฝึกปฏิบัติภาวนากับหลวงปู่เป็นจำนวนมาก

หลวงปู่บอกว่า “มากมายจนแทบไม่มีที่นั่งและแทบทุกคนได้ประจักษ์ผลแห่งการปฏิบัติ”

สานุศิษย์ที่ไปปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ที่อำเภอท่าบ่อ ในครั้งนั้นบางท่านยังมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

หลังออกพรรษาแล้วหลวงปู่ตั้งใจว่า จะเดินทางไปโปรดญาติโยมที่จังหวัดสุรินทร์ บ้านเกิดเมืองนอนของท่านต่อไป

เหตุอาถรรพ์ที่ถ้ำผาบิ้ง

เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ดูลย์ก็เดินธุดงค์ต่อไปถึงจังหวัดเลย มีสามเณรติดตามไปด้วย ๑ รูป หลวงปู่มีความประสงค์จะไปพักภาวนาที่ถ้ำผาบิ้ง บ้านนาแก อำเภอวังสะพุง ซึ่งเป็นสถานที่ร่ำลือกันในด้านความอาถรรพ์ มากไปด้วยตำนานมหัศจรรย์

ชาวบ้านตามรายทางที่ผ่านไปมีความเป็นห่วงหลวงปู่ และสามเณรจะได้รับอันตราย จึงได้ทัดทานไว้

“ที่ถ้ำนั้นพักไม่ได้ เพราะมีสิ่งเร้นลับมหัศจรรย์มีอาถรรพ์แรงร้าย”

ความอาถรรพ์ของถ้ำผาบิ้งที่ร่ำลือกันมาเป็นเวลานาน ก็คือ

เมื่อถึงยามโพล้เพล้ใกล้ค่ำจะมีเสียงพิณพาทย์ ทั้งเสียงระนาด ฆ้องกลอง กระหึ่มบรรเลง

พร้อมกันนั้นก็มีตัวประหลาด มองเห็นคล้ายควันดำ เหาะลอยฉวัดเฉวียนขึ้นสู่อากาศ แล้วก็หายลับไป ไม่ทราบว่าเป็นตัวอะไร เป็นที่น่าหวาดหวั่นพรั่นพรึงแก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

โดยปกติวิสัยของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นั้นท่านไม่เคยเชื่อถือในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และไม่เคยยกย่องสิ่งใด นอกเหนือไปจากยึดมั่นในพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะที่พึ่ง

ในประวัติชีวิตของท่าน ไม่เคยปรากฏว่าท่านให้ความยอมรับในสิ่งมหัศจรรย์ หรืออภินิหารใดๆ ทั้งสิ้น

แม้ได้ฟังเรื่องเล่า และคำทัดทานจากชาวบ้านแถบนั้น ท่านก็ไม่ได้หวั่นไหว โดยวิสัยแห่งศิษย์พระตถาคตซึ่งไม่กลัวแม้กระทั่งความตาย หลวงปู่จึงต้องการไปพิสูจน์หาความจริงของความมหัศจรรย์ที่ถ้ำผาบิ้งแห่งนั้น

หลวงปู่พาสามเณรไปพักปฏิบัติภาวนาที่ถ้ำผาบิ้งทันทีในวันนั้นโดยไม่ต้องเสียเวลารั้งรอ

หลวงปู่ได้สังเกตพิจารณาดูว่า สิ่งที่ชาวบ้านร่ำลือนั้นเป็นอะไรกันแน่ ในที่สุดท่านก็พบความจริง และเปิดเผยต่อชาวบ้าน

ความจริง ก็คือเมื่อถึงเวลาโพล้เพล้จวนใกล้ค่ำ ค้างคาวที่อาศัยอยู่ในถ้ำนั้นจำนวนนับหมื่นนับแสนตัว ก็พากันบินพรั่งพรูเกาะกลุ่มชิงกันออกจากปากถ้ำ เพื่อออกไปหากิน ปรากฏเป็นกลุ่มควันดำฉวัดเฉวียนพวยพุงขึ้นสู่อากาศ บังเกิดเป็นกระแสลมกรรโชกหวีดหวิวเมื่อพัดพุ่งผ่านโกรกกรวยและร่องรูต่างๆ ตามผนังถ้ำทำให้เกิดเป็นเสียงสูงต่ำมีลีลา

เสียงปีกค้างคาวกระทบกันคึกคักแหวกอากาศ ผสมผสานสอดคล้องกับเสียงที่สะท้อนจากผนังถ้ำ ดังกระหึ่มเป็นจังหวะจะโคนกึกก้องไปมา ราวกับเป็นเสียงดนตรีสวรรค์ ที่เหล่าเทพยดาพากันบรรเลงด้วยพิณพาทย์ระนาดกลองฉะนั้น

กลุ่มค้างคาวเป็นหมื่นเป็นแสน ที่บินฉวัดเฉวียนพวยพุ่งออกจากถ้ำ เป็นเส้นสายยักย้ายไปมาก็ดูประหนึ่งมังกรเทพยดา หรือสัตว์วิเศษในเทพนิยายปรัมปราที่เล่าสืบๆ กันมาพุ่งเลื่อยหายไปในอากาศประจักษ์แก่สายตาชาวบ้านป่าที่ตะลึงมองอย่างขนลุกขนชันด้วยความหวาดหวั่นระย่อยำเกรง

หลวงปู่ได้นำความจริงมาเปิดเผยให้ชาวบ้านฟัง จนเป็นที่หัวเราะขบขันของชาวบ้านแถบนั้น ความหวาดหวั่นเกรงกลัวในอาถรรพ์ของถ้ำผาบิ้ง ที่เชื่อถือกันมานานก็หมดไป

สนทนาธรรมกับพระอาจารย์ใหญ่

ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๓ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๔ แม้ไม่มีรายละเอียดชี้ชัดว่า ในแต่ละพรรษาหลวงปู่ดูลย์จาริกไปปรารภธรรม ณ ที่ใด และค้นพบข้อธรรมล้ำลึกประการใด แต่ก็น่าเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ยังคงจาริกธุดงค์วนเวียนอยู่แถบเทือกเขาภูพาน อันเป็นที่สงบสงัด เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนาสำหรับพระธุดงค์

นอกจากนั้น หลวงปู่ก็เดินทางไปโปรดญาติโยมที่จังหวัดสุรินทร์ บ้านเกิดของท่านเป็นบางครั้งบางคราว

หลวงปู่พักปฏิบัติธรรมที่ถ้ำผาบิ้งอยู่ประมาณ ๑ เดือน แล้วก็ออกจาริกธุดงค์ต่อไปทาง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี แล้วเลยไปยัง อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ได้พบและกราบมนัสการพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ที่นั่นอีกครั้งหนึ่ง

การพบกับพระอาจารย์ใหญ่ในครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่ามีการกราบเรียนถึงผลการปฏิบัติ หรือมีข้อแนะนำจากพระอาจารย์ใหญ่เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติต่อไปอีกอันใด หากแต่เน้นหนักในเรื่องสนทนาธรรมในเรื่องลึกๆ และเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตล้วนๆ อันยังผลให้เกิดความอาจหาญร่าเริงในธรรมปฏิบัติแต่อย่างเดียว

การสนทนาธรรมระหว่างพระอาจารย์ใหญ่ กับหลวงปู่ดุลย์ในช่วงนี้แต่ละครั้งจะใช้เวลานานๆ บรรดาลูกศิษย์ลูกหาต่างเชื่อกันว่าช่วงนั้นหลวงปู่ดุลย์คงจะมีคุณธรรมสมควรแก่การสนทนาธรรมแล้วอย่างแน่นอน

หลวงปู่พักอยู่กับพระอาจารย์ใหญ่ระยะหนึ่ง แล้วก็กราบลาออกเดินทางต่อไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์ ในระหว่างทางมีการแวะพักเพื่อบำเพ็ญภาวนา และเผยแผ่ธรรมะแก่ผู้สนใจตามโอกาสอันควร

โน้มน้าวใจพระมหาปิ่น

หลังจากหลวงปู่ดูลย์ อตุโล กราบลาพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต แล้วก็ออกเดินทางจากบ้านผือ อุดรธานี มุ่งไปจังหวัดสุรินทร์

ในระหว่างทางหลวงปู่ได้แวะเยี่ยม หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม พระสหธรรมิกผู้มีคุณูปการใหญ่หลวงแก่ท่าน

ขณะนั้นหลวงปู่สิงห์พำนักอยู่ในแถบจังหวัดกาฬสินธุ์ มีเหตุการณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่ควรกล่าวถึง แต่ไม่สามารถกำหนดกาลเวลาแน่ชัดว่าเหตุการณ์นี้เกิดในปีพ.ศ.ใดแน่ นั่นคือเรื่องราวที่หลวงปู่สิงห์กับหลวงปู่ดูลย์ ได้ร่วมมือกันไปโน้มน้าวใจท่านพระมหาปิ่น ปญฺญาพโล พระน้องชายของหลวงปู่สิงห์ ให้เปลี่ยนหนทางจากการมุ่งแต่ปริยัติมาอยู่ฝ่ายปฏิบัติได้ในที่สุด

เรื่องมีอยู่ว่าพระมหาปิ่น ปญฺญาพโล เป็นเปรียญธรรมจากสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร มีความรู้ด้านพระปริยัติธรรมอย่างแตกฉาน เดินทางจากกรุงเทพฯมาเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

ท่านพระมหาปิ่นสนใจแต่ทางปริยัติอย่างเดียวไม่นำพาต่อการบำเพ็ญภาวนาฝึกฝนจิตและธุดงค์กัมมัฏฐานเลย

หลวงปู่สิงห์จึงชักชวนหลวงปู่ดูลย์ ให้เดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้ช่วยชักนำพระมหาปิ่นให้สนใจในทางปฏิบัติพระกัมมัฏฐานบ้าง ไม่เช่นนั้นจะไปไม่รอด

หลวงปู่ทั้ง ๒ องค์ได้พักจำพรรษาที่ วัดสุทัศนาราม วัดที่ท่านเคยอยู่มาก่อน คราวนี้ท่านได้ปลูกกุฏิหลังเล็กๆ อยู่ต่างหาก ปฏิบัติพระกัมมัฏฐานอย่างเคร่งครัด แล้วก็ค่อยๆ โน้มน้าวจิตใจให้พระมหาปิ่นเกิดความศรัทธาเลื่อมใสทางด้านการปฏิบัติด้วย

ทั้งหลวงปู่สิงห์และหลวงปู่ดูลย์ ได้ชี้แจงแสดงเหตุผลว่า ในการครองเพศสมณะนั้น แม้ว่าได้บวชมาในพระบวรพุทธศาสนาก็นับว่าดีประเสริฐแล้วถ้าหากมีการปฏิบัติให้รู้แจ้งในธรรมก็จะยิ่งประเสริฐขึ้นอีก คือจะเป็นหนทางออกเสียซึ่งความทุกข์ ตามแนวคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ท่านพระอาจารย์ปิ่น ปญญาพโล เป็นพระสงฆ์ที่มีสติปัญญาพิจารณาปฏิปทาข้อวัตรปฏิบัติธรรม พร้อมทั้งคำเทศน์ของพระอาจารย์ทั้ง ๒ องค์ ที่ได้กระทำเป็นแบบอย่าง ก็เกิดความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง

โดยปกติแล้วหลวงปู่สิงห์และหลวงปู่ดูลย์เป็นนักปฏิบัติธรรมขั้นสูง แม้จะมีความอาวุโส แต่ก็มีลักษณะประจำตัวในการรู้จักนอบน้อมถ่อมตนระมัดระวังกาย วาจา ใจ ไม่คุยโม้โอ้อวดว่าตนเองได้ธรรมขึ้นสูง และเห็นว่าธรรมะเป็นสมบัติอันล้ำค่าของนักปราชญ์มาประจำแผ่นดิน ซึ่งควรระมัดระวังให้สมกับผู้มีภูมิธรรมในใจ

ท่านพระอาจารย์มหาปิ่น ได้พิจารณารอบคอบด้วยเหตุด้วยผลแล้ว พอถึงกาลออกพรรษาจึงรีบเตรียมบริขาร แล้วออกธุดงค์ติดตามหลวงปู่สิงห์ พระพี่ชายไปทุกหนทุกแห่ง ทนต่อสู้กับอุปสรรคยากไร้ ท่ามกลางป่าเขา มุ่งหาความเจริญในทางธรรมจนสามารถรอบรู้ธรรมด้วยสติปัญญาของท่านในกาลต่อมา

ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อรู้ธรรมอันสมควรแล้ว มักจะมองย้อนมาดูตัวเองที่เคยนำชีวิตผ่านมา ทำให้เกิดความสงสารสลดใจในสิ่งที่ผ่าน

มา ซึ่งจะเห็นว่าแท้จริงแล้วความทุกข์ร้อนวุ่นวายใจ มักเกิดจากสิ่งภายในใจเราทั้งสิ้น คือ กิเลส ตัณหา อุปาทาน มันก่อขึ้นภายในใจจนต้องดิ้นรนอย่างน่าเวทนายิ่ง

กิเลส หรือ ความทุกข์ทั้งหลาย เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใจเราแล้ว ไม่มีอะไรจะรักษามันได้นอกเสียจากต้องรักษาด้วยธรรมะ ที่เกิดจากความเพียรด้วยตัวของเรา ตามแบบอย่างของศากยบุตรพุทธสาวกทั้งหลายที่ท่านเคยทำมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล

การที่พระอาจารย์มหาปิ่น ปัญญาพโล ออกธุดงค์กัมมัฏฐานในครั้งนั้นประชาชนในภาคอีสาน ได้แตกตื่นชื่นชมกันมากว่า “พระมหาเปรียญธรรมหนุ่มจากเมืองบางกอก ได้ออกฝึกจิต ดำเนินชีวิตสมณเพศ ตัดบ่วงไม่ห่วงอาลัยในยศถาบรรดาศักดิ์ ออกป่าดง เดินธุดงค์กัมมัฏฐานฝึกสมาธิภาวนาเป็นองค์แรกในสมัยนั้น”

ชื่อเสียงของพระอาจารย์มหาปิ่น ปญญาพโล ในครั้งนั้นจึงหอมฟุ้งร่ำลือไปไกล ท่านได้ยืนเคียงบ่าเคียงไหล่กับพี่ชาย คือ หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม นำกองทัพธรรม ออกเผยแพร่พระธรรมคำสอนในสายพระธรรมกัมมัฏฐาน จนมีผู้เลื่อมใสศรัทธาอย่างกว้างขวางมาจนปัจจุบัน

กลับสุรินทร์ถิ่นกำเนิด

นับแต่หลวงปู่ดูลย์ อตุโล จาริกจากวัดจุมพลสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ไปพำนักยังวัดสุทัศนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙

หลวงปู่เริ่มศึกษาด้านพระปริยัติ สอบได้เป็นนักธรรมชั้นตรีนวกภูมินับเป็นรุ่นแรกของจังหวัดอุบลราชธานี ขณะเดียวกัน ก็ได้เรียนบาลีไวยากรณ์ที่เรียกว่า “มูลกัจจายน์” จนสามารถแปลพระธรรมบทได้

จากนั้น เมื่อได้รู้จักกับหลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม ได้กราบ

นมัสการฝากตัวเป็นศิษย์กัมมัฏฐานของพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ชีวิตแห่งสมณะของหลวงปู่ก็แปรเปลี่ยนจากการที่เคยมุ่งหวังการศึกษาด้านพระปริยัติ หันเข้าหาทางด้านการปฏิบัติ

หลวงปู่ออกจาริกธุดงค์ไปตามป่าเขาลำ เนาไพร แสวงหาสัจธรรมตามรอยพระบาทองค์สมเด็จพระบรมศาสดา

จนปี พ.ศ. ๒๔๖๖ รวมเป็นเวลา ๗ ปี หลวงปู่จึงได้คืนกลับไปยังจังหวัดสุรินทร์ บ้านเกิดของท่าน เพื่อเป็นการสงเคราะห์ญาติ

การมาสุรินทร์ของหลวงปู่ในครั้งนี้ เป็นการมาแบบพระธุดงค์ครบเครื่องด้วยภูมิปัญญาที่แก่กล้า ด้วยจริยาวัตรที่ไม่เบียดเบียน

หลวงปู่มาพำนักอยู่ที่ วัดนาสาม ตำบลนาบัว อำเภอเมือง ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๕ กิโลเมตร

การมาสุรินทร์ของหลวงปู่ในครั้งนั้น ถือได้ว่ากรุแห่งพระธรรมได้เปิดขึ้นแก่ชาวสุรินทร์แล้ว ได้สร้างความแตกตื่นให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก

โดยเฉพาะชาวบ้านแถบตำบลนาบัว และตำบลเฉนียง ได้พากันแตกตื่นพระธุดงค์เป็นการใหญ่ พากันไปฟังพระธรรมเทศนา และบำเพ็ญสมาธิภาวนากับหลวงปู่ดุลย์อย่างล้นหลาม จนกระทั่งวัดนาสามไม่มีที่จะนั่ง

เมื่อจวนจะถึงวันเข้าพรรษา หลวงปู่เห็นว่าวัดนาสามตั้งอยู่ในละแวกชุมชนมากเกินไป ไม่เหมาะที่จะวิเวก และปรารภธรรมตามแบบอย่างของพระธุดงค์

หลวงปู่จึงได้ไปพำนักที่ป่าบ้านหนองเสม็ด ตำบลเฉนียง ซึ่งอยู่ห่างจากวัดนาสามไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร สมมติสถานที่นั้นขึ้นเป็นสำนักป่า อธิษฐานจำพรรษา ณ ที่นั่น

บรรดาญาติโยมที่มาปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ เริ่มประสบผลในทางปฏิบัติก็ได้พากันเดินทางติดตามไปปฏิบัติที่สำนักป่าบ้านหนองเสม็ด แม้จะต้องเดินด้วยเท้าร่วม ๑๐ กิโลเมตร ก็ไม่ลดละหวังจะได้

เจริญสมาธิภาวนาให้มีความก้าวหน้า และฟังพระธรรมเทศนาที่มีรสชาติซาบซึ้งถึงใจอย่างชนิดไม่เคยได้ฟังจากที่ใดมาก่อน

สรรเสริญและนินทาเป็นธรรมดาของโลก

เป็นธรรมดาของโลก ย่อมหนีไม่พ้นกฎแห่งโลกธรรม คือ เมื่อมีสรรเสริญ ก็ย่อมมีนินทา เป็นของคู่กัน

การมาตั้งสำนักปฏิบัติธรรมที่บ้านหนองเสม็ด ของหลวงปู่ ก็มีทั้งฝ่ายที่ศรัทธาชื่นชอบ และฝ่ายต่อต้านทำลาย เช่นเดียวกัน เมื่อมีคนรัก ก็ย่อมมีคนไม่ชอบ ตามติดเหมือนเป็นเงา ถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา

ทางด้านดี บัณฑิตทั้งหลายย่อมยกย่องสรรเสริญ ว่าหลวงปู่เป็นผู้ประกาศธรรม ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง บรรดาผู้ที่รู้ ผู้ที่ชอบ ผู้ที่สนใจ ผู้ที่ศรัทธา ก็ร่วมกันทำนุบำรุง ส่งเสริม และกราบฝากเนื้อฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ฝึกปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่

อีกด้านหนึ่ง ถือเป็นพวกมืดบอดต่อสัจธรรม ก็มีปฏิกิริยาในทางต่อต้านคัดค้าน ด้วยการด่าว่าให้เสียหาย วางอุบายทำลายจนถึงขั้นลงมือทำร้ายหลวงปู่ก็มี แต่ก็มีอันแคล้วคลาดปลอดภัยด้วยอำนาจพุทธคุณ และด้วยคุณธรรมความดีของหลวงปู่

คำพูดที่กระทบเสียดสีเปรียบเปรยหลวงปู่ เช่น “มีวัดให้อยู่ ก็ไม่อยู่ กลับไปอยู่ป่าเหมือนชะมด มีข้าวให้กินทุกมื้อก็กินมื้อเดียว เหมือนคนอนาถา มีถ้วยชามให้ใช้กลับไม่ใช้ เอาแกงเอากับคลุกข้าวในบาตรกินเหมือนแมว ...”

เมื่อเสียงตำหนิเหล่านั้นแว่วเข้าหู หลวงปู่ก็ได้แต่ยิ้มๆ ไม่ได้โต้ตอบอะไร

หลวงปู่ยังคงตั้งหน้าตั้งตาสั่งสอนอบรมบรรดาลูกศิษย์ลูกหาด้วยความหนักแน่น และเต็มเปี่ยมด้วยเมตตา ทำให้จำนวนผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ

ได้ศิษย์สำคัญ

ในบรรดาญาติโยมที่ติดตามไปปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ที่สำนักปฏิบัติธรรมบ้านเสม็ดอยู่เป็นประจำนั้น มีอุบาสิกาที่สนใจธรรมของหลวงปู่อย่างยิ่งคนหนึ่งชื่อ นางเหรียญ เมืองไทย

นางเหรียญ เป็นชาวบ้านกะทม ตำบลนาบัว อำเภอเมืองสุรินทร์ มีศรัทธาต่อหลวงปู่อย่างแรงกล้า มักจะพาบุตรชาย อายุ ๑๒ ปี ชื่อ ด.ช.โชติ เมืองไทย มาปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่เป็นประจำ เด็กชายโชติ มีอุปนิสัยชอบความสงบ ได้มาสัมผัสกับบรรยากาศเงียบสงัดของวัด และได้ปฏิบัติภาวนากับหลวงปู่ก็ติดใจไม่อยากกลับบ้าน

นางเหรียญ ผู้มารดา จึงมอบถวายบุตรชายให้อยู่คอยรับใช้อุปัฏฐากหลวงปู่เสียเลย

เด็กชายโชติ เป็นเด็กฉลาด มีสติปัญญาดี ได้ฝึกปฏิบัติภาวนาและเรียนรู้ธรรมวินัยเป็นอย่างดี อีกทั้งมีใจศรัทธาต่อพระศาสนา หลวงปู่จึงได้จัดการบรรพชาให้เป็นสามเณร

ผู้สนใจศึกษาประวัติครูบาอาจารย์สายพระกัมมัฏฐาน คงจะทราบเรื่องราวของสามเณรโชติองค์นี้ดี ด้วยท่านสามารถจำกำเนิดหรือระลึกชาติได้ คือในชาติก่อนท่านเป็นพี่ชายของนางเหรียญมารดาในชาติปัจจุบัน ด้วยความรักและห่วงใยในน้องสาว เมื่อท่านป่วยและถึงแก่กรรมก็ได้มาเกิดใหม่เป็นลูกของนางเหรียญ น้องสาวของตน

เรื่องราวระลึกชาติของสามเณรโชติ หรือหลวงปู่โชติ คุณสมฺปนฺโน จะของดกล่าวในที่นี้ ผู้สนใจคงค้นหาอ่านจากแหล่งอื่นได้ไม่ยากนัก

สามเณรโชติเป็นคนขยันขันแข็ง มีอุปนิสัยอ่อนโยน ว่านอนสอนง่ายจึงปรากฏในภายหลังว่าเป็นผู้เจริญในสมณวิสัย ประกาศสุ

ปฏิบัติ เป็นกำลังใหญ่ในกิจพระศาสนา เป็นที่นับถือบูชาและรู้จักกันดีในหมู่สาธุชนผู้ใฝ่ธรรมทั่วประเทศ

สามเณรโชติ เมืองไทย นี่เองที่ต่อมาได้ติดตามหลวงปู่ดูลย์ บุกเขาลำเนาไพรอย่างใกล้ชิด รับรู้ความเป็นธรรมชาติแห่งความเป็นธรรมดาของพระอาจารย์ของตน และได้ยึดถือวัตรปฏิบัติแห่งพระอาจารย์เป็นแนวทางกระทั่งเป็นที่ยอมรับนับถือในหมู่พุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวาง

สามเณรโชติ เมืองไทย ในระยะเวลาต่อมาก็คือ หลวงปู่โชติ คุณสมฺปนฺโน แห่งวัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา นั่นเอง

สมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายของหลวงปู่โชติ ก็คือ พระเทพสุทธาจารย์ เรื่องราวเกี่ยวกับคุณธรรมของท่านมีมากมาย ท่านมรณภาพเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ได้เมตตานำพาสังขารวัย ๘๘ ของท่านเดินทางไปเผาศิษย์รักของท่านเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๘ ที่วัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาในครั้งนั้นด้วย

ผจญภัยควายป่า

ในช่วงที่หลวงปู่ดูลย์ อตุโล พำนักอยู่ที่สำนักสงฆ์บ้านหนองเสม็ดนั้น เมื่อถึงฤดูกาลออกพรรษาหลวงปู่มักจะพาพระภิกษุสามเณร และฆราวาสผู้สนใจรวมเป็นคณะเล็กๆ ออกธุดงค์ลงทางทิศใต้จังหวัดสุรินทร์เสมอๆ โดยเฉพาะตามเทือกเขาพนมดงเร็ก ไปทางเขาพระวิหารและเข้าไปในเขตประเทศกัมพูชา เทือกเขาพนมดงเร็กหรือดงรัก นั้นเรียกตามภาษาเขมร ซึ่งเรียกตามรูปลักษณ์แห่งภูเขาที่มองเห็นแต่ไกล มีลักษณะคล้ายไม้คาน ที่ใช้หาบของ ซึ่งภาษาเขมรเรียกว่า “ดองแร็ก”

บริเวณตอนใต้ของจังหวัดสุรินทร์ แถบเทือกเขาดงเร็กในสมัย

นั้น เป็นป่ารกชัฏในลักษณะป่าดงดิบ ต้นไม้ใหญ่ๆ ขนาด ๓ คนโอบ ขึ้นหนาทึบ สัตว์ป่ามีมากมาย สัตว์ร้าย เช่น ช้างป่า เสือ หมี ก็มีชุกชุม แต่ภาพเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นอดีตไปเสียแล้ว

แต่กล่าวสำหรับคนสุรินทร์ คนศรีสะเกษและคนบุรีรัมย์ ที่มีอายุ ๖๐ ปีล่วงแล้วยังฝังใจกับสภาพป่าดงเหล่านั้นเป็นอย่างดี

การออกธุดงค์ของหลวงปู่ดุลย์ หลังออกพรรษาในปีนั้น ท่านได้พาสามเณรโชติ กับสามเณรทอน ออกธุดงค์ไปตามเทือกเขาพนมดงเร็ก ไปทางเขาพระวิหาร เข้าเขตจอมกระสาน ในประเทศกัมพูชา การเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะต้องฝ่าป่ารกชัฏ และมีสัตว์ร้ายชุกชุม

เวลากลางคืน แต่ละองค์ปักกลดให้ห่างกันพอสมควร ตามแบบฉบับของพระธุดงค์ ซึ่งหลวงปู่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

สามเณรโชติ เมืองไทย ได้เล่าเหตุการณ์ผจญภัยของหลวงปู่ คราวออกธุดงค์ครั้งนั้นในภายหลัง เมื่อท่านมีสมณศักดิ์ที่ พระเทพสุทธาจารย์ ดังนี้

ในคราวเดินทางตอนหนึ่ง หลวงปู่เดินนำหน้า ทิ้งสามเณรทั้งสองห่างออกไป สามเณรตามไม่ทัน

พลันควายป่าตัวหนึ่ง ตื่นเตลิดมาจากไหนไม่ทราบ วิ่งมาข้างหลัง สามเณรทั้งสองหลบเข้าข้างทาง ปีนหนีขึ้นต้นไม้อย่างว่องไว

ควายป่าตรงรี่ พุ่งเข้าขวิดหลวงปู่เต็มแรง จนหลวงปู่กระเด็นล้มลง แล้วมันก็ตรงเข้าขวิดฟัดฟาดซ้ำหลายตลบ ร่างหลวงปู่กลิ้งไปกลิ้งมาตามแรงของมันจนสาแก่ใจแล้ว ควายมันจึงเตลิดวิ่งหายไปในป่าทึบ

สามเณรทั้งสองตกใจมาก รีบลงจากต้นไม้มาประคองหลวงปู่ แต่ต้องตะลึงด้วยความมหัศจรรย์ เห็นจีวรท่านขาดกะรุ่งกะริ่งจนไม่มีชิ้นดี แต่ร่างกายท่านไม่เป็นอะไรเลย เพราะเขาควายขวิดถูกแต่ตามซอกแขน ซอกขาของท่านเท่านั้น

ในภายหลัง เมื่อญาติโยมเข้ากราบนมัสการเพื่อขอให้หลวงปู่

ประพรมน้ำมนต์ และขอของขลังของวิเศษ หลวงปู่มักจะพูดแต่เพียงว่า “อาตมามิได้มีปาฏิหาริย์” และหลวงปู่ไม่เคยพูดถึงเรื่องปาฏิหาริย์หรือใส่ใจในเรื่องเหล่านั้นเลย ท่านเน้นแต่เรื่องการบริกรรมภาวนาเพื่อสร้างพลังจิต และสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ตนเอง

เดินทางเข้ากรุงเทพฯ

หลังกลับจากธุดงค์ หลวงปู่ก็มาพำนักที่เสนาสนะป่าบ้านหนองเสม็ดตามเดิม มีบางครั้งก็ไปอยู่ที่ วัดปราสาท สถานที่เกิดของท่าน เพื่อโปรดญาติโยม ณ ที่นั้นบ้างตามสมควร พอจวนจะเข้าพรรษาอีกครั้ง หลวงปู่ได้ดำริที่จะเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มเติมขึ้นอีกบ้าง จึงได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ในครั้งนั้นได้พาสามเณรโชติไปด้วย

หลวงปู่ได้นำสามเณรโชติ ไปฝากให้อยู่ศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา แล้วท่านเองก็เดินทางเข้ากรุงเทพฯ พักจำพรรษาอยู่ที่ วัดสัมพันธวงศาวาส (วัดเกาะ)

แต่แรกเข้ากรุงเทพฯ หลวงปู่ตั้งใจจะเรียนพระปริยัติธรรม แต่ปรากฏว่าจิตใจของท่านโน้มเอียงไปทางธุดงค์กัมมัฏฐานมากกว่า จิตใจจึงไม่ถูกกับเรื่องการเรียนหนังสือเลยดำริที่จะศึกษาด้านปริยัติธรรมจึงเป็นอันต้องยกเลิกไป

หลวงปู่อยู่ปฏิบัติภาวนา และโปรดญาติโยมที่วัดสัมพันธวงศาวาส ตลอดพรรษานั้น

เมื่อออกพรรษาแล้ว ท่านก็ออกเดินธุดงค์ไปทางจังหวัดลพบุรี

ไปภาวนาที่ถ้ำอรหันต์ ลพบุรี

เมื่อหลวงปู่ไปถึงจังหวัดลพบุรี ได้ไปพำนักกับ พระอาจารย์อ่ำ ซึ่งต่อมาภายหลังมีสมณศักดิ์ที่พระเทพวรคุณ เจ้าอาวาสวัดมณีชล

ขันธ์

หลวงปู่พำนักที่จังหวัดลพบุรีเป็นเวลา 3 เดือน พระอาจารย์อ่ำ ทราบอัธยาศัยของหลวงปู่ว่าท่านมุ่งแสวงหาความวิเวก เพื่อบำเพ็ญธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป จึงได้พาหลวงปู่ไปพำนักที่ ถ้ำน้ำจันทร์ ซึ่งต่อมาเรียกว่า ถ้ำอรหันต์

ที่ชาวบ้านเรียกถ้ำแห่งนี้ว่า “ถ้ำน้ำจันทร์” หรือ “ถ้ำน้ำ” ก็เพราะภายในถ้ำแห่งนี้มีแอ่งน้ำขนาดเล็ก น้ำใสสะอาดและมีกลิ่นหอม

หลวงปู่ตั้งใจว่าจะบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่นี่ไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีกำหนด แต่แล้วท่านก็ไม่อาจอยู่ที่นั่นให้เนิ่นนานไปอีกได้

วันหนึ่ง ขณะที่หลวงปู่กำลังสรงน้ำ ก็ได้เห็นพระมหาพลอย อุปสโม (จุฑาจันทร์) มาจากวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ เดินทางตามหาหลวงปู่จนพบ

พระมหาพลอย กราบเรียนท่านถึงจุดมุ่งหมายของการเดินทางมาครั้งนี้ว่า

“โยมของกระผม ตลอดจนอุบาสก อุบาสิกาทางเมืองสุรินทร์ ผู้สนใจประพฤติธรรม และพอจะเห็นผลของการปฏิบัติ มีความปรารถนาอยากจะพบท่านอาจารย์ ขอให้ท่านอาจารย์ได้โปรดเห็นแก่โยมของกระผม และเห็นแก่ญาติโยมทางสุรินทร์ด้วยเถิด”

เมื่อได้รับการอาราธนานิมนต์จากพระมหาพลอย หลวงปู่จึงต้องเดินทางกลับจังหวัดสุรินทร์ เพื่อโปรดญาติโยมต่อไป

หลวงปู่สาม : ศิษย์สำคัญอีกองค์

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เดินทางกลับจังหวัดสุรินทร์ ตามคำอาราธนาของพระมหาพลอย อุปสโม แล้วมาพำนักที่สำนักป่าบ้าน

เสม็ด ยังความปลาบปลื้มใจแก่สานุศิษย์ชาวสุรินทร์อย่างล้นพ้น

ในปีนั้น พ.ศ.๒๔๖๘ ได้มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ผิวพรรณหมดจดผ่องใสกิริยาท่าทางสำรวม สอบถามได้ความว่า มีความมุ่งมั่นในการศึกษาทางพระศาสนา และเคยเดินทางไปแสวงหาที่เรียนด้านปริยัติที่กรุงเทพฯ แต่หาที่พำนักไม่ได้ จึงต้องกลับมาจำพรรษาที่สุรินทร์คืน

พระภิกษุหนุ่มรูปนั้น ชื่อ พระสาม อกิญฺจโน ได้มากราบถวายตัวเป็นศิษย์เรียนพระกรรมฐานกับหลวงปู่ดูลย์ ที่บ้านหนองเสม็ด

พระสาม อกิญฺจโน ชอบใจต่อแนวทางปฏิบัติภาวนาและกิจธุดงค์เพราะถูกกับจริตของท่าน ต่อมาได้ติดตามหลวงปู่ดูลย์ออกธุดงค์ไปในสถานที่ต่างๆ ละแวกใกล้เคียงจังหวัดสุรินทร์

ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ หลวงปู่ดูลย์ เห็นว่าพระสาม อกิญฺจโน ได้รับผลจากการปฏิบัติพอสมควร และมีศรัทธามั่นคงดีแล้ว จึงแนะนำให้เดินทางไปกราบ และศึกษาธรรมกับพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งขณะนั้นพำนักอยู่ที่เสนาสนะป่าบ้านสบบง อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม

พระสาม กับพระบุญธรรม รวม ๒ องค์ ใช้เวลาเดินเท้า ๑๕ วัน จึงไปถึงจังหวัดนครพนม ได้อยู่พำนักปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์ใหญ่ ๓ เดือนแล้วส่งไปให้พำนักกับหลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม สหายสนิทของหลวงปู่ดูลย์ ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่กิ่ง อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร

ต่อมาพระบุญธรรม ได้มรณภาพลงเหลือแต่พระสามได้ติดตามหลวงปู่สิงห์ ไปหลายแห่งและเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่ธรรมะในกองทัพธรรม

พระสาม อกิญฺจโน ได้ออกธุดงค์ปฏิบัติธรรมไปทั่วทุกภาคของประเทศ ถือเป็นพระที่เจริญด้วยธุดงควัตร เที่ยวธุดงค์เป็นเวลานาน พำนักจำพรรษามากแห่ง เพิ่งมาพำนักประจำ ที่วัดป่าไตรวิเวก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เมื่อท่านอายุ ๖๘ ปี

พระสาม อกิญฺจโน ก็คือหลวงปู่สาม อกิญฺจโน ของพวกเรา

นั่นเอง เพื่อนสหธรรมิกที่สนิทสนมกับท่านมากที่สุด ก็คือ ท่านพ่อลี ธมฺมธโร แห่งสำนักวัดอโศกการาม จ.สมุทรปราการกับหลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ แห่งวัดดอยธรรมเจดีย์ จังหวัดสกลนคร

เมื่อพูดถึง “พระดี” ของจังหวัดสุรินทร์ เรามักจะนึกถึง หลวงปู่ดูลย์ อตุโล กับหลวงปู่สาม อกิญฺจโน คู่กันเสมอ เพราะทั้ง ๒ องค์ มีปฏิปทาคล้ายคลึงกันมีเรื่องราวต่างๆ ผูกพัน และเกี่ยวข้องกันโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวในตอนต่อๆ ไป

หลวงปู่สาม อกิญฺจโน มรณภาพเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ สิริรวมอายุได้ ๙๑ ปีเศษ ท่านมรณภาพหลังหลวงปู่ดูลย์ ๘ ปี (หลวงปู่ดุลย์มรณภาพเมื่อ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖)

หวนกลับอุบลราชธานี

จากประวัติชีวิตของหลวงปู่ในช่วงนี้ พอจะกล่าวได้ว่าเป็นช่วงแห่งการต่อสู้ทางความคิดก็น่าจะได้

ความคิดหนึ่งเป็นการศึกษาเพิ่มเติมทางด้านปริยัติ อันเป็นการศึกษาทางภาคทฤษฎี ศึกษาทางตัวหนังสือ ดังจะเห็นได้จากการเดินทางออกจากสำนักป่าหนองเสม็ด ไปยังวัดสุทธจินดา นครราชสีมา เพื่อฝากสามเณรโชติ ให้อยู่ศึกษาเล่าเรียน แล้วท่านเดินทางไปยังวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ ด้วยความคิดที่จะศึกษาเพิ่มเติมทางพระปริยัติ

อีกความคิดหนึ่ง เป็นการศึกษาด้วยการปฏิบัติ คือ การออกธุดงค์ มุ่งหาประสบการณ์ตรง ค้นหาสัจธรรมด้วยตนเอง ดังจะเห็นจากที่ท่านเปลี่ยนใจไม่ศึกษาด้านพระปริยัติ ที่วัดสัมพันธวงศาวาส แล้วเดินทางไปจังหวัดลพบุรี เพื่อบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำอรหันต์ให้นานที่สุด แต่ก็ได้รับการอาราธนานิมนต์ให้มาโปรดญาติโยมที่จังหวัดสุรินทร์อีก

หลวงปู่กลับมาพำนักที่สำนักป่าหนองเสม็ดตามเดิม หลังจาก

ได้พระสาม อกิญฺจโน เป็นศิษย์ และส่งให้ไปศึกษาภาคปฏิบัติกับพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโตแล้ว หลวงปู่ก็พำนักโปรดญาติโยม ณ สำนักป่าหนองเสม็ดอีกระยะหนึ่ง

ด้วยอัธยาศัย และจิตใจของหลวงปู่โน้มเอียงมาทางด้านการปฏิบัติ มากกว่าที่จะศึกษาทางพระปริยัติ ท่านจึงดำริที่ออกกัมมัฏฐานธุดงค์อีกเพื่อปฏิบัติภาวนาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

ในที่สุด หลวงปู่ดูลย์ อตุโล จึงลาญาติโยมออกเดินทางจากสำนักป่าหนองเสม็ด มุ่งไปยังจังหวัดอุบลราชธานีอีกครั้งหนึ่ง ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะย้อนกลับไปกราบครูบาอาจารย์ และจะจาริกธุดงค์ต่อไป

แต่เมื่อหลวงปู่ไปถึงวัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานีแล้ว ความตั้งใจเดิมก็ต้องสะดุดหยุดลง เนื่องจากพระอุปัชฌายะของท่านได้ขอร้องให้ท่านพำนักที่วัดสุทัศนาราม เพื่อช่วยก่อสร้างโบสถ์ให้เสร็จเสียก่อน

เมื่อพระอุปัชฌายะผู้มีพระคุณขอร้องเช่นนี้ ท่านจึงมิกล้าขัด และถือว่าเป็นโอกาสอันดีที่มีส่วนทดแทนพระคุณ จำเป็นต้องอยู่ช่วยสร้างโบสถ์ แต่ท่านก็ตั้งปณิธานไว้ว่าโบสถ์เสร็จเมื่อไรก็จะออกธุดงค์กัมมัฏฐานต่อไป

การเริ่มต้นก่อสร้างโบสถ์ วัดสุทัศนารามในครั้งนี้ ทางวัดมีทุนเริ่มต้นเพียง ๓๐๐ บาท ใช้เวลาก่อสร้างนานทั้งสิ้น ๖ ปี จึงแล้วเสร็จ นับเป็นพระอุโบสถที่สวยงาม และใหญ่โตที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัด และใช้ประกอบกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนาอย่างคุ้มค่า

ในระหว่างก่อสร้างโบสถ์นั้น หลวงปู่ดูลย์ได้ช่วยเหลือพระอุปัชฌาย์ด้วยหน้าที่หลายอย่าง นอกจากช่วยด้านงานสร้างโบสถ์แล้วก็มีงานปกครองพระภิกษุสามเณร และเป็นพระกรรมวาจาจารย์บวชนาค

ได้ศิษย์สำคัญที่อุบล

ในชีวิตของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ได้มีส่วนพัวพันกับ “พระมหาปิ่น” 2 องค์ด้วยกัน

มหาปิ่นองค์แรกก็คือ พระมหาปิ่น ปญฺญาพโล น้องชายแท้ๆ ของหลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม โดยที่หลวงปู่ดุลย์มีส่วนร่วมเข้าไปผลักดัน และโน้มน้าวร่วมกับหลวงปู่สิงห์ เพื่อให้พระอาจารย์มหาปิ่น ที่แต่เดิมใฝ่ใจเฉพาะในด้านปริยัติ ให้ได้มาสนใจในการปฏิบัติธุดงค์กัมมัฏฐาน เพื่อเสริมเติมเต็มการศึกษาธรรมะให้ครบถ้วนบริบูรณ์ทั้งด้านทฤษฎี และภาคปฏิบัติ และต่อมาพระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล ได้เป็นกำลังสำคัญออกเผยแผ่ธรรมปฏิบัติธุดงค์กัมมัฏฐาน เคียงคู่กับหลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม จนกลายเป็น สองแม่ทัพใหญ่ แห่งกองทัพธรรม

มหาปิ่นอีกองค์นั้นมาเกี่ยวข้องกับหลวงปู่ในขณะที่ท่านพำนักอยู่ ณ วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือพระอุปัชฌายะของท่านในช่วงที่กำลังสร้างโบสถ์

ได้มีสามเณรน้อยรูปหนึ่งหน้าตาหมดจด ท่าทีเฉลียวฉลาด ขยันขันแข็งในการศึกษา ได้เข้ามาเป็นศิษย์ปรนนิบัติรับใช้ใกล้ชิดและฝึกปฏิบัติอยู่กับหลวงปู่

หลวงปู่ได้พิจารณาเห็นแววของสามเณรน้อยรูปนี้ จึงต้องการสนับสนุนให้มีความก้าวหน้าต่อไป จึงได้ฝากสามเณรให้ไปอยู่ในความดูแลของพระมหาเฉยยโส (ภายหลังมีสมณศักดิ์ที่ พระเทพปัญญากวี) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพมหานคร

สามเณรน้อยมีความเจริญก้าวหน้าในการศึกษาด้านปริยัติมาเป็นลำดับจนสามารถสอบได้ถึงเปรียญธรรม ๗ ประโยค แล้วลาสิกขาบทไปรับราชการ เป็นอนุศาสนาจารย์ในกองทัพบกได้เลื่อนยศเป็นถึง “นายพันเอก”

ต่อมาได้ย้ายโอนจากกองทัพบกไปรับราชการที่กระทรวง

ศึกษาธิการ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นถึงอธิบดีกรรมการศาสนา

สามเณรน้อยศิษย์ที่เคยรับใช้ใกล้ชิดของหลวงปู่ดุลย์ อตุโล นั้น คนทั่วประเทศไทยรู้จักท่านดีในนามพันเอกปิ่นมุทุกันต์ อดีตอธิบดีกรมการศาสนา

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ เป็นนักปาฐกฝีปากคม เป็นนักเผยแพร่ธรรมะที่มีชื่อเสียง และมีผลงานด้านหนังสือธรรมะมากมาย ท่านมีความรัก และเคารพต่อหลวงปู่ประดุจบิดาบังเกิดเกล้า และเคารพท่านเป็นครูบาอาจารย์ตราบจนตลอดชีวิต

ในคำนำ หนังสือธรรมะชุด “ก้าวหน้า” พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ ได้เขียนถึงหลวงปู่ว่า

“ท่านหลวงปู่ดูลย์ เป็นอาจารย์กัมมัฏฐานองค์หนึ่ง เป็นพระพูดน้อยแต่ทำมาก เท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา”

การพูดน้อยแต่ทำมาก จึงดูเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของหลวงปู่

รับบัญชาคณะสงฆ์

หลวงปู่ดูลย์ อยู่ที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อช่วยกิจการอุปัชฌายะ ในขณะที่กำลังก่อสร้างโบสถ์ ด้วยภารกิจด้านการปกครอง และให้การอบรมภิกษุสามเณร และการเป็นพระกรรมวาจาจารย์บวชนาค รวมเป็นเวลา ๖ ปี จนกระทั่งการก่อสร้างพระอุโบสถเสร็จเรียบร้อย

เมื่อหลวงปู่เห็นว่าภาระที่รับปากพระอุปัชฌายะเสร็จลงแล้ว จึงเตรียมการที่จะออกธุดงค์แสวงหาความวิเวกตามป่าเขาลำเนาไพรตามที่ตั้งใจไว้แต่เดิมต่อไป

แต่แล้วเหตุการณ์ไม่เป็นไปตามความประสงค์ จึงต้องเลิกล้มความตั้งใจเดิมอย่างฉับพลัน

ด้วยท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ใน

สมัยที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมปาโมกข์ เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา ร่วมกับคณะสงฆ์ได้สถาปนาวัดบูรพาราม ขึ้นเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกของจังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖

มีบัญชาให้ พระมหาพลอย อุปสโม ป.ธ.๖ จากวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ เดินทางมาจัดการฟื้นฟูการศึกษา

ขณะเดียวกันก็มีบัญชาให้ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล มาช่วยอีกแรงหนึ่งท่านด้านวิปัสสนาธุระ

ในขณะนั้นวัดบูรพาราม กำลังอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมมาก เนื่องด้วยก่อสร้างมานานร่วม ๒๐๐ ปี ต้องการการบูรณะซ่อมแซมเพื่อให้กลับฟื้นคืนสู่สภาพที่ดี และให้เป็นศูนย์การศึกษาทางพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายปริยัติ และฝ่ายวิปัสสนา ตามความดำริของคณะสงฆ์

ด้วยเหตุที่หลวงปู่ดูลย์ อตุโล นั้นเป็นพระภิกษุผู้เจริญด้วยคุณธรรม มีความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย จึงไม่อาจขัดบัญชาของพระเถระผู้บริหารการคณะสงฆ์ได้ จึงต้องเดินทางกลับจังหวัดสุรินทร์เพื่อปฏิบัติศาสนกิจตามที่ได้รับมอบหมาย

เป็นอันว่า ความประสงค์ที่จะออกธุดงค์เพื่อบำเพ็ญคุณธรรมส่วนตัวให้ยิ่งขึ้นไป ซึ่งได้รั้งรอไว้ถึง ๖ ปี จำเป็นต้องยกเลิกไปโดยสิ้นเชิง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ต้องเดินทางกลับมาตุภูมิเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ปวงชน โดยมีเป้าหมายแห่งศาสนกิจสำคัญรออยู่ข้างหน้าที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ได้บันทึกได้ด้วยมือของท่านเองเอาไว้ว่า

“มาอยู่วัดบูรพาราม เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๗ เป็นเจ้าคณะอำเภอรัตนบุรี เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙”

วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์

วัดบูรพาราม ตั้งอยู่ในใจกลางเมืองสุรินทร์หากถือเอาคูเมืองและกำแพงเมืองโบราณเป็นบรรทัดฐาน ก็จะมองเห็นที่ตั้งของวัดสำคัญๆ ในเมืองสุรินทร์ได้ดังนี้

ขณะที่วัดจุมพลสุทธาวาส วัดพรหมสุรินทร์ วัดหนองบัว วัดจำปา และวัดศาลาลอย ถือได้ว่าเป็นวัดนอกตัวเมือง ตั้งอยู่ติดกับคูเมืองด้านนอก เรียงรายรอบตัวเมือง

สำหรับวัดบูรพาราม กับวัดกลาง ๒ วัดนี้ ถือได้ว่าเป็นวัดที่อยู่ภายในกำแพงชั้นใน คือ อยู่ในใจกลางเมืองสุรินทร์

วัดบูรพาราม เป็นวัดเก่าแก่เกิดขึ้นมาพร้อมกับตัวเมืองสุรินทร์ตั้งแต่ครั้งยังเรียกว่า เมืองประทายสมันต์ หรือเมืองไผทสมันต์ นั่นเทียว

สันนิษฐานว่าวัดบูรพาราม สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี หรือสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปี เท่าๆ กับอายุของเมืองสุรินทร์

ตามตำนานของเมืองสุรินทร์เล่าขานกันมาว่า เมื่อพระยาสุรินทร์ภักดี ศรีณรงค์จางวาง (เชียงปุม) ได้ตำแหน่ง จางวางเมืองประทายสมันต์ ก็เริ่มทำนุบำรุงบ้านเมือง ด้วยการ “ฝึกฟื้นใจเมือง” ตามธรรมเนียมการพัฒนาบ้านเมืองของไทยที่นิยมสืบทอดกันมาแต่โบราณ

คือ ส่งเสริมการพระศาสนาให้เจริญ ควบคู่กับการบำรุง “กายเมือง” หรือพัฒนาด้านวัตถุให้เจริญควบคู่ไปด้วยกัน

วัดบูรพาราม ได้รับการปลูกสร้างขึ้นที่ใจกลางเมืองพอดี จึงเป็นวัดที่ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองชั้นใน

เนื่องจากวัดแห่งนี้สร้างขึ้นมานาน สภาพจึงชำรุดทรุดโทรม ทางคณะสงฆ์มณฑลนครราชสีมา มีความประสงค์ที่จะบูรณะขึ้นใหม่ และสถาปนาเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกในจังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ.๒๔๗๖

เมื่อหลวงปู่ดูลย์ ได้รับบัญชาจากท่านเจ้าคณะมณฑล ให้มาดูแลบูรณะวัดบูรพาราม ท่านจึงรับภาระนี้ด้วยความเต็มใจ

หลวงปู่ดูลย์จึงงดกิจด้านออกธุดงค์และพำนักประจำที่วัดบูรพารามนี้ ติดต่อกันตลอดมาตราบเท่าถึงวันมรณภาพของท่าน ซึ่งท่านอยู่ประจำที่วัดแห่งนี้ รวมเวลาทั้งสิ้น ๕๐ ปี

หลวงพ่อพระชีว์ : พระพุทธรูปคู่เมืองสุรินทร์

ปูชนียวัตถุสำคัญที่ถือว่ากำเนิดมาพร้อมกับวัดบูรพาราม และเป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นของคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดสุรินทร์ ก็คือพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ซึ่งเป็นองค์ประธานในวัดที่เรียกขานกันทั่วไปว่า “หลวงพ่อพระชีว์” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ประดิษฐานอยู่ในมณฑปจตุรมุขก่ออิฐถือปูนอยู่ด้านตะวันตกของพระอุโบสถปัจจุบัน

สำหรับ หลวงพ่อพระชีว์ องค์นี้นับว่าแปลกอย่างหนึ่ง คือไม่สามารถสืบประวัติได้ว่าสร้างขึ้นเมื่อไร และท่านผู้ใดเป็นคนปรารภมา พอถามคนแก่อายุร้อยปีก็ได้คำตอบว่า เคยถามคนอายุร้อยปีเหมือนกัน เขาก็บอกว่าเห็นองค์ท่านอยู่อย่างนี้มาแล้ว โดยสรุปก็สามารถสืบสาวไปได้แค่ ๒๐๐ ปีก็จบ และไม่ทราบว่าผู้ใดสร้างและสร้างเมื่อไร

สันนิษฐานว่าคงจะสร้างมาพร้อมกับเมืองสุรินทร์ และก็สันนิษฐานกันต่อไปว่าทำ ไมจึงชื่อว่า “หลวงพ่อพระชีว์” เป็นชื่อแต่เดิมมี “ว” การันต์ คือ “ชีวะ” ก็คงจะเป็น “ชีวิต” ซึ่งอาจยกย่องท่านว่าเป็นเสมือน เจ้าชีวิต หรือเป็น ยอดชีวิต ของคนสมัยนั้น กระมัง

ข้อสันนิษฐานอีกทางหนึ่งก็ว่าอาจจะเกี่ยวกับ ลำน้ำชี เป็นลำน้ำที่ไหลผ่านจังหวัดสุรินทร์ ที่ได้ชื่อนี้อาจจะได้ไม้พิเศษ หรือดินพิเศษ มาจากลำชีมาปั้นเป็นองค์ท่านกระมัง จึงได้ชื่ออย่างนี้

เคยกราบเรียนถามหลวงปู่ ท่านก็ไม่ทราบประวัติของหลวงพ่อพระชีว์ เช่นเดียวกัน ท่านว่าก็เห็นองค์ท่านอยู่อย่างนี้แหละ แต่ไหนแต่ไรมา ตั้งแต่เล็กจนโตมาก็ถามคนโบราณเช่นเดียวกัน เขาก็ว่า “ก็เห็นอยู่อย่างนี้”

ถ้าย้อนนึกถึงสมัยก่อน เราต้องยอมรับว่าแถวสุรินทร์ ซึ่งถือเป็นเมืองบ้านนอกมีความอัตคัต เรื่องพระพุทธรูปที่จะกราบไหว้กันเหลือเกิน เมื่อสมัย ๑๐๐ ปี หรือ ๗๐-๘๐ ปีที่ผ่านมา หรือย้อนไปถึง ๒๐๐ ปี จะเห็นว่าแถวนี้ไม่มีพระพุทธรูปสำริด หรือทองเหลือง มีเพียงพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้ หรือดินปั้น ซึ่งก็ไม่ได้ปั้นให้ได้ปุริสลักษณะที่แท้จริง เพียงแต่ทำขึ้นเสมือนหนึ่งว่าสมมติให้เป็นพระพุทธรูปเท่านั้น

สมัยนั้นจึงไม่มีพระพุทธรูปที่งดงามให้กราบไหว้ “ด้วยเหตุนี้กระมัง คนสุรินทร์สมัยนั้นจึงไม่ค่อยสวยงาม ไม่ค่อยมีลักษณะที่ดี เพราะการสร้างพระพุทธรูปไม่ได้พระพุทธรูปที่งาม เมื่อกราบติดอกติดใจก็ไม่ได้ลูกเต้าที่งดงามกระมัง”

ในสมัยนั้นแถวจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ หรือแถบอีสานใต้ ยังไม่มีพระพุทธรูปปั้นองค์ไหนที่งดงาม หรือมีลักษณะที่มีอำนาจ และก็ไม่มีขนาดใหญ่เท่ากับหลวงพ่อพระชีว์เลย ด้วยท่านมีขนาดใหญ่ และดูเคร่งขรึมมีอำนาจน่าเกรงขาม ชาวบ้านจึงนับถือท่านในด้านความศักดิ์สิทธิ์

แม้ทางราชการ ในสมัยที่ข้าราชการมีการทำพิธีดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ก็ต้องมาทำพิธีต่อหน้าหลวงพ่อพระชีว์ องค์นี้เอง

ด้วยความเคารพนับถือท่านในแง่ความศักดิ์สิทธิ์ ประชาชนจึงเชื่อว่าท่านสามารถดลบันดาลให้เขาสำเร็จประโยชน์โสตถิผลอย่างใดอย่างหนึ่งได้

เมื่อสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ แถวสุรินทร์ และบุรีรัมย์ถือว่าเป็นพื้นที่ที่หมิ่นเหม่ต่ออันตราย ด้วยการเป็นเป้าหมายโจมตีทางอากาศสมัยนั้น พ.ศ. ๒๔๘๘ พวกอาตมายังเป็นเด็กเรียน ป.๑-ป.๒

จะมีเครื่องบินวนเวียนไปทิ้งระเบิดแถวกัมพูชา และแถบสุรินทร์-บุรีรัมย์ ชาวบ้านตกอกตกใจก็ได้แต่ไปกราบไปไหว้ขอบารมีหลวงพ่อพระชีว์เป็นที่พึ่ง ขออย่าให้บ้านเมืองถูกระเบิดเลย หรือเครื่องบินมาแล้วก็อย่าได้มองเห็นบ้านเมือง

นอกจากนี้ชาวบ้านก็มักพากันมาบนบานศาลกล่าวเวลาเกิดยุคเข็ญต่างๆ เช่น เมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เมื่ออหิวาตกโรค หรือโรคฝีดาษมีการระบาด ซึ่งสมัยนั้นถ้ามีโรคระบาดมาแต่ละชุด ผู้คนจะล้มตายจำนวนมาก พวกเขาเหล่านั้นก็ได้หลวงพ่อพระชีว์เป็นที่พึ่งทางใจให้เขารู้สึกปลอดภัย หรือพ้นภัยพิบัติ คนสุรินทร์จึงนับถือท่านตลอดมา

บางครั้งประชาชนก็มาบนบานศาลกล่าวให้ประสบผลสำเร็จประสบโชคดีในลักษณะนี้ก็มี ซึ่งทางวัดก็ไม่ได้สนับสนุน และก็ไม่ได้ปฏิเสธ ในเรื่องความเชื่อถือของประชาชนก็เพียงแต่โมทนาสาธุการถ้าความปรารถนาของเขาประสบผลสำเร็จ และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ากราบไหว้ได้เต็มที่

ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่า หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ก็ได้อาศัยบารมีหลวงพ่อพระชีว์ ในการพัฒนาวัดบูรพารามให้เจริญรุ่งเรืองโสตหนึ่งด้วย กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านพากันเคารพนับถือ หลวงพ่อพระชีว์เป็นอันมาก ก็เป็นการสะดวกต่อหลวงปู่ของเราที่จะบูรณะวัดให้เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพระอุโบสถให้สำเร็จ ซึ่งนับเป็นเรื่องที่ลำบากยิ่งในสมัยนั้น

ปักหลักอยู่ที่วัดบูรพาราม

เมื่อหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ได้รับบัญชาจากคณะสงฆ์มณฑลนครราชสีมา ให้มาพัฒนาวัดบูรพารามแล้ว ท่านก็มุ่งตรงไปยังจังหวัดสุรินทร์ เพื่อปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายทันที

กิจการด้านพระศาสนาที่รอรับหลวงปู่นับว่าเป็นภารกิจที่หนัก

มาก เพราะจะต้องริเริ่มทุกด้าน ทั้งการศึกษา ด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติ ด้านการก่อสร้าง และการเผยแผ่สู่ประชาชน ซึ่งในขณะนั้นต้องยอมรับว่ายังล้าหลังในทุกๆ ด้านอย่างมากทีเดียว

ดังนั้น เมื่อหลวงปู่ดูลย์ตัดสินใจว่าจะปักหลักอยู่ที่วัดบูรพารามนี้แล้ว จึงต้องเริ่มงานด้านพระศาสนาทุกอย่าง ตั้งแต่จัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม การเผยแผ่ด้านการปฏิบัติฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ทั้ง ๒ ด้านจะต้องพัฒนาไปด้วยกัน

ถ้าย้อนระลึกถึงอดีต จะเห็นว่าการมาสุรินทร์ครั้งนี้เป็นการมาครั้งที่ ๒ ของท่าน ในรอบแรกเมื่อท่านมาสุรินทร์ในครั้งนั้น ท่านได้เริ่มแนะนำ เฉพาะด้านปฏิบัติกัมมัฏฐานอย่างเดียว เพราะท่านเดินทางมาแบบพระธุดงค์ เป็นการเผยแผ่ในระหว่างปฏิบัติ และผู้สนใจในวงที่ไม่กว้างนัก รวมทั้งเผยแผ่ในระหว่างสหธรรมิกที่เป็นพระสงฆ์ด้วยกัน การเผยแผ่ในครั้งนั้นล้วนแต่เป็นเรื่องพระกัมมัฏฐานล้วน

การมาสุรินทร์ในครั้งที่สองนี้ เป็นด้วยบัญชาจากคณะสงฆ์ให้ท่านมาปักหลักอยู่จริงๆ เน้นการศึกษาทั้งด้านปริยัติ และการปฏิบัติ ท่านจึงต้องเริ่มงานทั้ง ๒ ด้านนี้อย่างจริงจังต่อไป

ความจริงแล้วการศึกษาและการปฏิบัติด้านพระศาสนาในสมัยโน้น เป็นเพียงการทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบจังหวัดสุรินทร์นั้นเป็นพื้นเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกับประเทศกัมพูชามากที่สุด แต่ละแถบแต่ละถิ่นของสุรินทร์มักจะมีภาษาพื้นเมืองเป็นภาษาเขมร แต่อิสานทางเหนือ เช่นอุดรธานี ขอนแก่น อุบลราชธานี จะถนัดไปทางภาษาลาว แม้ตัวอักขระพยัญชนะที่ใช้ในการเรียน การเทศน์ การสวดก็ยังมีภาษาธรรม หรืออักษรของประเทศลาวอยู่

ทางแถบอีสานใต้ เช่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ และบางส่วนของศรีสะเกษนั้น แน่นอนจะต้องมีความโน้มเอียงทั้งด้านภาษา ขนบธรรมเนียม ไปทางเขมรอยู่มาก การเขียนก็นิยมใช้อักษรขอม ไม่ว่า

จะใช้ในการเทศน์ การสวด หรือพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณี ก็ยังนิยมใช้อักษรขอมอยู่ พระจะเทศน์ตามคัมภีร์ และคัมภีร์เหล่านั้นก็เป็นอักษรขอม

เมื่อเริ่มมีการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมขึ้น ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรนักธรรมตรี บาลีศึกษาก็เริ่มใช้อักษรไทย และภาษาไทยมากขึ้น จึงกล่าวได้ว่าในสมัยของหลวงปู่นี้เอง เป็นสมัยเริ่มแรกของการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมเป็นการศึกษายุคใหม่ ใช้วิธีใหม่ หลวงปู่จึงต้องรับภาระนี้อย่างเต็มที่

ส่งเสริมทั้งปริยัติ และปฏิบัติ

ปฏิปทาของหลวงปู่นั้น แม้จะรับภาระด้านการบริหารในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส เป็นพระอุปัชฌาย์ อาจารย์สอน เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัดในภายหลัง หน้าที่ต่างๆ เหล่านี้ยอมรับอย่างเต็มกำลัง

ในขณะเดียวกัน ปฏิปทาทางคุณธรรม หรือข้อปฏิบัติที่ท่านเคยศึกษามาในทางกัมมัฏฐานทางธุดงค์ ท่านก็ยึดแนวทางนี้เป็นหลักสำคัญอยู่ ท่านยังปฏิบัติสม่ำเสมอ ทั้งที่เป็นส่วนตัวของท่าน ขณะเดียวกันก็แบ่งเวลาสอนพระภิกษุสามเณร และประชาชนที่สนใจเป็นประจำเสมอมา

ในช่วงกลางๆ ชีวิต ในระหว่างที่หลวงปู่มาอยู่ที่สุรินทร์นั้น ท่านจะมีการสมาคมไปทางครูบาอาจารย์ฝ่ายกัมมัฏฐาน มีความร่วมมือ การติดต่อ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียน รวมทั้งส่งพระเณรไปศึกษาหาความรู้จากครูบาอาจารย์ต่างๆ ด้วย

ที่วัดบูรพาราม มีพระภิกษุ และสามเณรจำนวนมากองค์ไหนที่สนใจใส่ใจศึกษาทางฝ่ายปริยัติ นอกจากจะเรียนเบื้องต้นในวัดบูรพารามแล้ว ก็ส่งมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ในระดับสูงต่อไป

สำหรับบางรูปที่สนใจในการประพฤติปฏิบัติให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

นั่นคือ องค์ไหนสนใจในการธุดงค์กัมมัฏฐานอย่างแท้จริง หลังจากหลวงปู่ให้การฝึกอบรมด้วยองค์ท่านเองแล้ว ท่านก็จะส่งองค์ที่สนใจไปอยู่กับ พระอาจารย์ฝั้นบ้าง ที่พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี บ้าง

นี่คือภาระหน้าที่ด้านการศึกษาที่หลวงปู่ทำ ในระหว่างมาพำนักที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ จนกระทั่งการศึกษาพระศาสนาทั้ง ๒ ด้าน มีความก้าวหน้า เป็นปึกแผ่นมั่นคงมาตราบเท่าทุกวันนี้ ก็เป็นผลงานการวางรากฐานของหลวงปู่นั่นเอง

นอกจากภารกิจด้านการศึกษาแล้ว ด้านพิธีการปฏิบัติต่างๆ ในจังหวัดสุรินทร์ในสมัยนั้น ก็ยังไม่มีแบบแผนอะไร แทบกล่าวได้ว่ายังไม่มีอะไรเลย เป็นต้นว่าพิธีในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา การตักบาตรเทโว เป็นต้น คณะสงฆ์ในสมัยนั้นก็ได้ริเริ่มจัดให้มีขึ้น และกำหนดแบบอย่างในการปฏิบัติ เช่น พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญ ศาสนพิธีต่างๆ ก็เพิ่งจะมีการฟื้นฟู มีการจัดทำเป็นพิธีการในสมัยหลวงปู่นั่นเอง

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ วิธีการที่หลวงปู่มาเผยแผ่ หรือเปิดกรุแห่งการศึกษาทั้งทางปริยัติ ปฏิบัติ และแบบอย่างศาสนพิธี ให้แก่จังหวัดสุรินทร์ในยุคนั้น และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ นับว่าเป็นมรดกธรรมที่เกิดจากการริเริ่มของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นี่เอง

ก่อสร้างพระอุโบสถ

เมื่อมาพำนักที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ แล้ว หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะอำเภอรัตนบุรีอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ครั้นได้โอกาสอันสมควรก็เริ่มงานบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบูรพารามทันที

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ หลวงปู่เริ่มงาน สร้างพระอุโบสถแบบคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นแห่งแรกของจังหวัดสุรินทร์ และนับเป็นพระ

อุโบสถที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดสุรินทร์ด้วย มีประโยชน์ใช้สอยมากที่สุด แต่ใช้งบประมาณน้อยที่สุด เพราะแรงงานส่วนใหญ่ได้อาศัยชาวบ้านและพระภิกษุเณรช่วยกัน โดยหลวงปู่เป็นผู้คิดแบบแปลนด้วยตัวท่านเอง

การสร้างพระอุโบสถแห่งนี้ เสร็จเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ใช้เวลาก่อสร้างรวมทั้งสิ้น ๑๔ ปี

ในการสร้างพระอุโบสถหลังนี้ นอกจากอาศัยความสามารถและบารมีของหลวงปู่แล้ว ยังได้อาศัยกำลังสำคัญของศิษยานุศิษย์อีกหลายท่าน ที่สำคัญได้แก่

๑.พระมหาโชติ คุณสมฺปนฺโน ต่อมาเป็นที่พระเทพสุทธาจารย์ เจ้าอาวาสวัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา (มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘)

๒.พระมหาเปลี่ยน โอภาโส ต่อมาเป็นที่พระโอภาสธรรมภาณ เจ้าอาวาสวัดป่าโยธาประสิทธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (ในปัจจุบัน-พ.ศ.๒๕๓๘-พำนักอยู่ที่วัดบูรพาราม)

๓.พระอาจารย์สาม อกิญฺจโน วัดป่าไตรวิเวก ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (มรณภาพเมื่อ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔)

พระโพธินันทมุนี (อดีตพระครูนันทปัญญาภรณ์) ลูกศิษย์ใกล้ชิดของหลวงปู่ ได้เล่าถึงการต่อสู้ของหลวงปู่ในการพัฒนาวัดในยุคเริ่มแรก และการสร้างพระอุโบสถ จะว่าใหญ่ที่สุดในยุคก่อนของภาคอีสานก็ได้ด้วย

การก่ออิฐถือปูน เทคอนกรีตเป็นหลังแรก ผู้คนในสมัยนั้นก็แตกตื่นมาดู “โบสถ์วัดบูรพ์”

“วัดบูรพ์” ในสมัยก่อนก็ดังไปทั่ว เพราะแม้แต่อิฐแต่ปูน คนแถวนั้นก็ไม่เคยเห็น หลวงปู่ท่านก็ทำความพยายามของท่านจึงเป็นการต่อสู้อย่างยิ่ง ซึ่งในตอนหลังก็มีหลวงปู่สาม มาช่วยอีกแรงหนึ่ง เป็นกำลังสำคัญให้โบสถ์สำเร็จลงได้

สมัยก่อนการบอกบุญเรี่ยไรเป็นการยากลำบากจริงๆ หลวงปู่

ท่านว่าบางทีพระเดินบอกบุญเรี่ยไรเงิน ๒ หมู่บ้านแล้วยังได้แค่ ๒ สตางค์เท่านั้น (ไม่ใช่ ๒ บาท แต่เป็น ๒ สตางค์เท่านั้น) พระต้องเดินบอกบุญไปหลายวันจึงจะรวบรวมปัจจัยได้ ๑ บาท อย่างนี้ก็มี

การบอกบุญในสมัยนั้นจึงได้ให้ประชาชนบริจาคเป็นข้าวเปลือก ได้อาศัยข้าวเปลือก ถ้าขอให้ชาวบ้านบริจาคเป็นเงินสดก็จะได้เพียงหมู่บ้านละ ๒-๓ สตางค์ เท่านั้นคงไม่ไหว

ขณะนั้นปูนซีเมนต์ก่อสร้างราคาถุงละ ๘๐ สตางค์ ไปถึง ๑ บาทกว่า แล้วในสมัยนั้นซีเมนต์สีแดงๆ ไม่มีคุณภาพเท่าไร

หลวงปู่เล่าบอกว่า การบริจาคได้จากการเรี่ยไรข้าวเปลือก เมื่อทำดังนั้นทุกคนทุกบ้านก็มีข้าวเปลือกด้วยกันทั้งนั้น เขาจึงเอาข้าวเปลือกมาบริจาคคนละกระบุงคนละกะเฌอ ถ้าตีราคากะเฌอละ ๑๓–๑๔ สตางค์ ก็จะดีกว่าขอบริจาคเป็นเงิน และจะได้ทุกบ้าน

เมื่อได้ข้าวเปลือกมาก็จะทำให้มองเห็นเงินสด ร้อยบาทบ้าง สองร้อยบาทบ้าง หรือบางทีก็ได้ถึงพันแต่ละปีก็นำเงินมาสร้างโบสถ์ เริ่มสร้างตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ มาเสร็จเรียบร้อยเมื่อปี ๒๔๙๓ ลองคิดดูใช้เวลากี่ปี นี่หลวงปู่ได้ต่อสู้เรื่องสร้างโบสถ์มากับหลวงปู่สาม

พอสร้างโบสถ์ วัดบูรพ์เสร็จแล้ว หลวงปู่สามท่านจึงออกท่องเที่ยวธุดงค์ไปเป็นเวลานาน

นี่คือชีวิตการต่อสู้ของครูบาอาจารย์ในสมัยก่อนกว่าจะสำเร็จ

สำหรับอิฐนั้นไม่มีขาย พระเณรในวัด และชาวบ้านช่วยกันเหยียบเอง และทำเตาเผาเองทั้งหมด แล้วใช้ไม้ทางโรงเลื่อยมาช่วย

หลวงพ่อพระประธาน

สำหรับพระประธานในโบสถ์ของวัดบูรพารามนั้น เป็นพระพุทธชินราชจำลอง หล่อด้วยโลหะทองเหลือง หล่อเสร็จเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๔๙๐ โดยมีพระครูคุณสารสัมบัน (โชติ คุณสมฺปนฺโน) พระครูนวกิจโกศล (เปลี่ยน โอภาโส) กับคณะสงฆ์ ประชาชนชาว

สุรินทร์ร่วมกันสร้าง หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เป็นประธานดำเนินงาน

ท่านเจ้าคุณพระโพธินันทมุนี ได้เล่าถึงเหตุอัศจรรย์เกี่ยวกับการสร้างพระประธานว่า

ในส่วนนี้มันก็แปลก มีส่วนที่อาตมาว่าแปลกเท่าที่อาตมาอยู่กับท่านเห็นว่า ท่านมีความเกี่ยวพันกับน้ำฝนหลายครั้ง จะว่าเป็นเรื่องฤทธิ์ หรือไม่ก็ไม่ทราบ เมื่อหล่อพระพุทธรูป พระประธานที่ประดิษฐาน ณ พระอุโบสถ

เป็นพระพุทธรูปหล่อ ถือเป็นการจัดงานหล่อพระพุทธรูปครั้งแรกในจังหวัดสุรินทร์ เหตุการณ์ครั้งนั้นโด่งดังไปทั่วจังหวัด คือ เมื่อมีการสร้างพระอุโบสถใกล้จะเสร็จแล้ว มีการหล่อพระประธานก็คือ หล่อพระพุทธชินราชจำลองแบบสมัยใหม่ องค์ที่เป็นพระประธานไว้ในพระอุโบสถ ด้วยการเชิญช่างหล่อมาทำการหล่อที่ จังหวัดสุรินทร์

ประชาชนให้ความสนใจเป็นอันมาก ได้ส่งข้าวของมาช่วย ไม่ว่าจะเป็นทองเหลือง ทองแดง อะไรต่างๆ มาเยอะแยะ เสร็จแล้วก็ประกอบพิธีขึ้น

ในสมัยที่เงินทองกำลังหายาก ก็มีชื่อโด่งดังว่าในพิธีจัดงานนี้ได้เงินบริจาคสูงถึงแปดหมื่นบาท เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๙ สามารถรวบรวมเงินทองโดยชาวบ้านไปทำบุญกับหลวงปู่เพื่อหล่อพระประธาน

การสร้างพระประธานใช้เงิน ๓ หมื่นบาทในขณะนั้นได้รับเงินบริจาคถึง ๘ หมื่นบาท ก็มีเหตุอัศจรรย์ฟ้าผ่า ๘ ทิศให้ปรากฏ ความจริงเรื่องอัศจรรย์ต่างๆ หลวงปู่ไม่ได้ให้ความสนใจ

อาตมาก็ไม่นิยมเรื่องอัศจรรย์ทำนองนี้ แต่ที่จะพูดไม่ใช่จุดนี้ ไม่ใช่เรื่องนี้ คือจะพูดจุดตรงที่ว่าเมื่อหล่อพระประธานเรียบร้อยแล้ว ตอนนั้นอาตมาบวชเณรแล้วนะ หล่อพระประธานได้เรียบร้อยแล้ว ก็จะอัญเชิญเข้าประดิษฐานในโบสถ์ตามวันที่กำหนด

หลวงปู่ก็เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด (สมัยนั้นเรียกว่า ข้าหลวง) และบุคคลสำคัญอื่นๆ ของจังหวัด เช่น เทศมนตรี ข้าราชการฝ่ายต่างๆ เพื่อแจ้งให้คณะกรรมการทราบว่าวันที่เท่านั้นๆ จะยกพระ

ประธานขึ้นประดิษฐานบนแท่นในโบสถ์ ขอให้มาช่วยกัน มาร่วมมือกันให้มากหน่อย

พวกเขาเหล่านั้นกราบเรียนหลวงปู่ว่า พระพุทธรูปองค์สำคัญขนาดนี้ไม่ควรทำอย่างเงียบๆ ควรจะแห่รอบเมืองเสียก่อน จัดขบวนแห่ให้สวยงาม และยิ่งใหญ่เป็นกรณีพิเศษ

หลวงปู่บอกว่า “ไม่ต้องหรอก ไม่ต้องแห่หรอกมันจะเป็นการลำบาก และกีดขวางถนนหนทาง เมื่อหล่อเรียบร้อยแล้ว ก็อาราธนานิมนต์ท่านประดิษฐานในโบสถ์เลย” ท่านตกลงอย่างนี้

ทีนี้เมื่อหลวงปู่ตกลงตัดบทอย่างนี้แล้ว พวกเขาเหล่านั้นก็มาประชุมกันต่างหาก และตกลงกันว่าจะแห่ “เมื่อหลวงพ่อไม่ให้แห่ก็เรื่องของหลวงพ่อคงไม่เป็นไร พวกเราเห็นควรแห่ก็คงไม่เป็นไร”

ตกลงคณะกรรมการวัด และข้าราชการตกลงจัดขบวนแห่ หลวงปู่ก็ไม่ได้ต่อว่าอะไรปล่อยไปตามเรื่องของเขา

พอถึงวันแห่ ผู้คนมาร่วมอย่างมากมาย สมัยนั้นก็มีพวกญวนอพยพก็มาร่วมด้วยจำนวนมาก จัดขบวนแห่กันอย่างมโหฬาร มีการแต่งตัวตามแบบโบราณบ้าง ตามแบบสมัยใหม่บ้าง คนแตกตื่นมาร่วมกันมาก

แล้วก็ยกพระประธานขึ้นรถ ตอนนั้นดูเหมือนจะใช้รถยนต์คันเก่าๆ ของเทศบาล ยกพระประธานขึ้นรถเรียบร้อย พอจะได้เวลาแห่กำลังจะเคลื่อนขบวนกันก็ขอเลื่อนเวลาออกไปหน่อย เนื่องจากจะออกขบวนกันตั้งแต่เที่ยงก็ร้อนไป เพราะเป็นเดือนพฤษภาคม วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ก็มาเปลี่ยนเวลาไปตอนบ่าย ให้หายร้อนสักหน่อย

ขบวนแห่ทุกอย่างก็เตรียมพร้อม หลวงปู่ท่านอยู่ในกุฏิ ไม่ได้ออกมาดูเลยพวกเขาก็จัดการกันเอง คนร่วมพิธีอย่างเนืองแน่นเตรียมจะเคลื่อนขบวนออกไปทางหน้าวัด ทางตะวันออก

ทุกคนมัวแต่กุลีกุจอ ไม่ได้หันหน้าไปดูทางด้านตะวันตก ปรากฏว่าเมฆฝนตั้งเค้าบนท้องฟ้าด้านตะวันตก พอเริ่มจะเคลื่อนขบวนเท่านั้น ทั้งฝนทั้งลมก็มาอย่างหนักทั่วทิศ ลมก็แรง ต่างคน

ต่างก็หนีฝนขึ้นศาลาบ้าง เข้าโบสถ์บ้าง หลบใต้ฤนกุฏิบ้าง

ต้นไม้หักระเนระนาด หลายคนหาที่หลบฝนไม่ทัน เพราะคนมันมากอาคารสถานที่ไม่พอก็พากันกางร่ม แล้วถูกลมพัดกระจัดกระจายหมด

ฝนตกนานเกือบ ๒ ชั่วโมง ยังไม่หยุด พอฝนหยุดก็ค่ำมืดพอดี ต่างคนต่างก็แยกย้ายกันกลับโดยอัตโนมัติ

คนที่แต่งหน้าแต่งตามาสวยงามเพื่อเข้าขบวน ก็เสียหายหมด แป้งทาหน้าในสมัยก่อนสงสัยว่าจะสู้ทุกวันนี้ไม่ได้ แป้งมันไหลลงมายังกับอาคารรั่วแล้วสีมันเลอะออกมาอย่างนั้นแหละ แล้วร่มกระดาษที่ประชาชนเอามากาง ก็ถูกลมพัดเอาไปหมด เหลืออยู่แต่ด้ามเหมือนกับพากันถือไม้ตะพด เพราะลมมันหอบเอาไปหมด ก็พากันเดินกลับบ้านไป ทุกอย่างจบสิ้น ไม่มีใครพูดถึงเรื่องการแห่พระอีก

รุ่งเช้า หลวงปู่ก็ให้เรียกพระเณรมารวมกัน รวมทั้งญาติโยมที่มาวัดในเช้านั้น ช่วยกันยกพระประธานขึ้นประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

เรื่องนี้เป็นเหตุการณ์หนึ่งในกรณีฝนตก ซึ่งจะเห็นว่าเหตุการณ์สำคัญๆ ในชีวิตของหลวงปู่ผูกพันกับฝนตก

หลายครั้งหลายครา จนลูกศิษย์ลูกหาสงสัยกันว่า หลวงปู่มีวิบากอะไรผูกพันกับฝนก็ไม่ทราบ แต่ไม่เคยมีใครกราบเรียนถามหลวงปู่ในเรื่องนี้

ท่านพระโพธินันทมุนี สรุปว่า “จะว่าอย่างไรก็ไม่ทราบ จะว่าอิทธิฤทธิ์ หรือไม่อิทธิฤทธิ์ อาตมาไม่ทราบ อาตมาพูดได้เพียงว่าอันนี้เป็นเรื่องแปลกเท่านั้นเอง”

พระอารามหลวง

ในการบริหารการพระศาสนาที่วัดบูรพารามนั้น หลวงปู่ท่านอยู่ในฐานะประธานสงฆ์ ได้แบ่งงานด้านการศึกษาและการปกครอง

ให้แก่ พระมหาพลอย อุปสโม เป็นผู้ดำเนินการ

ด้านการเผยแพร่เทศนาอบรมประชาชน ได้มอบให้พระมหาเปลี่ยน โอภาโส เป็นผู้ดำเนินการ

จากวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๗๗ เมื่อหลวงปู่มาพำนักที่วัดบูรพารามครั้งแรก จนกระทั่งละสังขารเมื่อเวลา ๐๔.๑๓ น. ของวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ รวมเป็นเวลา ๕๐ ปีเศษ ที่หลวงปู่ดุลย์ อตุโล พำนักอยู่ ณ วัดแห่งนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ หลวงปู่ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงรัตนบุรี ซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ติดต่อกับ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ และอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

จนกระทั่งถึงวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๗๙ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะแขวงรัตนบุรี

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๘๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์วิสามัญ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

กระทั่งวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๐๑ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย อีก ๓ ปีต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ (เจ้าคุณ) ที่พระรัตนากรวิสุทธิ์ วินยานุยุตธรรมิกคณิสสร หรือ “พระรัตนากรวิสุทธิ์”

วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่พระราชวุฒาจารย์ศาสนาภารธุรกิจยติคณิสสร บวรสังฆารามคามวาสี หรือ “พระราชวุฒาจารย์” อันเป็นสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายของหลวงปู่

ตั้งแต่กลับจากจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ หลวงปู่มาพำนักประจำที่วัดบูรพารามแห่งเดียวติดต่อกันมาท่านได้ปฏิสังขรณ์วัดให้เจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับ จนกระทั่งกรมการศาสนาได้ยกขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑

วัดบูรพารามได้รับการพัฒนาต่อเนื่องกันมา และเป็นที่น่าปลาบปลื้มแก่ปวงชนชาวสุรินทร์เป็นอย่างยิ่งที่พระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดบูรพาราม ขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ก็ได้กลายเป็นที่รู้จักแก่สาธุชนผู้สนใจในธรรมทั่วไป และเป็นแบบอย่างแก่วัดทั่วไปในจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดใกล้เคียง ประชาชนทั่วไปได้เริ่มหลั่งไหลเข้ามาศึกษาธรรมะ เข้ามาคารวะกราบขอพรจากหลวงปู่ตามกิตติศักดิ์ที่เล่าลือกันไปอย่างไม่ขาดสาย

แม้กระทั่งทุกวันนี้ แม้หลวงปู่ได้ละทิ้งสังขารไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๖ และไม่มีองค์หลวงปู่อยู่ที่วัดแล้ว ก็ยังมีผู้เลื่อมใสศรัทธาดำเนินตามแนวทางคำสอนของท่าน ได้ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาไว้ซึ่งแนวทางนั้นโดยทุกประการ ผู้ที่เคารพศรัทธาในองค์หลวงปู่ก็ยังแวะเวียนไปกราบรูปเหมือนของหลวงปู่ และมีความรู้สึกว่าหลวงปู่ยังคงเป็นที่พึ่งทางธรรมให้แก่ลูกศิษย์ลูกหาอยู่ตลอดไป

ปูชนียบุคคลที่หาได้ยาก

ท่านเจ้าคุณ พระโพธินันทมุนี (พระมหาสมศักดิ์ ปณฺฑิโต) ได้เล่าถึงหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ดังนี้

ในฐานะที่อาตมาอยู่ใกล้หลวงปู่มาตั้งแต่เมื่อท่านมีอายุ ๖๒ ปี จนกระทั่งท่านมรณภาพเมื่อใกล้ร้อยปี ก็ได้อยู่กับท่านในฐานะที่ปฏิบัติรับใช้ท่านตลอดมา สารทุกข์สุขดิบ ความยากความง่าย ปัญหาสารพันนั้น แม้จะไม่มีปัญญาที่อยู่ในระดับที่จะช่วยท่านแก้ไขได้ แต่หัวสมองของอาตมานั้นได้รับรู้ รับทราบ รับสุข รับทุกข์ เข้าถึงอาตมามาโดยตลอดเช่นเดียวกัน ในแง่ของการบริหารงาน

ฉะนั้น ปฏิปทาของหลวงปู่ที่เป็นส่วนรวม และโดยเฉพาะที่เป็นส่วนตัวของท่านนั้น รู้สึกว่าท่านเป็นพระเถระ หรือ เป็นปูชนียบุคคลที่หาได้ยากอย่างยิ่ง

คือ ท่านจะทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ กำลังความสามารถ มา

ในทางการบริหารการพระศาสนาทั้งหมด

การพูดถึงปัญหาภายนอก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาบ้านเมือง ปัญหาการเปลี่ยนแปลง หรือปัญหาอะไรต่างๆ นั้น หลวงปู่จะกล่าวแต่น้อย รับรู้น้อย

ท่านจะพยายามมุ่งมั่นแต่ในทางพระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์หลวงปู่เอง เวลาท่านมาอยู่วัดที่เรียกว่า “วัตรบริหาร” คือไม่ใช่ตอนที่ถือธุดงควัตรตามป่าเขาก็จริง แต่กิจวัตรส่วนตัวของท่านนั้น กล่าวได้ว่าท่านไม่เคยบกพร่องเลย

เคยปฏิบัติอย่างไร ก็คงยึดปฏิปทาปฏิบัติอยู่อย่างนั้นอย่างสม่ำเสมอ ไม่ขาดตกบกพร่อง ด้านการบิณฑบาต ท่านก็ทำเป็นประจำ ฉันในบาตร ฉันมื้อเดียว ก็รู้สึกว่าท่านปฏิบัติมาได้ตลอด

เว้นไว้แต่มีกิจจำเป็นทางราชการนิมนต์ไปในภาระใดภาระหนึ่ง เช่น ในรัฐพิธีบางอย่าง ท่านก็ฉันให้เขาบ้างตามพิธี เพื่อมิให้ขัดกับสิ่งแวดล้อมนั้นเอง

นี่คือปฏิปทาส่วนตัวของท่าน ซึ่งในแต่ละเรื่องแต่ละตอนล้วนแต่ปฏิบัติถูกต้อง งดงาม และทำเสมอต้นเสมอปลาย

บิณฑบาต ๒ ชั้น

ท่านเจ้าคุณ พระโพธินันทมุนี เล่าถึงปฏิปทาของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ต่อไปว่าสิ่งที่อาตมาภาพเห็นว่าท่านไม่ค่อยเหมือนใคร และไม่มีใครหาโอกาสทำเหมือนหลวงปู่ ก็คือว่าเมื่อท่านมีภาระมากแล้วก็ชราภาพพอสมควรแล้ว การเดินบิณฑบาตโดยทั่วไปก็อาจจะขัดข้อง แต่ท่านก็ไม่ทิ้งบาตรเหมือนกันอยากจะให้ท่านผู้อ่านได้ทราบในเรื่องนี้

ที่ว่าหลวงปู่ไม่ทิ้งบาตรก็คือ เมื่อหลวงปู่ไม่ได้ออกไปบิณฑบาต ท่านก็เอาบาตรของท่านมาตั้งไว้ให้ลูกศิษย์นำบาตรมาตั้งไว้ที่หน้ากุฏิ พระเณรสานุศิษย์ที่ออกบิณฑบาตมาจากทิศต่างๆ เมื่อเข้าสู่บริเวณวัดแล้ว ทุกองค์จะตรงไปที่หน้ากุฏิหลวงปู่แล้วเอาทัพพีที่มีนั้นตักข้าว

จากบาตรของตนใส่บาตรหลวงปู่คนละ ๑-๒ ทัพพี มีอะไรก็ใส่บาตรถวายท่าน

จึงเหมือนกับว่าท่านยังฉันข้าวที่ลงในบาตรตลอดมา ตราบจนสิ้นอายุขัยของท่าน

ในการทำอย่างนี้ พวกเราทั้งหลายเมื่อบิณฑบาตมาก็มาใส่บาตรหลวงปู่ บางองค์ก็อธิษฐาน บางองค์ก็แสดงความเอื้อเฟื้ออย่างยิ่งที่จะใส่บาตรถวายหลวงปู่

อันนี้เมื่อคิดดูแล้ว สำหรับอาตมาก็มีความรู้สึกว่าเป็นการถูกต้องอย่างยิ่ง

หมายความว่าที่ญาติโยมใส่บาตรในที่ต่างๆ เราไปรับบาตรจากญาติโยมก็จะมีความรู้สึกว่าบิณฑบาตที่เรารับมานั้น เราบิณฑบาตมาถวายหลวงปู่ ผู้เป็นปูชนียะ หรือผู้เป็นอุปัชฌายะของตนเอง

เมื่อใส่บาตรหลวงปู่แล้ว พวกเรารู้สึกว่าได้ทำหน้าที่ในฐานะที่แสวงหาภิกขามาได้โดยชอบธรรมแล้ว ก็เอามาถวายหลวงปู่

บิณฑบาตในบาตรหลวงปู่ อาตมาถือว่า “บิณฑบาต ๒ ชั้น” ใช้คำว่า “บิณฑบาต ๒ ชั้น” ก็หมายความว่าญาติโยมยกอธิษฐานใส่บาตรพระเณรโดยทั่วไปแล้ว อันนี้ชั้นที่หนึ่ง แล้วพระเณรก็มาอธิษฐานถวายหลวงปู่ เพราะฉะนั้นข้าวในบาตรของหลวงปู่จึงเป็นบิณฑบาต ๒ ชั้น ถือว่าเป็นของที่บริสุทธิ์หมดจด และเป็นของสูง ใครจะไปประมาทการบิณฑบาตของท่านไม่ได้ ท่านก็ฉันอาหารในบาตรของท่านมาโดยตลอด

นี่เป็นปฏิปทาอีกข้อหนึ่งที่ผิดแผกจากองค์อื่น ไม่ทราบว่าหลวงปู่ท่านมองเห็นอย่างไร มีเจตนาอย่างไร คงจะเป็นสงเคราะห์ลูกหลาน สานุศิษย์ ให้เขาได้มีโอกาสรับใช้ปฏิบัติครูบาอาจารย์

ให้โอกาสสานุศิษย์

ปฏิปทาของหลวงปู่ในการเปิดโอกาสให้ลูกศิษย์ลูกหา ได้ปรนนิบัติรับใช้ท่านนั้น มีการเกี่ยวเนื่องกับพระเณรในวัด คือ เราจะมีการจัดวาระไปปฏิบัติหลวงปู่เริ่มตั้งแต่ ๕ โมงเย็น หรือ ๔ โมงเย็น ก็สรงน้ำ ซึ่งหลวงปู่จะสรงน้ำอุ่นตลอด

จะมีการจัดเวรพระไว้ชุดหนึ่ง นอกนั้นแล้วแต่องค์ใดจะมีศรัทธา อย่างน้อยมี ๓ องค์ขึ้นไป ที่ไปร่วมกันสรงน้ำหลวงปู่ทุกวัน

เมื่อผสมน้ำอุ่นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็อาราธนาท่าน ท่านนั่งเก้าอี้ใกล้ตุ่มน้ำอุ่นนั้น พระเณรก็ช่วยกันส่งผ้าอาบน้ำถวายท่าน เหมือนกับว่าช่วยนุ่งให้ท่านนั่นแหละ ผลัดเปลี่ยนผ้าเสร็จแล้วก็อาบถูข้างหน้าหนึ่งหรือสององค์ ข้างหลังหนึ่งหรือสององค์ ท่านก็ถูเองบนศีรษะ ราดน้ำ แล้วก็ห่มสบง ก็เหมือนกับช่วยท่านนุ่งนั่นแหละ ก็ช่วยเหลือช่วยส่งให้ท่าน ช่วยเช็ดตัวให้ท่าน เรียบร้อยแล้วก็ถือว่าหมดวาระในช่วงนั้น

ส่วนกลางคืน ก็แล้วแต่พระเณรที่มีศรัทธาไปถวายการนวดไปนั่งเฝ้ารับใช้ท่าน คอยรับธรรมะคำ สอนจากท่าน แต่ละองค์ก็นิยมทำ เพราะว่าเวลาเข้าใกล้หลวงปู่แล้วจะรู้สึกว่าเยือกเย็น สบายอกสบายใจ แม้เรากลุ้มใจ ก็รู้สึกสบายใจได้ฟังข้อคิดธรรมะ คำเตือน

อันนี้คล้ายๆ กับว่าตั้งแต่ค่ำไปจนถึง ๓ ทุ่ม พวกเราจะต้องมาอยู่กับหลวงปู่ ถ้าไม่มีแขกพวกเราก็อยู่กับท่าน แล้วแต่ท่านจะสอน แล้วแต่จะมีโอกาสอะไรที่จะรับใช้ท่าน นี่คือกิจวัตรประการหนึ่ง

รู้สึกว่าเท่าที่เห็นครูบาอาจารย์มาฝ่ายกัมมัฏฐาน เขาจะสนใจต่อการปฏิบัติครูบาอาจารย์มาก ถือว่าเป็นกัมมัฏฐานข้อหนึ่งของพระเณร ในการที่รับใช้ครูบาอาจารย์

บางองค์เขาก็นึกเข้ามาทางที่ตัวเองว่า “โอ ! เราไม่ได้รับใช้คุณพ่อคุณแม่ เมื่อเรามาบวชอยู่ในพระศาสนาการได้รับใช้ครูบาอาจารย์ รับใช้หลวงปู่ก็เหมือนกับการได้รับใช้พ่อแม่ด้วย” ก็เกิด

ความภูมิใจ ดีใจ ก็นับเป็นบุญกุศลของเขา บุญกุศลก็คงจะต่อไปให้กับบิดามารดาของตัวเองบ้าง

อันนี้คือปฏิปทาอย่างหนึ่งของหลวงปู่ ที่เกี่ยวกับสานุศิษย์ที่พึงจะรับใช้ท่าน

งานเผยแพร่ไปสู่ประชาชน

นอกจากงานด้านคันถธุระ จะได้รับการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองดังได้กล่าวมาแล้ว ด้านวิปัสสนาธุระก็มิได้ล้าหลัง นักปฏิบัติผู้ใคร่ในธรรมชาวสุรินทร์ ก็ได้หลวงปู่เป็นหลักสำคัญในการให้การอบรมสั่งสอน และแก้ไขชี้แนะแนวทางปฏิบัติ นับว่าเป็นบุญญลาภอันประเสริฐของชาวสุรินทร์ และจังหวัดใกล้เคียง

ถ้าเทียบกับประชาชนในถิ่นอื่นหลายแห่ง จะเห็นว่าผู้ใฝ่ใจในธรรมปฏิบัติ ต้องเที่ยวเสาะหาครูบาอาจารย์กันเป็นเวลาแรมเดือนแรมปี เป็นระยะทางไกลเป็นร้อยเป็นพันกิโลเมตร ก็ยังได้พบบ้าง ไม่ได้พบบ้าง เนื่องจากครูบาอาจารย์ต่างๆ ท่านไม่ค่อยอยู่ประจำที่

แต่ชาวสุรินทร์นั้น มีหลวงปู่ดูลย์ ผู้สามารถชี้แนะได้ตลอดสาย คอยอยู่เป็นประจำที่วัดแล้ว จึงทำให้การพระศาสนาด้านวิปัสสนาธุระ เจริญก้าวหน้าไปด้วยดี

จะเห็นว่าการสอนวิปัสสนาของหลวงปู่ที่สำนักวัดบูรพาราม นั้น ไม่มีการยกป้ายเปิดป้ายให้รู้ว่ามีการเรียน การสอนในด้านนี้แต่อย่างใด แต่ก็เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ผู้เสาะแสวงหาธรรมปฏิบัติจากทั่วประเทศ

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยที่หลวงปู่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น มีชาวสุรินทร์จำนวนไม่น้อยที่ไม่รู้จักหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ดังจะเห็นจากเรื่องราวที่ว่า “ชาวคณะจังหวัดสุรินทร์ ผู้ใฝ่ในการบุญการกุศลได้พากันเหมารถบัส เพื่อไปกราบนมัสการ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ที่ดอยแม่ปั๋ง เชียงใหม่ บ้างไปกราบหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ที่สกลนคร

บ้าง พระคุณเจ้าเหล่านั้นได้กล่าวเป็นเชิงชี้แนะแก่ชาวสุรินทร์เหล่านั้นว่า ที่จังหวัดสุรินทร์เองก็มีพระอริยเจ้าผู้มีคุณธรรมสูงอยู่ที่นั่นคือ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ทำไมจึงไม่ไปกราบ หรือทำไมจึงไม่รู้กัน อุตส่าห์ดั้นด้นตะเกียกตะกายไปถึงที่ไกลๆ โดยที่ไม่รู้ว่าที่จังหวัดของตนก็มีพระดีพระดังชั้นสุดยอดเหมือนกัน”

ข้อความนี้คัดลอกจากบันทึกในหนังสือ “อกิญฺจโนบูชา” อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่สาม อกิญฺจโน เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

จากความทรงจำ ของท่านเจ้าคุณพระโพธินันทมุนี ได้เล่าถึงภารกิจด้านการเผยแผ่พระศาสนาของหลวงปู่ว่า ในระหว่างที่หลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่นั้น งานหลักประเภทหนึ่งนั้นก็คืองานก่อสร้างปฏิสังขรณ์และขยายวัดวาไปตามสาขาต่างๆ

กล่าวคือ เมื่อฝ่ายกัมมัฏฐาน เผยแผ่ไปสู่ญาติโยมทางไหน ก็ตามกิจกรรมทางด้านวัดวาก็จะเกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าแต่ละจุดแต่ละแห่ง ญาติโยมแต่ละตำบล แต่ละอำเภอ ล้วนอยากได้ “วัดป่า” ล้วนอยากได้พระปฏิบัติทั้งนั้น

อันนี้ เท่าที่ได้ฟังได้เห็นมานับว่าเป็นการลำบาก เป็นการเพิ่มภาระแก่หลวงปู่อย่างยิ่ง คือไม่มีกำลังพล ไม่สามารถจะหาพระเณรไปโปรดญาติโยมให้ได้หลายจุด และให้ได้หลายแห่งก็เป็นอันว่าขัดข้องพอสมควร

แต่เมื่อชาวบ้านเขาไม่ได้พระไป ก็หาโอกาสมาฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นครั้งคราว หรือมาทำบุญบริจาคทานที่หลวงปู่เป็นครั้งคราว เพื่อฟังข้อวัตรปฏิบัติหรือข้อแนะนำ กัมมัฏฐาน

อาจกล่าวได้ว่า ญาติโยมผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน ปฏิบัติสมาธิภาวนาในจังหวัดสุรินทร์เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นแล้วมักจะมีข้อสังเกตว่า ในจังหวัดอื่นนั้นพระสงฆ์สามารถปฏิบัติกัมมัฏฐานได้ดี แต่ทางจังหวัดสุรินทร์ แสดงให้เห็นว่าญาติโยมจะมีโอกาสทำได้ดีเป็นจำนวนมาก

เพราะเท่าที่หลวงปู่เผยแผ่คุณธรรมมาการเข้าถึงสมาธิปัญญานั้น ทำให้ญาติโยมตื่นตัวในการประพฤติ ปฏิบัติ ฝ่ายกัมมัฏฐานเป็นอันมาก

ท่านพระอาจารย์สุวัจ สุวโจ ศิษย์อาวุโสองค์หนึ่งของหลวงปู่ ได้เคยพูดเปรียบเทียบในเรื่องนี้ว่า

ทางแถบอีสานเหนือ เช่น อุบล อุดร ขอนแก่น นั้น ในแง่การปฏิบัติรับใช้เลี้ยงดู ถวายอาหารการบริโภค การบำรุงพระกัมมัฏฐาน ทำได้ดี แต่ในแง่การตั้งใจทำสมาธิภาวนานั้น สู้ทางจังหวัดสุรินทร์ไม่ได้

ส่วนทางสุรินทร์นั้น ในแง่การทะนุบำรุงจตุปัจจัยให้ถวายอุปถัมภ์แก่พระกัมมัฏฐานทางวัตถุนั้น สู้ทางอีสานเหนือไม่ได้ แต่ถ้าในแง่การตั้งใจด้านสมาธิภาวนารักษาศีล ๘ ดูตามจำนวนแล้ว ทางสุรินทร์นี้ไม่ใช่ธรรมดาเลย ทางสุรินทร์กับบุรีรัมย์แถวนี้นับว่าการปฏิบัติภาวนาอยู่ในเกณฑ์ดี

พระเถระผู้ใหญ่ท่านให้ข้อสังเกตดังนี้ และเท่าที่สังเกตมาก็เห็นว่าเป็นไปดังนั้นจริง ทั้งนี้คงเป็นผลจากที่หลวงปู่ได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถในการเผยแผ่กัมมัฏฐาน พร้อมกับสนใจให้การศึกษาด้านพระปริยัติไปด้วยกระมัง จึงได้ผลออกมาในลักษณะดังกล่าว

สงเคราะห์ศิษย์ในการบวช

สำหรับชีวิตประจำวันของหลวงปู่ ก็มีกล่าวถึงปฏิปทาในตอนอื่นมาพอสมควร ว่าท่านมีความเป็นอยู่อย่างไร คือ ท่านอยู่อย่างง่ายๆ คำเตือนของท่าน โดยเฉพาะท่านจะเตือนพระเณร ด้วยคำเตือนง่ายๆ

อย่างเช่น พระบางองค์พอบวชมาแล้วก็ต้องการจะลาสึกอย่างนี้เป็นต้น หลวงปู่ก็มักจะแนะนำว่า

“เออ ! อยู่ช่วยวัดวาวาศาสนาไป การจะสึกหาลาเพศไปนั้น

ญาติโยมเขาก็อยู่ภายนอกเยอะแล้ว เขาก็อยู่ได้ทำได้ เรามีโอกาสได้มาบวชปีสองปีก็ตั้งใจศึกษาปฏิบัติ ช่วยวัดวาช่วยพระศาสนาไป”

โดยมากแล้วพระที่จะไปลาสึกกันนั้นไม่มีใครไปขอลาครั้งเดียวแล้วก็สำเร็จ (ยกเว้นลางาน ลาราชการบวชชั่วคราว) จะถูกท่านแนะนำจนกระทั่งท่านเห็นว่าคนนั้นถอยจริงๆ แล้ว ถอยศรัทธาแล้วถึงอยู่ต่อไปก็คงไม่ได้อะไร ท่านจึงจะอนุญาต

แต่ถ้าพอแก้ไข แนะนำชักชวนให้อยู่ประพฤติปฏิบัติต่อได้ท่านก็มักจะแนะนำ ตักเตือนเสียก่อน ซึ่งมีหลายองค์จะได้ผล และอยู่บวชเรียนต่อๆ มาจนมีชื่อเสียงมาจนปัจจุบันนี้

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การสงเคราะห์ในการให้บรรพชาอุปสมบท นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่ง และน่าเห็นใจท่านมาก

การสงเคราะห์ให้คนเข้าบวชนั้น บางคนไม่รู้หนังสือ ไม่ได้ ก.ไก่ - ข.ไข่มา เมื่อมาอยู่วัดแล้วบางทีหลวงปู่ต้องลงทุนสอนด้วยตัวท่านเอง กระทั่งเขาอ่านออกเขียนได้ แล้วสอบได้นักธรรมตรี โท เอก ไปจนถึงมหาเปรียญ ก็มีเยอะ

ในเรื่องการสงเคราะห์คนให้ได้บวชเรียนนั้น ท่านทั้งหลายคงยอมรับว่าในช่วงสมัยสงครามนั้น หลวงปู่หลวงพ่อในรุ่นนั้นถือเป็นรุ่นทุกข์ยากลำบากขาดแคลนมากในเรื่องปัจจัยสี่ โดยเฉพาะเครื่องนุ่งห่ม

สำหรับท่านที่สูงอายุสักหน่อยจะเห็นว่าจาก พ.ศ. ๒๔๘๐ กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๐ และถึง ๒๕๐๐ นั้น เรื่องเครื่องนุ่งห่ม โดยเฉพาะในบ้านนอกบ้านนานั้นนับว่าแร้นแค้นอย่างที่สุด

ผู้ที่มาขอบวชกับหลวงปู่ เมื่อสนใจเลื่อมใสแล้วก็จะถูกพ่อแม่นำตัวมาถวาย “แล้วแต่หลวงปู่จะเมตตา แล้วแต่หลวงพ่อจะกรุณา สบงจีวรอะไรก็ไม่มีหรอก แล้วแต่หลวงพ่อจะเมตตากรุณาเถอะ”

แม้แต่สบงจีวรที่จะบวชก็ไม่มี หลวงปู่ก็บวชให้โดยเฉพาะในช่วงหลังๆ หลวงปู่บวชให้มากจริงๆ คือ ปีหนึ่งๆ ท่านจะบวชพระ-เณร ตั้งแต่ ๒๐๐ องค์ขึ้นไป

บุรีรัมย์และสุรินทร์ในสมัยนั้น ไม่มีพระอุปัชฌาย์ ฝ่ายสงฆ์ธรรมยุตก็มารวมงานบวชที่วัดนี้แห่งเดียว พระอุโบสถวัดบูรพารามนั้นจึงใช้ในการบวชอย่างคุ้มค่ามาก จนกล่าวได้ว่า ไม่มีวันไหนที่ไม่มีใครเดินทางมาบวช อันนี้ว่าโดยทั่วๆ ไป

ถ้าพูดถึงสิ่งที่หลวงปู่ให้การสงเคราะห์แล้ว ท่านสงเคราะห์ทุกอย่าง ตัวท่านเองก็จะใช้ของต่างๆ เพียงพอยังอัตภาพเท่านั้น โดยเฉพาะด้านการนุ่มห่ม เมื่อได้มา มีมา หรือบางครั้งต้องไปหาซื้อจ่ายมา เพื่อสงเคราะห์ให้คนได้บวช

ลูกศิษย์อย่างพวกอาตมาก็เคยว่า “หลวงปู่ เมื่อเขาไม่มีอะไรแล้วเราไม่มีอะไร ก็น่าจะปล่อยตามเรื่องเขาบ้าง”

แต่ไม่ได้หมายความว่า ทุกคนจะเป็นในลักษณะนี้หมด คือถ้ามีมาบวชสักสิบราย ก็จะมีคนพร้อมที่จะจัดหาเครื่องบวชประมาณ ๕-๖ ราย ส่วน ๒–๓-๔ รายนั้น จะมาตัวเปล่า ที่หวังมาพึ่งบารมีหลวงปู่

ท่านก็ให้การสงเคราะห์ตามมีตามเกิด แม้แต่สบงจีวรก็ไม่มี ครั้นบวชแล้วจะไปห่วงอะไรถึงเรื่องเสื่อ หมอน หรือเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ไม่ต้องพูดถึง ทางหลวงปู่ต้องสงเคราะห์ทั้งนั้น หลวงปู่ต้องต่อสู้มาอย่างนั้น

พอกราบเรียนท่านเรื่องนี้ ท่านเคยพูดให้ข้อคิดว่า“สงเคราะห์กันไปสิบได้หนึ่ง ร้อยได้สอง ก็ยังดี”

นั่นคือ ใครมาขอให้ท่านบวชให้ ท่านก็บวชให้การสงเคราะห์เผื่อว่าบางคนจะมีบุญมีวาสนาในทางประพฤติปฏิบัติ ได้เลืออยู่ช่วยวัดวาไปนานๆ ทำนองว่า บวชสัก ๑๐ คน ยังเหลืออยู่ ๑ หรือบวช ๑๐๐ คน เหลืออยู่ ๒ คนก็ยังดี

ถ้าพูดถึงการสงเคราะห์ในการบวชแล้ว รู้สึกเห็นใจหลวงปู่มาก ท่านทำได้มากเหลือเกิน อย่าว่าแต่มีผู้มีจตุปัจจัยถวายพระอุปัชฌาย์เลย แม้แต่สบงจีวรให้ครบชุดก็ยังไม่มี แต่หลวงปู่ก็ทำของท่านมาตลอดอายุขัยของท่าน จะมีการสงเคราะห์ประเภทนี้แหละ

ท่านให้การสงเคราะห์ตามมีตามเกิด

สามารถกล่าวได้ว่า หลวงปู่ท่านอาศัยคุณธรรมอย่างเดียว ใครจะรู้ว่าหลวงปู่มีคุณธรรมแค่ไหน เพียงไร นั้นยากแต่จะเห็นว่าหลวงปู่ท่านอยู่อย่างสันโดษ อยู่ในคุณธรรม ไม่คิดสร้างอุบาย หรือนโยบายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้คนทั่วไปเกิดความนับถือ หรือทำให้เกิดความอัศจรรย์แก่ใคร ท่านเคยอยู่อย่างไร ก็อยู่อย่างนั้น แล้วก็ลำบาก

เพิ่งจะมาช่วงหลังๆ นี้ ชาวเมืองหรือชาวกรุงเทพฯ เขามีความนิยมพระป่า และหลวงปู่ก็เป็นพระฝ่ายป่ามาก่อน จึงมีคนหลั่งไหลมากราบไหว้จำนวนมาก ฐานะความเป็นอยู่ของวัดของหลวงปู่จึงมากระเตื้องตอนที่ท่านอายุ ๙๐ ปีแล้ว อันนี้พูดตามสัจตามจริงให้ท่านทั้งหลายได้ทราบ

ในส่วนของหลวงปู่ ท่านเคยอยู่อย่างไร ก็อยู่อย่างนั้นเอง อยู่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย การกระทำของท่านไม่มีการแสดงการโอ้อวด ไม่มีการพูดเลียบเคียง หรือมีการขวนขวายในเรื่องลาภสักการะ หลวงปู่จึงอยู่ตามสภาวะแล้วก็สงเคราะห์เฉพาะสิ่งที่หมดจด

เมื่อหลวงปู่อยู่แบบนี้ หมายถึงว่าสิ่งที่ท่านได้มาก็บริสุทธิ์ สิ่งนั้นก็หมดจด สิ่งนั้นก็สะอาด กุศลก็เกิดขึ้นทั้งสองฝ่าย

ปฏิปทาของท่านมักจะเป็นอยู่อย่างนี้

อยู่อย่างบริสุทธิ์

เรื่องความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะด้านอาหารการบริโภคนั้น ยิ่งมองเห็นชัดเจนว่าลำบากอย่างยิ่ง อยู่กันมาด้วยความยากลำบาก แต่ก็ได้ผลตรงที่สานุศิษย์ของหลวงปู่ มีความอดทน ที่ยังเหลืออยู่ในเพศสมณะนั้นมีมากมาย ทั้งในสุรินทร์ บุรีรัมย์ ในจังหวัดอื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร กระทั่งในต่างประเทศก็ยังมีสานุศิษย์

ที่แผ่ขยายออกไป

อันนี้ คือ ปฏิปทาส่วนตัวของท่าน ที่ท่านดำรงตัวอยู่ได้ก็คือขันติธรรม

ขันติธรรมของหลวงปู่นับว่าใหญ่หลวงนัก สมกับที่ท่านสอนเสมอว่า “อย่าส่งจิตออกนอก” ข้อนี้นับว่าเหมาะสมอย่างมาก

ในด้านคำพูดของหลวงปู่ แม้จะปล่อยโอกาสให้พูดตามสบายบ้าง ก็เวลาท่านทำงานกับพระเณร แต่ก็พูดแต่เรื่องภายในธรรม ภายในพระวินัย ไม่มีการตลกโปกฮาในเรื่องภายนอกอะไร

ถ้าจะพูดให้คลายอารมณ์ ก็จะพูดแต่เรื่องในธรรมวินัย แบบกระเช้าเล่นว่าพระองค์นั้นยะถาไม่ถูก พระองค์นี้รับสัพพีผิด อะไรทำนองนั้น หรือ นาคนั้นขานแบบนั้นแบบนี้ คือจะเป็นเรื่องขบขันในธรรมในวินัย ในวัดในวาเท่านั้นเอง ไม่มีเรื่องภายนอกมาก ปฏิปทาของท่านจะอยู่อย่างนี้

มานึกถึงว่า ความผิดพลาด บกพร่อง ตลอดชีวิตของหลวงปู่ที่จะพึงหยิบยกมาว่าตรงนั้นน่าจะเป็นอย่างนั้น ตรงนี้น่าจะเป็นอย่างนี้ รู้สึกว่าหาได้ยาก มองจุดอ่อนของการวางตัวของท่านได้ยาก มองไม่เห็นเลย

สำหรับเรื่องของการบริหาร อย่างเรื่องการบริหารภายนอกเกี่ยวกับการทางราชการ ซึ่งถือเป็นเรื่องภายนอกนั้น ท่านอาจจะปฏิบัติไม่ถูกต้องกับระเบียบที่โลกภายนอกเขาถือปฏิบัติกันบ้างเพราะท่านไม่คุ้นเคยแต่ถ้าเป็นเรื่องภายใน เรื่องข้อวัตรปฏิบัติของท่าน เราไม่สามารถจะจับจุดอ่อน จุดบกพร่อง จุดพลั้งเผลอของหลวงปู่ได้เลย แม้แต่น้อย จนตลอดชีวิตท่าน ดังนี้ถือว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของหลวงปู่

แนวทางการสอนศิษย์

สำหรับศิษยานุศิษย์ที่เป็นภิกษุสามเณร และปรารถนาจะเจริญงอกงาม อยู่ในบวรพุทธศาสนานั้น หลวงปู่จะชี้แนะแนวทางดำเนินปฏิปทาไว้ ๒ แนวทาง ซึ่งท่านให้ความเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นศาสนทายาทนั้น ควรทำการศึกษาทั้งสองด้านคือ ทั้งปริยัติ และปฏิบัติ

ดังนั้นหลวงปู่จึงแนะนำว่า ผู้ที่อายุยังน้อย และมีแวว มีความสามารถ ในการศึกษาเล่าเรียน ก็ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมไปก่อน ในเวลาที่ว่างจากการศึกษาก็ให้ฝึกฝนปฏิบัติสมาธิภาวนาไปด้วย เพราะจิตใจที่สงบ มีสมาธิ ย่อมอำนวยผลดีแก่การเรียน

เมื่อมีผู้สามารถที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อไปในชั้นสูงๆ ได้หลวงปู่ก็จะจัดส่งให้ไปเรียนต่อในสำนักต่างๆ ที่กรุงเทพฯ หรือที่อื่นที่เจริญด้วยการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม

ศิษยานุศิษย์ของหลวงปู่จึงมีมากมายหลายรูป ที่ศึกษาพระปริยัติธรรมจบชั้นสูงๆ ถึงเปรียญ ๘ เปรียญ ๙ ประโยค หรือจบระดับปริญญาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ จนกระทั่งไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

สำหรับอีกแนวทางหนึ่งนั้น สำหรับผู้ที่มีอายุมากแล้วก็ดี ผู้ที่รู้สึกว่ามันสมองไม่อำนวยต่อการศึกษาก็ดี ผู้ที่สนใจในธุดงค์กัมมัฏฐานก็ดี หลวงปู่ก็แนะนำให้ศึกษาพระธรรมวินัยให้พอเข้าใจ ให้พอคุ้มครองรักษาตัวเอง ให้สมควรแก่สมณสารูปแล้วจึงมุ่งปฏิบัติกัมมัฏฐานต่อไปให้จริงจัง

ก็แลสำหรับผู้ที่เลือกแนวทางที่สองนั้น หลวงปู่ยังได้ชี้แนะไว้อีก ๒ วิธี

คือ ผู้ที่ใฝ่ในทางธุดงค์กัมมัฏฐานตามแบบฉบับของพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต หลวงปู่ก็จะแนะนำ และส่งให้ไปอยู่รับการศึกษาอบรมกับครูบาอาจารย์จังหวัดสกลนคร อุดรธานี และหนองคาย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่สำนักวัดป่าอุดมสมพร และสำนักถ้ำ

ขาม ของท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ได้ฝากฝังไปอยู่มากที่สุดและมาในระยะหลังมีฝากไปสำนักวัดป่าบ้านตาดของท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน บ้าง

เป็นที่สังเกตว่าไม่มีลูกศิษย์ลูกหาที่สนใจใฝ่ในกิจธุดงค์คนใดที่หลวงปู่จะแนะนำให้ไปเอง หรือเที่ยวเสาะแสวงหาเอาเอง หรือเดินทางไปสำนักนั้นๆ เอง

ในเรื่องนี้ท่านเจ้าคุณ พระโพธินันทมุนี ยืนยันว่าหลวงปู่เคยใช้ให้ท่านเจ้าคุณเองเป็นผู้นำพระไปฝากไว้ที่สำนักท่านพระอาจารย์ฝั้น หลายเที่ยว หลายชุดด้วยกัน ศิษย์ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมจากสำนักท่านพระอาจารย์ฝั้นนั้น ก็ได้กลับมาบำเพ็ญประโยชน์แก่การพระศาสนา ด้านวิปัสสนาธุระ ที่จังหวัดสุรินทร์ และบุรีรัมย์ หลายท่านด้วยกัน จนกระทั่งมีไปเผยแพร่พระศาสนาในด้านนี้ถึงสหรัฐอเมริกาก็หลายรูป ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะผลการสังเกตเห็นแวว และส่งเสริมสนับสนุนของหลวงปู่นั่นเอง

ส่วนอีกวิธีนั้น หลวงปู่ชี้แนะไว้สำหรับผู้ที่สนใจจะปฏิบัติทางด้านสมาธิวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว ไม่สนใจในธุดงค์กัมมัฏฐาน อาจเป็นด้วยไม่ชอบการนุ่งห่มแบบนั้น หรือมีสุขภาพไม่เหมาะแก่การฉันอาหารมื้อเดียว หรือเพราะเหตุผลอื่นใดก็ตาม

หลวงปู่จะไม่แนะนำให้ไปที่ไหน แต่ให้อยู่กับที่ที่ตนยินดีชอบใจในจังหวัดสุรินทร์ หรือบุรีรัมย์ อาจเป็นวัดบูรพาราม หรือวัดไหนก็ได้ที่รู้สึกว่าอยู่สบาย

หลวงปู่ถือว่าการปฏิบัติธรรมอย่างนี้ ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปที่ไหน ในเมื่อกายยาว ๑ วา หนา ๑ คืบนี้แลเป็นตัวธรรม เป็นตัวโลก เป็นที่เกิดแห่งธรรม เป็นที่ดับแห่งธรรม เป็นที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อาศัยบัญญัติไว้ ซึ่งธรรมทั้งปวง แม้ใครใคร่จะปฏิบัติธรรมก็ต้องปฏิบัติที่กาย และใจเรานี้ หาได้ไปปฏิบัติที่อื่นไม่

ดังนั้นไม่จำเป็นต้องหอบสังขารนี้ไปที่ไหน ถ้าตั้งใจจริงแล้วนั่งอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้นนอนอยู่ที่ไหน ยืนอยู่ที่ไหน เดิน

อยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้นนั่นแล

ยิ่งกว่านั้น หลวงปู่อธิบายว่า ยิ่งผู้ใดสามารถปฏิบัติภาวนาในท่ามกลางความวุ่นวายของบ้านเมือง ที่มีแต่ความอึกทึกครึกโครม หรือแม้แต่กระทั่งในขณะที่รอบๆ ตัวมีแต่ความเอะอะวุ่นวายก็สามารถกำหนดจิตตั้งสมาธิได้สมาธิ ที่ผู้นั้นทำให้เกิดได้จึงเป็นสมาธิที่เข้มแข็งและมั่นคงกว่าธรรมดา ด้วยเหตุที่สามารถต่อสู้เอาชนะสภาวะที่ไม่เป็นสัปปายะ คือไม่อำนวยนั่นเอง เพราะว่าสถานที่ที่เปลี่ยววิเวกนั้นย่อมเป็นสัปปายะ อำนวยให้เกิดความสงบอยู่แล้ว จิตใจย่อมจะหยั่งลงสู่สมาธิได้ง่ายเป็นธรรมดา

หลวงปู่ยังเคยบอกด้วยว่า การเดินจงกรม จนกระทั่งจิตหยั่งลงสู่ความสงบนั้น จะเกิดสมาธิที่แข็งแกร่งกว่า สมาธิที่สำเร็จจากการนั่ง หรือนอน หรือแม้แต่การเข้าป่ายิ่งนัก

ด้วยเหตุนี้ จะสังเกตเห็นว่าในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ จะมีนักปฏิบัติหลายท่านชอบไปนั่งทำสมาธิใกล้ๆ วงพิณพาทย์ หรือใกล้ๆ ที่ที่มีเสียงอึกทึกครึกโครมต่างๆ ยิ่งดังเอะอะน่าเวียนหัวเท่าไรยิ่งชอบ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทำสมาธินั้น ตามความเป็นจริงแล้วย่อมไม่เลือกสถานที่ปฏิบัติก็ตาม แต่สำหรับผู้มีจิตเบา วอกแวกง่าย หรือผู้ที่ต้องการ “เครื่องทุ่นแรง” จำเป็นต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่อำนวยความสงบพึงแสวงหาสถานที่วิเวก หรือออกธุดงค์กัมมัฏฐานแสวงหาที่สงัดที่เปลี่ยว เช่น ถ้ำ เขา ป่าดง หรือป่าช้าที่น่าสะพรึงกลัว จะได้เป็นเครื่องสงบจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน และตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสติได้โดยง่าย ก็จะทำให้การบำเพ็ญสมาธิภาวนาสำเร็จได้สะดวกยิ่งขึ้น

วิปัสสนูปกิเลส

ในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานนั้น ในบางครั้งก็มีอุปสรรคขัดข้องต่างๆ รวมทั้งเกิดการหลงผิดบ้างก็มีซึ่ง หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ก็ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำ และช่วยแก้ไขแก่ลูกศิษย์ลูกหาได้ทันท่วงที ดังตัวอย่างที่ยกมานี้

มีอยู่ครั้งหนึ่ง เกิดปัญหาเกี่ยวกับ วิปัสสนูปกิเลส ซึ่งหลวงปู่เคยอธิบายเรื่องนี้ว่า เมื่อได้ทำสมาธิจนสมาธิเกิดขึ้น และได้รับความสุขอันเกิดแต่ความสงบพอสมควรแล้ว จิตก็ค่อยๆ หยั่งลงสู่สมาธิส่วนลึก นักปฏิบัติบางคนจะพบอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งเรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส ซึ่งมี ๑๖ อย่าง มีโอภาส คือเห็นแสงสว่าง และอธิโมกข์ คือความน้อมใจเชื่อ เป็นต้น

พลังแห่งโอภาสนั้นสามารถนำจิตไปสู่สภาวะต่างๆ ได้อย่างน่าพิศวงเช่น จิตอยากรู้อยากเห็นอะไร ก็ได้เห็นได้รู้ในสิ่งนั้น แม้แต่กระทั่งได้กราบได้สนทนากับพระพุทธเจ้าก็มี

เจ้าวิปัสสนูปกิเลสนี้ มีอิทธิ และอำนาจ จะทำให้เกิดความน้อมใจเชื่ออย่างรุนแรง โดยไม่รู้เท่าทันว่าเป็นการสำคัญผิดซึ่งเป็นการสำคัญผิดอย่างสนิทสนมแนบเนียน และเกิดความภูมิใจในตัวเองอยู่เงียบๆ บางคนถึงกับสำคัญตนว่าเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งด้วยซ้ำ บางรายสำคัญผิดอย่างมีจิตกำเริบยโสโอหังถึงขนาดที่เรียกกันว่าเป็นบ้าวิกลจริตก็มี

อย่างไรก็ตาม วิปัสสนูปกิเลส ไม่ได้เป็นการวิกลจริต แม้บางครั้งจะมีอาการคล้ายคลึงคนบ้าก็ตามแต่คงเป็นเพียงสติวิกลอันเนื่องจากการมีจิตตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ภายนอก แล้วสติตามควบคุมไม่ทัน ไม่ได้สัดไม่ได้ส่วนกันเท่านั้น ถ้าสติตั้งไว้ได้สัดส่วนกัน จิตก็จะสงบเป็นสมาธิลึกลงไปอีก โดยยังคงมีสิ่งอันเป็นภายนอก เป็นอารมณ์อยู่นั่นเอง

เช่นเดียวกับการฝึกสมาธิของพวกฤาษีชีไพร ที่ใช้วิธีเพ่งกสิณ

เพื่อให้เกิดสมาธิ ในขณะแห่งสมาธิเช่นนี้ เราเรียกอารมณ์นั้นว่า ปฏิภาคนิมิต และเมื่อเพิกอารมณ์นั้นออกโดยการย้อนกลับไปสู่ “ผู้เห็นนิมิต” นั้น นั่นคือย้อนสู่ต้นตอคือ จิต นั่นเอง จิตก็บรรลุถึงสมาธิขั้นอัปปนาสมาธิ อันเป็นสมาธิจิตขั้นสูงสุดได้ทันที

ในทางปฏิบัติที่มั่นคง และปลอดภัยนั้น หลวงปู่ดูลย์ ท่านแนะนำว่า “การปฏิบัติแบบจิตเห็นจิต เป็นแนวทางปฏิบัติที่ลัดสั้นและบรรลุเป้าหมายได้ฉับพลัน ก้าวล่วงภยันตรายได้สิ้นเชิง ทันทีที่กำหนดจิตใจได้ถูกต้อง แม้เพียงเริ่มต้นผู้ปฏิบัติก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจได้ด้วยตัวเองเป็นลำดับๆ ไป โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยครูบาอาจารย์อีก

ในประวัติของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล พอจะเห็นตัวอย่างของวิปัสสนูปกิเลส ๒ ตัวอย่าง คือ กรณีของท่านหลวงตาพวง และกรณีของท่านพระอาจารย์เสร็จ จะขอยกมาเล่าเพื่อประดับความรู้ต่อไป

เรื่องของหลวงตาพวง

ศิษย์ของหลวงปู่หลวงตาพวงได้มาบวชตอนวัยชรา นับเป็นผู้บุกเบิก สำนักปฏิบัติธรรมบนเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

หลวงตาพวง ได้ทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่การประพฤติปฏิบัติ เพราะท่านสำนึกตนว่ามาบวชเมื่อแก่ มีเวลาแห่งชีวิตเหลือน้อย จึงเร่งความเพียรตลอดวัน ตลอดคืน

พอเริ่มได้ผลเกิดความสงบ ก็เผชิญกับวิปัสสนูปกิเลสอย่างร้ายแรง เกิดความสำคัญผิดเชื่อมั่นอย่างสนิทว่าตนเองได้บรรลุอรหัตผล เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง เป็นผู้สำเร็จผู้เปี่ยมไปด้วยบุญญาธิการ ได้เล็งญาณ (คิดเอง) ไปจนทั่วสากลโลก เห็นว่าไม่มีใครรู้หรือเข้าถึงธรรมเสมอด้วยตน

บังเกิดจิตคิดเอ็นดูสรรพสัตว์ทั้งหลาย ใคร่จะไปโปรดให้พ้นจากทุกข์โทษความโง่เขลา เล็งเห็นพระสงฆ์ทั้งหมด ตลอดจนครูบา

อาจารย์ ล้วนแต่ยังไม่รู้จึงตั้งใจจะต้องไปโปรด หลวงปู่ดูลย์ ผู้เป็นพระอาจารย์เสียก่อน

ดังนั้น หลวงตาพวงจึงได้เดินทางด้วยเท้าเปล่ามาจากเขาพนมรุ้ง เดินทางข้ามจังหวัดมาไม่ต่ำกว่า ๘๐ กิโลเมตร มาจนถึงวัดบูรพาราม หวังจะแสดงธรรมให้หลวงปู่ฟัง

หลวงตาพวงมาถึงวัดบูรพาราม เวลา ๖ ทุ่มกว่า กุฏิทุกหลังปิดประตูหน้าต่างหมดแล้ว พระเณรจำวัดกันหมด หลวงปู่ก็เข้าห้องไปแล้ว ท่านก็มาร้องเรียกหลวงปู่ด้วยเสียงอันดัง

ตอนนั้นท่านเจ้าคุณพระโพธินันทมุนี ยังเป็นสามเณรอยู่ได้ยินเสียงเรียกดังลั่นว่า “หลวงพ่อ หลวงพ่อ หลวงพ่อดูลย์...” ก็จำได้ว่าเป็นเสียงของหลวงตาพวง จึงลุกไปเปิดประตูรับ

สังเกตดูอากัปกิริยาก็ไม่เห็นมีอะไรผิดแปลกเพียงแต่รู้สึกแปลกใจว่าตามธรรมดาท่านหลวงตาพวง มีความเคารพอ่อนน้อมต่อหลวงปู่พูดเสียงเบา ไม่บังอาจระบุชื่อของท่าน แต่คืนนี้ค่อนข้างจะพูดเสียงดังและระบุชื่อด้วยว่า

“หลวงตาดูลย์ ออกมาเดี๋ยวนี้ พระอรหันต์มาแล้ว”

ครั้นเมื่อหลวงปู่ออกมาแล้ว ตามธรรมดาหลวงตาพวงจะต้องกราบหลวงปู่ แต่คราวนี้ไม่กราบแถมยังต่อว่าเสียอีกว่า “อ้าว ! ไม่เห็นกราบ ท่านผู้สำเร็จมาแล้วไม่เห็นกราบ”

เข้าใจว่าหลวงปู่ท่านคงทราบโดยตลอดในทันทีนั้นว่าอะไรเป็นอะไร ท่านจึงนั่งเฉยไม่พูดอะไรแม้แต่คำเดียว ปล่อยให้หลวงตาพวงพูดไปเรื่อยๆ

หลวงตาพวงสำทับว่า “รู้ไหมว่า เดี๋ยวนี้ผู้สำเร็จอุบัติขึ้นแล้ว ที่มานี่ก็ด้วยเมตตา ต้องการจะมาโปรด ต้องการจะมาชี้แจงแสดงธรรมปฏิบัติให้เข้าใจ”

หลวงปู่ยังคงวางเฉย ปล่อยให้ท่านพูดไปเป็นชั่วโมงทีเดียว สำหรับพวกเราพระเณรที่ไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ ก็พากันตกอกตกใจกันใหญ่ด้วยไม่รู้ว่ามันเป็นอะไรกันแน่

ครั้นปล่อยให้หลวงตาพวงพูดนานพอสมควรแล้ว หลวงปู่ก็ซักถามเป็นเชิงคล้อยตามเอาใจว่า “ที่ว่าอย่างนั้นๆ เป็นอย่างไร และหมายความว่าอย่างไร” หลวงตาพวงก็ตอบตะกุกตะกัก ผิดๆ ถูกๆ แต่ก็อุตส่าห์ตอบ

เมื่อหลวงปู่เห็นว่าอาการรุนแรงมากเช่นนั้น จึงสั่งว่า “เออ เณรพาหลวงตาไปพักผ่อนที่โบสถ์ ไปโน่น ที่พระอุโบสถ”

ท่านเณร (เจ้าคุณพระโพธินันทมุนี) ก็พาหลวงตาไปที่โบสถ์ จัดที่จัดทางถวาย หลวงตาวางสัมภาระแล้วก็กลับออกจากโบสถ์ ไปเรียกพระองค์นั้นองค์นี้ที่ท่านรู้จัก ให้ลุกขึ้นฟังเทศน์ฟังธรรมรบกวนพระเณรตลอดทั้งคืน

หลวงปู่พยายามแก้ไขหลวงตาพวงด้วยอุบายวิธีต่างๆ หลอกล่อให้หลวงตานั่งสมาธิ ให้นั่งสงบแล้วย้อนจิตมาดูที่ต้นตอ มิให้จิตแล่นไปข้างหน้า จนกระทั่งสองวันก็แล้ว สามวันก็แล้วไม่สำเร็จ

หลวงปู่จึงใช้อีกวิธีหนึ่ง ซึ่งคงเป็นวิธีของท่านเอง ด้วยการพูดแรงให้โกรธหลายครั้งก็ไม่ได้ผล ผ่านมาอีกหลายวันก็ยังสงบลงไม่ได้ หลวงปู่เลยพูดให้โกรธด้วยการด่าว่า “เออ! สัตว์นรก สัตว์นรกไปเดี๋ยวนี้ ออกจากกุฏิเดี๋ยวนี้”

ทำให้หลวงตาพวงโกรธอย่างแรง ลุกพรวดพราดขึ้นไปหยิบเอาบาตร จีวร และกลดของท่านลงจากกุฏิ มุ่งหน้าไป วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ซึ่งอยู่ห่างจากวัดบูรพารามไปทางใต้ ประมาณ ๓-๔ กิโลเมตร ซึ่งขณะนั้นท่านเจ้าคุณพระราชสุทธาจารย์ (โชติ คุณสมฺปนฺโน) ยังพำนักอยู่ที่นั่น

ที่เข้าใจว่าหลวงตาพวงโกรธนั้น เพราะเห็นท่านมือไม้สั่นหยิบของผิดๆ ถูกๆ คว้าเอาไต้ (สำหรับจุดไฟ) ดุ้นหนึ่ง นึกว่าเป็นกลด และยังเปล่งวาจาออกมาอย่างน่าขำว่า “เออ ! กูจะไปเดี๋ยวนี้ หลวงตาดุลย์ไม่ใช่แม่กู”

เสร็จแล้วก็คว้าเอาบาตร จีวร และหยิบเอาไต้ดุ้นยาวขึ้นแบกไว้บนบ่า คงนึกว่าเป็นคันกลดของท่าน แถมคว้าเอาไม้กวาดไปด้าม

หนึ่งด้วย ไม่รู้เอาไปทำไม

ครั้นพอหลวงตาพวงไปถึงวัดป่า ทันทีที่ย่างเท้าเข้าสู่บริเวณวัดป่าที่นั่นเอง อาการของจิตที่น้อมไปติดมั่นอยู่กับอารมณ์ภายนอก โดยปราศจากการควบคุมของสติที่ได้สัดส่วนกัน ก็แตกทำลายลง เพราะถูกกระแทกด้วยอานุภาพแห่งความโกรธ อันเป็นอารมณ์ที่รุนแรงกว่า ยังสติสัมปชัญญะให้บังเกิดขึ้น ระลึกย้อนกลับได้ว่าตนเองได้ทำอะไรลงไปบ้าง ผิดถูกอย่างไร สำคัญตนผิดอย่างไร และได้พูดวาจาไม่สมควรอย่างไรออกมาบ้าง

เมื่อหลวงตาพวงได้สติสำนึกแล้ว ก็ได้เข้าพบท่านเจ้าคุณพระราชสุทธาจารย์ และเล่าเรื่องต่างๆ ให้ท่านทราบ ท่านเจ้าคุณฯ ก็ได้ช่วยแนะนำ และเตือนสติเพิ่มเติมอีก ทำให้หลวงตาพวงได้สติคืนมาอย่างสมบูรณ์ และบังเกิดความละอายใจเป็นอย่างยิ่ง

หลังจากได้พักผ่อนเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ก็ย้อนกลับมากราบขอขมาหลวงปู่ กราบเรียนว่าท่านจำคำพูด และการกระทำทุกอย่างได้หมด และรู้สึกละอายใจมากที่ตนทำอย่างนั้น

หลวงปู่ก็ได้แนะทางปฏิบัติให้ และบอกว่า “สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ว่าถึงประโยชน์ก็มีประโยชน์อยู่เหมือนกัน มีส่วนดีอยู่เหมือนกัน คือจะได้เป็นบรรทัดฐาน เป็นเครื่องนำสติมิให้ตกอยู่สภาวะนี้อีก เป็นแนวทางตรงที่จะได้นำมาประกอบการปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างมั่นคงในแนวทางตรงต่อไป”

ชี้แนะศิษย์ผู้หลงทาง

เมื่อหลวงตาพวงได้พักอยู่ปฏิบัติสมาธิภาวนากับหลวงปู่เป็นระยะเวลาพอสมควรแล้ว ก็เดินทางกลับไปบำเพ็ญเพียร และปฏิบัติศาสนกิจต่อไปที่เขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

หลวงตาพวงเจริญอยู่ในพระศาสนาสืบต่อมาจนวาระสุดท้าย และถึงแก่มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ เมื่ออายุได้ ๘๘ ปี และจนบัดนี้

สรีระของท่านก็ยังคงตั้งอยู่ที่ วัดปราสาทเขาพนมรุ้ง ยังมิได้รับการกระทำพิธีฌาปนกิจแต่ประการใด

หลวงปู่เล่าให้ฟังต่อมาภายหลังว่า มีหลายท่านที่ประสบเหตุทางธรรมปฏิบัติเช่นเดียวกันกับหลวงตาพวง สำหรับที่เป็นศิษย์ของหลวงปู่เองก็ยังมีอีกองค์หนึ่ง ที่สำคัญตนผิดอย่างถึงขนาด ก็คือท่านพระอาจารย์เสร็จ ซึ่งบัดนี้มรณภาพไปแล้ว

ท่านพระอาจารย์เสร็จเป็นผู้เริ่มก่อตั้ง วัดกระดึงทอง จังหวัดบุรีรัมย์ ท่านเป็นพี่ชายของท่านเจ้าคุณพระราชปัญญาวิสารัตน์ (เหลือง ฉนทาคโม) เจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ฝ่ายธรรมยุตในปัจจุบัน ในกรณีของพระอาจารย์เสร็จนี้ หลวงปู่เล่าว่ากำลังเตรียมตัวเดินทางเพื่อจะไปแสดงธรรมเทศนาโปรด สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์) แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร

หลวงปู่ว่าพระอาจารย์เสร็จ สำคัญตนผิดจนมีความทะเยอทะยานมากถึงขนาดนั้น ด้วยเข้าใจว่าคนอื่นๆ ไม่รู้ธรรมะธรรมโมอะไรเลย

หลวงปู่ก็ได้ช่วยแก้ไข และชี้แนวทางให้อย่างทันต่อเหตุการณ์

สำหรับพระอาจารย์เสร็จนี้ หลวงปู่ว่าแก้ไขได้ง่ายกว่าหลวงตาพวง เพราะไม่ถึงขั้นต้องยั่วให้โกรธเสียก่อน

ใน ๒ กรณีที่ยกมาเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า หลวงปู่เป็นหลักที่สำคัญเพียงไร สำหรับนักปฏิบัติแถวจังหวัดสุรินทร์ และบุรีรัมย์ เมื่อศิษยานุศิษย์หรือผู้ใดมีข้อสงสัยไม่เข้าใจ หรือประสบกับอุปสรรคสำคัญในทางปฏิบัติ และช่วยตนเองไม่ได้ ไม่ว่าในลำดับของการปฏิบัติขั้นใด หลวงปู่ก็สามารถชี้แนะได้ตลอดสายทำให้ผู้เป็นศิษย์เข้าถึงผลการปฏิบัติได้ แม้ในลำดับที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป

โปรดนักเลงให้กลับใจ

ขอย้อนถึงเรื่องราวที่หลวงปู่เดินทางกลับจากอุบลฯ มาสุรินทร์ เพื่อโปรดญาติโยมในครั้งแรก ท่านมาในรูปแบบของพระธุดงค์กัมมัฏฐาน และพำนักโปรดญาติโยมอยู่ที่สำนักป่าบ้านหนองเสม็ด ตำบลเฉนียง อำเภอเมืองสุรินทร์

ในช่วงนั้น ได้มีชายหัวนักเลงอันธพาลผู้หนึ่ง มีความโหดร้ายระดับเสือเป็นที่กลัวเกรงแก่ประชาชนในละแวกนั้น กลุ่มของชายผู้นี้ท่องเที่ยวหากินแถบชายแดนไทย และกัมพูชา

เมื่อได้ยินข่าวเล่าลือเกี่ยวกับพระธุดงค์มาพำนักที่บ้านเสม็ด เขามั่นใจว่าพระจะต้องเป็นผู้ที่มีวิชาด้านคาถาอาคมอันล้ำเลิศอย่างแน่นอน จึงมีความประสงค์จะได้วัตถุมงคลเครื่องรางของขลังประเภทอยู่ยงคงกระพัน ยิงไม่ออก ฟันไม่เข้า

ดังนั้นจึงพาลูกสมุนตัวกลั่น ๔ คน มีอาวุธครบครัน แอบเข้าไปหาหลวงปู่อย่างเงียบๆ ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๒ ทุ่ม แถวหมู่บ้านป่าถือว่าดึกพอสมควรแล้วชาวบ้านที่มาฟังธรรม และบำเพ็ญสมาธิภาวนาพากันกลับหมดแล้ว

กลุ่มนักเลงแสดงตนให้ประจักษ์ กล่าวอ้อนวอนหลวงปู่ว่าพวกตนรักการดำเนินชีวิตท่ามกลางคมหอกคมดาบ และได้ก่อศัตรูไม่น้อย ที่มาครั้งนี้ก็เพราะมีความเลื่อมใสศรัทธา มีเจตนาจะมาขอวิชาคาถาอาคมไว้ป้องกันตัวให้พ้นจากอันตราย

ขอพระครูท่านได้โปรดมีจิตเมตตา เห็นแก่ความลำบากยากเข็ญของพวกกระผม ที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรค หลบศัตรูมุ่งร้ายหมายขวัญ ได้โปรดถ่ายทอดวิชาอาคมให้พวกกระผมเถิด

หลวงปู่กล่าวกับชายกลุ่มนั้นว่า “ข้อนี้ไม่ยาก แต่ว่าผู้ที่จะรับวิชาอาคมของเราได้นั้น จะต้องมีการปรับพื้นฐานจิตใจให้แข็งแกร่งเสียก่อน มิฉะนั้นจะรองรับอาถรรพ์ไว้ไม่อยู่ วิชาก็จะย้อนเข้าตัว เกิดวิบัติภัยร้ายแรงได้”

ว่าดังนั้นแล้วหลวงปู่ก็แสดงพื้นฐานของวิชาอาคมของท่านว่า “คาถาทุกคาถา หรือวิชาอาคมที่ประสงค์จะเรียนนั้น จะต้องอาศัยพื้นฐาน คือ พลังจิต จิตจะมีพลังได้ก็ต้องมีสมาธิ สมาธินั้นจะเกิดขึ้นได้แต่จากการนั่งภาวนา ทำใจให้สงบ วิชาที่จะร่ำเรียนไปจึงจะบังเกิดผลศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีพิบัติภัยตามมา”

ฝ่ายนักเลงเหล่านั้น เมื่อเห็นอากัปกิริยาอันสงบเย็นมั่นคงมิได้รู้สึกสะทกสะท้านต่อพวกเขา ประกอบกับปฏิปทาอันงดงามของท่านก็เกิดความเย็นกาย เย็นใจ เลื่อมใสนับถืออีกอย่างก็มีความอยากได้วิชาอาคมดังกล่าว จึงยินดีปฏิบัติตาม

หลวงปู่ได้แนะนำ ให้นั่งสมาธิภาวนา แล้วบริกรรมภาวนาในใจว่า พุทโธ-พุทโธ ชั่วเวลาประมาณ ๑๐–๒๐ นาทีเท่านั้น จอมนักเลงก็รู้สึกสงบเย็น ยังปีติให้บังเกิดซาบซ่านขึ้นอย่างแรง เป็นปีติชนิดโลดโผน เกิดอาการสะดุ้งสุดตัว ขนลุกขนชัน และร้องไห้

เห็นปรากฏชัดในสิ่งที่ตนเคยกระทำมา เห็นวัวควายกำลังถูกฆ่า เห็นคนที่มีอาการทุรนทุราย เนื่องจากถูกทำร้าย เห็นความชั่วช้าเลวทรามต่างๆ ของตนทำให้รู้สึกสังเวชสลดใจอย่างยิ่ง

หลวงปู่ก็ปลอบโยน ให้การแนะนำว่า “ให้ตั้งสมาธิภาวนาต่อไปอีก ทำต่อไป ในไม่ช้าก็จะพ้นจากภาวะนั้นอย่างแน่นอน”

นักเลงเหล่านั้นพากันนั่งสมาธิภาวนาอยู่กับหลวงปู่ไปจนตลอดคืน ครั้นรุ่งเช้าอานุภาพแห่งศีล และสมาธิที่ได้รับการอบรมฝึกฝนมาตลอดทั้งคืนก็ยังปัญญาให้เกิดแก่นักเลงเหล่านั้น

จิตใจของพวกเขารู้สึกอิ่มเอิบด้วยธรรม เปี่ยมไปด้วยศรัทธาบังเกิดความเลื่อมใส จึงเปลี่ยนใจไปจากการอยากได้วิชาอาคมขลังตลอดจนกลับใจเลิกพฤติกรรมอันทำความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นจนหมดสิ้น ปฏิญาณตนเป็นคำตายกับหลวงปู่ว่าจะไม่ทำกรรมชั่วทุจริตอีกแล้ว

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในครั้งนี้ จะเห็นว่าในขณะที่พวกเขาทั้ง ๕ อยู่ต่อหน้าหลวงปู่ พวกเขามิได้กระทำกรรมชั่วอันใดลงไป

ส่วนกรรมชั่วที่เขาเคยกระทำมาแล้ว ก็หยุดไว้ชั่วขณะ แฝงซ่อนเร้นหลบอยู่ในขันธสันดานของเขา

ในตอนนั้นพวกเขามีเพียงความรู้สึกโลภ ด้วยการอยากได้คาถาอาคมจากหลวงปู่ แต่ความโลภช่วงนั้นได้สร้างความศรัทธาให้เกิด ทำให้ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน

ในขณะจิตที่ตั้งใจ ความชั่วทั้งหลายก็หยุดพักไว้ ศีลก็มีความสมบูรณ์พอที่จะเป็นบาทฐานของสมาธิภาวนาได้ เมื่อรักษาได้อย่างนั้นไม่ขาดสาย จิตย่อมตั้งมั่นอยู่ด้วยดี เรียกว่า มีสมาธิจิตที่ไม่กำเริบแปรปรวนเรียกว่าจิตมีศีล และอาการตั้งมั่นอยู่ด้วยดีเรียกว่ามีสมาธิ ย่อมมีความคล่องแคล่วแก่การงาน ควรแก่การพิจารณาปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เรียกว่า สติปัญญา

ความรู้สึก และอารมณ์ดังกล่าว ตรงตามคำสอนของท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ที่ว่า “ศีลอันใด สมาธิอันนั้น สมาธิอันใด ปัญญาอันนั้น”

พูดถึงการเผชิญสัตว์ร้าย

ผู้เขียน (พระโพธินันทมุนี) เคยได้ยินได้ฟังประวัติของท่านพระอาจารย์ต่างๆ ที่ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้ว มีความรู้สึกอย่างงหนึ่งว่าประวัติของท่านที่นำมาเล่ามาเขียนถึงในระยะหลังๆ ยิ่งนานมาก็ยิ่งวิจิตรพิสดารขึ้นทุกที ยิ่งมีสีสันฉูดฉาดขึ้นทุกที ทั้งๆ ที่ประวัติที่ปรากฏในยุคแรกๆ นั้น เต็มไปด้วยความสะอาดหมดจด อิ่มด้วยรสพระธรรม งดงามไปด้วยปฏิปทาของพระมหาเถระเจ้าที่น่ายึดถือเป็นแบบแผนสำหรับอนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตามได้โดยง่าย

แต่มาในระยะหลัง เรื่องราวของพระมหาเถระเหล่านั้น กลับกลายเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก มองเห็นยาก พิสดาร และเหลือวิสัย

ครั้นเมื่อได้พิจารณาถึงพุทธประวัติ อันเป็นเรื่องราวของพระบรมศาสดาเองเล่าก็เกิดความเข้าอกเข้าใจ จะเห็นว่าพุทธประวัติ

ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกชั้นบาลีนั้น มีแต่เรื่องเรียบง่าย มีแต่เรื่องประสูติ ตรัสรู้ แสดงพระธรรมโดยพุทธสาวกต่างๆ การแยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนา จนกระทั่งถึงพุทธปรินิพพาน

แต่พุทธประวัติที่ปรากฏในชั้นพระอรรถกถาจารย์ พระฎีกาจารย์ ในตอนหลังจึงเริ่มมีสีสัน วรรณะฉูดฉาดบาดนัยน์ตามากขึ้นทุกที จนกระทั่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส จำเป็นต้องกลั่นกรองออกมา เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาในภายหลัง

เมื่อผู้เขียนพิจารณาได้ดังนี้แล้ว ก็เกิดความเบาอกโล่งใจเพราะพ้นกังขาเสียได้ จึงมาคิดว่าในฐานะที่เป็นผู้เรียบเรียงประวัติของหลวงปู่ดุลย์ จากการได้อยู่รับใช้ใกล้ชิดท่านมาถึง ๓๕ ปี มีเรื่องราวอันใดที่เคยได้ยินได้ฟัง ก็จะนำมาบรรยายไว้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องเกรงใจตัวเอง เผื่อว่าประวัติพิสดารของท่านเกิดงอกงามขึ้น ก็จะได้ชี้แจงถูกว่าเรื่องทั้งหมดมีอยู่เท่านั้น ตามที่ข้าพเจ้าได้รู้ได้เห็น

ธรรมดาการเดินธุดงค์ตามป่าเขาลำเนาไพร เป็นที่แน่นอนว่าจะต้องมีการเผชิญหน้ากับสัตว์ป่านานาชนิด ดังนั้น การที่หลวงปู่ดุลย์เคยประจันหน้ากับสัตว์ป่าที่ดุร้ายจึงไม่ใช่เรื่องประหลาดเหลือวิสัย

แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับหลวงปู่ดูออกจะเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่โลดโผนตื่นเต้น หรือน่าประทับใจอะไรมาก แต่ในเมื่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของท่าน และท่านเป็นผู้เล่าเอง หรือผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์เป็นคนเล่า และหลวงปู่ก็รับรองว่าเป็นความจริง ก็สมควรที่จะต้องบันทึกไว้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาต่อไป

เมื่อมีใครๆ มาถามหลวงปู่ว่า “ตอนที่หลวงปู่เดินธุดงค์กัมมัฏฐาน หรือตอนอยู่ในป่าลึกๆ เคยพบเสือ หมี งูพิษ หรือสัตว์อะไรอื่นๆ บ้างไหม ?”

หลวงปู่จะตอบว่า “เคย”

ถามต่อไปอีกว่า “แล้วหลวงปู่ทำยังไง, มันไม่ทำอันตรายหรือ?”

ท่านตอบว่า “ตามธรรมดา พวกสัตว์เดรัจฉานนั้น ย่อมมีความกลัวมนุษย์ มันจะตกใจแล้วรีบหลบหนีไปเมื่อได้พบเห็นมนุษย์”

ถามอีกว่า “แล้วช้างละ หลวงปู่เคยเห็นช้างไหม ?”

ตอบว่า “เคยเห็น”

ถามอีกว่า “แล้วหลวงปู่ทำยังไง ?”

ตอบว่า “เมื่อเห็นทีท่าว่ามันจะมาทำอันตรายเรา ก็พยายามหลีกหนี ถ้าจำเป็นก็ขึ้นต้นไม้ใหญ่ๆ สัตว์เหล่านั้นก็จะผ่านพ้นไปตามทางของมัน แต่ถ้าเราไม่เห็นมัน และช้างนั้นกำลังตกมัน หรือสัตว์อื่นที่เป็นบ้า มันก็จะเอาความบ้ามาทำอันตรายเราได้ ถ้าสัตว์นั้นเป็นปกติธรรมดาแล้ว มันก็ย่อมกลัวเราเช่นกัน ย่อมจะไปตามเรื่องของมัน จะไม่มีการเบียดเบียนกันเลย”

เกี่ยวกับเรื่องทำนองนี้ หลวงปู่มักจะพูดแบบนี้ทุกครั้ง ไม่เคยเลยที่หลวงปู่จะพูดเป็นทำนองว่า เสือมันกำลังย่องเข้ามาหาอาตมา อาตมาก็กำหนดจิตแผ่เมตตาให้มัน พร้อมกับพิจารณาว่า “มีหวังตายแน่” แล้วสัตว์นั้นๆ ก็ไม่สามารถมาทำอันตรายอาตมาได้เลย อย่างนั้นอย่างนี้...

คำพูดในทำนองแสดงฤทธิ์อำนาจ หรือเป็นเรื่องอัศจรรย์นั้น ไม่เคยได้ยินท่านพูดเลยแม้แต่ครั้งเดียว

เรื่องเสือกลัวหมา

หลวงตาซอม เคยเล่าเหตุการณ์เมื่อครั้งติดตามหลวงปู่ออกธุดงค์ไปแถบประเทศกัมพูชาให้ฟังอยู่เรื่องหนึ่ง

หลวงตาซอมท่านนี้พำนักอยู่ประจำ ที่วัดสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์

หลังจากที่หลวงปู่ได้เดินธุดงค์ไปทางเขาพระวิหาร และไปทางกัมพูชา เมื่อครั้งมีสามเณรโชติ (พระเทพสุทธาจารย์) และสามเณรทอนติดตามไป แล้วหลวงปู่ถูกควายป่าไล่ขวิด แต่ไม่ได้รับ

อันตรายในครั้งนั้นแล้ว หลวงปู่กลับมาพำนักที่วัดป่าหนองเสม็ดตามเดิม

พอออกพรรษาอีกครั้งหนึ่ง หลวงปู่ก็ออกท่องธุดงค์ไปทางกัมพูชาอีกครั้ง ครั้งนี้มีเด็กชายซอม เป็นผู้ติดตาม

เด็กชายซอมมีกิตติศัพท์ว่า มีความดื้อดึงผิดปกติกว่าเด็กทั่วไป ขณะที่หลวงปู่ และเด็กชายซอมเดินทางผ่านป่าโปร่งแห่งหนึ่ง ก็ต้องชะงักฝีเท้าลง เพราะปรากฏภาพที่น่าตื่นตระหนกสะท้านขวัญขึ้นที่ต้นไม้ใหญ่เบื้องหน้า

บนต้นไม้นั้นมีเสือตัวหนึ่งหมอบนิ่งอยู่บนกิ่งไม้ ต่ำลงมาที่คาคบไม้ไม่ห่างจากกันมากนัก มีหมาป่าตัวหนึ่งอยู่สงบนิ่งนัยน์ตาจ้องเขม็งไปที่เสือ สัตว์ทั้งสองตัวต่างจ้องคุมเชิงกันอยู่

ทั้งอาจารย์ และศิษย์หลบอยู่ใกล้ๆ นั้นชนิดไม่ไหวติง สักครู่หนึ่งหลวงปู่ก็ปลอบโยนเด็กชายซอมให้คลายจากความตื่นตกใจกลัว

เพราะเมื่อหลวงปู่สังเกตพิจารณาดูโดยละเอียดถี่ถ้วนแล้ว ก็นึกสงสัยว่าเหตุใดสัตว์ร้ายสองตัวนี้จึงมาจ้องคุมเชิงกันอยู่ด้วยอาการนิ่งเงียบไม่ไหวติงเลย

แทนที่เจ้าสุนัขป่าจะวิ่งหนี และเจ้าเสือจะไล่ตะครุบมาเป็นภักษาหารก็เปล่า เมื่อสังเกตดูดีแล้วท่านจึงพาเด็กชายซอมค่อยๆ แอบไปดูใกล้ๆ ท่านชี้ให้เด็กชายดูว่า เจ้าเสือที่หมอบนิ่งบนกิ่งไม้นั้นแสดงท่าทางตระหนกตกใจอย่างมาก ขนชูชัน และหางของมันหลบซุกอยู่ที่ก้น แสดงอาการกลัวชนิดขวัญหนีดีฝ่อให้เห็นราวกับว่าคงไม่คิดจะสู้กับหมาป่าตัวนั้นอีกแล้ว

ส่วนเจ้าหมาป่าที่อยู่คาคบข้างล่างนั้น มีอาการสงบนิ่ง อยู่ในท่ากระโจนตาจ้องเป๋งอยู่ที่เสือตัวนั้นอย่างไม่กระพริบ ส่วนคอของมันขัดอยู่กับง่ามกิ่งไม้ที่อยู่สูงถัดขึ้นไป เมื่อพิจารณาอย่างถ้วนถี่เห็นว่ามันน่าจะตายสนิท

หลวงปู่พิจารณาดูพื้นดิน และบริเวณรอบๆ ท่านก็สันนิษฐานได้ว่า เมื่อคืนนี้ขณะที่เจ้าเสือออกท่องเที่ยวหาอาหารอยู่ตามลำพัง ก็

ประจันหน้าเข้ากับฝูงสุนัขป่าทันที ฝูงสุนัขป่าที่ดุร้ายก็วิ่งไล่ล้อมขย้ำกัดอย่างชุลมุน วุ่นวาย เจ้าเสือก็คงสู้สุดฤทธิ์ แต่ด้วยสุนัขป่ามีหลายตัว เสือจึงสู้ไม่ได้ต้องหนีเอาตัวรอดชนิดขวัญหนีดีฝ่อ

เสือคงจะสู้พลางหนีพลาง พอมาถึงต้นไม้นี้พอดีเสือก็กระโจนขึ้นไปหอบลิ้นห้อยอยู่บนนั้น ส่วนฝูงสุนัขป่าคงห้อมล้อมกันอยู่ใต้ต้นไม้ชนิดไม่ยอมลดละ ต่างเห่ากรรโชกใส่ ทำให้เสือตระหนกตกใจมากยิ่งขึ้น ต่างตัวก็พยายามกระโจนขึ้นงับ

เจ้าตัวที่ตายอยู่บนคาคบไม้นั้น อาจจะเป็นจ่าฝูงก็ได้ ดูท่าจะกระโจนได้สูงกว่าเพื่อน แต่เคราะห์ร้ายที่มันกระโจนพรวดเข้าไปในง่ามกิ่งไม้พอดี ในจังหวะที่มันร่วงลงมา ส่วนศรีษะจึงถูกง่ามกิ่งขัดเอาไว้ กระชากกระดูกก้านคอให้หลุดจากกัน ถึงกับตายทันที โดยที่ตาทั้งคู่ที่ฉายแววดุร้ายกระหายเลือด ยังจ้องเป๋งอยู่ที่เสือตัวนั้นอย่างชนิดมุ่งร้ายหมายขวัญ

ทำให้เสือที่เข็ดเขี้ยวมาตั้งแต่เมื่อคืน ไม่กล้าขยับเขยื้อนหลบหนีไปจากต้นไม้นั้น เพราะเกิดอาการขวัญกระเจิง

เด็กชายซอมฟังคำสันนิษฐานจากหลวงปู่ ก็เข้าใจตามนั้นและหัวเราะออกมาเมื่อเห็นท่าทางอันขบขันของเสือ

หลวงปู่ให้เด็กชายซอมหากิ่งไม้มาแหย่ดันให้หมาป่าหลุดจากง่ามกิ่งไม้ตกลงมายังพื้น แล้วช่วยกันตะเพิดไล่เจ้าเสือให้หลบหนีไป

เมื่อเสือเห็นเจ้าหมาป่าหล่นไปกองอยู่ที่พื้น ไม่มาจ้องขมึงทึงจะกินเลือดกินเนื้ออยู่อีก มันก็รีบกระโจนพรวดหลบลงไปอีกด้านหนึ่งแล้วเผ่นหนีไปอย่างรวดเร็ว

ผู้พิชิตงูจงอาง

บรรดาสัตว์ป่าที่ดุร้ายทั้งปวง ว่ากันว่า เสือ นับเป็นเจ้าป่า เพราะแข็งแรงว่องไว มีเขี้ยวเล็บแหลมคม และพลังมหาศาล ยากที่สัตว์อื่นจะต้านทานไหว เว้นแต่ว่าสัตว์อื่นจะมากันเป็นฝูง อย่างพวก

สุนัขป่าดังกล่าวแล้ว

สำหรับช้าง ถือว่าเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างใหญ่โตที่สุด มีพละกำลังมากที่สุดแต่ทั้งเสือ และช้างจะหลบหนีทันที เมื่อเจองูจงอาง เพราะงูจงอางนั้นมีพิษร้ายแรงมาก สัตว์ใหญ่ๆ ขนาดช้างถูกงูจงอางฉกทีเดียวเท่านั้น ชั่วเวลาอึดใจเดียว ก็ล้มลงขาดใจตายทันที

แต่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ย่อมมีของข่มกันอยู่โดยธรรมชาติ เราอาจเคยได้ยินคำพูดที่ว่า “ไก่กลัวหมู หมูกลัวตะขาบ และตะขาบกลัวไก่” ดังนี้เป็นต้น

ถ้าเช่นนั้น ใครล่ะจะสามารถพิชิตงูจงอางได้ ?

หลวงปู่ และหลวงตาซอม ได้เคยเผชิญกับงูจงอางมาแล้ว และสามารถให้คำตอบในเรื่องนี้ได้

ในระหว่างที่หลวงปู่กับเด็กชายซอมท่องธุดงค์กัมมัฏฐานอยู่ในป่าแถบชายแดนประเทศกัมพูชาในช่วงนั้นเอง ป่าแถบนั้นเป็นป่าดงดิบ รกชัฏหาบ้านผู้คนอาศัยอยู่ได้ยากชุกชุมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด

สัตว์ป่าที่เคยชุกชุมตามชายแดนไทย ทนต่อการตามล่าตามล้างเองชีวิตของคนไทยไม่ไหว ก็หลบหนีมารวมกันในแดนกัมพูชา จึงมีสัตว์อยู่อย่างชุกชุม

หลวงปู่ และเด็กชายซอมรู้สึกเมื่อยล้า ด้วยเดินทางมาไกล จึงแวะพักผ่อนที่ก้อนหินใหญ่ปลายเนินแห่งหนึ่ง

ขณะนั้น แลเห็นสัตว์เล็กสัตว์น้อยแตกตื่นกลัวภัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หลวงปู่จึงพาเด็กชายซอมไปหลบในที่ที่เหมาะ บอกว่าคงจะต้องมีสัตว์ร้ายอะไรสักอย่างผ่านมาแน่ๆ พวกสัตว์พวกนี้จึงดูตื่นตกใจเช่นนี้

สักครู่หนึ่ง ปรากฏร่างดำมะเมื่อม ละเลื่อมมัน ของงูจงอางขนาดใหญ่ตัวหนึ่งเลื้อยปราดๆ มาอย่างรวดเร็ว ผ่านพ้นหลวงปู่ไปในพริบตา

หลวงปู่บอกว่างูจงอาจตัวนี้ไม่ได้ไล่ทำร้ายสัตว์อื่นอย่างแน่นอน เพราะไม่เห็นมันไล่สัตว์อะไร

ตามธรรมชาติมันจะเลื้อยอย่างแช่มช้า ตามวิสัยของงูที่มีพิษที่หยิ่งทรนงในความร้ายกาจแห่งพิษของตน

แต่เมื่อมันเลื้อยเร็วอย่างนี้ แสดงว่ามันจะต้องหนีอะไรมาอย่างแน่นอน

หลวงปู่บอกว่าให้เด็กชายซอมคอยดูให้ดี ว่ามันเป็นตัวอะไรกันแน่ จึงสามารถทำให้งูจงอางกลัวได้

ไม่นานนักก็ปรากฏร่างผู้พิชิตงูจงอาง พอเห็นเข้าเท่านั้น เด็กชายซอมถึงกับหัวเราะขบขันเมื่อเห็นร่างของผู้พิชิตนั้นมีสีแดงมีเกราะหุ้มตัวเป็นปล้องๆ เรียงซ้อนกันไปเป็นแถวยาวประมาณวากว่า ๆ มีเท้าสองแถวนับเป็นร้อยๆ ค่อยโผล่งุ่มง่ามออกมา ส่วนหัวของมันก้มส่ายไปตามพื้นดิน นัยน์ตาสองข้างแดงก่ำดังทับทิมสองเม็ดงาม

มันคือ ตะขาบยักษ์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยเห็นมา และมันคือผู้มีอำนาจ สามารถสยบงูจงอางได้

งูจงอางที่มีพิษร้ายกาจ เป็นที่หวาดหวั่นของสัตว์ป่าน้อยใหญ่ทั้งหลาย ต้องมาพ่ายแพ้แก่เจ้าตะขาบยักษ์นี่เอง

สักครู่หนึ่งเมื่อเจ้าตะขาบยักษ์จับระหัสร่องรอยของงูจงอางได้มันก็ค่อยๆ เคลื่อนขบวนอันยาวของมันงุ่มง่ามๆ ต่อไป

จากนั้น หลวงปู่ก็สอนเด็กชายซอมผู้เพิ่งหายจากอาการตระหนกตกใจว่า ทุกอย่างในโลกย่อมมีของแก้ของข่มกันอยู่ ยิ่งใหญ่เยี่ยงพญางู ก็ยังสยบได้ด้วยพญาตะขาบ

ดังนั้น บุคคลผู้มีปัญญาแม้มีอำนาจในโลก ก็ไม่พึงมัวเมาผยองหยิ่งว่าหาผู้เสมอเหมือนตนมิได้

ส่วนผู้ที่ประสบภัยพิบัติ หรือตกอยู่ในสภาวะอับจน ก็ไม่ควรหมดอาลัยตายอยาก ควรทำจิตใจให้สงบระงับตั้งมั่นอยู่ ก็จะค่อยๆ หาทางออกให้แก่ตนได้ เพราะปัญหาทุกอย่างที่ไม่มีทางออกทางแก้ย่อมไม่มีในโลก

ดูเอาเถอะว่า แม้แต่ปัญหาเรื่องความทุกข์ อันเกิดจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย พระพุทธองค์ก็ยังหาคำตอบไว้ให้ได้สำหรับปัญหา

อื่นๆ อันเล็กน้อยจะไม่มีคำตอบได้อย่างไร

จิตเสมอกัน

ต่อเนื่องกับเรื่อง ผู้พิชิตงูจงอาง หลวงปู่ก็ให้การอบรมสั่งสอนเด็กชายซอมต่อไปว่า

“สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เมื่อมีสภาวะแห่งจิตเสมอกัน ย่อมไม่กระทำอันตรายแก่กัน และกัน และอาจสื่อสารสนทนากันได้สามารถเข้าอกเข้าใจกันได้”

ยกตัวอย่างเช่น สัตว์ที่ตกอยู่ในสภาวะแห่งความกลัวต่อสิ่งเดียวกัน ก็สามารถวิ่งหนีภัยไปด้วยกัน หรือไปชุมนุมอยู่ในที่แห่งเดียวกันเมื่อเผชิญกับน้ำ ป่าหรือไฟป่า เป็นต้น

บางครั้งเราจะเห็นเสือเดินผ่านฝูงสัตว์ต่างๆ ไปอย่างปกติธรรมดา และสัตว์เหล่านั้นเมื่อเหลือบเห็นเสือก็มิได้แตกตื่นหนี เพราะมันรู้ว่า เสือได้อาหารอิ่มท้องสบายใจแล้ว

สัตว์เดรัจฉานเหล่านี้ จะมีจิตกำเริบเป็นอันตรายต่อกัน และกันก็ต่อเมื่อมีความหิวโหย และปรารถนาความอยู่รอดแก่ตนแย่งชิงถิ่นที่อยู่ และเกิดคลุ้มคลั่งในสมัยฤดูกาลสืบพันธุ์เท่านั้น

มนุษย์ต่างหากที่มีความดุร้าย เป็นอันตรายต่อกัน และกันได้มากกว่า

การอยู่ในป่าจึงนับว่าสามารถหลบหลีกอันตราย ซึ่งเป็นไปอย่างเปิดเผยได้ง่ายกว่าการอยู่ในบ้านในเมือง

เพราะในสังคมมนุษย์นั้น นอกจากจะมีการมุ่งร้ายหมายขวัญกันอย่างเปิดเผยแล้ว การประทุษร้ายกันอย่างลับๆ ก็ยังเป็นไปอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการสารพัดวิธี

อนึ่ง หลวงปู่เคยสั่งสอนพระเณรว่าเมื่ออยู่ในป่า และประจัญหน้ากับงูจงอาง งูตกใจแล่นไล่จะทำอันตรายแก่เรา อย่าได้วิ่งหนีตรงๆ ในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ให้วิ่งหลบหักซ้ายบ้างขวาบ้าง งูจะ

เข้าถึงตัวได้ช้า หรือไม่ก็จะเลิกความมุ่งร้ายไปในที่สุด เมื่อมันยังไล่ตามอยู่ ให้แก้ไขโดยเอาสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นผ้าขาวม้า หรืออะไรก็ตามโยนทิ้งไว้ข้างหลัง มันจะพุ่งเข้าฉกพัวพันอยู่กับของสิ่งนั้น เลิกล้มการไล่ติดตามเราอย่างสิ้นเชิงก็จะทำให้รอดพ้นอันตรายไปได้

แบบฉบับการเดินธุดงค์

ตามธรรมเนียมถือปฏิบัติในการเดินธุดงค์กัมมัฏฐานนั้น เมื่อเดินไปเรื่อยๆ จนถึงหมู่บ้านหนึ่ง ในระยะเวลาบ่ายมากแล้ว ถ้าขืนเดินทางต่อไปจะต้องค่ำมืดกลางทางแน่ พระธุดงค์ก็จะกำหนดเอาหมู่บ้านที่มาถึงในเวลาบ่ายมากนั้นเป็นที่เที่ยวภิกขาจารหาอาหารในเช้าวันรุ่งขึ้น

ครั้นได้ระยะห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๕๐๐ ช่วงคันธนู หรือประมาณ ๑ กิโลเมตร ตามที่พระวินัยกำหนดแล้วก็จะแสวงหาร่มไม้หรือสถานที่สมควรปักกลด กำหนดเป็นที่พำนักภาวนาในคืนนั้น

พอรุ่งเช้า ก็จะย้อนเข้าในหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ชาวบ้านที่รู้ข่าวตั้งแต่เมื่อวานก็นำอาหารมาใส่บาตรตามกำลังศรัทธา และกำลังความสามารถ

ครั้นกลับถึงที่พักปักกลด ก็ทำการพิจารณาฉันภัตตาหารเสร็จแล้วจึงเดินทางต่อไป ยกเว้นแต่จะกำหนดสถานที่นั้นพักภาวนามากกว่า ๑ คืนก็จะอยู่บำเพ็ญภาวนา ณ สถานที่แห่งนั้นต่อไป

ชาวบ้านที่สนใจ ก็อาจจะติดตามมาฟังพระธรรมเทศนา และแนวทางปฏิบัติในตอนค่ำบ้าง ในตอนเช้าหลังการบิณฑบาตบ้าง

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระธุดงค์ก็จะถามชาวบ้านถึงเส้นทางที่จะเดินทางต่อไป เพื่อจะได้สามารถกำหนดเส้นทาง และกำหนดหมู่บ้านอันเป็นที่สมควรแก่การเที่ยวภิกขาจารในวันต่อๆ ไปได้

เป็นการเดินธุดงค์ไปตามเส้นทางธรรมดาของพระธุดงค์แท้

พระธุดงค์จริงตามแบบอย่างที่ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทฺตโต และบรรดาสานุศิษย์ได้ถือปฏิบัติกันมา

สำหรับการปักกลดนั้น ในทางปฏิบัติก็ต้องเอามุ้งกลดแขวนไว้กับเส้นเชือกที่ผูกตรึงกับต้นไม้ ไม่ใช่ปักไว้กับพื้นดิน เพราะการขุดดินหรือทำให้ดินเสียปรกติสภาพของมันไปเป็นการอาบัติโทษอย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติที่ถือเป็นธรรมเนียมประการต่อไป คือจะไปเที่ยวปักกลดในหมู่บ้านในสถานที่ราชการ ใกล้เส้นทางคมนาคมเช่น ริมถนน ริมทางรถไฟหรือที่มีคนพลุกพล่านผ่านไปมา อย่างนั้นไม่สมควร

สถานที่พำนักปักกลดควรเป็นที่สงบวิเวก เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร เช่นในป่า ภูเขา ถ้ำ โคนไม้ เรือนร้าง หรือป่าช้าเป็นต้น

ถ้ามีพระ เณร หรือฆราวาสที่ร่วมเดินทางด้วย แต่ละคนก็แยกกันไปปักกลดห่างกันพอสมควร เพื่อไม่ให้การปฏิบัติภาวนามีการรบกวนกัน ไม่ใช่ปักกลดอยู่เป็นกลุ่มใกล้ชิดติดกัน

อย่างไรก็ดีการเดินธุดงค์ตามแบบดังกล่าว ถือเป็นธรรมเนียมหรือแบบฉบับที่ครูบาอาจารย์สายกัมมัฏฐานอบรมสั่งสอน และพากันปฏิบัติสืบต่อกันมา

ในยุคหลังๆ ในสมัยปัจจุบัน จะเห็นการเดินธุดงค์ไปเป็นคณะใหญ่ๆ มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ญาติโยมทราบ และเชิญชวนมาร่วมทำบุญ ตลอดถึงการนั่งรถไฟ รถทัวร์ ไปธุดงค์ก็มี ที่ทันสมัยกว่านั้นก็จัดธุดงค์เป็นคณะขึ้นเครื่องบินไปธุดงค์ที่ต่างประเทศ เช่น ฮ่องกง โตเกียว ปารีส ออสเตรเลีย หรือดิสนีย์แลนด์ เป็นต้น จัดเป็นการประยุกต์ หรือวิวัฒนาการของการธุดงค์ไปตามยุคสมัย หรืออย่างไรก็ไม่ทราบ

หลงป่า – อดอาหาร

ในช่วงที่หลวงปู่ดูลย์ ยังไม่ได้พำนักประจำที่วัดบูรพารามนั้น ในระหว่างที่อยู่สุรินทร์ท่านนิยมพาลูกศิษย์ลูกหาเดินธุดงค์ท่องเที่ยวไปในป่าดงดิบแถบชายแดนกัมพูชา ในบริเวณเขตต่อเนื่องกับจังหวัดสุรินทร์ และศรีสะเกษถือเป็นที่เหมาะแก่การหลีกเร้นจากหมู่คณะตามแบบอย่างของพระธุดงค์

ในป่าแถบนี้ มีผู้อาศัยอยู่น้อย จึงลำบากต่อการแสวงหาอาหารบิณฑบาต กว่าจะไปพบหย่อมบ้านแต่ละแห่ง แห่งละหลังสองหลัง ต้องใช้เวลาเดินทางเป็นวัน สองวัน หรือมากกว่านั้น

การอดอาหารของหลวงปู่ และลูกศิษย์จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ บางครั้งต้องอดติดต่อกันหลายวันก็มี

แต่ไม่เคยได้ยินหลวงปู่พูด หรือเล่าว่าได้อาศัยพวกอทิสสมานกายหรือพวกที่รูปกายไม่ปรากฏ เช่น เทพเทวดา หรือภูตผีปีศาจต่างๆ เอาอาหารมาถวาย อะไรทำนองนี้

ท่านบอกแต่เพียงว่า “ก็อดทนไปในระยะสองสามวัน ร่างกายยังไม่เดือดร้อน” หรือไม่ก็พูดว่า “ดื่มแต่น้ำก็สามารถอยู่ได้ เดินทางต่อไปได้” อย่างนี้เท่านั้น

ท่านหลวงตาซอม เล่าว่า ครั้งหนึ่งไปกับหลวงปู่ เกิดหลงทางในป่าอดอาหารเสียแทบแย่ ตกกลางคืนก็ต้องนอนค้างอ้างแรมกันกลางป่า ทั้งหิวทั้งกลัว

ส่วนหลวงปู่นั้นนอกจากท่าทางที่ดูอิดโรยเล็กน้อยแล้ว ท่านก็ยังเป็นปกติเฉยอยู่

พอรุ่งเช้าในขณะที่เด็กชายซอมรู้สึกหมดอาลัยตายอยากแล้ว คิดว่าในวันนั้นจะต้องอดข้าวต่อไปอีกเป็นแน่เพราะไม่มีวี่แววจะมีผู้คนหรือหมู่บ้านแถวนั้นเลย ผลหมากรากไม้ที่เด็กชายอย่างท่านจะกินกันตายก็ไม่มี

ทันใดนั้น ดูหลวงปู่มีท่าทางกระปรี้กระเปร่า บอกว่า “ไม่ต้อง

กลัวอดแล้ว ได้ข้าวกินแน่วันนี้”

เด็กชายซอมไม่เชื่อหูตัวเองว่าหลวงปู่จะพูดอย่างนั้นจริง จนหลวงปู่ต้องย้ำอีกที จึงค่อยรู้สึกว่ามีความหวังขึ้น ค่อยมีกำลังเดินตามหลวงปู่ต่อไป

หลวงปู่เดินนำลิ่ว บุกป่าดงออกไปอีกด้านหนึ่งอย่างไม่รั้งรอ เด็กชายซอมเร่งฝีเท้าติดตามหลวงปู่อย่างไม่ลดละ แต่รู้สึกว่ายิ่งบุกป่าไปนานเท่าไรก็ยังเป็นป่าทึบเหมือนเดิม จึงลงความเห็นให้กับตนเองว่า “หลวงปู่คงจะพูดให้กำลังใจ เพื่อจะได้มีแรงเดินนั่นเอง”

คิดดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าแข้งขาไม่มีแรงเดิน แทบจะล้มพับลงไป แต่ก็ต้องพยายามแข็งใจ ลากขาตามหลวงปู่ไปแบบหมดอาลัยตายอยาก

หลังจากนั้นไม่นานนัก หลวงปู่ก็เดินนำลิ่วไปอย่างรวดเร็ว ก้าวพรวดพ้นดงทึบออกไปยืนนิ่งอยู่ เด็กชายซอมชักสงสัย รีบเร่งฝีเท้ากระโจนออกไปยืนข้างๆ หลวงปู่

แทบไม่เชื่อสายตาตนเอง ภาพที่ปรากฏเบื้องหน้านั้น หลวงตาซอมเล่าว่า “เป็นภาพกระท่อมน้อย มุงหญ้าเก่าคร่ำคร่า แต่มีความสวยงามที่สุดสง่ายิ่งกว่าปราสาทราชวังเสียอีก”

ครั้นได้ข้าวได้น้ำเป็นที่สำราญพอสมควรแล้ว จิตของเด็กชายซอมก็เริ่มถูกส่งออกนอกตามความเคยชิน สงสัยเสียจริงๆ ว่า หลวงปู่รู้ได้อย่างไรว่ามีบ้านอยู่ตรงนี้ จึงได้มั่นใจว่าวันนี้มีข้าวกินแน่ และนำลิ่วมาถูกทางเสียด้วย

เมื่อทนอัดอั้นอยู่ไม่ไหว จึงเรียนถามท่าน

หลวงปู่บอกว่าท่านเดินป่ามามาก ก็มีประสบการณ์ รู้จักสังเกตสังกา และอนุมานเอาได้ ขอให้พยายามฝึกฝนต่อไป บ่มนิสัยตนเองให้รู้จักสังเกตมากขึ้นก็จะรู้ได้เอง

จึงเป็นอันว่าหลวงตาซอมได้คำตอบจากหลวงปู่มาเพียงเท่านี้

หลวงปู่พูดถึงพระอาจารย์ใหญ่

ลูกศิษย์ลูกหาที่วัดบูรพารามเคยกราบเรียนหลวงปู่ดุลย์ อตุโล เกี่ยวกับเรื่องราวของท่านพระอาจารย์ใหญ่ คือ หลวงปูมั่น ภูริทตฺโต ซึ่งหลวงปู่ก็ได้เล่าให้ฟังในอีกแง่มุมหนึ่งที่อาจแตกต่างจากที่เคยได้ยินได้ฟัง ได้อ่านพบในที่ต่างๆ ไปบ้าง เห็นว่าน่าจะนำมาบันทึกรวมไว้เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจด้วย

ครั้งนั้น ผู้เขียน (พระโพธินันทมุนี) ได้กราบเรียนถามหลวงปู่ว่า “ได้อ่านประวัติ ท่านพระอาจารย์มั่น ที่มีผู้เขียนไว้อย่างพิสดาร มีสิ่งเร้นลับเหนือวิสัย และอภินิหารบางอย่างอยู่ในนั้นมากมาย หลวงปู่เคยอ่านบ้างไหม และมีความเห็นอย่างไร?”

หลวงปู่ตอบว่า “เคยอ่านเหมือนกัน แต่เมื่อสมัยที่เราอยู่กับท่านนั้น ไม่เคยได้ยินท่านพูดสิ่งเหล่านี้ให้ฟังเลย แต่ถ้าจะพูดในแง่ธุดงค์แล้ว ท่านอาจารย์ใหญ่จะถือธุดงค์อย่างเคร่งครัดที่สุด ยืนยันได้เลยว่า ลูกศิษย์ของท่านทั้งหมด ยังไม่มีผู้ใดถือได้เท่าเทียมกับท่านอาจารย์ใหญ่เลยแม้แต่องค์เดียว”

แล้วหลวงปู่ก็เล่าต่อว่าท่านพระปรมาจารย์ หรือท่านอาจารย์ใหญ่ของหลวงปู่นั้น จะไม่ยอมใช้ผ้าสบงจีวรสำเร็จรูป หรือ คหบดีจีวร ที่มีผู้ซื้อจากท้องตลาดมาถวายเลย นอกจากได้ผ้ามาเอง แล้วมาตัดเย็บย้อมเองทั้งหมดจึงใช้ และไม่เคยดำริหรือริเริ่มให้ใครคนใดคนหนึ่งสร้างวัดสร้างวาเลย มีแต่สัญจรไปเรื่อยๆ เมื่อเห็นว่าป่าตรงไหนเหมาะสมท่านก็อยู่ เริ่มด้วยการปักกลดแล้วทำที่สำหรับเดินจงกรม

ส่วนญาติโยมผู้มีศรัทธาเลื่อมใสเมื่อมาพบ และมองเห็นความเหมาะสมสำคัญ ก็จะสร้างกุฏิน้อย สร้างศาลาชั่วคราวถวายท่าน นอกจากนั้น สถานที่นั้นก็กลายเป็นวัดป่าเจริญรุ่งเรืองต่อมา

ยิ่งกว่านั้น แม้แต่การรับกฐินท่านก็ไม่เคย สมัยต่อมานั้นไม่ทราบ และท่านไม่เคยถือเอาประโยชน์ที่ได้รับ อานิสงส์พรรษาตาม

พระพุทธบัญญัติ ที่ให้สิทธิพิเศษแก่ภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำ พรรษาตลอด ๓ เดือน ได้รับการยกเว้นบางอย่างในการปฏิบัติ

ท่านจะถือตามสิกขาบทโดยตลอด ไม่เคยยกเว้น ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎของธุดงควัตรโดยสม่ำเสมอ

ด้านอาหารการฉันก็เช่นเดียวกัน ท่านถือการบิณฑบาตโปรดสัตว์เป็นประจำไม่เคยขาด แม้จะเจ็บไข้ได้ป่วย แต่พอเดินได้ท่านก็เดิน จนกระทั่งในที่สุด เมื่อเดินไปบิณฑบาตไม่ได้ ท่านก็ลุกขึ้นยืน แล้วอุ้มบาตร ศิษยานุศิษย์ที่กลับมาจากบิณฑบาต และญาติโยมก็มาใส่บาตรให้ท่าน แล้วท่านก็จะขบฉันเฉพาะอาหารที่อยู่ในบาตรเท่านั้น

แม้เมื่อเวลาท่านชราภาพมากแล้ว เวลาท่านเจ็บไข้ หรือป่วยมากจนไม่อาจเดินออกนอกวัดได้ ก็ทราบว่าท่านเป็นอยู่อย่างนี้ และยังฉันอาหารมื้อเดียวตลอด

แม้แต่หยูกยาคิลานเภสัชต่างๆ ที่ใช้ในยามเจ็บไข้ ท่านอาจารย์ใหญ่ก็ไม่นิยมใช้ยาสำเร็จรูป หรือแม้แต่ยาตำราหลวง หากแต่พยายามใช้สมุนไพรตัวยาต่างๆ มาทำเอง ผสมเองเป็นประจำ

แม้แต่การเข้าไปพักตามวัดก็นิยมพักที่วัดป่า จำได้ว่าไม่เคยเข้าไปอยู่ในวัดบ้านเลย แต่จะอยู่วัดที่เป็นป่า หรือชายป่า เมื่อไม่มีวัดเช่นนี้อยู่ ท่านจะหลีกเร้นอยู่ตามชายป่า แม้ว่าจะมีความจำเป็นเวลาเดินทางก็ยากนักที่จะเข้าไปอาศัยวัดวาในบ้าน

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่ได้เล่าถึงคำสอนของท่านพระอาจารย์ใหญ่เกี่ยวกับการขบฉันภัตตาหารได้ว่า

“ท่านอาจารย์ใหญ่สั่งสอนไว้ว่า การฉันอาหารต้องฉันอย่างประหยัด มีสติสัมปชัญญะ เพื่อขัดเกลาจิตใจมิให้เกิดความโลภ

วิธีการฉันนั้น เมื่อรับข้าวสุกมากะว่าพออิ่มสำหรับตนแล้ว ให้แบ่งข้าวสุกที่ตนพออิ่มนั้นออกเป็น ๔ ส่วน เอาออกเสียส่วนหนึ่ง แล้วจึงรับเอากับข้าวมาในปริมาณที่เท่ากับส่วนหนึ่งที่เอาออกไป กล่าวคือ ให้มีข้าว ๓ ส่วน กับข้าว ๑ ส่วน แล้วจึงลงมือฉัน ท่านอาจารย์ใหญ่เอง ก็จะฉันภัตตาหารในลักษณะเช่นนี้โดยตลอด

เมื่อมีผู้ใดตระเตรียมภัตตาหารในบาตรถวายท่าน ท่านอาจารย์ใหญ่ก็จะแนะนำให้จัดแจงมาในลักษณะเช่นนี้ แล้วท่านจึงฉัน”

นี่คือปฏิปทาส่วนตัวของท่านพระอาจารย์ใหญ่ ท่านหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ตามที่หลวงปู่เล่าให้ฟัง ซึ่งหลวงปู่จะพูดถึงแต่ในแง่ที่ท่านถือธุดงค์ ในแง่ที่ท่านเคร่งครัดอย่างไร เพื่อให้ผู้สนใจซักถามนั้นได้ถือเป็นแบบแผนเยี่ยงอย่าง

ส่วนคุณธรรมด้านอื่นๆ นั้น หลวงปู่เคยกล่าวในแวดวงนักปฏิบัติว่า “ท่านอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ที่มีญาณใหญ่ ไม่มีใครเทียบเท่าได้” ดังนี้เท่านั้น ส่วนคุณวิเศษหรืออภิญญาใดๆ ที่มีในตัวพระอาจารย์ใหญ่มั่นนั้น หลวงปู่ไม่เคยพูดถึงเลย

พูดถึงครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ

นอกจากพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต แล้วเมื่อพูดถึงครูบาอาจารย์อื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน แม้ว่าในบางครั้ง จะมีพระอาจารย์องค์ใดองค์หนึ่งตอบคำถามของผู้สนใจใคร่รู้ ว่าองค์โน้นมีคุณพิเศษอย่างนั้น องค์นั้นมีอานุภาพอย่างนี้ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย ก็จะตั้งใจรับฟัง

แต่เมื่อถึงคราวที่ท่านจะต้องพูดถึงครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ ท่านก็จะพูดถึงแต่ปฏิปทา จริยาวัตรอันน่าเลื่อมใสของครูบาอาจารย์องค์นั้นๆ ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้เท่านั้น

ครั้งหนึ่ง มีผู้ถามหลวงปู่ถึงพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ก็เล่าถึงปฏิปทาในทางธุดงค์กัมมัฏฐานอันน่าศรัทธาเลื่อมใสของพระอาจารย์ฝั้น แล้วเน้นว่า

“ท่านอาจารย์ฝั้น นั้นมีพลังจิตสูงมาก น่าอัศจรรย์ในด้านการธุดงค์กัมมัฏฐาน หรือการปฏิบัติของท่าน ท่านเป็นนักต่อสู้และเอาชีวิตเข้าแลกทีเดียวต่อการปฏิบัติ ดังนั้นในระยะหลังจึงมีคนนับถือท่านมาก ผู้สนใจการปฏิบัติก็มาหาท่านมาก

เมื่อมีคนมาหาท่านมาก ท่านมีเมตตาก็ต้องรับแขกมาก คนเหล่านั้นไม่รู้หรอกว่าได้ทำความลำบากแก่ขันธ์ของท่านเพียงไร

ตัวเรานี้ถ้ามีแขกมาก หรือทำอะไรมากๆ อย่างท่านอาจารย์ฝั้นแล้ว ก็จะไม่มีอายุยืนนานถึงขนาดนี้ดอก

แต่ก็เป็นธรรมดาสำหรับนักปฏิบัติระดับนี้ ที่จะต้องเอื้อเฟื้อต่อสรรพสัตว์ เพราะตนเองก็ไม่ห่วงสังขารอะไรอยู่แล้ว”

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่ได้พูดถึงหลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งวัดถ้ำกลองเพลจังหวัดอุดรธานีว่า ท่านพอจะทราบประวัติบ้างเหมือนกันคล้ายๆ ประวัติพระเถระในสมัยพุทธกาล

หลวงปู่ขาวนั้นมาบวชเมื่อมีอายุพอสมควรแล้ว และมีครอบครัวมาก่อนท่านมีอาชีพเดิมเป็นพ่อค้าขายวัว ขายควาย

ครั้งหนึ่ง เดินทางต้อนวัวควายไปขายในที่ไกล จะเป็นเพราะมีความจำเป็นหรือมีอุปสรรคอันใดไม่ทราบ ท่านหายหน้าหายตาไปหลายเดือนทีเดียว

ทีนี้สมัยนั้น การส่งข่าวคราวมันไม่ได้รวดเร็วเหมือนสมัยนี้ และคนมีอาชีพอย่างนี้ เมื่อเกิดสูญหายไปไม่มีร่องรอย ในสมัยนั้นเขาสันนิษฐานไว้ประการเดียว

ดังนั้น ภรรยาของท่านทางบ้านจึงคิดว่าท่านตายจากไปแล้ว ก็เลยมีสามีใหม่

เมื่อท่านกลับมาทราบเรื่องเข้าก็เกิดความสลดสังเวชใจ จึงออกบวช และมุ่งปฏิบัติธุดงค์กัมมัฏฐาน จนกระทั่งเป็นพระอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง

สำหรับหลวงปู่แหวน สุจิณโณ แห่งวัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ นั้น หลวงปู่เคยกล่าวว่า หลวงปู่แหวนนี้เคยมีชื่อเสียงมาตั้งแต่ยังดำรงภิกษุภาวะอยู่ในคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ครั้งเมื่อญัตติเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายแล้ว ก็เป็นพระอาจารย์ฝ่ายกัมมัฏฐานที่มีชื่อเสียงโด่งดังตลอดมา

ส่วนหลวงปู่หลุย จนฺทสาโร แห่งวัดถ้ำผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง

จังหวัดเลย และหลวงปู่เทสก์ เทสรังสี แห่งสำนักวัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคายนั้น หลวงปู่ก็เคยกล่าวยกย่องชมเชยไว้เป็นอันมากว่า

ทั้งสองท่านนี้เป็นผู้มีปฏิปทาดีมาก ทั้งยังมีรูปร่างงดงามได้สัดส่วนกิริยามารยาทงดงามเหมาะเจาะ สุ้มเสียงมีกังวานไพเราะ ทั้งยังแตกฉานเชี่ยวชาญตลอดปริยัติ ปฏิบัติ จนถึงปฏิเวธ ฉลาดในการแสดงพระธรรมเทศนา คือ สมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทุกอย่างที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เป็นกำลังใหญ่ในพระศาสนาด้านวิปัสสนาธุระเป็นอย่างยิ่ง และได้เคยร่วมเดินธุดงค์บ้างบางครั้งบางคราวในระยะหลัง จึงทราบประวัติ และปฏิปทาของท่านดี

อนึ่งในช่วงสุดท้ายที่หลวงปู่อาพาธ นัยว่าหลวงปู่เทสก์ได้ส่งจดหมายฉบับหนึ่ง มาเยี่ยมเยียนถามไถ่สุขภาพอนามัยหลวงปู่ ไม่ทราบว่าหลวงปู่ได้รับหรือเปล่า?

ในตอนหลัง พระอาจารย์ชัยชาญ ลูกศิษย์หลวงปู่เทสก์ได้มาเยี่ยมหลวงปู่ และบังเอิญมาถึงตอนที่หลวงปู่มรณภาพพอดี ได้ถามถึงจดหมายนั้นว่าหลวงปู่ได้รับหรือไม่

ปรากฏว่า สอบสวนซักถามเท่าไหร่ๆ ก็ไม่พบว่าผู้ใดได้รับหรือได้เห็นจดหมายประวัติศาสตร์ฉบับนั้น เพราะอยากทราบเป็นอย่างยิ่งว่า ท่านเขียนถึงกันว่าอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นจดหมายที่เขียนถึงกันฉบับสุดท้ายด้วย

ผู้ไม่มีโทษทางวาจา

ในพระสุตตันตปิฎก มีพระสูตรๆ หนึ่งว่าด้วยการพูด ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนพระสงฆ์สาวกว่า ควรจะพูดถ้อยคำที่ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ เป็นเรื่องจริง มีประโยชน์ ผู้ฟังพอใจ และถูกต้องเหมาะกับเวลา และสถานที่ จะขาดองค์หนึ่งองค์ใดไม่ได้

หมายความว่า ถ้าขาดองค์หนึ่งองค์ใดก็ไม่ควรพูด เช่น เป็น

เรื่องยกเมฆ แต่ก็มีประโยชน์ คนฟังชอบได้ จังหวะเหมาะสมอย่างนี้ก็ไม่ควรพูด

เรื่องจริงมีประโยชน์ ถูกกาลเทศะ แต่พูดแล้วคนฟังจะต้องโกรธก็ไม่ควรพูดอีกเหมือนกัน ดังนี้เป็นต้น

สำหรับหลวงปู่ดุลย์ของพวกเรานั้นรู้สึกว่าท่านดำเนินปฏิปทาในเรื่องการพูดนี้ได้ถูกต้องตามพระพุทโธวาทเป็นอย่างดี เพราะเท่าที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านมานานปี มีความเห็นว่า “ท่านเป็นผู้ไม่มีโทษทางวาจา”

ทั้งนี้ โดยปกติท่านเป็นคนพูดน้อย แต่คำพูดเหล่านั้นมักจะรวบรัดจำกัดความ หมดจดชัดเจน แต่ก็มีความหมายลึกซึ้ง ยิ่งคิดยิ่งมองเห็นความหมายมากขึ้นไปอีก

เป็นถ้อยคำที่ไม่ผิดพลาดจากความเป็นจริง ถูกกาลเทศะ ตรงต่อพระธรรมวินัย ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน และผู้อื่นทั้งโดยเจตนาหรือไม่เจตนา พูดตามความจำเป็นตามเหตุการณ์

คำพูดแต่ละคำ ไม่มีมายาเจือปนแม้แต่น้อย ไม่พูดพร่ำเพรื่อเพ้อเจ้อ เชิงเล่นหัวกับทั้งสานุศิษย์กับทั้งบุคคลอื่นทั่วไป ไม่พูดตลกคะนองหรือพูดเสียงดัง ไม่พูดเล่าถึงความฝัน ไม่พูดหรือปลอบโยนเอาอกเอาใจ หรือพูดเลียบเคียงหวังประโยชน์

เมื่อมีเหตุการณ์อะไรไม่สมควร ที่ลูกศิษย์ประพฤติปฏิบัติหลวงปู่จะพูดครั้งเดียวแล้วก็หยุดไม่พูดพร่ำเพรื่อ หรือเมื่อจำเป็นต้องปรามให้หยุดการกระทำนั้น ก็จะปรามครั้งเดียวไม่มีอะไรต่อ คือจะมีอะไรที่แรงออกมาคำหนึ่งแล้วท่านก็สงบระงับไปอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อมีอะไรที่น่าพอใจ น่าขัน ก็จะหัวเราะออกมาในวาระแรกแล้วต่อไปก็ยิ้มๆ และเป็นยิ้มที่สะอาดหมดจด เป็นปรกติ จริงใจ

บุคลิกอีกอย่างหนึ่งที่มีประจำตัวหลวงปู่ก็คือ เมื่อเวลาสนทนากัน ท่านจะไม่มองหน้าใครตรงๆ จะมองเพียงครั้งแรกที่พบ จากนั้นก็จะทอดสายตาลงต่ำนานๆ ครั้งจึงจะหัน หรือเงยหน้าขึ้นมองบ้างเมื่อจำเป็น แม้แต่เมื่อพูดกับสมณะด้วยกัน เช่น ท่านหลวงปู่ขาว

เป็นต้น ท่านก็ปฏิบัติเช่นนี้ ดังนั้น เรื่องการจดจำบุคคลของหลวงปู่ท่านจึงจำไม่ค่อยเก่ง

สำหรับผู้ที่หลวงปู่จำได้ดีเป็นพิเศษ ส่วนมากเป็นบุคคลที่มาปฏิบัติธรรมด้วย หรือผู้ที่นั่งสมาธิภาวนามาแล้วได้ผลอย่างไร แล้วมากราบเรียนท่าน เพื่อท่านจะได้แนะนำแนวทางปฏิบัติให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

ส่วนผู้ที่อุปัฏฐากด้วยปัจจัยสี่นั้น ท่านก็จำได้เป็นครั้งคราว แล้วแต่เหตุการณ์ในเรื่องการประชาสัมพันธ์ ติดต่อขอร้อง ขอความช่วยเหลือ หรือขอความเห็นใจจากบุคคลอื่น หรือส่วนราชการต่างๆ หลวงปู่ไม่เคยทำ ท่านทำไม่เป็นหรือไม่สนใจที่จะทำ

เช่น การจะเที่ยวขอร้องฝากให้ลูกศิษย์เข้าโรงเรียน หรือเข้าทำงาน หรือขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ ให้ช่วยอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านไม่เคยมี ไม่มีแม้กระทั่งความใกล้ชิดสนิทสนมกับใครหรือกับตระกูลใดเป็นพิเศษ

ในกิจนิมนต์นั้น หลวงปู่ก็จะสงเคราะห์รับไปตามความสะดวกตามความเหมาะควรโดยไม่คำนึงถึงฐานะของเจ้าภาพ ไม่คำนึงถึงชั้นวรรณะ หรือเห็นแก่หน้าใคร ไม่ขึ้นอยู่กับคำแนะนำของใคร ท่านให้ความอนุเคราะห์เสมอภาคกันหมด

การชี้แจ้งแสดงธรรมะ หรือข้อปฏิบัตินั้นหลวงปู่ไม่นิยมออกตัวหรือการอารัมภบท เมื่อจะพูดก็พูดชี้ไปตรงจุด ตรงความมุ่งหมายอันสูงสุดของการปฏิบัติธรรม พูดถึงจิต อุบายวิธีทำให้จิตสงบ หรือการพ้นจากทุกข์ โทษทางใจ นิพพาน ความว่าง จิตเดิม จิตหนึ่ง ท่านจะแสดงเฉพาะจุด เฉพาะแนวทางตามภูมิของผู้ปฏิบัติ หรือตามความสนใจของผู้เรียนถามท่านเท่านั้น บางทีก็พูดแบบถามคำตอบคำ

เคยมีนักปฏิบัติธรรมระดับสูงผู้หนึ่งยกย่องท่านว่า หลวงปู่แสดงธรรมด้วยการไม่พูดอย่างไพเราะเพราะพริ้งดังนี้ก็มี

หลวงปู่ไม่เคยแสดงธรรมนอกเรื่องนอกราว ตลกคะนองสาธกยกนิทานชาดก หรือเล่นสำนวนโวหาร

มีอยู่ครั้งหนึ่ง เมื่อหลวงปู่ไปกิจนิมนต์ และพระองค์อื่นแสดง

พระธรรมเทศนา แล้วมีใครคนหนึ่งวิจารณ์การแสดงธรรมให้ท่านฟัง และขอคำวิจารณ์จากท่าน หลวงปู่ก็สนองตามความต้องการโดยไม่ขัดอัธยาศัยทันทีด้วยการวิจารณ์ว่า “ท่านองค์นั้นก็แสดงธรรมไปตามความถนัด ตามความสามารถของท่านเอง”

การแนะนำศิษย์ในเรื่องการเทศน์การแสดงธรรมนั้น หลวงปู่ไม่โปรดเรื่องตลกคะนอง หรือเรื่องภายนอกมากเกินไป ท่านยอมรับการเทศน์ตลก มีมุกขำขันของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์) แห่งวัดบรมนิวาส สมัยก่อน ซึ่งเป็นมุกขำขันที่มีสาระ และประกอบด้วยธรรมะ

หลวงปู่แนะนำว่าในการแสดงพระธรรมเทศนานั้น ควรแสดงธรรมให้เป็นกระแส จากต่ำไปหาสูง จากง่ายไปหายาก ท่านย้ำว่า ถ้าต้องการจะให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน ไม่ง่วงก็แสดงให้เขาทราบซึ้งในเนื้อหาแห่งธรรม หรือเข้าใจสัจธรรมข้อใดข้อหนึ่ง มันก็ขันขึ้นมาเอง ความโง่งมหลงเซอะบรรดามีในโลก พอรู้สึกตัว “รู้” เท่านั้น มันก็น่าขันเสียทั้งนั้น ผู้ฟังก็จะขำขันในความเขลาของตน ตื่นตัวตื่นใจขึ้นมาเอง

ศึกษาจากตำรา หรือว่าปฏิบัติเอง?

ในหมู่ผู้สนใจศึกษาศาสนาจะมีข้อโต้แย้งกันเสมอระหว่างการศึกษาจากตำรา คือศึกษาด้านปริยัติ กับอีกฝ่ายหนึ่งเน้นการปฏิบัติและไม่เน้นการศึกษาจากตำรา ว่าแนวทางใดจะให้ผลดีกว่ากัน หรือตรงกว่ากัน

สำหรับ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ท่านเสนอแนะให้ดำเนินสายกลาง นั่นคือถ้าเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง และละเลยอีกด้านหนึ่งก็เป็นการสุดโต่งไป

หลวงปู่ท่านแนะนำลูกศิษย์ลูกหาที่มุ่งปฏิบัติธรรมว่าให้อ่านตำหรับตำราส่วนที่เป็นพระวินัยให้เข้าใจ เพื่อที่จะปฏิบัติไม่ผิด แต่ใน

ส่วนของพระธรรมนั้นให้ตั้งใจปฏิบัติเอา

จากคำแนะนำนี้แสดงว่าหลวงปู่ถือเรื่อง การปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระวินัยเป็นเรื่องสำคัญ และจะต้องมาก่อน ศึกษาให้เข้าใจ และปฏิบัติตนให้ถูก แล้วเรื่องคุณธรรมและปัญญาสามารถสร้างเสริมขึ้นได้ถ้าตั้งใจ

ยกตัวอย่างในกรณีของ หลวงตาแนน

หลวงตาแนน ไม่เคยเรียนหนังสือ ท่านมาบวชพระเมื่อวัยเลยกลางคนไปแล้ว ท่านเป็นพระที่มีความตั้งใจดี ว่าง่ายสอนง่าย ขยันปฏิบัติกิจวัตรไม่ขาดตกบกพร่อง เห็นพระรูปอื่นเขาออกไปธุดงค์ก็อยากไปด้วย จึงไปขออนุญาตหลวงปู่

เมื่อได้รับอนุญาตแล้วหลวงตาแนนก็ให้บังเกิดความวิตกกังวลปรับทุกข์ขึ้นว่า “กระผมไม่รู้หนังสือ ไม่รู้ภาษาพูดเขา จะปฏิบัติกะเขาได้อย่างไร”

หลวงปู่จึงแนะนำด้วยเมตตาว่า

“การปฏิบัติไม่ได้เกี่ยวกับอักขระ พยัญชนะ หรือคำพูดอะไรหรอก ที่รู้ว่าตนไม่รู้ก็ดีแล้ว สำหรับวิธีปฏิบัตินั้น ในส่วนวินัย ให้พยายามดูแบบเขา ดูแบบอย่างครูบาอาจารย์ผู้นำ อย่าทำให้ผิดแผกจากท่าน ในส่วนธรรมะนั้น ให้ดูที่จิตของตัวเอง ปฏิบัติที่จิต เมื่อเข้าใจจิตแล้ว อย่างอื่นก็เข้าใจได้เอง”

เนื่องจากหลวงปู่ได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์ผู้ปฏิบัติมามากต่อมาก ท่านจึงให้ข้อสังเกตในการปฏิบัติธรรมระหว่างผู้ที่เรียนน้อยกับผู้ที่เรียนมากมาก่อน ว่า

“ผู้ที่ยังไม่รู้หัวข้อธรรมอะไรเลย เมื่อปฏิบัติอย่างจริงจัง มักจะได้ผลเร็ว เมื่อเขาปฏิบัติจนเข้าใจจิต หมดสงสัยเรื่องจิตแล้ว หันมาศึกษาตริตรอง ข้อธรรมะในภายหลัง จึงจะรู้แจ้งแทงตลอดแตกฉานน่าอัศจรรย์”

“ส่วนผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมาก่อน แล้วจึงหันมาปฏิบัติต่อภายหลัง จิตจะสงบเป็นสมาธิยากกว่า เพราะชอบใช้วิตกวิจารมาก เมื่อ

จิตวิตกวิจารมาก วิจิกิจฉาก็มาก จึงยากที่จะประสบผลสำเร็จ”

อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตดังกล่าว หลวงปู่ย้ำว่า “แต่ทั้งนี้ก็ไม่เสมอไปทีเดียว” แล้วท่านให้ข้อแนะนำ ต่อไปอีกว่า

“ผู้ที่ศึกษาทางปริยัติจนแตกฉานมาก่อนแล้ว เมื่อหันมามุ่งปฏิบัติอย่างจริงจัง จนถึงขั้นอธิจิต อธิปัญญาแล้ว ผลสำเร็จก็จะยิ่งวิเศษขึ้นไปอีก เพราะเป็นการเดินตามแนวทางปริยัติ ปฏิบัติ ย่อมแตกฉานทั้งอรรถะ และพยัญชนะ ฉลาดในการชี้แจงแสดงธรรม”

หลวงปู่ได้ยกตัวอย่างพระเถระทั้งในอดีต และปัจจุบัน เพื่อสนับสนุนความคิดดังกล่าว ก็มีท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์) แห่งวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ และ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ณานสมฺปนฺโน แห่งสำนักวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

ทั้งสององค์นี้ “ได้ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ อาจหาญชาญฉลาดในการแสดงธรรม เป็นประโยชน์ใหญ่หลวงแก่พระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง”

โดยสรุป หลวงปู่สนับสนุนทั้งตำรา คือ ปริยัติ และปฏิบัติต้องไปด้วยกัน และท่านย้ำว่า

“ผู้ใดหลงใหลในตำรา และอาจารย์ ผู้นั้นไม่อาจพ้นทุกข์ได้ แต่ผู้จะพ้นทุกข์ได้ ต้องอาศัยตำรา และอาจารย์เหมือนกัน”

ปริยัติคู่กับปฏิบัติ

ในหัวข้อที่ผ่านมาได้กล่าวถึงการสอนของ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ว่าท่านไม่ทิ้งทั้งปริยัติ และปฏิบัติ ต้องมีประกอบกัน

ในหัวข้อนี้เป็นตัวอย่างการสอนของหลวงปู่จากประสบการณ์ของหลวงพ่อเพิ่ม กิตฺติวฒฺโน (พระมงคลวัฒนคุณ) แห่งวัดถ้ำไตรรัตน์ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา ขอยกข้อความมาดังนี้

การศึกษาความรู้กับหลวงปู่ดุลย์ เมื่อครั้งที่ท่าน (หลวงพ่อ

เพิ่ม) ยังเป็นสามเณรน้อยได้รับการชี้แนะอบรมพร่ำสอนจากหลวงปู่ดุลย์อย่างใกล้ชิด โดยท่านจะเน้นให้ศิษย์ของท่านมีความสำนึกตรึกอยู่ในจิตเสมอถึงสภาวะความเป็นอยู่ในปัจจุบันว่า

บัดนี้เราได้บวชกายบวชใจ เข้ามาอยู่ในบวรพุทธศาสนา เป็นสมณะที่ชาวบ้านทั้งหลายให้ความเคารพบูชา ทั้งยังอุปัฏฐากอุปถัมภ์ค้ำจุนด้วยปัจจัยสี่ ควรที่จะกระทำตนให้สมกับที่เขาเคารพบูชา ถือประพฤติปฏิบัติตามศีลธรรม ตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่ฝ่าฝืนทั้งที่ลับ และที่แจ้ง

พระเณรที่มาบวชกับท่านหลวงปู่ จึงให้ศึกษาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันไป

ด้านปริยัติ ท่านให้เรียนนักธรรมบาลี ไวยากรณ์ ให้เรียนรู้ถึงเรื่องศีล ธรรม พระวินัย เพื่อจะได้จดจำ นำไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ไม่ออกนอกลู่นอกทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ ซึ่งจะทำให้สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างเหมาะสมเยี่ยงผู้ถือบวชที่ชาวบ้านศรัทธาเขากราบไหว้บูชา

ด้านปฏิบัติ ท่านเน้นหนักเป็นพิเศษให้พระเณรทุกรูปทุกองค์ปฏิบัติกัมมัฏฐาน เพราะการปฏิบัติพระธรรมกัมมัฏฐานนี้ จะเป็นการฝึกกายฝึกจิตให้ผู้ศึกษาธรรม ได้รู้ได้เห็นของจริงโดยสภาพที่เป็นจริง อันเกิดจากการรู้การเห็นของตนเอง ไม่ใช่เกิดจากการอ่านจดจำจากตำรับตำราซึ่งเป็นการรู้ด้วยสัญญาแห่งการจำได้ หมายรู้ คือรู้แต่ยังไม่เห็น ยังไม่แจ้งแทงตลอดอย่างแท้จริง

ข้อธรรมกัมมัฏฐานที่หลวงปู่ดุลย์ ท่านให้พิจารณาอยู่เป็นเนืองนิตย์ก็คือ หัวข้อกัมมัฏฐานที่ว่า สพฺเพ สงฺขารา สพฺพสญฺญา อนตฺตา

การพิจารณาตามหัวข้อธรรมกัมมัฏฐานดังกล่าวนี้ หากได้พิจารณาทบทวนอย่างสม่ำเสมอแล้ว ในเวลาต่อมาก็จะรู้แจ้งสว่างไสว เข้าใจได้ชัดเจนว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้หาความจีรังยั่งยืนไม่ได้

มีการเกิดดับ-เกิดดับ อยู่ตลอดเวลา

เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว จะทำให้เลิกละจากการยึดถือตัวตนบุคคลเราท่าน เพราะได้รู้ได้เห็นของจริงแล้วว่า สังขารที่เรารักหวงแหนนั้น ไม่ช้าไม่นานมันก็ต้องเสื่อมสูญดับไปตามสภาวะของมัน ไม่อาจที่จะฝ่าฝืนได้

เมื่อสังขารดับได้แล้ว ความเป็นตัวเป็นตนก็จะไม่มี เพราะไม่ได้เข้าไปเพื่อปรุงแต่ง ครั้นเมื่อความปรุงแต่งขาดหายไป ความทุกข์จะเกิดได้อย่างไร

ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ละระดับ

เนื้อหาในหัวข้อนี้คัดลอกมาจากประวัติของ หลวงพ่อเพิ่ม กิตฺติวฑฺโน (พระมงคลวัฒนคุณ) เช่นเดียวกับตอนที่ผ่านมา ดังต่อไปนี้

คำสอนของหลวงปู่ดุลย์ อตุโล อีกประการหนึ่ง ที่ท่านแนะนำพร่ำสอนต่อผู้มาขอแนวทางการปฏิบัติจากท่าน ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ดี ท่านจะให้ปฏิบัติโดยแนวทางแห่งศีล สมาธิ ปัญญา เหมือนกันหมด

หลวงพ่อเพิ่ม ท่านได้เล่าว่า สมัยที่ท่านยังเป็นสามเณร และอยู่กับหลวงปู่ดลย์ ที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ มีคนเคยมาถามหลวงปู่ถึงคำสั่งสอนดังกล่าวของท่านว่า

“สอนเด็ก ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา
สอนหนุ่มสาว ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา
สอนผู้เฒ่าผู้แก่ ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา
สอนพระเณร ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

ศีล สมาธิ ปัญญา ในระดับต่างๆ กันนั้น เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร?

ขณะที่มีผู้ถามมนั้น ตอนนั้นหลวงปู่ดูลย์กำลังปะชุนเย็บจีวรอยู่ เมื่อท่านฟังคำถามนั้นจบลง ท่านก็ยกเข็มให้ดูแล้วกล่าวว่า

“คุณลองดูว่าเข็มนี้แหลมไหม?”

ผู้ถามก็ตอบว่า “แหลมขอรับหลวงปู่”

หลวงปู่อธิบายว่า :

“ความแหลมคมของสติปัญญาในระดับเด็ก ระดับผู้ใหญ่ ก็มีความแหลมคมไปคนละอย่าง แต่ในระดับความแหลมคมของสติปัญญาพระอรหันต์นั้น อยู่เหนือความแหลมคมทั้งหลายทั้งปวง

ความแหลมคมของเข็มนั้นเกิดจากคนเราทำขึ้น แต่สติปัญญาที่เกิดจากพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายนั้น เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ระดับโลกุตรธรรม ที่ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน มีความมั่นคงไม่แปรเปลี่ยนอีกแล้ว

สำหรับสติปัญญาระดับปุถุชนก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา เช่นกัน แต่เป็นศีล สมาธิ ปัญญาที่จะต้องระมัดระวัง เพราะยังอยู่ในขั้นโลกียธรรม ยังคงมีความเปลี่ยนแปลงผันแปรได้เสมอ”

คำตอบของหลวงปู่ดุลย์ดังกล่าวนั้น ชี้ให้เป็นถึงไหวพริบ และปฏิภาณในการอธิบายข้อธรรมที่ลุ่มลึกได้อย่างฉับไว โดยสามารถยกสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ที่เราคิดไม่ถึงมาเป็นตัวอย่างประกอบชี้ให้เห็นปัญญาที่ไต่ถามได้อย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งนับว่าเป็นการอธิบายข้อธรรมที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง

ภาวนา กับ นิมิต

หลวงพ่อเพิ่ม ได้เล่าถึงประสบการณ์ในการปฏิบัติกัมมัฏฐานสมัยเริ่มต้น เมื่อครั้งยังเป็นสามเณรว่า ตอนที่ฝึกกัมมัฏฐานใหม่ๆ นั้น ท่านยังไม่ประสีประสาอะไรเลย หลวงปู่ดุลย์ ได้แนะนำถึงวิธีการทำสมาธิ ว่าควรนั่งอย่างไร ยืน เดิน นอน ควรทำ อย่างไร ในชั้นต้น หลวงปู่ให้เริ่มที่การนั่ง เมื่อนั่งเข้าที่เข้าทางก็ให้หลับตาภาวนา “พุทโธ” ไว้ อย่าส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่น ให้นึกถึงแต่ พุทโธ-พุทโธ เพียงอย่างเดียว ก็จดจำนำไปปฏิบัติตามที่หลวงปู่สอนปกติ

ของใจเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มักจะคิดฟุ้งซ่านไปโน้นไปนี่เสมอ ในระยะเริ่มต้นคนที่ไม่เคยฝึกมาก่อน อยู่ๆ จะมาบังคับให้มันหยุดนิ่ง คิดอยู่แต่พุทโธประการเดียวเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก

สามเณรเพิ่มก็เช่นกัน เมื่อภาวนาไปตามที่หลวงปู่สอนได้ระยะหนึ่งก็เกิดความสังสัยขึ้น จึงถามหลวงปู่ว่า “เมื่อหลับตาภาวนาแต่พุทโธแล้วจะเห็นอะไรครับหลวงปู่”

หลวงปู่บอก “อย่าได้สงสัย อย่าได้ถามเลย ให้เร่งรีบภาวนาไปเถิด ให้ภาวนาพุทโธไปเรื่อยๆ แล้วมันจะรู้เองเห็นเองแหละ”

มีอยู่คราวหนึ่ง ขณะที่สามเณรเพิ่ม ภาวนาไปได้ระยะหนึ่ง จิตเริ่มสงบก็ปรากฏร่างพญางูยักษ์ดำ มะเมื่อมขึ้นมาอยู่ตรงหน้า มันจ้องมองท่านด้วยความประสงค์ร้าย แผ่แม่เบี้ยส่งเสียงขู่ฟู่-ฟู่ อยู่ไปมา

สามเณรเพิ่มซึ่งเพิ่งฝึกหัดภาวนาใหม่ๆ เกิดความหวาดกลัว ผวาลืมตาขึ้นก็ไม่เห็นพญางูยักษ์ จึงรู้ได้ทันทีว่าสิ่งที่ท่านเห็นนั้นเป็นการเห็นด้วยสมาธิจิตที่เรียกว่า นิมิต นั่นเอง จึงได้หลับตาลงภาวนาต่อ พอหลับตาลงเท่านั้น ก็พลันเห็นงูยักษ์แผ่แม่เบี้ยส่งเสียงขู่ทำท่าจะฉกอีก แม้จะหวาดกลัวน้อยลงกว่าครั้งแรก แต่ก็กลัวมากพอที่จะต้องลืมตาขึ้นอีก

เมื่อนำเรื่องนี้ไปถามหลวงปู่ ได้รับคำอธิบายว่า

“อย่าส่งใจไปดูไปรู้ในสิ่งอื่น การภาวนาท่านให้ดูใจของตนเองหรอก ท่านไม่ให้ดูสิ่งอื่น”

“การบำเพ็ญกัมมัฏฐานนี้ ไม่ว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะเกิดขึ้น ไปรู้ไปเห็นอะไร เราอย่าไปดู ให้ดูแต่ใจ ให้ใจอยู่ที่พุทโธ

เมื่อกำลังภาวนาอยู่ หากมีความกลัวเกิดขึ้นก็อย่าไปคิดในสิ่งที่น่ากลัวนั้น อย่าไปดูมันดูแต่ใจของเราเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แล้วความกลัวมันจะหายไปเอง”

หลวงปู่ได้ชี้แจงต่อไปว่า สิ่งที่เราไปรู้ไปเห็นนั้น บางทีก็จริง บางทีก็ไม่จริงเหมือนกับว่า คนที่ภาวนาแล้วไปรู้ไปเห็นสิ่งต่างๆ เข้า

การที่เขาเห็นนั้นเขาเห็นจริง แต่สิ่งที่เห็นนั้นมันไม่จริง เหมือนอย่างที่เราดูหนัง เห็นภาพในจอหนังก็เห็นภาพในจอจริงๆ แต่สิ่งที่เห็นนั้นไม่จริง เพราะความจริงนั้นภาพมันไปจากฟิล์มต่างหาก

ฉะนั้นผู้ภาวนาต้องดูที่ใจอย่างเดียว สิ่งอื่นนอกจากนั้นจะหายไปเอง ให้ใจมันอยู่ที่ใจนั้นแหละ อย่าไปส่งอออกนอก

ใจนี้มันไม่ได้อยู่จำเพราะที่ว่าจะต้องอยู่ตรงนั้นตรงนี้ คำว่า “ใจอยู่กับใจ” นี้คือ คิดตรงไหนใจก็อยู่ตรงนั้นแหละ ความนึกคิดก็คือตัวจิตตัวใจ

หากจะเปรียบไปก็เหมือนเช่นรูปกับฟิลม์ จะว่ารูปเป็นฟิล์มก็ได้ จะว่าฟิล์มเป็นรูปก็ได้ ใจอยู่กับใจ จึงเปรียบเหมือนรูปกับฟิล์มนั่นแหละ

แต่โดยหลักปฏิบัติแล้ว ใจก็เป็นอย่างหนึ่ง สติก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ที่จริงแล้วมันก็เป็นสิ่งเดียวกัน เหมือนหนึ่งว่าไฟกับกระแสไฟความสว่างกับไฟก็อันหนึ่งอันเดียวกันนั่นแหละ แต่เรามาพูดให้เป็นคนละอย่าง

ใจอยู่กับใจ จึงหมายถึง ให้มีสติอยู่กำกับมันเอง ให้อยู่กับสติ แต่สติสำหรับปุถุชน หรือสติสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติ เป็นสติที่ยังไม่มั่นคง มันจึงมีลักษณะขาดช่วงเป็นตอนๆ ถ้าเราปฏิบัติจนสติมันต่อกันได้เร็วจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้เป็นแสงสว่างอย่างเดียวกัน อย่างเช่นสัญญาณออด ซึ่งที่จริงมันไม่ได้มีเสียงยาวติดต่อกันเลย แต่เสียงออด - ออด - ออด ถี่มากจนความถี่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เราจึงได้ยินเสียงออดนั้นยาว

ในการปฏิบัติที่ว่า ปฏิบัติจิต ปฏิบัติใจ โดยให้ใจอยู่กับใจนี้ ก็คือให้มีสติกำกับใจ ให้เป็นสติถาวร ไม่ใช่เป็นสติคล้ายๆ หลอดไฟที่จวนจะขาด เดี๋ยวก็สว่างวาบ เดี๋ยวก็ดับ เดี๋ยวก็สว่าง แต่ให้มันสว่างติดต่อกันไปตลอดเวลา

เมื่อสติมันติดต่อกันไปอย่างนี้แล้ว ใจมันก็มีสติควบคุมอยู่ตลอดเวลา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อยู่กับตัวรู้ ตลอดเวลา”

ตัวรู้ ก็คือ สติ นั่นเอง

หรือจะเรียกว่า “พุทโธ” ก็ได้ พุทโธที่ว่า รู้ ตื่น เบิกบาน ก็คือตัวสตินั่นแหละ

เมื่อมีสติ ความรู้สึกนึกคิดอะไรต่างๆ มันก็จะเป็นไปได้โดยอัตโนมัติของมันเอง เวลาดีใจก็จะไม่ดีใจจนเกินไป สามารถพิจารณารู้ได้โดยทันทีว่า สิ่งนี้คืออะไรเกิดขึ้น และเวลาเสียใจมันก็ไม่เสียใจจนเกินไป เพราะว่าสติมันรู้อยู่แล้ว

คำชมก็เป็นคำชนิดหนึ่ง คำติก็เป็นคำชนิดหนึ่ง เมื่อจับสิ่งเหล่านี้มาถ่วงกันแล้วจะเห็นว่ามันไม่แตกต่างกันจนเกินไป มันเป็นเพียงภาษาคำ พูดเท่านั้นเอง ใจมันก็ไม่รับ

เมื่อใจมันไม่รับ ก็รู้ว่าใจมันไม่มีความกังวล ความวิตกกังวลในเรื่องต่างๆ ก็ไม่มี ความกระเพื่อมของจิตก็ไม่มี ก็เหลือแต่ความรู้อยู่ในใจ

สามเณรเพิ่มจดจำ คำแนะนำ สั่งสอนจากหลวงปู่ไปปฏิบัติต่อปรากฏว่าสิ่งที่น่าสะพึงกลัวไม่ทำ ให้ท่านหวาดหวั่นใจอีกเลย

ทำให้ท่านสามารถโน้มน้าวใจสู่ความสงบค้นพบปัญญาที่จะนำสู่ความสุขสงบในสมาธิธรรมตั้งแต่บัดนั้นมา

สามเณรขอลาสึก

ดังที่หลวงปู่อธิบายแต่ต้นว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ของผู้ปฏิบัติทุกคนเหมือนกันหมดแต่ต่างระดับกัน มีความแหลมคมรอบรู้ธรรมไม่เหมือนกัน ในระดับของผู้บรรลุธรรมขั้นสูงเป็น โลกุตรธรรม ที่ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน มีความมั่นคงไม่แปรเปลี่ยนอีกแล้ว

แต่ศีล สมาธิ ปัญญาของปุถุชน ซึ่งอยู่ในขอบข่ายของโลกียธรรม ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงผันแปรได้เสมอ

ดังเช่น สามเณรเพิ่ม แม้จะปฏิบัติภาวนามาร่วม ๓ ปี แต่ก็ยังไม่อาจยกระดับจิตระดับใจก้าวขึ้นสู่ภูมิธรรมขั้นโลกุตระได้ ความ

ผันแปรในใจจึงเกิดขึ้นเป็นธรรมดา คือ ในช่วงของพรรษา ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นปีที่ ๓ แห่งการบวชสามเณรเพิ่มวัย ๑๘ ปี เกิดมีความอยากจะสึกหาลาเพศไปใช้ชีวิตฆราวาสเต็มกำลัง

สามเณรเพิ่มเข้าไปกราบขอลาสึกจากหลวงปู่ถึง ๓ ครั้ง แต่ด้วยเหตุผลใดไม่ทราบ หลวงปู่ตอบปฏิเสธทุกครั้ง สามเณรเพิ่มเฝ้าเพียรพยายามหาลู่ทางขอสึกให้ได้

หลังจากจดๆ จ้องๆ มองหาโอกาสอยู่หลายวัน จนกระทั่งเห็นว่าโอกาสเหมาะ หลวงปู่พักผ่อนอยู่ในกุฏิองค์เดียว สามเณรเพิ่มจึงตั้งใจว่าวันนี้ล่ะอย่างไรเสียต้องลาสึกให้ได้ จึงจัดหาดอกไม้ธูปเทียนใส่ฝาบาตร ค่อยย่องเข้าไปหาหลวงปู่ในกุฏิ

ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๑ ทุ่ม พอสามเณรโผล่หน้าเข้าไป หลวงปู่เหลือบมองมานิดหนึ่ง แต่ไม่พูดอะไร สามเณรค่อยคลานเข้าไปกราบหลวงปู่แล้วพูดว่า “หลวงปู่ครับ ขอให้ผมบีบนวดให้หลวงปู่นะครับ”

สามเณรเพิ่มไม่เข้าใจเหมือนกันว่าทำไมต้องพูดเช่นนั้น ทั้งๆ ที่เตรียมคำพูดมาอย่างดี และตัดสินใจอย่างเด็ดขาดแล้วก็ตาม

สามเณรบีบนวดหลวงปู่ตั้งแต่ ๑ ทุ่ม จนกระทั่งถึง ๖ ทุ่ม หลวงปู่ไม่เอ่ยปากพูดแม้แต่คำเดียว พอเลย ๖ ทุ่มไปเล็กน้อย ท่านจึงเอ่ยปากว่า

“เอาล่ะ! แค่นี้พอแล้ว คงจะนวดเป็นที่พอใจแล้วนะ”

กล่าวจบ หลวงปู่ก็เงียบไปชั่วอึดใจ แล้วถามสามเณรว่า

“มาคืนนี้ เณรถ้าจะมาลาสึกอีกละสิ”

โดนคำถามจี้ใจเช่นนี้ สามเณรเพิ่มรู้สึกตกใจเล็กน้อยแต่แทนที่จะตอบรับหลวงปู่ตามที่ตั้งใจ กลับตอบไปว่า

“เปล่าครับ หลวงปู่”

หลวงปู่ถามต่อ “ถ้ายังงั้นคืนนี้เข้ามาทำไมล่ะ”

“กระผมจะมาลาหลวงปู่ไปอยู่ วัดสุทธจินดา ครับ”

วัดสุทธจินดา อยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นวัดหนึ่งที่มีการ

สอนด้านปริยัติธรรม และหลวงปู่มักส่งพระภิกษุ และสามเณรไปศึกษาที่วัดแห่งนี้

หลวงปู่ตอบว่า “เป็นยังไง อยู่ที่นี่ไม่สบายใจหรืออย่างไร ไปอยู่วัดสุทธจินดากับอยู่ที่นี่ก็เหมือนกันนั่นแหละ เณรอย่าไปเลย”

สามเณรเพิ่มจึงกราบเรียนหลวงปู่ว่า “ถ้าอย่างนั้นกระผมขอไปเรียนหนังสือที่วัดบรมนิวาส นะขอรับ”

“อ๋อ ! อยากไปอยู่เมืองหลวงละซี เอาเถอะถ้าเณรอยากไปจริงๆ ก็ไปอยู่วัดบวรฯ ซิ (หมายถึง วัดบวรนิเวศวิหาร) ที่นั่นเขามีการเรียนการสอนเหมือนกัน”

“ขอรับหลวงปู่”

สามเณรตอบรับคำทั้งๆ ที่ใจไม่เคยนึกอยากไปวัดบวรฯ เลย เพราะที่นั่นการเรียนการสอนเขาเข้มงวดมาก สวดมนต์ก็หลายบท ตั้ง ๙๕ สูตร เกรงว่าสติปัญญาของตนเองจะไปไม่ไกล แต่ภายหลังจากที่ไปอยู่แล้วท่านกล่าวว่า สิ่งที่ท่านเกรงกลัวกลับไม่มีปัญหาอะไรเลย ซ้ำยังได้รับเลือกให้เป็นเณรหัวหน้าซ้อมสวดมนต์อีกด้วย

สามเณรเพิ่มเดินทางเข้าวัดบวรนิเวศฯ ในปี ๒๔๙๘ โดยมีหลวงปู่โชติ คุณสมฺปนฺโน (พระเทพสุทธาจารย์) นำไปฝากตัวกับสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ในสมัยนั้น

ในกรณีของสามเณรเพิ่ม เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงเมตตาในการให้การศึกษาแก่ลูกศิษย์

อุบัติเหตุที่เขาพนมสวาย

ในหัวข้อนี้ยังเป็นเรื่องราวของสามเณรเพิ่มอยู่ซึ่งเป็นเหตุการณ์หนึ่งในประวัติของ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เห็นว่าน่าสนใจจึงคัดลอกมาไว้ ณ ที่นี้

ในสมัยที่ หลวงพ่อเพิ่ม กิตฺติวฑฺฒโน ยังเป็นสามเณรอยู่

ท่านกล่าวว่า หลังจากที่เรียนรู้พื้นฐานด้านศีลธรรมจรรยา อันเป็นข้อวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมตามควรแล้ว หลวงปู่ดุลย์ ก็นำออกฝึกภาคสนามยังป่าเขาลำเนาถ้ำต่างถิ่นต่างสถานที่ การที่ได้ติดตามหลวงปู่ไปยังที่ต่างๆ นั้น สามเณรเพิ่มได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ไม่อาจหาได้ในวัดหลายประการ

ความวิเวกสงบสงัดของป่าเขาก็เป็นครูบาอาจารย์ประการหนึ่ง ที่สอนให้ผู้ปฏิบัติเกิดความกล้าหาญ มีจิตใจมั่งคง เชื่อมั่นในพระรัตนตรัยมากยิ่งขึ้น

ครั้งแรกที่หลวงปู่นำสามเณรออกสู่สนามของพระอริยะนั้น ได้พาไปฝึกปฏิบัติที่ เขาพนมสวาย ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์นั่นเอง และสถานที่แห่งนี้เองที่ถูกกำหนดให้เป็นสถานประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ในภายหลัง

ในสมัยนั้นเขาพนมสวายยังเป็นป่าดงรกชัฏอยู่ ห่างไกลบ้านเมือง และมีความสงัดเงียบจนวังเวง สามเณรทั้งหลายมีความหวาดกลัว โดยเฉพาะยามค่ำคืน เมื่อเข้ามุ้งเข้ากลดแล้วจะมีความรู้สึกคลายใจ เมื่อนึกถึงว่าหลวงปู่คอยปกป้องดูแลอยู่

ในช่วงกลางวัน เมื่อว่างเว้นจากการปฏิบัติชั่วคราว บรรดาสามเณรก็ชักชวนกันไปวิ่งเล่นบนเขา ตามประสาเด็กที่ยังคึกคะนองชอบเล่นสนุกสนาน

ของเล่นที่พอหาได้ก็มีพวกก้อนหินขนาดต่างๆ คณะสามเณรช่วยกันกลิ้งหินก้อนเล็กก้อนน้อยลงมาทำให้เกิดความสนุกสนานเบิกบานใจของคณะสามเณร ตามประสาเด็กกลางป่ากลางเขาชาวดงดอย

ในขณะที่สามเณรเหล่านั้นกำลังเล่นกลิ้งก้อนหินอยู่อย่างเพลิดเพลินจนเกินขอบเขต ก็เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝัน จนเกือบจะก่อโศกนาฏกรรมขึ้นโดยไม่เจตนา

ปรากฏว่า ครั้งหนึ่งเมื่อสามเณรช่วยกันผลักหินก้อนใหญ่ให้กลิ้งลงไป ปรากฏว่าก้อนหินพุ่งตรงลิ่วเข้าหาร่างของหลวงปู่ที่ยืนอยู่

ข้างล่างอย่างรวดเร็ว

สามเณรทั้งกลุ่มตะลึงลานด้วยความตกใจสุดประมาณ เพราะพวกตนรู้แก่ใจว่าความเร็วของก้อนที่พุ่งตัวลงไปนั้น หลวงปู่ผู้เป็นอาจารย์ที่อยู่ในวัยชราจะต้องกระโดดหลบหลีกไม่ทันอย่างแน่นอน และครั้งนี้นัยว่าพวกตนร่วมกันสร้างบาปกรรมขั้นมหันต์ขึ้นแล้ว

ขณะที่บรรดาสามเณรยืนตะลึงตัวแข็งอยู่เบื้องบนเขา ด้วยความรู้สึกที่ยากจะบรรยายอยู่นั้น ฝ่ายหลวงปู่ซึ่งกำลังจะถูกหินพุ่งเข้าชนกลับยืนนิ่งเฉยไม่มีอาการหวาดหวั่นสะทกสะท้านต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นในเสี้ยววินาที

ดูอาการท่านสงบราบเรียบ ไร้อาการตื่นกลัว สายตาท่านเพ่งจับที่ก้อนหิน ดูประหนึ่งว่าท่านพร้อมที่จะรับชะตากรรมที่ลูกศิษย์กำลังก่อขึ้น คล้ายกับว่าหากเป็นเวรกรรมที่ท่านเคยกระทำไว้ ท่านก็คงยินดีที่จะชดใช้กรรมด้วยความเต็มใจ

ชั่วเวลาที่ทุกคนกำลังตะลึงดังต้องมนต์สะกดอยู่นั้นเหตุการณ์ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ก็อุบัติขึ้นให้ปรากฏแก่สายตาทุกคู่

เมื่อหินกลิ้งมาด้วยความเร็ว ใกล้ร่างหลวงปู่ประมาณ ๓ วา เศษ มันกลับเบนเบี่ยงเปลี่ยนทิศทางไปจากเดิมอย่างกระทันหัน ประดุจมีมือยักษ์ที่ทรงพลังมาปัดให้เฉออกนอกทิศทางเดิม พุ่งเลยร่างหลวงปู่ออกไปอีกทางหนึ่ง

บรรดาสามเณรจอมซนรู้สึกโล่งใจ เมื่อได้สติต่างก็รีบวิ่งลงมายังพื้นล่าง ทรุดตัวหมอบกราบแทบเท้าของหลวงปู่ อย่างสำนึกในความผิด หลวงปู่มองการกระทำของสามเณร แล้วกล่าวด้วยน้ำเสียงราบเรียบว่า

“พวกเณรที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ผู้ที่คนทั่วไปยกย่องว่าเป็นผู้มีศีลมีธรรม ควรที่จะหมั่นศึกษาพระธรรมวินัย ยึดมั่นในศีล มีความเพียรในการประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อที่จะสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับตน สมกับที่เขาเชื่อถือ

บัดนี้พวกเธอไม่ใช่เด็กน้อยลูกหลานชาวบ้าน ที่จะเที่ยววิ่งเล่น

ซุกซนได้ตามอำเภอใจเหมือนเช่นแต่ก่อน แต่เธอเป็นบุตรศากยะในพระพุทธศาสนา ที่จะต้องปฏิบัติตามศีลตามธรรมอย่างเคร่งครัด ขอให้เธอมีความสำนึกเช่นนี้อยู่ทุกเมื่อ”

หลวงปู่กล่าวแล้วก็เดินจากไป เหมือนกับไม่มีเหตุวิกฤตอะไรเกิดขึ้นก่อนหน้านั้น จิตใจของสามเณรทุกรูปต่างก็เกิดปณิธานขึ้นโดยฉับพลันว่า

“ตั้งแต่นี้ไป พวกตนจะไม่แสวงหาความสนุกสนานคึกคะนองเหมือนที่ทำมา แต่จะตั้งหน้าศึกษาศีล ปฏิบัติธรรม ให้สมกับความรักความเมตตาที่หลวงปู่ท่านสอนสั่งอย่างจริงจังเสียที”

ภูติ ผี วิญญาณ และเทวดา

โดยปกตินั้น เมื่อหลวงปู่จะพูดอะไรก็มักจะพูดแต่สิ่งที่เป็นภายใน คือ เรื่องจิตเรื่องใจเป็นส่วนมาก แต่ก็มีบ้างนานๆ ครั้งที่พูดถึงสิ่งภายนอกเช่นเรื่องเกี่ยวกับภูติผีปีศาจ สัมภเวสี หรือโอปปาติกะเป็นต้น แต่ไม่เคยได้ยินหลวงปู่พูดออกมาตรงๆ ว่าเคยพบเคยเห็นหรือมีอะไรมาเบียดเบียน หรือมาเป็นมิตรสนับสนุนท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง

แต่ก็มีเรื่องประหลาดอยู่เรื่องหนึ่ง

ครั้นนั้น หลวงปู่ และคณะศิษย์เดินทางไปเยี่ยม พระอาจารย์สุวัจ สุวโจ ที่สำนักถ้ำศรีแก้ว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

หลวงปู่พำนักอยู่ที่ศาลาต้อนรับ ตอนกลางคืนดึกสงัด ท่านนอนอยู่แต่ยังไม่หลับ ยังอยู่ในภาวะตื่นมีสติสัมปชัญญะเต็มที่ ท่านได้เห็นร่างชาย ๒ คน ยืนอยู่ที่ปลายเตียง ท่านผงกศีรษะขึ้นถามว่าใคร ก็ไม่ได้รับคำตอบ ท่านจึงลุกขึ้นนั่งมองดู ร่างทั้งสองนั้นก็หายวับไปในทันที

หลวงปู่รู้สึกแปลกใจ จึงเล่าเหตุการณ์ให้ลูกศิษย์ที่ติดตามฟังในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น

ในช่วงท้ายๆ ของชีวิต ตอนที่หลวงปู่ไปพักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ก็มีเหตุการณ์แปลกๆ คล้ายกับว่าท่านกำลังพูดคุยหรือเทศน์ให้ใครฟัง ทำให้พระเณรที่อยู่พยาบาลเชื่อว่าท่านมีกิริยาวาจากับใครอย่างใดอย่างหนึ่งในเวลาดึกสงัด

เมื่อถามภายหลังว่า ทำไมหลวงปู่จึงสวดยถาให้พร ทำไมจึงกล่าวอรรถะคาถาธรรมข้อใดข้อหนึ่งในระหว่างนั้น จนผู้อยู่เฝ้าพยาบาลได้ยิน ก็ได้รับคำตอบที่ไม่อาจขจัดความพิศวงสงสัยได้ชัดเจน

แต่ก็ยืนยันกันได้ว่า ท่านแสดงกิริยาอย่างนั้น โดยที่สังเกตได้ชัดว่า สติสัมปชัญญะของท่านยังสมบูรณ์ดีทุกประการ

เรื่องทำนองเดียวกันนี้ คุณบำรุงศักดิ์ กองสุข ได้เขียนบรรยายไว้ดังนี้

ผู้เขียน (หมายถึงคุณบำรุงศักดิ์) ได้ยินพระเณรวัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ เล่าสู่กันฟังว่ ในตอนดึกๆ มักจะได้ยินหลวงปู่ให้พรคล้ายๆ ว่ามีแขกมาเยือนในยามวิกาล ผู้แอบสังเกตการณ์เหล่านั้นสรุปเอาเองว่า หลวงปู่พูดกับเทวดา

ผู้เขียนได้ฟังเป็นครั้งแรก คิดอกุศลว่าคงจะเป็นแผนของท่านพระครูฯ (หมายถึงพระครูนันทปัญญาภรณ์ ภายหลังเลื่อนสมณศักดิ์ที่พระโพธินันทมุนี) ออกอุบายเพื่อจะได้จำหน่ายเหรียญหลวงปู่กระมัง จึงได้ให้พระเณรปั้นเรื่องเป็นข่าวลือเช่นนี้

ผู้เขียนรู้จักกหลวงปู่มา ก็ไม่เคยได้ยินว่ามีเรื่องลึกลับอะไรแบบนี้ รู้แต่ว่าหลวงปู่ท่านสอนไม่ให้งมงาย สอนเรื่องจิตภาวนาปัจจุบันทันสมัย

เมื่อหลวงปู่อาพาธ เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ลูกศิษย์ที่เฝ้าพยาบาลหลวงปู่ก็ได้รู้เห็นทั่วกันว่า ในคืนวันนั้น เมื่อเวลาตี ๒ หลวงปู่ตื่นขึ้นกลางดึก บอกให้พระจุดเทียนรับเทวดาที่มาหา

พระครูเยื้อนบอกหลวงปู่ว่า เปิดไฟฟ้าแล้วหลวงปู่ก็ไม่ว่าอะไร ตกลงไม่จุดเทียนหลวงปู่ก็สวดมนต์เจริญพระคาถานั่งสมาธิพักใหญ่ๆ

จึงเอนตัวลงนอน

มีผู้ถามหลวงปู่เรื่องเทวดาในวันต่อมาหลวงปู่ก็ตอบว่า “ไม่ใช่เรื่องของการปฏิบัติภาวนา”

วันต่อมาผู้เขียน (คุณบำรุงศักดิ์) ได้โอกาสเหมาะ ลองถามหลวงปู่บ้างว่า “เทวดาที่มาหาหลวงปู่ พวกเขาแต่งกายแบบลิเกหรือแบบไหนครับ”

ท่านชี้มาที่ผู้เขียนแล้วว่า “แต่งกายแบบนี้แหละ” ท่านว่า “ที่อยู่ของพวกพรหมนั้นเขาอยู่ห่างไกลจากโลกมนุษย์มาก”

ความเชื่อถือเรื่องอิทธิฤทธิ์

ในตอนต้นได้เคยเขียนถึงเหตุการณ์ที่หลวงปู่ผจญภัย โดยถูกควายป่าไล่ขวิดตอนออกธุดงค์ ในแดนกัมพูชามาแล้ว

หลายครั้งที่มีผู้ถามหลวงปู่ว่า ตอนที่ท่านเดินธุดงค์ไปกัมพูชาแล้วมีควายป่ามาไล่ขวิดท่านอุตลุดไปหมด แต่ท่านไม่เป็นอันตรายนั้น หลวงปู่มีของดี หรือคาถาอาคมอะไรหรือเปล่า

หลวงปู่ตอบว่า “ไม่มีอะไร มันขวิดไม่ถูกเอง ถูกแต่ตามซอกแขนซอกขาเท่านั้น ถ้าถูกเต็มที่มันก็อันตรายเหมือนกัน”

ทั้งๆ ที่ท่านก็ตอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ คนก็มักไม่ค่อยเชื่อกัน พยายามพากเพียรรบเร้าขอวัตถุมงคล หรือของดีอะไรต่างๆ จากหลวงปู่อยู่เรื่อยๆ

ความจริงแล้ว สำหรับหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ดี ในสิ่งเร้นลับเหลือวิสัยก็ดี ในเรื่องฤกษ์งามยามดีต่างๆ ไม่มีเอามาเป็นสาระในจิตใจท่าน ซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วไปจากอาการที่ปรากฏทางร่างกาย ทางวาจาของท่านนั่นเอง

เมื่อมีผู้ใดจะดำเนินกิจกรรมอะไร มาถามความเห็นท่านเรื่องฤกษ์งามยามดี หลวงปู่ก็จะบอกว่าวันไหนก็ได้ วันไหนพร้อม วันไหนสะดวกสบาย ใช้ได้ทั้งหมด และก็นิ่งเฉย ไม่ค่อยจะพูดว่า วันนั้นดี

วันนี้เหมาะ วันนั้นใช้ไม่ได้

หลวงปู่เคยพูดในหมู่สงฆ์ว่า “ถ้ากาย วาจา และจิตใจดี อำนาจความดีงามก็จะเกิดขึ้นเอง”

ในหนังสือ หลวงปู่ฝากไว้ ได้ยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต้นเดือนกันยายน ๒๕๒๖ ซึ่งคณะแม่บ้านกระทรวงมหาดไทยได้แวะไปกราบหลวงปู่เมื่อเวลา ๑๘.๒๐ น. แล้วมีสุภาพสตรีท่านหนึ่งถือโอกาสพิเศษกราบหลวงปู่ว่า “ดิฉันขอของดีจากหลวงปู่ด้วยเถอะเจ้าค่ะ...”

หลวงปู่เจริญพรว่า “ของดีก็ต้องภาวนาเอาเองจึงจะได้ เมื่อภาวนาแล้วใจก็สงบ กายวาจาก็สงบ แล้วกายก็ดี วาจาใจก็ดี เราก็อยู่ดีมีสุขเท่านั้นเอง”

“ดิฉันมีภาระมาก ไม่มีเวลาจะนั่งภาวนา งานราชการเดี๋ยวนี้รัดตัวมากเหลือเกิน มีเวลาที่ไหนมาภาวนาได้เจ้าค่ะ” สุภาพสตรีท่านนั้นชี้แจง

หลวงปู่อธิบายว่า “ถ้ามีเวลาสำหรับหายใจ ก็ต้องมีเวลาสำหรับภาวนา”

เรื่องการประพรมน้ำมนต์ หรือเจิมรถเจิมบ้านร้านค้าอะไรต่างๆ แต่ก่อนหลวงปู่ไม่ยินดีทำเลย มาในระยะหลังๆ เห็นว่าบุคคลมีหลายระดับ เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่เขา ให้เขาได้พ้นทุกข์เล็กๆ น้อยๆ ท่านจึงปฏิบัติไป เพื่อโลกัตถจริยา เป็นการอนุเคราะห์อนุโลมตามความประสงค์ของทางโลกเท่านั้น

ครั้งหนึ่ง มีพระภิกษุสงฆ์นำรถของตนมาให้ท่านเจิม หลวงปู่ไม่ยอมทำ และดุเอาว่า “งมงาย”

บางครั้งมีคนมาขอชานหมาก ท่านก็ว่า “เอาไปทำไมของสกปรก”

มีคนมาขอให้เป่าหัว ท่านก็ว่า “เป่าทำไม เดี๋ยวน้ำลายเลอะ”

เรื่องวัตถุมงคล เช่นเหรียญต่างๆ เป็นต้น หลวงปู่ไม่นิยมยินดีที่จะทำ หรือให้ทำเลย แต่ภายหลังท่านก็อนุโลมตามบ้าง เมื่อมี

ลูกศิษย์ลูกหาจัดทำ ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ ท่านก็อนุโลมแผ่พลังจิตให้ตามสมควร เพื่อไม่ให้เป็นการขัดศรัทธาต่อทายกทายิกาและลูกศิษย์ลูกหาที่มีความปรารถนาเช่นนั้น

วัตถุมงคลศักดิ์สิทธิ์จริงหรือ

หลวงปู่เล่าว่าครั้งหนึ่ง มีพวกสาธุชนปัญญาชนกลุ่มหนึ่งมาสนทนาธรรมด้วย และถามท่านว่า

"วัตถุมงคลมีความศักดิ์สิทธิ์จริงหรือ หลวงปู่จึงได้สร้าง หรืออนุญาตให้สร้างเหรียญขึ้น?"

หลวงปู่จึงวิสัชชนาว่า

"พวกท่านทั้งหลายแสดงความสนใจในการบำเพ็ญภาวนา ก็พากันบำเพ็ญภาวนาไป ไม่ต้องไปห่วงไปสนใจกับวัตถุมงคลอันเป็นของภายนอกนี้ แต่สำหรับผู้มีจิตใจเพลิดเพลินอยู่ ยังยินดีในการเกิดตายในวัฏฏสงสาร ยังไม่สามารถหันมาสู่การปฏิบัติธรรมได้ ก็ให้อาศัยวัตถุภายนอกเช่นวัตถุมงคลเช่นนี้เป็นที่พึ่งไปก่อน อย่าไปตำหนิติเตียนอะไรเลย

ครั้นเขาเหล่านั้นประสบเหตุเภทภัยมีอันตรายแก่ตน และเกิดแคล้วคลาดด้วยคุณแห่งพระรัตนตรัยก็ดี โดยบังเอิญก็ดี ก็จะเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ในภายหลัง ซึ่งก็จะเป็นเหตุให้เจริญงอกงามในทางที่ถูกต้องได้เอง

สำหรับผู้ที่มีศรัทธามากแล้วชอบการบำเพ็ญภาวนาจิตใจในธรรมปฏิบัติอันยิ่งๆ ขึ้นไป

ในเรื่องวัตถุมลคลนี้ หลวงปู่จะบอกตามสัจจะธรรมว่าไม่มีอะไร เป็นเพียงช่วยด้านกำลังใจเท่านั้น"

หลวงปู่มักกล่าวว่า "เอาไปทำไม ของที่เป็นภาระต้องเอาใจใส่ดูแลของที่ต้องทิ้งเสียในภายหลัง"

แล้วท่านก็สอนเป็นปริศนาธรรมว่า "จงเอาสิ่งที่เอาได้ จง

อย่าเอาสิ่งที่เอาไม่ได้”

ถ้ามองในแง่ของปุถุชนสามัญธรรมดาแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์แห่งคุณพระรัตนตรัยย่อมมีปรากฏเป็นอัศจรรย์ได้

ดังเช่นพระพุทธานุภาพแห่งพระบรมศาสดาที่ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเดียรถีย์นอกศาสนา

ดังนั้น ความอัศจรรย์ของอานุภาพแห่งคุณพระรัตนาตรัยจะบังเกิดคุณประโยชน์อย่างไร ขอท่านทั้งหลายพิจารณาถือเอาตามสมควรแก่ตนเทอญ

ผู้เจริญด้วยยถาลาภสันโดษ

โดยเหตุที่หลวงปู่ถือธุดงควัตร ท่านจึงมีความยินดีในการบิณฑบาตเป็นวัตร และได้ประพฤติปฏิบัติมาอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งมาในระยะหลัง เมื่อท่านชราภาพมากแล้ว ประกอบกับอาพาธขาข้างซ้ายเลือดลมเดินไม่สะดวก และบรรดาภิกษุสามเณรพยายามวิงวอนขอร้อง ขอให้หลวงปู่งดออกเดินบิณฑบาตนอกวัด ขอให้ท่านรับบิณฑบาตภายในวัดเท่านั้น โดยภิกษุสามเณรจะพากันใส่บาตรท่านที่วัดในตอนเช้าด้วย ถ้าหลวงปู่ยังคงออกบิณฑบาตนอกวัดอยู่และเกิดอาพาธระหว่างทาง เท่ากับว่าจะยิ่งท ให้ลูกศิษย์ลูกหา และญาติโยมเกิดความลำบากใจเป็นแน่แท้ หลวงปู่ได้แต่เพียงหัวเราะและยอมอนุโลมตาม

ครั้นเมื่อภิกษุสามเณร และญาติโยมใส่บาตรให้ท่านแล้ว ท่านก็จะฉันภัตตาหารที่ได้รับจากบาตรนั้น โดยปรกติหลวงปู่ฉันแต่น้อย เป็นผู้เจริญด้วยยถาลาภสันโดษ คือ ยินดีในของบริโภคตามมีตามได้ เมื่อรับการถวายมาอย่างไร ท่านก็ยินดีอย่างนั้น ไม่เดือดร้อนเรื่องการขบฉัน ไม่ฉันพลางดื่มน้ำพลาง เพราะจิตวิญญาณไม่เร้าร้อน ไม่เคยตำหนิ หรือชมเชยอาหารที่สาธุชนถวายว่า “สิ่งนี้อร่อย - สิ่งนี้ไม่อร่อย” หรือ “เออ! วันนี้มีอาหารถูกปาก อย่างนั้นไม่ถูกโรคกัน”

เหล่านี้เป็นต้น

อาหารจะจืดจะเค็มอย่างไรท่านก็ไม่เคยเรียกหาอะไรเพิ่มเติม ประเคนอย่างไรก็ฉันอย่างนั้น ทำให้ภิกษุสามเณรที่อุปัฏฐากท่านถึงกับละเลยเลินเล่อ เมื่อต้อนรับอาคันตุกะอยู่บ่อยๆ

ลูกศิษย์ลูกหาบางท่านมีนิสัยตรงข้าม จึงถูกหลวงปู่ดุเอาว่า “แค่นี้ก็ทนไม่ได้ แล้วจะทำอะไรได้”

ในระหว่างการขบฉัน หลวงปู่มีความสำรวมระวังไม่บกพร่องในข้อวัตรปฏิบัติที่เคยได้รับอบรมมา ไม่นิยมพูดในขณะฉัน เมื่อมีผู้ถามไถ่ท่านก็จะตอบเมื่อจำเป็น และไม่มีค ข้าวอยู่ในปาก ไม่มีการชะเง้อทักทายโหวกเหวกกับญาติโยม

ปริมาณการฉันของท่านก็เป็นไปตามปกติธรรมดา มีน้อยก็ฉันเท่าที่มี มีมากก็ฉันพออิ่มเท่าที่เคย

เมื่อเสร็จจากภัตตกิจแล้วหลวงปู่มักจะเดินจงกรม ทำตามพระวินัย และข้อวัตร

ปัจจัยอื่นๆ นอกจากอาหารก็ทำนองเดียวกัน เมื่อมีลาภสักการะมาก ท่านไม่เคยสั่งสมคอยดูแลพระเณรที่ขาดแคลนตามวัดต่างๆ อยู่เสมอ ที่ไหนขาดก็แบ่งบันไปให้ทั่วถึง เมื่อถึงคราวมีน้อยก็ว่ากันไปตามมีตามเกิด

หลวงปู่ไม่เคยปรารถนาอยากได้อะไร เช่น “ร้อนมาก ถ้ามีแอร์ก็จะดี” หรือว่า “แก่มากแล้ว ไปมาลำบาก มีรถยนต์นั่งติดแอร์เย็นๆ สักคันก็เหมาะ” ตามแบบอย่างที่เรียกกันขำๆ ทำนองประชดว่า “ยถาโลภะสันโดษ” หรือ “ยถาราคะสันโดษ” คือ ยินดีตามแต่ความโลภ หรือความทะยานอยากในกามสุขจะบงการให้เป็นไปอย่างนี้เป็นการไม่สมควร

แต่ในวิสัยสมณะ คือ การเจริญด้วยลาภะสันโดษ หมายถึงการยินดีในของบริโภคตามมีตามได้ มีน้อยก็ใช้น้อย ไม่มีก็ไม่ต้องใช้ มีมากก็ใช้เท่าที่จำเป็น ไม่ดิ้นรนแสวงหา

รสอาหารดีอยู่ที่ใจ

ท่านเจ้าคุณพระโพธินันทมุนี (อดีตท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์) เล่าให้ฟังว่าในอดีตท่าน “มีความไม่ค่อยดีอยู่อย่างหนึ่ง” คือ ทั้งๆ ที่พยายามปฏิบัติตามคำสั่งสอนของหลวงปู่ และครูบาอาจารย์ทั้งหลาย แต่ก็สังเกตตัวเองได้ว่า ถ้าวันไหนมีภัตตาหารเป็นปกติธรรมดา เช่น น้ำพริกผักต้ม หรืออาหารพื้นบ้านทั่วๆ ไป ก็มีความสุขกายสบายใจเป็นธรรมดาตามความเคยชิน แต่ถ้าวันไหนมีอาหารที่พิเศษพิศดารขึ้นกว่าปกติก็ชักจะรู้สึกสนุกสนานผิดธรรมดาไปหน่อย จนกระทั่งเกิดความรำคาญตัวเองขึ้นมา จึงต้องแก้ไขดัดนิสัยตัวเองด้วยการฉันเฉพาะอาหารผักเสียบ้าง ให้มันรู้สึกยากลำบากต่อการได้มายิ่งขึ้น ให้รสชาติอาหารเป็นธรรมดาๆ มากขึ้น

ด้วยเหตุนี้เองทำให้เกิดความคิดขึ้นมาอย่างหนึ่งว่า พระเถระก็ดีอุบาสกอุบาสิกาก็ดี ที่เจริญด้วยการปฏิบัติธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป ชะรอยจะตัดความยินดีในรสอาหารเสียได้ จึงไม่ยินดียินร้ายในรสอาหารเสียเลย ไม่ว่าจะเป็นอาหารอะไร ล้วนพอใจทั้งสิ้นที่จะได้รับ ไม่รู้สึกรังเกียจไม่รู้สึกอร่อย หรือไม่อร่อย ไม่เรียกร้องการปรุงรสเพิ่มเติม นับว่าเป็นที่น่าชื่นชมควรคารวะยิ่งนัก

ครั้นคิดได้เช่นนี้แล้ว จึงเข้าไปหาหลวงปู่ และกราบเรียนท่านถึงความคิดของตน พร้อมทั้งขอทราบความคิดเห็นของท่าน

หลวงปู่บอกว่า “เข้าใจถูกครึ่งหนึ่ง เข้าใจผิดครึ่งหนึ่ง แต่ก็เป็นการดีแล้วที่มาพบ เพื่อพยายามทำความเข้าใจ”

แล้วหลวงปู่ก็อธิบายต่อไปว่า

“ที่ว่าเข้าใจถูกนั้น ก็คือท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้วสามารถตัดความยินดีในรสอาหารได้จริง

ที่ว่าผิดนั้นก็เพราะท่านมีความรู้สึกรับรู้ถึงรสอาหารได้เป็นอย่างดีผิดคนธรรมดาสามัญ ทั้งนี้เนื่องจากขันธ์ธาตุของท่านบริสุทธิ์หมดจดแล้ว สะอาดแล้วด้วยการชำระล้างแห่งธรรมอันยิ่ง ประสาท

รับรู้รสอันประกอบด้วยเส้นตั้งพัน ตามที่ปรากฏให้พระธรรมบทขุททกนิกายต่างก็ปฏิบัติหน้าที่รับรู้รสของตนได้อย่างอิสระเต็มที่เต็มทางตามความสามารถแห่งคุณสมบัติของตน จึงรู้รสชาติต่างๆ ได้อย่างชัดเจนละเอียดลออ ไม่ขาดไปแม้แต่รสเดียว และแต่ละรสมีรสชาติขนาดไหนก็รู้สึกได้ เสียแต่ว่าไม่มีคำพูดหรือภาษาที่บัญญัติไว้ให้พออธิบายได้เข้าใจเท่านั้นเอง ซึ่งด้วยภูมิธรรมของปุถุชนสามัญธรรมดาหากสามารถรับรู้รสชาติเห็นปานนั้นได้น่าที่จะต้องเกิดคลั่งไคล้ใหลหลงอย่างแน่นอนถ้าได้บริโภคอาหารที่สมบูรณ์ด้วยคุณค่าและรสชาติจริงๆ

ดังนั้นไม่ว่าอาหารนั้นจะได้รับการปรุงแต่งให้มีรสชาติมากหรือรสชาติน้อยอย่างไร รสชาติบรรดาที่มีอยู่ในตัวอาหารนั้นๆ ท่านที่ปฏิบัติชอบแล้ว ก็สามารถรับรู้ได้จนครบถ้วนทุกรส แต่เมื่อรับรู้แล้วก็หมดกันเท่านั้นไม่เกิดความยินดีพอใจสืบเนื่องต่อไป”

พระอรหันต์ไม่รับรู้อะไรจริงหรือ

หวนคิดขึ้นมาได้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ครั้นนั้นสามเณร ๒ รูป เสร็จจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้วนั่งพักผ่อนอยู่ใต้ต้นไม้หน้ากุฏิ ถกเถียงกันอยู่ถึงคุณแห่งพระอรหันต์ที่ศึกษามาจากห้องเรียน

สามเณรใหญ่ชี้แจงว่า “พระอรหันต์นั้นละกิเลสได้หมดสิ้นแล้วไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอะไรทั้งนั้น หมดความยึดมั่นถือมั่นโดยสิ้นเชิง”

สามเณรน้อยเถียงทันที “พระอรหันต์ของหลวงพี่ช่างน่าเวทนานัก เหมือนเสาต้นหนึ่ง ก้อนหินก้อนหนึ่ง จะเกิดน้ำท่วมไฟไหม้ก็ไม่รู้อะไรเลย คงจะต้องตายเสียเปล่า และยังเป็นบุคคลที่ไร้ประโยชน์สิ้นเชิง”

ขณะที่วิวาทะกำลังดำเนินไปอย่างผิดเป้าหมาย ก็มีเสียง

กระแอมดังขึ้นจากในกุฏิ สามเณรทั้ง ๒ จึงสามัคคีกันหลบหนีไป

ครั้นข้อถกเถียงนี้ล่วงรู้ถึงหลวงปู่ ท่านก็บอกว่า “แม้จะเป็นการถกเถียงเอาชนะกันแต่ก็เป็นการตั้งข้อสังเกตที่น่าพินิจพิจารณา”

แล้วหลวงปู่อธิบายว่า

“จิตเป็นสภาพรู้อารมณ์ ตราบใดที่มีจิต การรับรู้อารมณ์ก็ย่อมมีเป็นธรรมดา โดยไม่ต้องสงสัย ดังนั้นบุคคลธรรมดารับรู้อารมณ์อย่างไร พระอรหันต์ก็ย่อมจะต้องรับรู้อารมณ์อย่างนั้น และการรับรู้อารมณ์ของท่านน่าจะเป็นไปด้วยดี ยิ่งเสียกว่าคนธรรมดาสามัญด้วยซ้ำ เพราะจิตของท่านไม่มีเมฆหมอก คือกิเลสปกคลุมอยู่ อันจะทำให้ความสามารถรับรู้อารมณ์ลดลง”

ดังนี้ การกล่าวหาว่าพระอรหันต์ไม่รับรู้อะไร ไม่ยุ่งไม่เกี่ยวอะไรทั้งนั้น จึงไม่ถูกต้องอย่างแน่นอน

ส่วนการที่ท่านหมดความยึดมั่นถือมั่นโดยสิ้นเชิงนั้น ย่อมหมายความว่าแม้กระทั่งความไม่ยึดมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ย่อมไม่มีแก่ท่าน

กล่าวคือ ท่านหมดทั้งความยึดมั่นถือมั่น และความไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่มีทั้งความพอใจในสิ่งใด ทั้งความรังเกียจในสิ่งใด ดังนี้จึงจะเรียกว่า “โดยสิ้นเชิง” ได้

จิตของท่านจึงลอยเด่นเหนือความดึงดูด และผลักดันต่อสรรพสิ่งเป็นอิสระชั่วนิรันดร

หลวงปู่ได้ชี้แนวทางพิจารณาว่า

“อย่าพยายามทึกทักเอาเองตามความรู้สึกของตนว่า พระอริยบุคคลไม่ว่าในลำดับใด เป็นบุคคลที่มีอะไรผิดแปลกไปจากคนธรรมดาสามัญ ท่านก็มีอะไรทุกอย่างเหมือนๆ กับคนธรรมดาสามัญทั้งร่างกาย และจิตใจ

หรือถ้าจะว่าให้ถูก ท่านเสียอีกเป็นธรรมดาสามัญ ปุถุชนต่างหากที่มีอะไรผิดธรรมดาวิปริตไปด้วยการปรุงของกิเลสตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์

พระอรหันต์ท่านเป็นปกติธรรมดา พ้นจากการปรุงแต่ง จึงอยู่อย่างไม่มีทุกข์

พระอริยบุคคลที่รองๆ ลงมาก็มีการดำรงอยู่อย่างมีทุกข์มากขึ้นตามลำดับ และกำลังดำเนินไปสู่การดำรงอยู่อย่างไม่มีทุกข์ต่อไป

ก็แล การดำรงอยู่อย่างไม่มีทุกข์นี้ย่อมเป็นยอดปรารถนาของสัตว์โลกทั้งมวล

สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าที่วิ่งเต้นดิ้นรนอยู่ด้วยประการต่างๆ ทุกวันเวลานี้ ก็ล้วนแต่เพื่อจุดประสงค์ที่จะระงับดับทุกข์ของตนๆ อย่างเดียวเท่านั้น มิได้เป็นไปเพื่อประการอื่นใดเลยแม้แต่น้อย เมื่อหิวก็เสาะแสวงหาอาหาร เมื่อเกิดโรคภัยก็วิ่งหายารักษาโรค เป็นต้น”

ทุกหมู่เหล่าล้วนแสวงหานิพพาน

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่กล่าวว่า “โดยนัยอันปรากฏอยู่ในพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร อันเป็นพระปฐมเทศนานั้นพระศาสดาแสดงไว้ชัดเจนว่า สัตว์ทุกหมู่เหล่าล้วนแสดงหาพระนิพพาน คือความดับแห่งทุกข์ แต่เพราะความเขลารู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงพยายามดับทุกข์ด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ความทุกข์จึงเกิดมีมาให้ดับอยู่ร่ำไป

วิธีอันโง่เขลาที่สรรพสัตว์ใช้ในการดับทุกข์ มี ๒ วิธี คือ กามสุขัลลิกานุโยค อธิบายง่ายๆ ว่า วิธีคล้อยตามความปรารถนา คือ เมื่อปรารถนาสิ่งใดก็ให้สมปรารถนาในสิ่งนั้น ความทุกข์ก็ระงับดับไป และอัตตกิลมถานุโยค หมายถึง วิธีหักห้ามความปรารถนา คือ เมื่อเกิดปรารถนาสิ่งใดก็แก้ไขหักห้ามตรงๆ บ้าง หันเหจิตใจไปสู่อารมณ์อื่นที่สุขุมประณีตกว่า เช่น การเล่นกีฬา เล่นต้นไม้ เป็นต้น บ้าง ในที่สุดความทุกข์นั้นก็ระงับดับไป

สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าล้วนแสวงหาพระนิพพานแก่ตนด้วยวิธีการอันโง่เขลาทั้ง ๒ วิธีมาเป็นเวลานาน ความทุกข์ก็ยังเกิดมีมาให้ดับอยู่ร่ำไป

จนพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก และทรงรู้แจ้งจึงชี้แนวทางที่ถูกต้องให้ดำเนินตาม

ทรงชี้ให้เห็นว่า ปัญหาที่แท้จริงอยู่ที่ตัวความปรารถนานั้นนั่นเอง ถ้าสามารถทำความเข้าใจให้แจ้งชัด รู้ถึงเหตุปัจจัยการปรุงแต่งของมัน หรือรู้รากเหง้าของมัน ธำรงจิตเสียใหม่ให้ถูกต้อง ธำ รงจิตให้อยู่โดยประการที่ความทุกข์ไม่อาจท่วมทับได้ โดยประการที่เหตุปัจจัยทั้งหลายไม่อาจปรุงแต่งจิตให้หลงโง่เขลาได้ ดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าได้บรรลุถึงวิธีการดำรงอยู่อย่างไม่มีทุกข์โดยสิ้นเชิง

เหลือภารกิจโดยธรรมดาอยู่อย่างเดียว คือการดูแลรักษาขันธ์นี้ต่อไปจนกว่าจะสิ้นอายุขัย เมื่อมันต้องการอาหารก็หาให้ เมื่อมีโรคภัยก็เยียวยารักษาไปดังนี้แล”

จากโอวาทของหลวงปู่ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าสัตว์ทุกหมู่เหล่าต่างดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อหาทางระงับความทุกข์ ความกระวนกระวายทั้งทางกาย และทางวิญญาณของตน

ทุกข์ทางกาย อันเป็นทุกข์ประจำนี้ ก็บำบัดเสียด้วยการแสวงหาปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

ส่วนทุกข์ทางใจ อันเป็นความกระวนกระวายทางวิญญาณต่างก็บำบัดกันไปตามแต่จะเห็นชอบ ซึ่งพอสรุปได้เป็น ๒ วิธี คือ กามสุขัลลิกานุโยค ระงับความกระวนกระวายทางวิญญาณด้วยการคล้อยตามความปรารถนา เมื่อเกิดความทะเยอทะยานอยากในอารมณ์ กับ อัตตกิลมถานุโยค คือการหักห้ามจิตใจให้พ้นจากอำนาจความปรารถนาในอารมณ์ที่น่าปรารถนา ให้พ้นจากความไม่ปรารถนา ในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ด้วยอุบายวิธีต่างๆ เช่น หักห้ามจิตใจโดยตรงไม่ยอมคล้อยตาม หรือด้วยการเตือนตัวเองว่าไม่อาจสนองตอบได้ และหักห้ามจิตใจให้หันไปสู่อารมณ์อันเป็นตรงข้าม เช่น หันไปเล่นกีฬา เป็นต้น ตลอดจนถึงการทรมานกายด้วยประการต่างๆ ของพวกโยคีเป็นตัวอย่าง ก็เป็นการทำให้วิญญาณ

สงบลงได้เหมือนกัน

การระงับดับทุกข์ทั้ง ๒ วิธี สามารถบำ บัดได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราว บางอย่างกลับเพิ่มความทุกข์ซ้ำซ้อนขึ้นมาเสียอีก จึงไม่ใช่วิธีระงับดับทุกข์ที่ได้ผลอย่างแท้จริง เพราะต้นเหตุมันอยู่ที่ความปรารถนาที่เกิดขึ้นที่จิตใจต้องแก้กันที่เหตุต้องดับกันที่เหตุ ทุกข์จึงจะระงับดับไปได้แน่นอน

วิธีแก้ก็ด้วยการธำรงจิตให้ถูกต้อง จะทำให้เห็น และเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เป็นจริง แล้วจิตใจก็จะสมบูรณ์ด้วยปัญญาสามารถรู้เท่าทันเหตุปัจจัยทั้งหลายที่เคยปรุงแต่งให้หลงโง่เขลา ก็จะถูกขัดเกลาให้หมดไป บุคคลนั้นๆ ก็จะดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขปราศจากความทุกข์ทางวิญญาณโดยสิ้นเชิง

เมื่อเราสามารถธำรงจิตได้ถูกต้อง เราย่อมดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสรรพสิ่งได้อย่างสบายสรรพสิ่งทั้งหลาย ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นปฏิปักษ์ชักนำ ให้ทุกข์เกิดแก่เราก็จะกลับกลายมาเป็นมิตร มาเป็นเครื่องอำนวยประโยชน์สุขให้แก่เรา เพราะเหตุว่าแท้จริงนั้นสรรพสิ่งหาได้เป็นเหตุแห่งทุกข์ไม่ ความหลงผิดต่างหากที่เป็นตัวการ

เมื่อความหลงผิดถูกกำจัดสูญสิ้นไป เพราะการรู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เป็นจริง การปรุงแต่งให้จิตหลงผิดซ้ำๆ ซ้อนๆ ก็สลายตัวลงอย่างราบคาบสันติสุขถาวรย่อมดำรงอยู่ชั่วนิรันดร

ด้วยเหตุนี้ หลวงปู่ดุลย์ ท่านจึงชอบใจนักหนากับคำกล่าวในสูตรของเว่ยหล่างที่ว่า “คนโง่ย่อมหลบหลีกปรากฏการณ์ แต่ไม่หลบหลีกความคิดปรุงแต่ง ส่วนคนฉลาดย่อมหลบหลีกความคิดปรุงแต่งและไม่จำเป็นต้องหลีกปรากฏการณ์”

ผู้มีตนเป็นที่พึ่งตลอดกาล

ผลที่ได้รับจากการอยู่รับใช้ใกล้ชิดหลวงปู่มานานปี มีอยู่อย่างหนึ่งซึ่งบอกไม่ถูกว่าเป็นผลดีหรือไม่ดี คือเป็นคนที่ไม่ฉลาด และไม่

พิถีพิถันในการเอาอกเอาใจผู้อื่น ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่หลวงปู่ท่านเป็นคนที่สุดแสนจะปรนนิบัติง่าย

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ไม่ยินดีให้ผู้อื่นต้องเสียเวลามาปรนนิบัติท่านจนเกินจำเป็น ท่านจะยินยอมให้พอสมควรแก่การที่ศิษย์ได้นับว่าบำเพ็ญอุปัชฌายวัตรอาจาริยวัตรเรียบร้อยตามพระวินัยเท่านั้น เสร็จแล้วท่านก็รีบไล่ให้ไปดูตำรับตำรา หรือไปทำสมาธิภาวนากันต่อไป

กิจที่ยังมีเหลือให้ทำอยู่อีกท่านก็จะช่วยตัวเอง บางครั้งแม้จะมีพระเณรคอยรับใช้อยู่ท่านก็ยังทำเอง เช่น เดินไปหยิบของ เดินไปเปิดปิดไฟ หรือรินน้ำใส่แก้ว เป็นต้น และท่านทำด้วยความคล่องแคล่วรวดเร็วมาก จนผู้คอยปฏิบัติอาจาริยวัตรขยับตัวไม่ทันเลยทีเดียว แม้การนุ่งห่มสบงจีวร แต่งเครื่องบริขารท่านก็มักจะทำเองโดยไม่ยอมให้ใครช่วย

เมื่อลองมาพิจารณาดูแล้ว ก็พอจะสรุปเหตุผลได้ดังนี้

ประการแรก หลวงปู่ท่านเป็นคนไม่มีมายา ไม่มีการวางมาดนั่งอย่างนั้น ยืนอย่างนี้ พูดอย่างนี้ เดินอย่างนี้ อะไรทำนองที่ทึกทักด้วยตนเองว่าทำให้เกิดความภูมิฐาน น่าเลื่อมใสน่านับถือ น่ายำเกรง หรือมีบุญญาธิการ

เวลาจะพูด ก็ไม่มีการทำสุ้มเสียงให้ห้าวกระหึ่มผิดปรกติ ให้น่าเกรงขามทำตนให้เป็นคนที่ใครๆ เอาใจยากๆ หน่อย ไม่เช่นนั้นจะดูเป็นคนปกติธรรมดาสามัญไป

หลวงปู่จะทำอะไร ทำโดยกิริยา พูดโดยกิริยา ไม่ทำให้ใครลำบากโดยใช่เหตุ ไม่พูดให้ใครอึดอัดใจ เพียงเพื่อจะสนองตัณหาหรือปมด้อยหรืออัสมิมานะ (การถือเขาถือเรา) อะไรบางอย่าง

ประการที่สอง หลวงปู่ท่านเป็นคนเข้มแข็ง คนที่เข้มแข็งย่อมไม่นิยมการพึ่งพาผู้อื่นเป็นธรรมดา โดยเฉพาะในกิจที่เล็กๆ น้อยๆ คนอ่อนแอเท่านั้น ที่คอยแต่จะอาศัยคนอื่นโดยไม่จำเป็น เด็กที่อ่อนแอย่อมคอยแต่จะอ้อนมารดา โยกเยกโยเยด้วยอาการต่างๆ เป็น

อาจิณ ผู้ใหญ่ที่อ่อนแอก็เช่นกัน อยู่ก็ยาก กินก็ลำบาก งอแง หงุดหงิด เจ้าโทสะ ต้องมีคนคอยเอาอกเอาใจอยู่ตลอดเวลาเหมือนเด็กอ่อนขี้โรค

หลวงปู่ท่านเป็นคนหาความอ่อนแอไม่พบ เป็นผู้ที่มีความสง่าผ่าเผยโดยไม่ต้องวางมาด ทุกอิริยาบถของท่าน อวัยวะทุกส่วนเคลื่อนไหวตัวเองตามหน้าที่อย่างอิสระ ปราศจากการควบคุมบรรจงจัด ให้น่าประทับใจแต่อย่างใด ไม่เคยนั่งตัวงอหรือเอนกายในที่สาธารณสถาน ไม่เอนกายเอกเขนก หรือนอนรับคารวะจากสหธรรมิกแม้สามเณรที่เพิ่งบวชในวันนั้น

เมื่อท่านจะลุกขึ้นยืน ท่านจะลุกโดยไม่ต้องค้ำยัน หรืออาศัยสิ่งพักพิงสิ่งใด และลุกขึ้นนั่งตัวตรง หรือยืนตัวตรงทันที ยกเว้นเมื่ออาพาธเท่านั้น

บางครั้งเราจะเห็นภาพที่ผู้มองอดขำเสียไม่ได้ คือ เมื่อท่านมีอายุมากกว่า ๙๐ ปีแล้ว ญาติโยมก็มีจิตศรัทธาซื้อหาไม้เท้ามาถวายให้ท่านได้ใช้เป็นเครื่องพยุงกาย ท่านก็ฉลองศรัทธาญาติโยมด้วยการนำไม้เท้านั้นติดตัวไปไหนมาไหนด้วย แต่กลับไม่ได้ใช้ไม้เท้านั้นค้ำยันกายเลย จึงเกิดภาพที่น่าขันที่เห็นท่านนำไม้เท้าไปในลักษณะที่ถือไปทุกครั้ง ทำให้ดูกลับกลายเป็นว่า หลวงปู่ไม่ได้พึ่งอาศัยไม้เท้านั้น แต่ไม้เท้านั้นกลับต้องพึ่งพาให้หลวงปู่เอาไปไหนมาไหนด้วย

สูตรอายุยืน

โดยทั่วไปหลวงปู่ดูลย์ อตุโล มีร่างกายแข็งแรง รูปร่างค่อนข้างสูงโปร่งผิวพรรณผ่องใสสะอาดหมดจด การยืน เดิน นั่ง นอน กระฉับกระเฉงคล่องแคล่วไม่มีอาการรีรอลังเล แม้ท่านจะมีอายุมากก็ตามที เมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลที่อยู่ในวัยเดียวกัน ทุกคนจะยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่า หลวงปู่เป็นคนแข็งแรง และสุขภาพดี

นายแพทย์ใหญ่ผู้หนึ่งเคยตรวจร่างกายท่านเมื่อหลายปีมาแล้ว และออกความเห็นว่าหลวงปู่น่าจะมีอายุเกินกว่าร้อยปีแน่นอน

ความคล่องแคล่วในการเดินของหลวงปู่นั้น บางครั้งถึงกับพระเณรเดินตามไม่ทันทั้งๆ ที่หลวงปู่ก็เดินตามปกติธรรมดา

การที่หลวงปู่มีสุขภาพแข็งแรงอย่างนี้ เป็นเหตุให้มีผู้ไต่ถามท่านบ่อยครั้งว่าทำอย่างไรให้มีสุขภาพดีอย่างท่านบ้าง?

หลวงปู่ตอบว่า “เมื่อหิวก็กิน เมื่อง่วงก็นอน และทำงานตามหน้าที่ด้วยความเอาใจใส่ และความรับผิดชอบเป็นอย่างดี เท่านั้นก็ทำให้แข็งแรงได้”

เมื่อพิจารณาตามคำแนะนำ ของหลวงปู่ ก็เห็นจริงตามท่าน ปกติร่างกายคนเราเมื่อเกิดความหิวก็ต้องกินกันอยู่แล้ว เพื่อยังอัตภาพร่างกายให้เป็นไปได้ แต่คนทั่วไปไม่เป็นเช่นนั้น ไม่ได้กินเท่าที่ร่างกายต้องการ แต่กินเพื่อสนองตัณหา คือความอยากด้วย หลวงปู่กินเมื่อหิว แต่เราล้ำหน้าท่านเล็กน้อย เพราะเรากินเมื่อหิวด้วย และกินเมื่ออยากด้วย

เมื่อหลวงปู่หายหิว และเห็นว่าพอแก่ความต้องการของร่างกายแล้วท่านก็พอ แต่พวกเราหายหิวแล้วแต่ยังไม่หายอยาก เมื่อหายอยากด้วยเราจึงจะอิ่มได้ ปัญหาเรื่องสุขภาพจึงติดตามเรามาอยู่ตลอดเวลา

ในเรื่องการนอนก็เหมือนกัน เมื่อร่างกายต้องการพักผ่อนหลับนอน ก็แสดงอาการง่วงให้ปรากฏ หลวงปู่ก็นอน ครั้นร่างกายได้รับการพักผ่อนพอเพียงแล้วท่านก็ตื่น และไม่นอนอีก

พวกเราไม่เป็นอย่างนั้น เรามีการนอนหลายประเภท นอนเพราะร่างกายต้องการพักผ่อน นอนเพราะอยากนอน นอนเพราะขี้เกียจทำงาน นอนอ่านหนังสือ นอนฟังเพลง นอนเล่น นอนเพราะไม่มีอะไรทำ เป็นต้น

อิริยาบถ ๔ ของเรา คือ ยืน เดิน นั่ง นอน จึงดำเนินไปอย่างไม่ได้สัดส่วนเหมาะสม ปัญหาด้านสุขภาพจึงติดตามเรามา

การงาน และภาระหน้าที่เป็นกิจกรรมจำเป็นสำหรับทุกคน การเอาใจใส่รับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นอย่างดีนั้นทำให้สุขภาพจิตดี ไม่โลดแล่นไปด้วยอำนาจกิเลสตัณหา ด้วยอำนาจของความเกียจคร้าน ด้วยการทอดธุระเป็นต้น นอกจากทำให้กิจการงานเสียหายแล้ว ยังทำให้สุขภาพจิตไม่ดีอีกด้วย

สุขภาพจิตดีอันเกิดจากการรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่นี้ มิใช่เป็นเพียงสุขภาพจิตที่ดีอย่างธรรมดา แต่เป็นสุขภาพจิตที่ดีถึงขนาดบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ถ้าได้รับการปฏิบัติอย่างเอาใจใส่เป็นเวลานานพอสมควร

สำหรับภิกษุสามเณร มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามข้อวัตรต่างๆ มีอาจาริยวัตร และอุปัชฌายวัตร รักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา และปฏิบัติกิจพระศาสนา เหล่านี้ล้วนแล้วแต่นำไปสู่มรรคผลพระนิพพานทั้งสิ้น

สำหรับฆราวาสนั้นเล่า ผู้เป็นบิดามารดามีหน้าที่อย่างไร ผู้เป็นบุตรมีหน้าที่อย่างไร ต้องปฏิบัติฆราวาสธรรมอะไรบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการปฏิบัติที่นำไปสู่มรรคผลนิพพานด้วยกันทั้งสิ้น

ดังนั้น เราท่านทั้งหลายพึงยังความไม่ประมาทให้เกิดขึ้นในตน วางแนวทางดำเนินชีวิตตามที่หลวงปู่แนะนำ คือ

“เมื่อหิวก็กิน เมื่อง่วงก็นอน และท ตามภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบ ด้วยความเอาใจใส่”

ไม่มีง่วงเหงาหาวนอน

ลักษณะแปลกอีกอย่างหนึ่งในตัวหลวงปู่ก็คือ ไม่เคยมีใครเห็นท่านในอาการที่แสดงถึงความง่วงเหงาหาวนอน หรือสัปหงกง่วงงุน แม้ว่าจะผ่านการนั่งรถตลอดทั้งวัน หรือผ่านการตรากตรำ ทำกิจอะไรมาจนเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลีย เช่นนั่งในพิธีต่างๆ เป็นเวลานานๆ

หรือการนั่งปรกที่รับนิมนต์ไปเป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเวลานั่งสมาธิ ผู้เขียนเคยเห็นหลายท่าน แม้จะเป็นนักปฏิบัติก็ตาม พอนั่งลงทำสมาธิเป็นห้าหรือสิบนาทีก็สัปหงกน้ำลายไหลให้ชาวบ้านเห็นเสียแล้ว หลวงปู่เคยบอกว่านั่นเป็น โมหะสมาธิ แต่อาการเช่นนี้ไม่เคยปรากฏมีในตัวหลวงปู่

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเวลาตื่นนอนแล้ว ไม่ยอมเสียเวลาแม้เพื่อจะนอนอยู่เฉยๆ สักพักแต่สำหรับหลวงปู่ เมื่อตื่นรู้ตัว ท่านจะรีบลุกขึ้นนั่งทันที แล้วเริ่มเคลื่อนไหวทำกิจกรรมต่างๆ ต่อไปโดยไม่มีอาการรีรออะไร โดยสีหน้าท่าทางไม่ปรากฏริ้วรอยว่าผ่านการนอนมาแล้วแม้แต่น้อย เป็นเช่นนี้มาจนตลอดชีวิตของท่าน นับว่าเป็นเรื่องที่น่าประหลาดอย่างยิ่งในหมู่ลูกศิษย์ลูกหา

เกี่ยวกับเรื่องความง่วงนี้ คุณบำรุงศักดิ์ กองสุข เคยกราบเรียนถามหลวงปู่ว่า พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ท่านมีความง่วงเหงาหาวนอนบ้างหรือเปล่า? หลวงปู่ตอบว่า

พระโสดาบัน ยังมีง่วงนอนอยู่
พระสกิทาคามี มีง่วงนอนน้อยลง
พระอนาคามี ยังมีง่วงนอนนิดหน่อย
พระอรหันต์ ไม่มีง่วงนอน

คุณบำรุงศักดิ์ยังได้เคยกราบเรียนถามพระอาจารย์สุวัจ สุวโจ ในช่วงที่ท่านมาเฝ้าอาพาธ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ โดยกราบเรียนถามข้อความต่างๆ เช่น “พระอรหันต์ เวลานอนจิตท่านหลับหรือไม่”

ได้รับคำตอบจากพระอาจารย์สุวัจว่า “พระอรหันต์ท่านจะหลับก็ได้ตื่นก็ได้ อาตมาเคยถาม หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ว่าท่านอาจารย์ เมื่อคืนท่านอาจารย์จำวัดหลับสบายดีหรือขอรับกระผม เลยถูกหลวงปู่มั่นดุเอาว่าถามเหมือนคนภาวนาไม่เป็น สมาบัติชิดีกว่า มีกำลังมากกว่าการนอนหลับ”

จากข้อเขียนของคุณบำรุงศักดิ์อีกเช่นกัน ซึ่งเขียนถึงตอนที่

หลวงปู่ดุลย์ อตุโล อาพาธหนักเข้ารับการรักษาตัว ณ โรงพยาบาลจุฬาฯ พยาบาลถามบ่อยๆ ว่า หลวงปู่นอนหลับไหม ท่านตอบว่า นอนไม่หลับทุกครั้งไป

หมอก็จะถวายยานอนหลับ และทุกครั้งที่หลวงปู่ฉันยา ท่านจะไม่สบายจากการแพ้ยานอนหลับ

คุณบำรุงศักดิ์เองอดใจมิได้ จึงอธิบายเรื่องการนอนของนักภาวนาให้พยาบาลฟัง ถึงการตื่นรู้อยู่กับสมาธิจิต หรือการพักจิตในสมาบัติ จิตจะเป็นอิสระจากนิวรณ์ซึ่งแปลกไปจากคนธรรมดาทั่วไป แล้วผู้เขียนได้หันไปกราบเรียนหลวงปู่ว่า กระผมอธิบายถูกไหม เพื่อยืนยันกับพยาบาล หลวงปู่ไม่ได้พูดอะไร ท่านพยักหน้ารับ

ยามดึกสงัดบางคืน สังเกตเห็นท่านนอนหลับแล้วกรนเบาๆ ทุกครั้งที่แอบเพ่งมองจดจ้องใบหน้าหลวงปู่ ใจผู้เขียนก็คิดไปต่างๆ นานา หลวงปู่จะหยุดกรนแล้วลืมตาถามเรื่องที่ผู้เขียนกำลังคิดอยู่ ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังไม่เพ่งมองใบหน้าท่าน และพยายามไม่ส่งจิตออกนอก

ถามหลวงปู่ว่า “รู้ความนึกคิดของคนอื่นได้อย่างไร”

หลวงปู่ตอบว่า “ถ้าส่งจิตถึงกันก็รู้ได้”

สะอาดทั้งกายทั้งใจ

จะเป็นด้วยอุปนิสัยดั้งเดิมของหลวงปู่ หรือว่าเป็นเพราะผลการปฏิบัติพระธุดงค์กัมมัฏฐานมานาน หรืออย่างไรไม่ทราบ นอกจากความหมดจดในอิริยาบถต่างๆ เช่น ไม่นั่งเอนอิงสัปหงก นอนสงบเรียบร้อยไม่ละเมอเพ้อพก ยืนเป็นสง่า เดินกระฉับกระเฉง ดังนี้เป็นต้น

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความสะอาดทั้งกายทั้งใจ ท่านรักษาความสะอาดทางร่างกายเป็นอย่างดี ไม่เคยมีเล็บมือเล็บเท้าสกปรก หรืออวัยวะอื่นๆ เกรอะกรังน่ารังเกียจ

เครื่องนุ่งห่ม สบงจีวรต่างๆ สะอาดสะอ้าน ไม่หมักหมม โสโครก

เสนาสนะที่อยู่อาศัยนั้นเล่า พอเช้าขึ้นแต่ละวัน ต้องทำความสะอาดให้เรียบร้อยตามแบบฉบับพระกัมมัฏฐาน

หลวงปู่สอนศิษย์เสมอว่า

เมื่อฝึกให้เคยชินกับการรักษาความสะอาด และทนความสกปรกไม่ได้เป็นนิสัยแล้ว นิสัยนี้จะแฝงฝังอยู่ในใจ เมื่อใดเกิดกิเลสตัณหาอันเป็นความสกปรกทางใจเกิดขึ้น มันก็จะดำรงอยู่ได้ไม่นานเพราะใจจะทนไม่ได้ไปเอง อดที่จะกำจัดขัดเกลาทิ้งเสียไม่ได้

ด้านจิตใจของท่านนั้น หลวงปู่ดุลย์นับเป็นแบบฉบับของบุคคลที่เขาเรียกกันว่า ผู้มีใจสะอาด เป็นผู้ใหญ่ที่ควรเคารพบูชาอย่างแท้จริง ไม่มีเล่นแง่แสนงอนเอาเหลี่ยมเอาเชิงกับใคร ไม่มีทิษฐิมานะถือว่าข้าเป็นใหญ่กว่าผู้น้อยจะมาล้ำหน้าก้ำเกินไม่ได้ แม้จะไม่เจตนาก็ตาม

มีเรื่องที่ควรยกขึ้นมาเป็นอุทาหรณ์อยู่เรื่องหนึ่ง ดังนี้

เหตุการณ์ครั้งหนึ่ง เมื่อใกล้เทศกาลเข้าพรรษาในปีหนึ่ง ที่วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ที่อยู่ชานเมืองจังหวัดสุรินทร์มีการบวชนาคหลายรูปด้วยกัน บิดามารดา และญาติมิตรสหายของนาคทั้งหลายก็มาชุมนุมทำพิธีสมโภชนาคพร้อมกัน กำหนดการว่ารุ่งเช้าก็จะแห่นาคมาบวชที่วัดบูรพารามพร้อมกัน โดยได้เผดียงหลวงปู่เป็นพระอุปัชฌายะไว้เป็นที่เรียบร้อยล่วงหน้า

พอดีในคืนที่กำลังทำพิธีสมโภชนาคนั้นเอง ท่านเจ้าคุณพระเทพสุทธาจารย์ (โชติ คุณสมฺปนฺโน) เดินทางมาจากวัดวชิราลงกรณ์ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา เพื่อเยี่ยมเยือนวัดป่าโยธาประสิทธิ์ ที่ท่านเคยอยู่พำนักเป็นเวลานานในกาลก่อน

ผู้ปกครองนาคคนหนึ่ง เป็นผู้มีความเลื่อมใสเคารพนับถือในตัวหลวงปู่โชติ มาก มีความดีอกดีใจ จึงขอแยกนาคที่เป็นบุตรชาย

ของตนออกมาทำพิธีบวชต่างหาก โดยอาราธนาหลวงปู่โชติเป็นพระอุปัชฌายะ แม้จะถูกนาคอื่นๆ ที่ฝึกหัดสวดขานนาคเป็นทีมเดียวกันขอร้อง และทัดทานไว้ว่าไม่ควรทำเช่นนั้น ควรจะบวชพร้อมกันดีกว่า

เหตุผลอีกประการที่ทำให้ผู้อื่นทัดทานคือ กราบอาราธนานิมนต์หลวงปู่ดุลย์เป็นอุปัชฌายะแล้ว ไม่ควรจะมาเปลี่ยนตอนนี้ โดยไม่ได้บอกคืนการนิมนต์ท่านทางฝ่ายนาคคนนั้นไม่ฟังคำชี้แจงจากคนอื่นๆ ตกลงจะเปลี่ยนแปลงตามความตั้งใจของเขาให้ได้พอรุ่งเช้าขบวนแห่นาคก็พากันยกมาถึงวัดบูรพารามโดยพร้อมเพรียงกัน นาคทุกคนยกเว้นนาคผู้นั้น ก็พากันไปทำพิธีบวชในพระอุโบสถ ครั้นหลวงปู่ทำพิธีบวชให้เรียบร้อยแล้ว ก็พากันออกจากโบสถ์บิดามารดาของนาคที่แยกตัวออกมาก็อาราธนา ท่านเจ้าคุณเทพสุทธาจารย์ ให้ทำพิธีบวชให้บุตรของตนแต่ผู้เดียวท่านก็ไม่ขัดข้อง ปรากฏว่านาคผู้นั้นซึ่งเคยซ้อมขานนาคมาด้วยกัน ๔ คน ตอนซ้อมก็ทำคล่องแคล่วดี เมื่อมาขานนาคเดี่ยวเข้าก็ไม่คล่องแคล่ว ขานตะกุกตะกักผิดๆ ถูกๆ อักขระพยัญชนะไม่ถูกต้องชัดเจน

ท่านเจ้าคุณพระเทพสุทธาจารย์ผู้เป็นศิษย์หลวงปู่ดุลย์ และท่านก็ถือเคร่งครัดต่ออักขระพยัญชนะเหมือนหลวงปู่อยู่แล้วไม่มีการช่วยเหลือบอกคำเคอะเขินเลยแม้แต่เล็กน้อยให้ เพราะท่านถือว่าเมื่ออยากบวชก็ต้องซักซ้อมมาให้ดี

ท่านเจ้าคุณโชติ (พระเทพสุทธาจารย์) จึงเอ็ดเอาว่า “อ้าว! ทำไมอย่างนี้ แบบนี้บวชไม่ได้หรอก ไม่บวชให้กลับไปซ้อมมาใหม่ให้ดีเสียก่อน เรื่องบวชนั้น จะบวชเมื่อไรก็ได้ ไม่มีปัญหา”

จึงเป็นอันว่าหลวงปู่โชติไม่บวชให้นาคผู้นั้น ทั้งนาค และบิดามารดาญาติมิตรสหาย ก็พากันลากลับไปยังวัดป่าโยธาประสิทธิ์ด้วยความผิดหวัง

สำหรับผู้ที่ทำพิธีบวชแล้ว ก็มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์ในค่ำวันนั้น ส่วนนาคผู้นั้นก็ยังคงเป็นนาคอยู่อย่างเดิม ความรู้สึกจะเป็นอย่างไรก็คงคาดเดากันได้

ในวันรุ่งขึ้น คณะของนาคคนนั้นก็ยกขบวนมาวัดบูรพาราม อีกครั้งเพื่อมาขอบวช โดยอาราธนาหลวงปู่ดุลย์ให้เป็นอุปัชฌายะ

ท่านพระมหาสมศักดิ์ (พระครูนันทปัญญาภรณ์ ต่อมาเป็นพระโพธินันทมุนี) ได้กราบเรียนหลวงปู่ว่า “หลวงปู่ครับนาคองค์นี้แหละที่ไม่ยอมบวชกับหลวงปู่เมื่อวานนี้ เขานิมนต์ท่านเจ้าคุณโชติให้บวชให้ต่างหากเป็นพิเศษ เมื่อเขามานิมนต์ให้บวชให้อีกในวันนี้ หลวงปู่จะต้องลงโบสถ์ไปบวชให้เขาทำไม ให้เขาไปบวชที่โคราชไม่ดีหรือ?”

หลวงปู่ตอบว่า “เมื่อเขาอยากบวชก็บวชได้ เมื่อเขาไม่บวชก็เป็นเรื่องของเขา เมื่อวานเขาไม่พร้อม วันนี้เขาพร้อม มีหน้าที่บวชให้เขาก็บวชให้เขาไป”

นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งในเหตุการณ์หลายๆ อย่างที่เกิดขึ้น ที่แสดงให้เห็นชัดว่า หลวงปู่เป็นยอดบุคคลที่มีใจสะอาดปราศจากทิษฐิมานะ เปี่ยมล้นไปด้วยเมตตากรุณา ผู้เขียนก็เลยได้ข้อคิดแก่ตนว่า นับเป็นการดีที่ไม่ต้องไปซ้ำเติมไปอะไรให้เป็นมลทินแก่ใจ ธรรมชาตินั่นแหละเป็นผู้สั่งสอนได้ดี ดังนั้นเมื่อมีอะไรที่ไม่ดีเกิดขึ้น จึงไม่ต้องไปนึกคิดอะไรให้มากความไปอีก

เรื่องราวต่างๆ ในทำนองเช่นนี้ บรรดาลูกศิษย์ลูกหาชอบจดจำ มาคุยมาเล่าสู่กันฟังว่า ใครประสบพบเห็นมาอย่างไร และต่างก็ได้ถือเอาเป็นนิทัศน์อุทาหรณ์ ไว้สอนตนเอง และเยาวชนรุ่นต่อไป ถือเป็นเครื่องช่วยบรรเทากิเลส ทิษฐิมานะของแต่ละคนได้เป็นอย่างดี

เข้าใกล้ร่มเย็นเป็นมงคล

ได้กล่าวแล้วว่า หลวงปู่เป็นคนเข้มแข็ง ความเข้มแข็งและความเป็นผู้เปี่ยมด้วยขันติธรรมของท่าน เป็นที่ปรากฏชัดแก่คนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาที่หลวงปู่อาพาธ ท่านไม่เคยแสดงความ

อ่อนแอออกมาให้ใครเห็น แม้กระทั่งแพทย์ พยาบาลที่ทำหน้าที่เยียวยารักษา จนกระทั่งว่า เมื่อท่านเกิดอาพาธเล็กๆ น้อยๆ ภิกษุสามเณรที่ทำหน้าที่อุปัฏฐากท่าน ยังเข้าใจว่าท่านไม่ได้เป็นอะไร หรือเมื่อมีอาการปรากฏชัดก็นึกว่าท่านอาพาธเพียงเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น

อำนาจแห่งขันติบารมีที่มีประจำตัวท่าน อันเป็นคุณธรรมที่ทำให้งามตาที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ และอานุภาพแห่งความสงบระงับที่มีอยู่ในตัวท่าน ทำให้บุคคลที่อยู่ใกล้ท่าน หรือได้เข้ามาหาท่าน ออกปากเสียงเดียวกันว่า รู้สึกเย็นอย่างประหลาด

มีท่านผู้หนึ่งอดรนทนความพิศวงอยู่ไม่ได้ จึงเรียนถามท่านว่า “ทำไมผมอยู่ใกล้หลวงปู่แล้ว รู้สึกเย็นอกเย็นใจสบายกายสบายใจเหลือเกิน อยากจะอยู่ใกล้หลวงปู่นานๆ”

หลวงปู่ก็ตอบว่า “อยากรู้ก็ทำ เอาเองซิ”

ยิ่งกว่านั้นแม้แต่บรรดาสานุศิษย์ที่อยู่ทางกรุงเทพฯ ที่เคยไปกราบเยี่ยมอาพาธหลวงปู่ที่โรงพยาบาล ก็ยังรู้สึก “อยากให้ท่านป่วยนานๆ” ดังเช่นบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุขดังนี้

ทุกคนมีความรัก และบูชาหลวงปู่ดุลย์ อตุโล เหมือนๆ กัน ไม่มีใครกลัวท่านมีแต่อยากใกล้ชิด ระหว่างอยู่โรงพยาบาลจุฬาฯ ผิวพรรณวรรณะของหลวงปู่ผ่องใสยิ่งนักคุณจำนงค์ พันธุพงศ์ ลูกศิษย์คนหนึ่งบอกหลวงปู่ว่า “แก้มแดงเหมือนเด็กสาวรุ่น”

เมื่อท่านหายป่วย แพทย์อนุญาตให้กลับวัดได้ โยมพี่ประสาน สิงคเสลิต บอกหลวงปู่ว่า “หลวงปู่ครับ ผมอยากให้หลวงปู่ป่วยอยู่ที่นี่อีกนานๆ”

หลายคนที่กรุงเทพฯ ต้องการให้ท่านพักอยู่ที่โรงพยาบาล จะได้มาเฝ้าท่านสะดวก แต่ถ้าท่านป่วยหนักทุกคนก็เป็นห่วง พอท่านสบายก็อยากให้อยู่นานๆ เพราะการอยู่ใกล้หลวงปู่เป็นมงคล จิตใจเบิกบาน

ไม่หวั่นไหวในกาลทุกเมื่อ

ตราบเท่าทุกวันนี้ ผู้เขียน (พระโพธินันทมุนี หรือท่านเจ้าคุณสมณศักดิ์) ยังเห็นติดตาตรึงใจกับบุคลิกภาพอันมั่นคงแน่นอนของหลวงปู่ งดงามสมบูรณ์ด้วยเอกภาพอันน่าอบอุ่นใจแก่ผู้อยู่ใกล้ ใบหน้าที่สงบเยือกเย็นตลอดเวลา ประหนึ่งว่าแม้ภูเขาจะถล่มทลายตรงหน้าก็ดี อยู่ท่ามกลางสนามรบ ที่กำลังตะลุมบอนรบพุ่งกันอย่างเอาเป็นเอาตายอยู่ก็ดี ความเปลี่ยนแปลงแม้น้อยหนึ่งก็จะไม่ปรากฏบนใบหน้านั้นเลย

มีเหตุการณ์หลายครั้ง ที่เล่าขานกันอยู่ในหมู่ลูกศิษย์ เกี่ยวกับความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในกาลทุกเมื่อของหลวงปู่ว่าท่านเป็นผู้ที่มีสติมั่งคงมาก ไม่เคยตื่นตระหนกตกใจ หรือดีอกดีใจ หรือเสียอกเสียใจไปตามเหตุการณ์ แม้จะเกิดขึ้นใหญ่หลวงสักปานใดก็ตาม ท่านยังทรงไว้ซึ่งความเป็นปกติภาพทุกกรณี

มีเหตุการณ์หนึ่งที่น่าจะหยิบยกมาเล่าเป็นอุทาหรณ์ ดังต่อไปนี้

ครั้งนั้น ๔๐ ปีกว่าล่วงมาแล้ว เกิดมหันตภัยร้ายแรงที่สุดที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ คือเกิดเหตุการณ์อัคคีภัยครั้งใหญ่ในตลาดจังหวัดสุรินทร์ ชาวบ้านชาวเมืองเรียกไฟไหม้ครั้งนั้นว่า “ไฟบรรลัยกัลป์” เพราะเป็นการลุกไหม้เผาผลาญอย่างวินาศสันตะโรจริงๆ

ไฟเริ่มไหม้ที่ใจกลางเมืองพอดี แล้วลุกลามขยายออกไปเป็นวงกลมรอบทิศ หน่วยดับเพลิงต่างสิ้นหวัง และหมดปัญญาจะสกัดไฟได้ สามารถป้องกันได้เพียงบางจุดเท่านั้น ในส่วนอื่นๆ ต้องปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม เป็นที่แน่ชัดว่าแทบทั้งเมือง จะต้องราพณาสูญไปด้วยแรงฤทธิ์ของพระเพลิงอย่างไม่ต้องสงสัย

ทั้งในวัด และบริเวณใกล้เคียงนั้นเกิดความโกลาหลทั่วไปหมด ชาวบ้านวิ่งกันสับสนอลหม่าน คนจำนวนมากวิ่งหนีเข้ามาหวังจะพึ่งวัด หอบลูกจูงหลานแบกข้าวของกันอึงคะนึง

พระเณรชีต่างก็อกสั่นขวัญหนี เพราะทั้งกุฏิ และเสนาะสนะต่างๆ ในวัด และอาคารบ้านเรือนรอบๆ วัด ล้วนแต่เป็นไม้เก่าแก่นับว่าเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีต่างไม่รู้จะทำอย่างไรเพราะไฟแลบเลียลุกไหม้ใกล้เข้ามา และจะต้องเข้ามาถึงในวัดอย่างไม่ต้องสงสัย

ความสับสนอลหม่านในวัดเกิดขึ้น จนไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ทั้งชาวบ้านวิ่งชนพระเถรเณรชี และวิ่งขนข้าวของกันดูชุลมุนวุ่นวายไปหมด

พระเณรจำนวนหนึ่งกรูกันขึ้นไปบนกุฏิหลวงปู่ เห็นท่านนั่งจิบน้ำชาอยู่ด้วยสีหน้าปกติ ต่างก็ลนลานขอโอกาสท่านเพื่อขนของหนีไฟ หลวงปู่ห้ามว่า

“ไม่จำเป็น”

ไฟโหมลุกไหม้ใกล้วัดเข้ามาทุกที อีกไม่กี่คูหาก็จะถึงวัดแล้ว พระเณรกรูกันลงมาจากกุฏิหลวงปู่ วิ่งไปด้านหลังมณฑปหลวงพ่อพระชีว์ เห็นเปลวเพลิงแลบเลียใกล้เข้ามาจวนเจียนจะถึงวัดแล้ว จึงพากันวิ่งกรูขึ้นไปบนกุฏิหลวงปู่เพื่อช่วยกันขนย้ายอีก หลวงปู่ยังนั่งอยู่ที่เดิม แล้วห้ามไว้ด้วยอาการสงบเย็นว่า “ไม่จำเป็น”

ทันใดนั้น ขณะไฟลุกลามมาติดเขตวัด สุดยอดแห่งความบังเอิญที่เกิดขึ้น เกิดมีลมกรรโชกขึ้นมาอย่างแรงพัดกระพือจากทิศตะวันออกอันเป็นเขตวัดตลบกลับไปทางทิศตะวันตกอันเป็นเขตภายนอกวัด พัดเปลวไฟกลับไปสู่บริเวณที่ลุกไหม้อยู่ก่อน จนกระทั่งมอดไหม้สงบไปในที่สุด

มหันตภัยครั้งนั้นก็สิ้นสุดลง ด้วยความสูญเสียครั้งร้ายแรงของชาวบ้านร้านตลาดในจังหวัดสุรินทร์ ทุกคนภายในวัดต่างก็เหนื่อยอ่อนกันถ้วนทั่ว แต่ก็คลายใจขึ้นเมื่อไฟสงบลง เหล่าชาววัดค่อยหายใจทั่วท้องกันขึ้น

เหตุการณ์ครั้งนี้ ผู้เขียนไม่ได้มีเจตนาจะชี้ให้เห็นอิทธิฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ประการใด แต่มุ่งแสดงให้เห็นว่าแม้แต่เหตุการณ์คับขันหลวงปู่ของเราก็มิได้แสดงอาการสะทกสะท้านหวั่นไหวอย่างใด

แสดงถึงคุณลักษณะแห่งความ “ไม่หวั่นไหวในกาลทุกเมื่อ” ของท่าน

ไม่พยากรณ์อริยมรรคอริยผล

ปัญหาหนึ่งที่ผู้สนใจทางธรรมชอบสอบถามกันมากได้แก่ เรื่อง การพยากรณ์อริยมรรคอริยผล คือมักจะสอบถามกันว่าหลวงปู่ เคยพยากรณ์หรือรับรองว่า หลวงปู่ หลวงพ่อองค์นั้นองค์นี้ ครูบาอาจารย์องค์นั้นองค์นี้บรรลุธรรมในระดับใด หรือเป็นพระอริยเจ้าระดับใดแล้ว ผู้ใดเป็นพระโสดาบัน ผู้ใดเป็นพระอรหันต์แล้ว อะไรอย่างนี้เป็นต้น ผู้สอบถามจึงอยากรู้ข้อเท็จจริงว่าเป็นอย่างไรกันแน่

ครั้งหนึ่ง ท่านเจ้าคุณพระโพธินันทมุนี เคยถามหลวงปู่ถึงผลการปฏิบัติของหมู่คณะปฏิบัติ ซึ่งได้รับคำตอบจากหลวงปู่ว่า

“การที่จะพยากรณ์ผู้ใดว่าบรรลุอริยมรรคอริยผลนั้น ผู้ที่จะพยากรณ์ได้มีเพียงผู้เดียว คือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น แม้พระอริยสาวกจะไปพยากรณ์ หรือบอกว่าผู้นั้นเป็นโสดาบัน ผู้นี้เป็นอรหันต์ก็ไม่ได้ ไม่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ”

ได้กราบเรียนถามหลวงปู่ต่อไปอีกว่า “แล้วจะรู้ได้อย่างไร ว่าองค์ไหนปฏิบัติธรรมเป็นอย่างไรในหมู่พระสงฆ์สาวก”

หลวงปู่ตอบว่า “ที่ปฏิบัติปฏิปทาเดียวกันย่อมจะรู้กัน ย่อมจะเข้าใจกันได้เมื่อได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเมื่อได้อยู่ร่วมกัน หรือแม้ไม่ได้อยู่ร่วมแต่ได้ทราบข่าวถ้อยคำ หรือข้อความที่ผู้นั้นๆ แสดงออกมา เพราะข้อความที่ท่านผู้นั้นๆ แสดงออกมาจะชี้ชัดเจนถึงภูมิธรรมของท่านว่าอยู่ในระดับใด”

นี่เป็นถ้อยคำ ที่ออกจากปากหลวงปู่เอง ที่ท่านพูดกับท่านเจ้าคุณพระโพธินันทมุนีโดยตรง ส่วนที่เคยได้ยินเมื่อหลวงปู่กล่าวกับท่านผู้อื่นนั้น มีอยู่ว่าเมื่อได้ยินว่ามีใครประพฤติปฏิบัติธรรมได้ผลดี และมีผู้นำมาถามหลวงปู่ถึงผลการปฏิบัติของท่านผู้นั้นหลวงปู่ก็มักจะ

บอกว่า ถ้าเขามีศรัทธามั่นคงแล้วก็จะไม่ถอยหลัง ถ้าหากได้ดำเนินอย่างมั่นคงต่อไป ก็จะได้เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแน่นอน

หลวงปู่เคยพูดคุยกับพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง เมื่อพระราชาคณะรูปนั้นถามถึงผลการปฏิบัติ ของพระภิกษุรูปหนึ่งว่าเป็นอย่างไร หลวงปู่เพียงแต่ตอบว่า “เขาเข้าถึงทางตรงแล้วไม่มีการเสื่อมศรัทธาไปจากพระรัตนตรัยได้เลย”

เท่าที่สอบถามพระที่เป็นลูกศิษย์ลูกหาของหลวงปู่ ต่างก็ยืนยันว่าเคยได้ยินหลวงปู่กล่าวในลักษณะข้างต้นเท่านั้น ไม่เคยได้ยินท่านพยากรณ์อริยมรรคอริยผลของท่านผู้ใดเลย แม้แต่ครั้งเดียว

นอกจากนี้ ยังปรากฏว่า เมื่อหลวงปู่ได้ยินผู้ใดพยากรณ์ใครถึงอริยมรรคอริยผลต่างๆ แม้ผู้พยากรณ์เป็นฆราวาสก็ตาม หลวงปู่ก็ยังห้ามปรามว่าเป็นการทำที่ไม่ถูกต้อง

ดังนั้นก็เป็นอันสรุปได้ว่าที่หลายๆ ท่านได้ยินใครคนใดคนหนึ่งพูดว่า “หลวงปู่บอกว่าคนนั้นเป็นโสดาบัน คนนี้เป็นอริยบุคคลชั้นนั้นชั้นนี้” ดังนี้เป็นต้น ก็แสดงว่าใครคนหนึ่งนั้นพูดกันเอง ทึกทักเอาเอง ด้วยความสำคัญผิด หรือด้วยเจตนาอื่นใดก็ตาม จึงขอยืนยันว่าเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง

ที่ถูกคือ หลวงปู่ไม่เคยพยากรณ์อริยมรรคอริยผลของท่านผู้ใดเลย และท่านก็ห้ามไม่ให้พระหรือฆราวาสกระทำการอย่างนั้นด้วย เพราะไม่เหมาะไม่ควร

ถามปัญหาได้ทุกเมื่อ

หลวงปูปู่เคยเล่าให้ฟังว่า ความหนักอกหนักใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของนักปฏิบัติคือ การขาดกัลยาณมิตร ที่มีความสามารถแนะนำแนวทาง และวิธีแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติให้ได้ตลอดสาย

บางทีแม้มีกัลยาณมิตร คือ มีครูบาอาจารย์ที่สามารถ แต่ท่านก็บังเอิญอยู่ไกลบ้าง โอกาสไม่อำนวยบ้าง ทำให้ไม่อาจแก้ไข

แนวทางปฏิบัติได้ทันท่วงที ทำให้เกิดการเนิ่นช้าไปโดยใช่เหตุ

ที่ร้ายกว่านั้น ก็คือ บางครั้งท ให้หลงวกวนไปไกลจนกระทั่งหลงผิดไปก็มี บางกรณีถ้ามีผู้ชี้แนะให้ทันการ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงทั้งแก่เพื่อนนักปฏิบัติและทั้งแก่กิจการพระศาสนาเอง

ด้วยเหตุที่หลวงปู่เล็งเห็นอย่างนี้ ท่านจึงมักย้ำอยู่เสมอว่า ผู้ใดมีปัญหาหรือข้อสงสัยแม้เล็กน้อยในทางปฏิบัติ ขออย่าได้รีรอลังเลหรือว่าเกรงอกเกรงใจอะไร ขอให้ไปพบเพื่อไต่ถามท่านได้ตลอดเวลา

แม้ว่าเมื่อไปแล้วพบว่า หลวงปู่เข้าที่ไปเสียแล้ว ก็ขอให้เรียกได้ทันที อย่าได้ต้องพลาดโอกาสให้สูญเสียประโยชน์ใหญ่ เพราะเหตุความเกรงใจเพียงเล็กน้อยเลย

ตัวอย่างในเรื่องนี้เมื่อครั้งที่หลวงปู่นอนรับการรักษาพยาบาลอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ขณะที่กำลังนอนใส่ท่ออ็อกซิเจนช่วยหายใจอยู่ ได้มีผู้เข้ากราบเรียนถามธรรมมะท่านหลังเที่ยงคืนไปแล้ว หลวงปู่ไม่สามารถลุกนั่งได้ แต่ท่านก็เมตตาตอบให้จนผู้ถามพอใจ และเมื่อกราบลากลับไปแล้ว ท่านยังชมเขาว่า “รู้จักธรรมมะใช้ได้”

หลวงปู่ได้พูดถึงตัวท่านว่า ตัวท่านนั้นเป็นเพียงนักปฏิบัติเฒ่าชรา ที่ผ่านประสบการณ์มานานปี พอจะสามารถเป็นกัลยาณมิตรได้บ้าง อย่าได้ลำบากใจว่าต้องมามีท่านเป็นครูบาอาจารย์ และตนเองต้องมาเป็นศิษย์ ขอให้ถือท่านเป็นเพื่อนผู้ร่วมศึกษาหาแนวทางรอด หลวงปู่เองก็ไม่เคยถือใครว่าเป็นศิษย์ หรือถือตัวท่านเป็นอาจารย์ของผู้ใด นี่เป็นปฏิปทาของหลวงปู่ ที่มีต่อเพื่อนสหธรรมิกทุกหมู่เหล่า ปรากฏอยู่อย่างนี้เสมอมาจนตลอดชีวิตของท่าน ท่านก็ไม่เคยอ้าง หรือวางตนในฐานะครูบาอาจารย์เลย

ทั้งนี้ก็มียกเว้นบ้างสำหรับศิษย์ใกล้ชิดจริงๆ ซึ่งท่านถือเป็นเสมือนลูกหลานหรือผู้คุ้นเคยเวลาอธิบายชี้แจงปัญหาธรรม หลวงปู่มักจะพูดว่า “ผมเข้าใจว่าอย่างนี้นะ เท่าที่ผมเคยปฏิบัติมา ผมแก้ไขอย่างนี้ ผมทำอย่างนี้ คุณลองนำไปประกอบพิจารณาดู อาจจะได้ข้อคิดว่าควรปฏิบัติของตนอย่างไร”

หรือบางทีท่านก็ว่า “ท่านอาจารย์ใหญ่เคยบอกว่าอย่างนี้ ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ เคยประสบแล้วท่านแก้อย่างนี้”

หรือว่า “ท่านอาจารย์ใหญ่เคยแนะไว้อย่างนี้ ผมก็พบมาและแก้ไขตัวเองแต่ของคุณจะเป็นอย่างไร ลองเอาไปเทียบเคียงดู เพราะธรรมของใครก็ของมัน ธรรมของพระพุทธเจ้าก็ของพระพุทธเจ้า ของท่านอาจารย์ใหญ่ก็ของท่านอาจารย์ใหญ่ ของผมก็ของผม และธรรมของคุณก็ของคุณ แม้มีเป้าหมายเดียวกัน แต่ก็ไม่เหมือนกันทางใครทางมัน”

ลูกศิษย์ลูกหาเคยถามว่า “ได้ยินมาว่าท่านอาจารย์ใหญ่ (ท่านอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต) ท่านแนะแนวทางแก่ผู้สงสัยได้อย่างชัดเจนเหมือนประสบด้วยตนเอง ซึ่งบางครั้งผู้สงสัยไต่ถามเองยังบอกเล่าไม่ค่อยจะถูกด้วยซ้ำ เป็นความจริงไหม?”

พอได้ยินนาม “ท่านอาจารย์ใหญ่” เท่านั้น หลวงปู่ก็รวบเนื้อรวบตัวอย่างเรียบร้อย แล้วจึงตอบด้วยเสียงอันเปี่ยมไปด้วยคารวะนอบน้อมว่า

“ท่านอาจารย์ใหญ่ท่านมีญาณใหญ่หลวง หาผู้ใดเทียบมิได้ ท่านย่อมแนะนำบุคคลได้อย่างถูกต้อง ไม่มีผิดพลาดเลย”

ตามปกติ ในด้านการคณะสงฆ์ก็ดี ในด้านอื่นๆ ก็ดี หลวงปู่จะตอบสนองปฏิบัติตนไปตามสมควร อย่างธรรมดา แต่สำหรับวงการปฏิบัติ หรือยิ่งเมื่อมีผู้มาสนทนาไต่ถามปัญหาจะสังเกตเห็นว่าหลวงปู่ดูจะมีท่าทีคึกคักเข้มแข็งกว่าธรรมดา สามารถอยู่สนทนากับนักปฏิบัติได้ดึกๆ ดื่นๆ ถึงตีสองตีสามหรือบางคืนถึงสว่างคาตาก็มี

ที่น่าประหลาดก็คือ บางครั้งหลวงปู่ไม่ได้เป็นผู้พูด หรือผู้อธิบายอะไร แต่ผู้อื่นเป็นผู้คุยให้ท่านฟัง ท่านก็ฟังด้วยความเอาใจใส่สนใจอย่างจริงจัง และด้วยท่าทางที่มีความสุขอย่างยิ่ง เมื่อได้ฟังว่าผู้นั้นประสบปัญหาในทางปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านก็จะซักว่าแก้ไขอย่างไร เมื่อทราบว่าเขาแก้ไขได้แล้วเป็นอย่างนี้ แล้วต่อมาเป็นอย่างนี้ ท่านก็จะชื่นชมยินดี ชมเชยว่ามีปัญญาแยบคายจริงๆ แล้วเล่า

เทียบเคียงว่า เมื่อท่านเจอปัญหาแบบนี้ ท่านแก้อย่างนั้น และท่านพระอาจารย์ใหญ่เคยสอนไว้ว่าอย่างนั้นๆ ดูเป็นที่สนุกสนานบันเทิงในการสนทนาธรรมกันตลอดทั้งคืน ด้วยอาการอย่างนี้

การถามปัญหาที่น่าพิศวง

หลวงปู่เป็นผู้ที่มีความยินดีต่อการได้อธิบายปัญหาในแนวทางปฏิบัติธรรม รวมทั้งยอมรับ และชอบฟังแนวทางปฏิบัติของผู้อื่นเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร เด็กหรือผู้ใหญ่ ฆราวาสหรือบรรพชิต ท่านให้ความสนใจ และพอใจทั้งนั้น

ถ้ามีผู้สนใจ และตั้งใจปฏิบัติแล้วปรากฏผล เช่น มีนิมิตเกิดขึ้น หรือมีลักษณะอาการอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เกิดสงสัยว่าควรปฏิบัติต่อไปอย่างไร แล้วนำมาไต่ถาม เพื่อให้ท่านชี้แนะแนวทาง อย่างนี้หลวงปู่จะคึกคักเข้มแข็งเป็นพิเศษ และจะให้คำแนะนำได้ตลอดสาย โดยลักษณะการร่วมปรึกษาหารือ และศึกษาเทียบเคียงดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

หลวงปู่มีปฏิภาณไหวพริบที่เฉียบคม อธิบายได้รวบรัดจำกัดความ ทั้งแน่นอน และตรงจุด และก้าวหน้าไปตลอดเป็นลำดับไม่ขาดสาย ไม่ทำให้ผู้สนใจไต่ถามผิดหวังเลย ต่างก็ได้รับความพอใจและความอบอุ่นซึ้งใจโดยทั่วกัน

มีหลายท่านที่เคยศึกษา และปฏิบัติในสำนักต่างๆ มาก่อน บางท่านก็มีความภาคภูมิใจในวิหารธรรมของตน พอใจว่าตนถึงที่สุดแล้วก็มี เมื่อหลวงปู่ชี้แนะเพียงคำ สองคำ ท่านเหล่านั้นก็พอใจ เข้าใจ เกิดความปลอดโปร่งโล่งใจ และออกปากว่าเบาใจและหายข้อสงสัยแล้ว

บางท่านเข้าใจตนเองผิดก็มี เช่นตนเองติดอยู่ที่ “อสัญญีภพ” อันเป็นจุดบอดอยู่ที่ “โคตรภูญาณ” ซึ่งเป็นจุดรวมระหว่าง โลกียภูมิ และโลกุตรภูมิ ติดแนบแน่นอยู่ที่ตรงนั้นโดยไม่รู้ไม่เข้าใจอะไรเลย

กลับสำคัญว่าตนไม่ยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา เพราะจิตไม่เกาะเกี่ยวอะไร เกิดอวิชชาแห่งความไม่ยึดมั่นถือใน เมื่ออยู่ตามปกติก็หงอยเหงาเซาซึม เพราะจิตขาดความคล่องตัว ขาดปัญญา ยิ่งนานวันเข้าความงมโง่ก็ยิ่งเพิ่มพูน แต่ตนเองไม่รู้ตัวต้องมีคนช่วย

ครั้นหลวงปู่แนะนำ พอฟังได้ความเข้าใจก็สะดุ้งสะท้านขึ้น ค่อยรู้สึกตัว ในหลายกรณีหลวงปู่จะพูดจี้จุดแรงๆ หรือไม่ก็เป็นคำ ที่เข้าไปจี้ใจกระแทกจุดจนกระทั่งจิตเคลื่อนออกจากอสัญญีภพนั้นๆ ได้

หลวงปู่บอกว่า เขาปฏิบัติมาได้ถึงขั้นนี้ก็นับว่ามีความสามารถไม่น้อย เพียงแต่กำลังสติอ่อนไปหน่อย ไม่เหมาะสมกลมกลืนกัน ปัญญาแก้ไม่ทัน เลยตกอสัญญีภพไปอย่างน่าเวทนา พอชี้แนะคำสองคำ ให้เขารู้เรื่องเข้าใจต่อไปเขาก็แก้ไขได้เองเมื่อเขาปรับปรุงให้กำลังแก่ธรรมทั้งมวล ผสมผสานสอดคล้องกลมกลืนกันได้ อริยมรรคสมังคี ก็ย่อมเป็นไปเองตามกฎแห่งธรรมดา

บรรดาท่านทั้งหลายทั้งที่มีภูมิการปฏิบัติสูง ทั้งที่กำลังดำเนินไปอยู่ และที่เพิ่งเริ่มปฏิบัติ ที่มาสนทนาธรรมไต่ถามปัญหากับหลวงปู่นั้น ต่างก็มีหัวข้อธรรม และวิธีการไต่ถามแตกต่างกันไปโดยประการต่างๆ ซึ่งล้วนน่าสนใจทั้งสิ้น น่าเสียดายที่ผู้เขียน และผู้ใกล้ชิดอื่นๆ มิได้สำเหนียกถึงการจดบันทึกรายละเอียดไว้ ไม่เช่นนั้นจะได้ตัวอย่างที่เป็นประโยชน์ใหญ่หลวงแก่การศึกษา และปฏิบัติต่อไป

ในบรรดาการถามปัญหานั้น มีการถามแปลกๆ น่าพิศวงอยู่หลายท่าน ตัวอย่างเช่น ท่านพระอาจารย์เฉลียวถามหลวงปู่เพียงคำเดียวแล้วไม่ถามอะไรอีก ผู้เขียน (พระโพธินันทมุนี) ก็พาซื่อหวังให้ท่านได้ประโยชน์ที่อุตส่าห์แวะมา จึงกระตุ้นท่านว่า “ทำไมไม่ถามต่อ” ท่านตอบว่า “หมดคำถาม พอใจในคำตอบของหลวงปู่แล้ว”

ที่แปลกประหลาดที่สุดคือ ที่ผู้เขียนทราบแน่ชัด เพราะเกิดขึ้นที่วัดบูรพารามนี่เอง มีพระภิกษุผู้สนใจในการปฏิบัติ และได้ดำเนินตามแนวทางที่หลวงปู่สั่งสอนมาพอสมควรแล้ว วันหนึ่งขณะที่หลวงปู่นั่งพักผ่อนอยู่ใต้หอระฆัง ภิกษุผู้นั้นเดินผ่านมาทางผู้เขียน ผู้เขียน

ถามว่า “ท่านจะไปไหน” ภิกษุผู้นั้นตอบว่า “มีปัญหาบางอย่างจะเรียนถามหลวงปู่”

ผู้เขียนก็ชี้บอกว่า หลวงปู่อยู่ที่หอระฆัง ท่านก็เดินไปหาหลวงปู่ และเข้าไปนั่งใกล้ด้วยอาการนอบน้อมอย่างดี ทั้งท่านรูปนั้น ทั้งหลวงปู่ต่างองค์ต่างนิ่งเฉยเป็นเวลานานพอสมควร สังเกตว่าไม่ได้พูดอะไรเลย ได้แต่มองหน้ากันเงียบเฉยอยู่ ครั้นแล้วท่านรูปนั้นก็กราบลาหลวงปู่ ลุกขึ้นยอบตัวเดินมาจากหอระฆัง ด้วยสีหน้าอิ่มเอิบยินดี

ผู้เขียนอดรนทนไม่ได้ เมื่อท่านผู้นั้นผ่านมาจึงถามว่า “ไม่ได้ถามปัญหาหลวงปู่หรือ” ท่านตอบว่า “ถามเรียบร้อยแล้ว” อ้อ! แล้วหลวงปู่ไม่ตอบหรือ” “ตอบแล้ว” ท่านยิ้มอย่างยินดีตอบว่า “หลวงปู่ตอบอย่างกระจ่างแจ้งชัดเจน และไพเราะเพราะพริ้งที่สุด” ผู้เขียนอดกลั้นอยู่ไม่ไหว ยอมปล่อยโง่ออกไปว่า “เอ๊ะ! ก็ผมเห็นว่าท่านไม่ได้พูดอะไรนี่นา”

ท่านรูปนั้นหยุดยิ้ม มองผู้เขียนแล้วพูดว่า “การพูดไม่สามารถตอบปัญหาได้ทุกปัญหาหรอก” ว่าแล้วก็เดินจากไป คำพูดนี้ยังจับใจผู้เขียนอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้

ตอบคำถามเกี่ยวกับยักษ์

มีอยู่คราวหนึ่ง เรื่องที่เกิดขึ้นดูจะเกินภูมิธรรมความสามารถของผู้เขียน แต่เห็นว่าควรนำมากล่าวไว้ เพื่อเป็นข้อสังเกตสำหรับนักปฏิบัติทั้งหลาย จะได้นำไปเทียบเคียงศึกษาดู เพื่อประโยชน์แก่การกำหนดแนวทางปฏิบัติเฉพาะตนต่อๆ ไป หากขาดตกบกพร่องอย่างไรจะตำหนิกันก็ไม่ว่า เพราะยอมรับว่าโง่ไว้ล่วงหน้าอยู่แล้ว

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่เสร็จจากศาสนกิจในพระราชพิธีในพระบรมมหาราชวัง ก็กลับมาพำนักที่พระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศน์วิหาร ครั้นหลวงปู่สรงน้ำเสร็จก็เอนกายพักผ่อน ให้ภิกษุสามเณรบำเพ็ญอาจาริยวัตรด้วยการนวดเฟ้นพัดวีต่างๆ

ครั้งนั้น พระราชาคณะรูปหนึ่งก็แวะเข้ามาเยี่ยมขอโอกาสว่าให้หลวงปู่ผู้เฒ่าเอนกายพักผ่อนตามสบายเพราะประสงค์เพียงแวะมาคุยอย่างกันเองด้วยความคุ้นเคย

ในระหว่างการสนทนาด้วยเรื่องราวหลากหลายนั้น ท่านเจ้าคุณรูปนั้นเอ่ยขึ้นตอนหนึ่งว่า “เขาว่าคนที่สนใจเรียนคาถาอาคมอันศักดิ์สิทธิ์ สมัยก่อนเป็นยักษ์”

หลวงปู่ลุกขึ้นนั่งทันที แล้วกล่าวว่า “ผมไม่ได้สนใจในเรื่องเหล่านี้เลยท่านเจ้าคุณ ท่านเจ้าคุณเองเคยศึกษาถึง ปัญจทวาราวัชชนจิต ไหม”

ปัญจทวาราวัชชนจิตนี้ คือ กิริยาจิตที่แฝงอยู่กับทวารทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นกิริยาจิตที่ทำหน้าที่ประจำ รูปกายอาศัยอยู่ตามทวารทั้ง ๕ เป็นทางที่ติดต่อเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างจิตกับสิ่งภายนอก หรืออารมณ์ภายนอกเป็นกิริยาจิตอยู่อย่างนั้น

เป็นอยู่อย่างนั้น ห้ามไม่ได้ บังคับไม่ให้เป็นไปไม่ได้ แต่อาจเป็นพาหะให้เกิดทุกข์ได้ และที่น่าตื่นใจก็คือ ให้กิริยาจิตเหล่านี้เป็นไปได้ โดยประการที่ทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้ก็ได้

อันนี้แหละที่น่าสนใจ น่าสำเหนียกศึกษาที่สุด ว่าทำอย่างไรเมื่อตาเห็นรูปแล้วรู้ว่าสวยงาม หรือน่ารังเกียจอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อหูได้ยินเสียง รู้ว่าไพเราะ หรือน่ารำคาญอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อลิ้นได้ลิ้มรส รู้ว่าอร่อยหรือไม่อร่อย เปรี้ยวหวานมันเค็มอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อจมูกได้กลิ่นหอมหรือเหม็นอย่างไรแล้ว ก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อกายสัมผัสโผฏฐัพพะ รู้ว่าอ่อนแข็งเป็นอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

ครั้นเมื่อศึกษาถึงขั้นนี้แล้ว ก็จะปรากฏเหตุอันน่าอัศจรรย์ที่เรียกว่า “หัสสิตุปปาทะ” คือกิริยาที่จิตยิ้มขึ้นมาเองโดยไม่มีต้นสาย

ปลายเหตุ หาสาเหตุที่มาไม่ได้

อัน หัสสิตุปปาทะ หรือ กิริยาที่จิตยิ้มเองนี้ ย่อมไม่ปรากฏมีในสามัญชนโดยทั่วไป

ดังนั้น นักปฏิบัติธรรมทั้งหลายควรกระทำไว้ในใจ ในอันที่จะสำเหนียกศึกษา ทำความกระจ่างแจ้งใน “อเหตุกจิต” อันนี้เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติ

ต้องเข้าใจให้ถ่องแท้ว่า เมื่อปฏิบัติไปถึงลำดับนี้แล้ว จิตจะเกิดยิ้มขึ้นมาเองไม่มีการกระทำ ไม่มีการบังคับให้เกิดขึ้น ย่อมเป็นไปเองโดยไม่รู้ตัว

อนึ่ง เมื่อปฏิบัติตามหลัก “จิตเห็นจิต” อันมีการ “หยุดคิดหยุดนึก” เป็นลักษณะ ถ้าใช้ปัญญาอันยิ่งสอดส่องสำรวจตรวจตราดูตามทวารทั้ง ๕ เหล่านี้ เพื่อจะหาวิธีป้องกันที่จิตจะแล่นไปหาเรื่องใส่ตัวภายนอก ก็จะเห็น และเข้าใจได้ว่า เป็นธรรมดาอยู่เองที่คนเราใช้ทวารทั้ง ๕ เหล่านั้น กระทำการอันสัมพันธ์กับภายนอก

เมื่อพิจารณาให้ถ้วนถี่ยิ่งขึ้น ก็จะได้อุบายอันแยบคาย ว่าในขณะที่เกิดสัมพันธภาพกับภายนอก จิตก็ควรจะกำหนดให้อยู่ในจิต เมื่อเห็นก็กำหนดให้รู้เท่าทันการเห็น แต่ไม่ถึงกับต้องรำพึงรำพันออกมาว่าเห็นแล้วนะ เห็นแล้วหนอ อะไรหรอก เพราะขณะจิตหนึ่งๆ นั้น มันไม่กินเวลาอะไร เมื่อรู้เท่าทันแล้วก็ไม่ต้องไปรำพึง รำพัน เป็นการปรุงแต่งเพิ่มเติมอีก

ในการกำหนดให้รู้ให้เท่าทันนั้น อย่าได้ถูกลวงด้วยสัญญาแห่งภาษาคนภาษาโลก ดังเช่นการรู้เท่าทันคนที่จะมาหลอกลวงเรา เป็นต้น

การรู้เท่าทันอารมณ์ในภาษาธรรมนั้น หมายความว่า ความ “รู้” จะต้องทันกันกับการรับอารมณ์ของทวารทั้ง ๕ เช่น ในขณะที่ตาเห็นรูป จะต้องมีสติรู้อยู่อย่างเต็มที่สมบูรณ์ มีความรู้ตัวพร้อมอยู่ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นต้องรู้อะไรเมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกข์อันอาศัยปัจจัยคือ การเห็น เป็นต้นนั้น ย่อมไม่เกิด และเราก็สามารถมอง

อะไรได้อย่างอิสระเสรี โดยที่รูปหรือสิ่งที่เรามองเห็นไม่อาจมีอิทธิพลอันใดเหนือเราได้เลยแม้แต่น้อย

ปัญจทวารวัชชนจิต หรือกิริยาจิตที่แล่นอยู่ตามทวารทั้ง ๕ ย่อมสัมพันธ์กันกับมโนทวาร ในมโนทวารนั้นมีมโนทวาราวัชชนจิต อันเป็นกิริยาจิตแฝงอยู่ มีหน้าที่คิดนึกต่างๆ สนองตอบอารมณ์ที่มากระทบไปตามธรรมดา

ดังนั้น ในทางปฏิบัติ จะให้หยุดคิดหยุดนึกทุกกรณีย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่ก็ด้วยการอาศัยอุบายวิธีดังกล่าวนี้แหละ เมื่อจิตตรึกความนึกคิดอันใดออกมาทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ก็ทำความกำหนดรู้พร้อมให้เท่าทันกัน

เช่นเดียวกัน เมื่อมีความรู้พร้อมทันๆ กันกับการรับอารมณ์ดังนี้แล้ว ปัญญาที่รู้เท่าเอาทันย่อมตัดวัฏจักรให้กล่าวคือ การก่อรูปก่อร่างต่อไปของจิตย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ และความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็มีอยู่เองโดยไม่ต้องมีการลวงๆ ว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรเลย ความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็เป็นแต่เพียงชื่อที่เรานำ มาใช้เรียกขานกันให้รู้เรื่อง เมื่อวัฏฏะมันขาดไปเท่านั้น

โดยนัยอย่างนี้ จึงน่าจะศึกษาให้เข้าใจในอันที่จะกำหนดรู้อย่างไรจึงจะถูกต้อง เมื่อจิตกระทบเข้ากับอารมณ์ภายนอกอย่างไรก็ให้หยุดอยู่แค่นั้น อย่าไปทะเลาะวิวาทโต้แย้ง อย่าไปเอออวยเห็นดีเห็นงาม ให้จิตได้โอกาสก่อรูปก่อร่างเป็นตุเป็นตะเป็นเรื่องเป็นราวยืดยาวออกไป อย่าไปวิพากษ์วิจารณ์ต่อไป อย่าไปใส่ใจอีกต่อไป พอกันเพียงรู้อารมณ์เท่านี้ หยุดกันเพียงเท่านี้

เรื่องจิตเรื่องอิทธิฤทธิ์

เรื่องต่อไปนี้ท่านเจ้าคุณ พระโพธินันทมุนี ได้เล่าให้ฟังเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๓๘ เป็นการถอดคำพูดจากการบันทึกเทป ดังนี้

ถ้าจะพูดไปแล้วนะอาจารย์ (หมายถึง อ.ปฐม-อ.ภัทรา นิคมานนท์) เรื่องของจิต หรือ อิทธิฤทธิ์นี้ อาตมาก็ไม่อยากจะใช้คำว่า อิทธิฤทธิ์ เพราะหลวงปู่ท่านไม่นิยม และก็ไม่ทำ ไม่แสร้งทำ ไม่อะไรด้วยทั้งนั้น ก็เลยไม่อยากใช้คำว่า เรื่องจิตเรื่องอิทธิฤทธิ์ แต่ จิต นี้ หลวงปู่ท่านก็พูดว่า “จิต”

แต่ถ้าพูดเกี่ยวกับหลวงปู่ ก็มีเรื่องแปลกๆ หรือเรื่องที่น่าอัศจรรย์เหมือนกันในขณะที่เราอยู่กับท่าน ท่านก็ไม่ได้ปฏิเสธ ท่านก็ไม่ได้ยกย่อง ท่านก็ไม่ได้พูดเพื่ออะไรมากมายในเรื่องเหล่านี้ แม้แต่เรื่องไสยศาสตร์ ก็พูดกันว่าชาวสุรินทร์เห็นมีไสยศาสตร์กันมาก สามารถใช้คาถาอาคมอะไรต่างๆ เหล่านี้ แม้มีคนถามท่าน ท่านก็ไม่ค่อยอธิบาย ท่านก็บอกเพียงว่า ท่านเองก็ไม่เคยเห็นเหมือนกันอะไรทำนองนั้น

สำหรับเรื่อง “จิต” นั้นท่านพูด คือท่านพูดเรื่อง จิต ท่านไม่ค่อยใช้คำ ว่าอิทธิฤทธิ์ อะไรหรอก จะใช้ว่า “พลัง” โดยมากท่านจะพูดว่า “พลังจิต” นั้นมีอยู่พลังจิตจะมีได้ก็เกิดจากข้อเดียว คือ “พลังสมาธิ”

ถ้าผู้ใดสร้างสมาธิจิตไม่ได้ ท่านว่าพลังจิตนั้นเกิดขึ้นไม่ได้ ถึงเกิดขึ้นก็เป็นพลังจิตที่เป็น มิจฉา หรือไม่มั่นคง เช่นว่าคนบางคนเขาใช้พลังจิตในทางที่ผิด หรือนำไปใช้ในทางรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วย ก็อาจจะมีส่วนของพลังจิตเหมือนกัน

พลังจิตที่เกิดจากสมาธิถูกต้องนั้น คือเมื่อมีสมาธิเกิดขึ้นแล้วก็อาศัยพลังแห่งจิต เพราะสมาธินั้นเกิดจาก จิตรวม คือมันละอารมณ์ต่างๆ เมื่อมันไปแบกเอาอารมณ์ต่างๆ ไว้มากจิตมันก็ไม่มีกำลัง ไม่มีพลังอะไร ต่อเมื่อจิตสามารถตัดอารมณ์ต่างๆ ได้ก็เกิดสมาธิก็ใช้คำ ว่า “จิตเดียว” ที่ปราศจากอารมณ์มากเกินไป” จิตก็จะเกิดมีพลังขึ้นมา

ถ้ามีพลังแล้ว ตามที่หลวงปู่เคยอธิบายระหว่างที่จิตเราเกิดมีพลังสมาธินี่แหละ บุคคลจะเอาไปใช้ทางไหนก็ได้ผลในทางนั้น แต่เมื่อใช้ในทางที่เสียหาย มันก็ท ให้เสียหายได้ หรือใช้ไปในทางที่ให้

ประโยชน์ให้เกิดพลังปัญญาก็ได้

หมายความว่า อย่างที่พูดในหลักวิชาการเรียนทางศาสนาว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ว่าศีลทำ ให้เกิดการอบรมสมาธิ สมาธิอบรมปัญญา ฉะนั้น พลังจิตที่เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงหลังจากเกิดสมาธินั้น หมายถึงว่า จิตนั้นยกสภาวธรรมขึ้นมาไตร่ตรองให้เกิดวิปัสสนาญาณ เกิดปัญญาแล้วปัญญานั้นก็จะแจ่มแจ้ง ดีกว่าจิตที่ไม่เกิดสมาธิหรือจิตที่ไม่มีสมาธิ

ฉะนั้น หลวงปู่จะใช้ว่าพลังจิตนั้นสามารถยกระดับภาวะ หรือป้องกันความทุกข์ยากอันเนื่องจากการที่จิตส่งออกไปเพื่อรับอารมณ์ต่างๆ ได้

มีคนชอบถามหลวงปู่เกี่ยวกับเรื่องอิทธิฤทธิ์บ้าง หรือจิตที่มีฤทธิ์ มีพลังอย่างหนึ่งอย่างใดบ้างนั้นก็เคยมี แต่เนื่องจากว่า หลวงปู่ท่านไม่สนใจในเรื่องสิ่งมหัศจรรย์ หรือสิ่งอัศจรรย์ในอิทธิฤทธิ์ต่างๆ เหล่านี้ ท่านจึงไม่นิยมพูดให้ใครฟัง

แต่หลวงปู่ก็ยอมรับว่าจิตนั้นย่อมเป็นจิตที่มีพลัง เมื่อจิตมีพลังแล้วมันก็จะเป็นคุณประโยชน์ได้หลายอย่าง แต่ท่านก็จะขึ้นต้นว่า จิตจะมีพลังได้นั้นก็ต่อเมื่อได้สมาธิ หรือเกิดสมาธิ จิตมีอารมณ์เดียว จิตจึงจะมีพลัง เมื่อจิตมีพลังแล้วจะหันไปใช้ทางไหนก็ย่อมได้ แม้หันไปทางที่ผิดทางพระพุทธศาสนาก็ย่อมจะได้ อย่างเช่นฤาษีชีไพร หรืออะไรๆ นั้น ล้วนแต่เป็นสมาธิซึ่งนับว่าเป็นมิจฉาสมาธิได้

ส่วนสัมมาสมาธินั้น หมายถึงจิตที่เป็นสมาธิตามลำดับ ตั้งแต่ขั้นต้น คือ ขณิกะสมาธิ จนกระทั่งเข้าสู่ อัปปนาสมาธิ อะไรในกระแสนี้ แล้วจิตนั้นก็จะเป็นพลังส่องทางไปให้เกิดปัญญา

ในทางตรงข้าม ถ้าอาศัยพลังจิตไปในเรื่องอื่น เรื่องอิทธิฤทธิ์อะไรนั้นไม่ถูกต้อง หรือไม่ถูกพุทธประสงค์ทั้งหมด

แต่ถ้าใช้พลังจิตนั้นเพื่อเป็นเหตุให้ปัญญาผุดผ่องขึ้น เพื่อจะตัดกิเลสปัญหา และความชั่วร้ายต่างๆ เพื่อยกระดับจิตของเราให้พ้นจากทุกข์ จึงจะเป็นพลังจิตที่เป็นสัมมาทิฏฐิ และเป็นทางที่ถูกต้อง

หลวงปู่มักจะอธิบายในแนวทางนี้

ส่วนในทางที่ว่าเอาพลังจิตไปแสดงอิทธิฤทธิ์อย่างนั้นอย่างนี้แล้ว รู้สึกว่าหลวงปู่จะไม่ค่อยกล่าวถึง หลวงปู่จะระมัดระวังที่สุดในเรื่องการปฏิบัติให้เป็นไปในทางที่ดีที่ถูกต้อง

หลวงปู่แสดงอิทธิฤทธิ์บ้างไหม ?

จากคำถามที่ว่า “หลวงปู่เคยแสดงอิทธิฤทธิ์อะไรบ้างไหม?” ท่านเจ้าคุณ พระโพธินันทมุนี อธิบายดังต่อไปนี้

คือ แม้แต่ความสนใจ ความใส่ใจของท่านในเรื่องเหล่านี้ท่านก็ไม่มีอยู่แล้ว ถามว่าท่านเคยแสดงฤทธิ์ให้ปรากฏนั้น ท่านจะแสดงได้อย่างไร ท่านไม่แสดง ไม่ทำอย่างแน่นอน

แต่ว่าพูดก็พูดเถอะ เมื่อหลวงปู่มีอะไรๆ ที่เป็นความมหัศจรรย์อยู่ในตัวท่าน ก็มีสิ่งแปลกประหลาดมหัศจรรย์ออกมาให้เห็นบ้าง อาตมาไม่ถือว่าท่านแสดง แต่ในฐานะที่อยู่กับท่านมานาน อาตมาเห็นว่ามีสิ่งมหัศจรรย์เกี่ยวกับหลวงปู่หลายอย่าง ขอย้ำว่า “ไม่ใช่ฤทธิ์นะ แต่ว่ามันอัศจรรย์”

เท่าที่นึกทบทวนดู ก็เห็นว่ามีอยู่หลายครั้ง อาตมาเคยนึกทบทวนอยู่ในใจ เท่าที่อาตมาเคยเห็นปรากฏ รู้สึกจะมี ๗ ครั้งด้วยกัน เราจะเรียกว่าฤทธิ์หรืออะไรก็ไม่ทราบ?”

เรื่องแรก เกี่ยวกับเรื่อง ความปลอดภัยของหลวงปู่

หลวงปู่นั้นคงมีภาวะอะไรที่ไม่ทำให้บาดเจ็บ ไม่ทำให้แขนขาหัก หรือไม่ทำให้ตายโดยอุบัติภัย อุบัติเหตุ อันนี้จะเป็นบุญหรือเป็นฤทธิ์อะไรก็สุดแท้แต่จะเรียก เคยเห็นความคับขันในชีวิตของท่าน ไม่ว่าเกี่ยวกับเรื่องรถ ไม่ว่าในเรื่องเขาลอบปองร้าย ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่ก้อนหินกลิ้งมาจากบนภูเขาจะทับท่าน ในระหว่างที่หลวงปู่พาพระเณรไปพำนักทำงานพัฒนาเขาสวาย และฝึกอบรมกัมมัฏฐานให้แก่พระเณร มีก้อนหินใหญ่กลิ้งลงมายังท่านพอดี แต่มันก็เบี่ยง

หลบไปเมื่อมาใกล้ท่าน เหมือนจะมีอะไรผลักให้หลีกไปนิดหน่อย ให้ท่านพ้นภัยไป นี่เรื่องหนึ่งเท่าที่ปรากฏ

(โปรดดูในตอนที่ ๖๖ อุบัติเหตุที่เขาพนมสวาย)

เรื่องที่สอง เป็นเรื่องแปลกคือ เรื่องเกี่ยวกับน้ำฝน จะว่าฤทธิ์หรือเปล่าก็ไม่ทราบ (โปรดดูรายละเอียดในตอนที่ ๓๔ เรื่องหลวงพ่อพระประธาน เมื่อคราวหล่อพระพุทธรูปพระประธานในโบสถ์เสร็จแล้ว คณะกรรมการต้องการให้อัญเชิญท่านแห่รอบเมือง แต่หลวงปู่เห็นว่าไม่จำเป็น ปรากฏว่าเกิดฝน และลมพายุใหญ่จนไม่สามารถเคลื่อนขบวนแห่ได้สำเร็จ)

(เรื่องที่สาม และเรื่องอื่นๆ ได้นำเสนอในตอนต่อๆ ไป)

หลวงปู่สามถูกทำร้าย

เรื่องที่สาม เป็นเหตุการณ์ที่เกิดกับหลวงปู่สาม อกิญฺจโน วัดป่าไตรวิเวก ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ ๑๓ กิโลเมตร

เรื่องนี้มีอยู่ว่า มีพระจากจังหวัดร้อยเอ็ดมาบวช และพำนักอยู่ที่วัดหลวงปู่สาม พระองค์นี้เป็นลูกคนที่มีฐานะดี เลื่อมใสในพระศาสนา จึงมาบวชในระหว่างเข้าพรรษา

พอมาถึงช่วงกลางพรรษา โรคเก่าก็กำเริบ คือพระองค์นี้เคยเป็นบ้า หรือโรคประสาทมาก่อนที่จะบวชเป็นพระ พระองค์นั้นมีการกระทำคล้ายคนบ้าอาละวาด กระโดดเข้าไปกอดปล้ำหลวงปู่สามอย่างแน่นเหนียว ปล้ำ กอดหลวงปู่อยู่เป็นเวลานานร่วม ๑ ชั่วโมง ไม่มีใครสามารถแกะออกได้ หลวงปู่สามอยู่ในสถานการณ์ลำบาก ตื่นตระหนกตกใจกันไปทั้งวัด

โดยปกติ ในตอนเช้ามืด หลวงปู่ท่านจะอยู่แต่ภายในกุฏิ ไม่เคยคิดที่จะออกไปเยี่ยมคนนั้นคนนี้ หรือเดินไปดูอะไรนอกกุฏิ เป็นปฏิปทาอย่างหนึ่งที่ท่านไม่เคยคิดออกนอกเท่าไร ก็ไม่เคยคิดว่าจะไปเยี่ยมใคร

เช้าวันนั้น ไม่รู้เป็นอย่างไร ท่านให้เด็กไปเรียก ผู้ใหญ่สรศักดิ์ กองสุข ซึ่งบ้านอยู่ใกล้ๆ วัด ให้เอารถไปส่งหลวงปู่ที่วัดของหลวงปู่สาม พอท่านไปถึงเห็นพระองค์นั้นกำลังกอดปล้ำ หลวงปู่สามอยู่ ใครไปช่วยก็ไม่ยอมปล่อย หลวงปู่เข้าไปถึงวัดพอดี มีคนร้องว่าหลวงปู่ดุลย์มาแล้ว ! หลวงปู่ดุลย์มาแล้ว !

พระองค์นั้นตกใจปล่อยหลวงปู่สาม แล้ววิ่งไปหลบซ่อนตัวสั่นอยู่ข้างๆ กุฏิ หลวงปู่สามก็สะบักสะบอมพอสมควร แต่ไม่ถึงกับอาพาธ ลูกศิษย์ลูกหาทุกคนอยู่ในอาการตกใจ

หลวงปู่เรียกพระองค์นั้นมาถามว่า ทำไม? เป็นอย่างไร? ท่านไม่ได้ดุด่าว่า ทำไมจึงต้องไปทำ อย่างนั้น ถามเพียงว่า ทำไมและเป็นอย่างไร?

พระองค์นั้นก็กราบเรียนหลวงปู่ว่า ขณะที่กำลังปฏิบัติสมาธิภาวนาอยู่นั้น ก็เกิดนิมิตเห็นเป็นสวรรค์วิมานต่างๆ จึงตั้งใจจะพาหลวงปู่สามเหาะขึ้นไปดูของสวยงามเหล่านั้น ไม่ได้มีความประสงค์จะทำร้ายท่านแต่ประการใด ทุกคนก็เข้าใจ และหลวงปู่ก็ช่วยแก้ไขเหตุการณ์นั้น โดยไม่ได้ตำหนิพระองค์นั้นแต่อย่างใด

ที่อาตมาเห็นว่าอัศจรรย์ ก็เหตุว่าหลวงปู่ไม่เคยไปไหนในตอนเช้ามืด ทำไมท่านจึงรู้ว่ามีภัยพิบัติเกิดขึ้นกับหลวงปู่สาม ได้ถามหลวงปู่ว่า หลวงปู่รู้หรือว่าหลวงปู่สามจะเป็นอะไร จึงได้เดินทางไป หลวงปู่ก็ไม่ได้ตอบรับ ท่านบอกเพียงว่า “คิดๆ ไปก็อยากไปเยี่ยมเยียนดูบ้าง” ท่านก็พูดแค่นี้ พวกเราก็ไม่กล้าซักถามอะไรท่านมากนัก

หลวงตาแปะมรณภาพ

ที่เล่ามาคือลักษณะที่ว่าอัศจรรย์ในแต่ละครั้งเท่าที่สังเกตเห็นมีอยู่ครั้งหนึ่ง มีพระรุ่นราวคราวเดียวกันกับหลวงปู่ แต่บวชคนละนิกาย ท่านอยู่ที่อำเภอปราสาท แต่อยู่บ้านนอกเข้าไปอีก (อยู่ห่าง

จากตัวเมืองสุรินทร์ไปทางใต้ประมาณ ๓๐ กิโลเมตร) ท่านเป็นพระรุ่นเก่าแก่ด้วยกัน

พระองค์นั้นท่านไม่ได้สนใจเรื่องการปฏิบัติ ท่านถือแบบโบราณๆ เคยอยู่อย่างไร ทำอย่างไร เคยมีพิธีกรรมอย่างไร ก็อยู่ก็ทำอย่างนั้น แต่คนนับถือท่านมาก

ท่านชื่อ หลวงพ่อแปะ อยู่วัดบ้านตาเมาะ ตำบลไพล อำเภอปราสาท

วันนั้นหลวงปู่ออกมานั่งในกุฏิแต่เช้ามืด มีลูกศิษย์คนหนึ่งชื่อนายจันครบ บุญประสิทธิ์ ก็เข้าไปรับใช้หลวงปู่ท่านก็พูดขึ้นว่า “ครบเอ็งไม่ได้ไปบ้านหรือ? หลวงตาแปะตายแล้ว”

นายครบก็ว่า “ยังไม่ทราบครับ”

นายครบคนนี้ เป็นคนที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน และเป็นลูกหลานของหลวงตาแปะ

หลังจากนั้นอีก ๒-๓ ชั่วโมง ก็มีคนมากราบเรียนให้หลวงปู่ทราบว่า หลวงตาแปะท่านถึงแก่มรณภาพแล้ว เมื่อตอนตี ๔ ของวันนั้นเอง

เรื่องนี้ก็นับว่าแปลก ได้เรียนถามหลวงปู่ว่า หลวงปู่ทราบได้อย่างไรว่าหลวงตาแปะตาย มีคนมาบอกก่อนหน้านี้หรือ ใครมาบอกหลวงปู่หรือ

หลวงปู่ตอบว่า “รู้ไม่รู้ก็ว่าไปยังงั้นๆ แหละ”

คือหลวงปู่ท่านไม่ค่อยต่อความยาวสาวความยืด ท่านจะรีบตัดบทไปเสีย เรื่องในลักษณะคล้ายๆ กันนี้มีอยู่เสมอๆ

เรื่องเกียวกับฝนตก

ทีนี้ในเรื่องของฝนตกนี้ก็เหมือนกัน

ครั้งหนึ่ง เมื่อไม่นานมานี้ คือระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ หลวงปู่คิดอย่างไรก็ไม่ทราบ ท่านประสงค์จะไปพักผ่อนที่ป่า

ก็เลยแนะนำชักชวนท่านว่าให้ไปพักผ่อนที่วัดของพระอาจารย์สุวัจสุวโจ คือวัดถ้ำศรีแก้ว อำ เภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ซึ่งอยู่บนเทือกเขาภูพาน

ก่อนหลวงปู่เดินทางไปประมาณ ๑๐ วัน ได้ให้พระไปส่งข่าวให้พระอาจารย์สุวัจทราบล่วงหน้า บอกว่า “หลวงปู่จะมาพักผ่อนที่นี่ด้วยสัก ๑๐ วัน ท่านเห็นว่าอย่างไร”

ท่านพระอาจารย์สุวัจก็มีความยินดี ได้จัดแจงสถานที่ไว้รอต้อนรับหลวงปู่ พระที่ส่งไปแจ้งข่าวก็กลับมากราบเรียนให้หลวงปู่ทราบ

ก่อนหลวงปู่เดินทางไมกี่วัน พระอาจารย์สุวัจไม่ค่อยสบายใจเห็นว่าหลวงปู่ยังไม่น่าจะเดินทางในช่วงนี้ เพราะเกิดไฟไหม้ป่าครั้งใหญ่ในแถบนั้น ทั้งต้นไม้ใบหญ้าโดนเผาผลาญไปในวงกว้าง บริเวณนั้นเต็มไปด้วยควัน ร้อนก็ร้อนอบอ้าว ต้นไม้สูงๆ ก็ถูกไฟไหม้ขึ้นไปจนใบไม้ถูกไหม้หมด บรรยากาศไม่เป็นที่สบายเลย

พระอาจารย์สุวัจ เห็นว่าหลวงปู่ไม่น่าจะมาในช่วงนี้ น่าจะเลื่อนออกไปก่อน ท่านรู้สึกปริวิตกในเรื่องนี้ แต่ในช่วงนั้น ไม่มีใครจะเดินทางจากสกลนครมาสุรินทร์เพื่อส่งข่าวหลวงปู่ จึงปล่อยเหตุการณ์ให้เลยตามเลย

ปรากฏว่า ก่อนหลวงปู่เดินทาง ๒-๓ วัน เกิดฝนตกในบริเวณนั้น ไฟป่าทั้งตามที่สูง และที่ต่ำก็ดับมอดหมด

หลังจากฝนตกใหญ่แล้วบรรยากาศแถวนั้นก็ดีขึ้น อากาศเย็นขึ้น กลิ่นเถ้าถ่าน และกลิ่นดินที่เผาสุกก็หอมกรุ่น เสียงจักจั่นเรไรก็เริ่มร้องระงม ช่วงที่หลวงปู่เดินทางไปถึงจึงเป็นช่วงที่บรรยากาศกำลังดี

พระอาจารย์สุวัจ จึงได้ปรารภอัศจรรย์กับเหตุการณ์ในครั้งนี้ “แต่เดิมนึกว่าเมื่อหลวงปู่มาแล้วจะไม่สบาย ก่อนหลวงปู่มาถึงแค่ ๒ วันเกิดฝนตกอย่างหนักก็เลยทำ ให้หลวงปู่พักผ่อนสบาย ไม่ลำบาก”

หลวงปู่บอกว่า “เออ! มาอยู่นี่ภาวนาดี บรรยากาศดี”

พระอาจารย์สุวัจอยากนิมนต์ให้หลวงปู่อยู่ต่อ แต่ท่านพักเพียง ๑๐ วันก็เดินทางกลับ

ในขณะนั้นหลวงปู่อยู่ในวัยชราที่สุดแล้ว (ท่านมีอายุ ๙๐ ปี) ที่พวกอาตมาแปลกใจ และดีใจที่ว่าท่านชราภาพแล้ว ก็ได้มีโอกาสไปพักผ่อนเปลี่ยนบรรยากาศตามอัธยาศัยครั้งหนึ่ง

เหตุการณ์ครั้งนี้ ไม่ใช่หลวงปู่แสดงฤทธิ์เดช แต่อาตมาพูดในฐานะที่อยู่ใกล้ชิดท่าน ก็เห็นว่าเป็นเรื่องแปลก

แขกยามวิกาล

เรื่องนี้ไม่อยากจะพูด และไม่เคยพูดเลย แต่เหตุการณ์ก็ผ่านมานานแล้ว ท่านเหล่านั้นก็ล่วงลับไปหมดแล้ว

ตอนนั้น อาตมาเพิ่งมาบวชเณร มาพำนักอยู่กับหลวงปู่ เรื่องเช่นนี้ ไม่ว่าคนเรา แม้แต่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังต้องมีสิ่งที่เป็นอันตราย หรือว่ามีศัตรูปัจจามิตรปองร้ายพระองค์ท่านไม่รู้เท่าไร เมื่อนึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เห็นว่าเป็นเหตุการณ์ปกติธรรมดา

อาตมาจึงกล้าพูดเรื่องนี้ให้อาจารย์ฟัง (หมายถึง อ.ปฐม และ อ.ภัทรา นิคมานนท์)

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตอนนั้นหลวงปู่กำลังดัง กำลังเด่น ทั้งการก่อสร้างทั้งการที่มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส คือช่วงที่หลวงปู่อยู่ในวัยกลางๆ โบสถ์อัศจรรย์ก็กำลังจะเสร็จ

ช่วงนั้นก็คงจะมีศัตรูหมู่ปัจจามิตรเช่นกัน คืนหนึ่งหลวงปู่นอนอยู่บนกุฏิ ซึ่งความจริงแล้วท่านไม่ค่อยจะนอน เพราะกลางคืนมักได้ยินเสียงกระแอมเสียงสดใสอยู่เรื่อยๆ ตามที่อาตมาเฝ้าสังเกตมา

คืนนั้น มีคนแอบไปทำร้ายหลวงปู่ พระที่นอนในห้องใกล้ๆ หลวงปู่ชื่อพระหมื่น กับพระสำลี พักอยู่ด้วยกัน

สมัยนั้นมืดมาก ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ได้ยินเสียงคนพูดซุบซิบกัน

ใต้ถุนกุฏิปรึกษากันว่า “เอ! พวกเราได้ค่าจ้างเขามาสี่พันบาทเท่านั้น ให้เรามาฆ่าพระผู้เป็นครูบาอาจารย์ถึงขนาดนี้ เป็นบาปหนัก แล้วเราจะเลี้ยงชีวิตปลอดภัยหรือ”

พระทั้ง ๒ องค์ ได้ยินคำพูดนั้นอย่างชัดเจน ตกอกตกใจมาก จนตัวสั่น แล้วได้ยินเสียงหลวงปู่กระแอมขึ้น ทำให้คนที่ลอบอยู่ทางใต้กุฏิเดินไปด้านหน้าต่างห้องหลวงปู่ หลวงปู่กระแอมอีกครั้ง แล้วเปิดประตูห้องออกมาเรียกให้พระทั้ง ๒ องค์ออกไปคุยด้วย

พระทั้ง ๒ องค์ตัวสั่น เล่าบอกเหตุการณ์ด้วยเสียงสั่นเครือว่าได้ยินใครมาปรึกษากันว่าจะมาลอบฆ่าหลวงปู่

หลวงปู่ตอบว่า “เฮ้ย! จะไปเชื่ออะไร เขาอาจจะมีธุระอะไรก็ได้ อาจมีความจำเป็นมาหาใครก็ได้”

ตอนนั้นเป็นเวลาประมาณตี ๒ นี้แหละ เป็นจังหวะนั้นพอดี ไม่ทราบว่าทำไมท่านต้องลุกขึ้นมาแล้วเรียกพระทั้ง ๒ ไปถามอะไรบางอย่าง พระก็เล่าบอกเรื่องราวต่างๆ ท่านก็ว่า “พูดอะไรเรื่อยเปื่อย”

ในที่สุดพระเณรก็พากันไปดูใต้ถุนกุฏิ ก็มีรอยเท้าคนเดินไปมาตามทิศทางที่ได้ยินเสียง พวกอาตมากับเณรชื่อแก่น กลัวเขาจะแอบยิงทะลุจากใต้ถุนกุฏิหลวงปู่ขึ้นมา เลยพากันเอาก้อนอิฐไปเรียงไว้ใต้เตียงหลวงปู่ ท่านก็ไม่ว่าอะไร

หลังจากนั้นมาประมาณหนึ่งปี คนนั้นก็มาสารภาพกับท่าน เล่าเรื่องราวให้ฟังจนหมดสิ้น หลวงปู่ก็ไม่ได้ว่าอะไร

ถ้าจะบอกชื่อก็ได้ เขาชื่อนาย...(ท่านเรียกชื่อเป็นภาษาเขมร แต่ขอปิดไว้ เพราะอาจไปเกี่ยวข้องเป็นญาติมิตรของคนรุ่นหลัง ทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีได้)

เรื่องของหลวงตายุทธ

เรื่องนี้ เป็นเรื่องของหลวงตายุทธ ท่านอยู่ที่ วัดจอมสุรินทร์ ห่างจากตัวเมืองออกไปทางเหนือประมาณ ๕-๖ กิโลเมตร เป็นวัดสาขาของวัดบูรพาราม

หลวงตายุทธท่านเป็นพระนักพัฒนา ได้ส่งพระเณรมาเรียนที่วิทยาลัยสงฆ์วังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสำนักเรียนที่อื่นอีกหลายแห่ง ตอนนี้ท่านมรณภาพไปแล้วในช่วงใกล้ๆ กับหลวงปู่ เพราะท่านเป็นพระสูงอายุแล้ว

หลวงตายุทธมีกิจต้องเดินทางเข้ากรุงเทพฯ บ่อย ในสมัยนั้นการเดินทางก็ยากลำบากพอสมควร

มีอยู่ครั้งหนึ่ง มีเถ้าแก่นักธุรกิจขับรถกระบะจะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ หลวงตาจะพาสามเณร ๔ องค์ไปฝากเรียนที่กรุงเทพฯ จึงได้อาศัยนั่งรถไปด้วย เพราะช่วยให้ทุ่นรายจ่ายได้ และสะดวกมาก เจ้าของรถไม่ค่อยเต็มใจนัก เพราะเขาไม่ค่อยศรัทธาพระเท่าไรหรอก แต่เมื่อได้รับการขอร้องจากพระ เขาก็รับไปด้วยอย่างเสียไม่ได้

ตอนนั้นมีเณร ๒ องค์ ยังไม่มีหนังสือสุทธิ จึงต้องแวะไปให้หลวงปู่เซ็นหนังสือเสียก่อน ให้เจ้าของรถรอใกล้กุฏิ สามเณรก็นั่งรออยู่ในรถด้วย

หลวงตายุทธขึ้นไปกราบหลวงปู่บนกุฏิองค์เดียว ขึ้นไปถึงก็ไม่เห็นหลวงปู่ ออกมาดูนอกห้องก็ไม่เห็น กลับเข้าไปดูข้างในใหม่ก็ไม่เห็น เถ้าแก่เจ้าของรถก็เร่งเพราะกลัวถึงกรุงเทพฯ ตอนมืดค่ำ จะไม่สะดวก

หลวงตายุทธรู้สึกหัวเสีย พรวดพราดลงมาถามพระเณรแถวนั้นว่าหลวงปู่ไปไหน พระเณรก็บอกว่าท่านไม่ได้ไปไหน ท่านอยู่ในนั้นแหละ หลวงตายุทธกลับขึ้นไปอีกก็ไม่เห็นหลวงปู่ ก็หัวเสียลงมาอีก ขอโทษเถ้าแก่เจ้าของรถบอกว่าไปด้วยยังไม่ได้หรอก ให้เณรลงจากรถ

ด้วยเถ้าแก่เขารีบจะไปอยู่แล้ว เขาจึงออกรถไปตัวคนเดียว ปล่อยหลวงตายุทธ และพระเณรไว้ที่วัดบูรพาราม

ฝ่ายหลวงตายุทธก็เดินบ่น “หลวงปู่ไปไหนก็ไม่รู้ ผมมีธุระก็ไม่สำเร็จ”

แม่ชียศอยู่ใกล้ๆ แถวนั้น ก็พูดกับหลวงตายุทธว่า “หลวงตาพูดไปก็อย่าหาว่าฉันพูดสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ขอให้ท่านขึ้นไปอีก ขึ้นไปดูอีกทีซิ”

พอหลวงตายุทธขึ้นไปก็เห็นหลวงปู่นั่งอยู่ในที่ที่ท่านนั่งเป็นประจำ

“โอ! หลวงปู่อยู่นี่เอง ทำไมผมขึ้นมาจึงไม่เห็น ขึ้นมาตั้ง ๒ ครั้ง!”

“เออ! คนตาวิปริต จะไปเห็นอะไร!” หลวงปู่พูดเรียบๆ ตามประสาของท่าน

หลวงตายุทธก็นั่งคุยแบบหัวเสียอยู่กับท่านนานพอสมควร แล้วก็ลากลับวัด

ฝ่ายเถ้าแก่ที่ขับรถเข้ากรุงเทพฯ นั้น เดินทางมาเลยอำเภอนางรองจังหวัดบุรีรัมย์ก็ประสบอุบัติเหตุรถคว่ำ รถแหลกลาญหมด ตัวเองก็ถึงแก่กรรม ณ ที่นั้น

ก็ลือกันในครั้งนั้นว่า ถ้าหลวงตายุทธไปพบหลวงปู่อย่างง่ายๆ ในตอนนั้น ทั้งหลวงตายุทธรวมทั้งพระเณร ก็คงจะร่วมไปกับเถ้าแก่คนนั้นด้วย หลวงตายุทธเพิ่งจะโล่งใจบอกว่า “ไม่เจอหลวงปู่ก็ดีแล้ว”

เหตุเกิดที่กำแพงแสน

อีกครั้งหนึ่ง ลูกศิษย์ได้นิมนต์หลวงปู่ไปที่กำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ทางนั้นเขาเตรียมภาพถ่ายของหลวงปู่ไว้รูปหนึ่งแล้ว ที่เขาบอกว่าเห็นรูปกายทิพย์ซ้อนอยู่อะไรนั่นแหละ เขาเตรียมไว้ปึกหนึ่งไว้สำหรับแจกญาติ

มิตร และบริวาร

คนที่นิมนต์ เขาเป็นเลขาสมาคมชาวไร่อ้อย อำเภอกำแพงแสน บอกชื่อก็ได้ยังมีชีวิตอยู่ เขาชื่อ กำนันราชัย เดี๋ยวนี้ยังเป็นกำนันอยู่ที่กำแพงแสน ตำบลอะไรจำไม่ได้

ทางผู้นิมนต์ก็บ่นให้หลวงปู่ฟังว่า อ้อยปีนี้ท่าจะแย่แล้ว ฝนไม่ตก อ้อยกำลังจะเฉาตายเดือนเจ็ดเข้าไปแล้วใกล้จะถึงเดือนแปด จะเข้าพรรษาแล้วฝนไม่ตกเลย อ้อยจะเฉาตาย ผมก็เผอิญทำบุญ จึงมากราบนิมนต์หลวงปู่

ตอนนั้นดูเหมือนจะทำบุญเปิดปั๊มน้ำมันของเสี่ยอะไรคนหนึ่ง หรือเปล่าชักจำไม่ได้ เขามานิมนต์หลวงปู่ อาตมาก็ตามไปด้วย พระรูปหนึ่งเป็นพระบวชใหม่ก็ไปด้วย

กลางคืนก่อนวันที่หลวงปู่ออกเดินทาง ฝนตกใหญ่เลย จนกระทั่งน้ำนองพอสมควร ขณะที่หลวงปู่ประกอบพิธีให้เขาแล้วฝนก็ตกประปรายอยู่

ทางเจ้าภาพเอารูปถ่ายที่ว่าประมาณ ๑๐๐ ภาพเห็นจะได้ พร้อมทั้งเอาแป้งมาให้หลวงปู่เจิมให้ ท่านเจิมภาพบนสุดเพียงภาพเดียว แต่ปรากฏว่ารอยนิ้วมือของท่านทะลุลงไปถึงทุกภาพทั้งปึกนั้น อันนี้ก็ไม่ใช่ท อิทธิฤทธิ์ แต่อาตมาเห็นว่าแปลก กำนันคนนั้นก็ยังมีชีวิตอยู่ ไปสอบถามเขาดูได้

เรื่องแปลกเกี่ยวกับฝนตก

ช่วงสุดท้ายแห่งชีวิตของหลวงปู่ก็มีเรื่องแปลกอีกเรื่องหนึ่ง ที่เห็นว่าหลวงปู่คงมีอะไรที่เกี่ยวกับเรื่องน้ำฝน ซึ่งอาตมาสังเกตเห็นว่าเป็นเรื่องแปลก

ระยะนั้นเป็น เดือนมีนาคม ก็เป็นหน้าร้อน อากาศกำลังร้อนในกรุงเทพฯ ปีนั้นร้อนมาก หลวงปู่อาพาธอยู่ที่ตึกจงกลนี โรงพยาบาลจุฬาฯ เป็นตึกพิเศษ เป็นห้องพระราชทานที่พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาพระราชทานรับอาพาธหลวงปู่ไว้ในพระอุปถัมภ์ หลวงปู่มาพักอยู่ ๕๒ วัน

เมื่อ ในหลวงเสด็จเยี่ยมหลวงปู่ ทรงถามสารทุกข์สุขดิบหลวงปู่ พระองค์ได้สนทนากับผู้รักษาพยาบาลหลวงปู่ แล้วก็สนทนากับหลวงปู่ มีอยู่จังหวะหนึ่ง พระองค์ทรงปรารภขึ้นว่า

“หลวงปู่หน้านี้ร้อนเหลือเกิน เดือนมีนาปีนี้รู้สึกว่าจะร้อนกว่าทุกปี ไม่ทราบว่าเมื่อไหร่ฝนจะตกมา”

พระองค์ทรงปรารภกับหลวงปู่ดังนี้ เมื่อเสด็จกลับแล้วปรากฏว่า คืนนั้นฝนตก ฝนในกรุงเทพฯ หนักพอสมควรทีเดียว ปีนั้นเป็นปี ๒๕๒๖ เป็นปีที่หลวงปู่อาพาธ ปีนั้นแหละ

อันนี้ก็เห็นว่าแปลกเหมือนกันที่ว่าทรงปรารภเสร็จฝนก็ตกในระหว่างหน้าแล้ง-หน้าร้อน เป็นเหตุให้อากาศร้อนบรรเทาพอสมควร

วิบากเกี่ยวกับฝนตก

เท่าที่ลองนึกทบทวนดูหลวงปู่ท่านคงจะมีวิบากอะไรที่เกี่ยวกับฝนตกกระมัง?

ในระหว่างท้ายสุดแห่งชีวิตของหลวงปู่ ทางคณะศิษย์กำหนดจัดงานในวันที่ ๒๙–๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ เป็นการทำบุญวันเกิดครบแปดรอบของหลวงปู่ คือท่านมีอายุครบ ๙๖ ปี

สานุศิษย์เตรียมจัดงานฉลองวันเกิดหลวงปู่ให้ใหญ่เป็นกรณีพิเศษ เพราะนอกจากฉลองวันเกิดแล้ว ยังเป็นการฉลองการหายจากอาพาธของท่านอีกด้วย

สานุศิษย์ที่อยู่ทางกรุงเทพฯ เตรียมจัดขบวนใหญ่ เตรียมพร้อมเพื่อจะเดินทางไปร่วมงานแสดงมุทิตาจิตถวายหลวงปู่ แต่ละจุดแต่ละกลุ่มในกรุงเทพฯ ที่อาตมาทราบเห็นมีหลายจุดหลายคณะแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าว่า จุดนั้นจะไปตั้งโรงครัว จุดนั้นจะไปทอดผ้าป่า คณะโน้นจะไปทำการใหญ่ขนาดนั้นๆ

ช่วงนั้นจำไม่ได้ว่าฝนตกตั้งแต่วันที่เท่าไร ครั้งนั้นเป็นเหตุการณ์ที่น้ำท่วมกรุงเทพฯ ครั้งใหญ่ ดูเหมือนจะก่อนวันหลวงปู่มรณภาพสัก ๕ วัน หรือ ๓ วันนี้แหละ

ขบวนที่จะไปร่วมงานหลวงปู่ทางกรุงเทพฯ ทั้งสานุศิษย์ และท่านที่สนิทสนม ท่านที่เคารพนับถือหลวงปู่เดินทางไปร่วมงานไม่ได้ ต้องงดหมด เพราะละแวกบ้านของท่านเหล่านั้นน้ำท่วม ถนนกลายเป็นลำคลอง เป็นการท่วมกรุงเทพฯ ครั้งใหญ่

ทางพระราชสำนัก ได้ข่าวหลวงปู่มรณภาพแล้ว จะมีการเดินทางไปร่วมสรงน้ำศพถวายท่านนั้นจึงขัดข้องทั้งหมด

ทางกรุงเทพฯ ไม่มีคณะไหนเดินทางไปได้เลย ทำไมช่วงอื่นจึงไม่ตก ทำไมจะต้องไปตกวันนั้นด้วย นี่ก็คงไม่เกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ หรือฤทธานุภาพอะไรของหลวงปู่เป็นแต่วิบากของน้ำฝนทำให้ชาวกรุงเทพฯ จำนวนมากไปร่วมงานไม่ได้ เพราะเมื่อไปแล้วอาจไม่ได้รับความสะดวกสบายกระมัง จึงไม่มีโอกาสได้ไป

แม้วันมรณภาพของหลวงปู่ ทางสุรินทร์ก็มีฝนตกเหมือนกัน แต่ไม่หนักเหมือนทางกรุงเทพฯ มีตกแบบปรอยๆ ตลอดคืนขนาดพอเดินผ่านไปมาได้ ไม่ถึงกับเปียกเท่าไรมีละอองฝนอยู่ จนกระทั่งถึงเวลาตีสี่กับสี่สิบกว่านาที (๐๔.๔๓ น.) เวลาที่หลวงปู่มรณภาพปล่อยสังขาร ฝนก็กำลังตกพรำๆ เย็นสบาย

ตกลงผู้ที่จะไปร่วมงานหลวงปู่ จะไปตั้งโรงครัวหรือถวายทานจัดงานบุญต่างๆ เพื่อถวายกุศลแก่หลวงปู่ต่างก็ไปไม่ได้ ท่านที่ตั้งใจไปสรงน้ำหลวงปู่ก็ไปไม่ได้ เพราะปีนั้นน้ำท่วมกรุงเทพฯ ประมาณเดือนครึ่งใช่ไหมอาจารย์?

นี่คือเรื่องน้ำฝน เกี่ยวกับน้ำฝน ไม่รู้หลวงปู่มีความผูกพันอะไรกับเรื่องนี้

จัดงานใหญ่หน้าฝน

เรื่องฝนตกยังไม่หมด เมื่อตอนจัดงานพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่ ท่านที่ไปร่วมงานคงจะทราบดีว่า พวกอาตมาภาพและสานุศิษย์ที่รับผิดชอบการจัดงานอยู่ทางโน้น ได้รับความทุกข์ความวิตกกังวล หรือความเสียหายทางใจ ซึ่งอาจจะเสียหายในทางรูปธรรมมามากแล้ว ยังมาเสียหายในทางนามธรรม คือทางใจของคณะศิษยานุศิษย์ โดยเฉพาะผู้รับผิดชอบงานหนักๆ เช่นพวกอาตมาเป็นต้น

ครั้งนั้น ฝนตกตลอดช่วงการจัดงาน

โดยปกติการจัดงานศพหลวงปู่ หลวงพ่อแต่ละองค์ที่เป็นงานใหญ่ๆ เมื่อตั้งศพที่ไหนก็จะพระราชทานเพลิงศพในละแวกนั้น ไม่ห่างกันนัก แต่สำหรับการจัดงานครั้งนั้น พวกเราตั้งศพหลวงปู่บำเพ็ญกุศลในพระบรมราชานุเคราะห์ที่วัดบูรพาราม แต่เมรุพระราชทานเพลิงศพครั้งนั้น อยู่ห่างจากวัดบูรพารามไปจัดที่เขาพนมสวาย ซึ่งห่างออกไป ๒๒ กิโลเมตร ระยะทางไกลจัดเป็นอุปสรรคประการหนึ่ง

อุปสรรคประการที่สอง ธรรมดางานใหญ่งานโตก็ควรจะเป็นหน้าหนาวหรือหน้าแล้ง แต่งานหลวงปู่นั้นเป็นหน้าฝน เป็นวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ อีกแค่ ๘ วันก็จะถึงวันเข้าพรรษา ช่วงนั้นฝนก็ตกด้วย

ในงานได้จัดประรำพิธีตามดงตามป่า มีพระกัมมัฏฐานมาร่วมนับจำนวนพันญาติโยมจากทั่วสารทิศหลั่งไหลมานับไม่ถ้วน แล้วฝนก็ตกตลอดท่านที่ไปร่วมงานครั้งนั้น คงไม่ต้องอธิบายก็ทราบดีว่า มีความโกลาหลแค่ไหนเพียงไร ซึ่งก็โทษใครไม่ได้ไม่ว่าทางโรงครัวทานและอะไรทั้งหลายแหล่ ทั้งท่านที่ไปและพระสงฆ์องค์เจ้าส่วนมากคงไม่ค่อยอิ่มเท่าไหร่ ภัตตาหารไม่ค่อยทั่วถึง คือไม่มีปัญญาจัดให้ทั่วถึงได้ ต้องตั้งครัวทานทั้งที่วัดบูรพาราม และที่เขาพนมสวาย ซึ่งอยู่

ห่างกัน ๒๒ กิโลเมตร คำนวณจำนวนคนไม่ถูก ยิ่งกว่านั้นฝนก็ตก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใกล้จะเสด็จ ฝนก็ยังพรำอยู่ คนก็กรำฝนได้ แต่พอพระองค์เสด็จไปถึงบริเวณงาน ด้วยพระพุทธานุภาพและพระอานุภาพ ฝนก็หยุดตก ฝนก็หาย ได้ประกอบพิธีอย่างเรียบร้อย

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ ฝนก็เริ่มตกอีก

เมื่อถึงเวลาเผาจริง ฝนตกมาปรอยๆ และน้ำฝนก็หยดลงมาตรงโกศทองลงตรงนั้นพอดี ลงมาตอนไฟกำลังลุกไหม้ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเขาว่า “เอ! แปลก ธรรมดาเมื่อเผาแล้วไฟจะลุกแรง ต้องเอาน้ำฉีดไว้กันไม่ให้ไฟลุกแรง ใช้น้ำช่วยให้ไฟลุกสม่ำเสมอ ทำไมวันนี้ฝนรั่วลงมาตรงเตาพอดี ก็ไม่มากนัก เพียงแต่ช่วยให้ไฟลุกพอดีพองาม ไม่ลำบากที่จะควบคุมไฟ”

ฝนปรอยไปเรื่อยพวกเราก็อยู่ไปจนกระทั่งว่าประมาณ ๓ ทุ่ม ไฟไหม้หมดเรียบร้อยแล้วจึงกลับ

พอรุ่งเช้าจึงไปทำพิธีเก็บอัฐิ ฝนก็โปรยปรายลงมาอีกจนตลอดพิธี แต่งานทุกอย่างก็สำเร็จลุล่วงด้วยดีแม้งานจะลำบากหน่อย แต่ทุกคนก็ตั้งอกตั้งใจ และมีความอดทนเป็นอย่างดี ทั้งฝ่ายผู้จัดงานและฝ่ายผู้ไปร่วมงาน

ถือว่าเป็นการฝึกความอดทนของเหล่าสานุศิษย์ได้เป็นอย่างดีอีกโอกาสหนึ่งกระมัง!

ฝนพันปี

เรื่องน้ำฝนที่เกี่ยวกับเรื่องราวของหลวงปู่ยังไม่พอเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ วันนั้นตรงกับวันที่ ๑๐ เดือนพฤษภาคม เป็นช่วงต้นฤดูฝน ยังไม่ถึงฤดูฝนหรอก เป็นปลายฤดูร้อน

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๘ เป็นกำหนดงานใหญ่ เนื่องจากได้สร้างพิพิธภัณฑ์หลวงปู่แล้ว ได้กำหนดการบรรจุอัฐิธาตุหลวงปู่

และเปิดพิพิธภัณฑ์ด้วย

ได้กราบอาราธนาท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศฯ (สมัยนั้นยังไม่ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช) ไปเป็นองค์ประธาน ด้วยพระเมตตาของท่านแผ่ไพศาลเมื่อท่านเสด็จไปชาวสุรินทร์ถวายการต้อนรับอย่างล้นหลาม

กลางคืนก่อนวันจัดงาน ฝนตกหนักที่สุดจนประรำพิธีต่างๆ ในบริเวณงานล้มระเนระนาดหมด ฝนตกหนักและหนักทั่วประเทศ

โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ ฝนตกหนักมาก เป็นครั้งที่มหาจำลอง ศรีเมือง บอกว่าเป็น “ฝนพันปี” คือตกหนักที่สุดในรอบ ๑,๐๐๐ ปี เห็นว่าอย่างนั้น

ถ้าหากไม่ใช่เป็นต้นฤดูฝน กรุงเทพฯ คงจะมีอาการหนัก คือถ้าเป็นฝนปลายฤดูเหมือนปี ๒๕๒๖ กรุงเทพฯคงจะถูกน้ำท่วมหนักกว่านั้น ชาวกรุงเทพฯ ลองคิดดูเอาเอง

อาตมาอยู่บ้านนอกได้แต่สดับตรับฟังข่าวเท่านั้น ในกรุงเทพฯ น้ำท่วมเพียงไม่กี่วันท่านพลตรีจำลอง ท่านได้ชื่อเสียงสามารถกำจัดฝน ๑,๐๐๐ ปี ให้แห้งได้ภายในวันสองวัน แต่ถ้าหากเป็นช่วงปลายฤดู คิดว่าท่านจำลอง ๓๐ คน ก็คงจะเอาไม่อยู่ อันนี้เป็นเพียงการเปรียบเทียบเท่านั้น

นั่นคือเหตุการณ์ที่ว่างานบรรจุอัฐิธาตุของหลวงปู่ครั้งนั้น ทำให้คนกรุงเทพฯ ไปร่วมงานไม่ได้อีกเหมือนกันหลายคณะต่างก็งดไปไม่ได้

อันนี้เป็นเรื่องของหลวงปู่ที่เกี่ยวเนื่องกับฝนตกเช่นกัน

ทีนี้หลังจากหลวงปู่มรณภาพแล้ว ก็จัดทำบุญหลวงปู่ในงานครบรอบต่อมาโดยลำดับ อันนี้ก็เจอฝนบ้างไม่เจอบ้าง

งานหลวงปู่ที่วัดมี ๒ ระดับ คือ วันครบรอบมรณภาพของท่านวันที่ ๒๙–๓๐ ตุลาคมของทุกปีและอีกวันหนึ่งที่อาตมาภาพจัดเป็นการภายใน จัดส่วนตัวคือวันที่ ๘ กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันมลายขันธ์ หลวงปู่คือวันเผาไหม้ให้ร่างหลวงปู่หมดไป งานนี้บอกญาติๆ

และลูกศิษย์ไม่กี่คน เพียงนิมนต์พระกัมมัฏฐานมา ๓๒ รูปมารับบิณฑบาตที่บริเวณพิพิธภัณฑ์ที่มณฑปอัฐิธาตุหลวงปู่ถือเป็นงานย่อย สำหรับงานที่ทำใหญ่ ทำเป็นทางการคือวันที่ ๒๙-๓๐ ตุลาคม จัดเป็นประจำทุกปี ในงานนี้จัดทีไรเจอฝนทุกครั้งไปเลย จนถึงปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน

เดาใจหลวงปู่ไม่เคยถูก

เรื่องนี้ก็เกี่ยวกับฝนตกอีก ที่พอนึกขึ้นมาได้

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือว่าไม่มีการเดาใจหลวงปู่ถูก เราอยู่กับท่านบริหารงานกับท่าน บางอย่างก็ผิดบางอย่างก็พลาด ท่านก็เรียกไปเตือนไปว่าบางอย่างก็พลาดโดยการเผลอก็ได้ ที่สำคัญเมื่อมีการตั้งใจ โดยเดาใจหลวงปู่ไว้ก่อนว่าท่านจะว่าอย่างไร จะทำอะไร คิดว่าเตรียมหาลู่ทางแก้ไขไว้ก่อน รับรองได้ว่าไม่มีทางจะเป็นไปตามนั้น

สมมติว่ามีเรื่องอะไรเกิดขึ้น เราเป็นพระหนุ่ม พระเด็กก็มักจะต้องตกอกตกใจไว้ก่อน หลวงปู่ให้เณรไปเรียกมาหา มักจะเดาว่าหลวงปู่จะต้องว่าอย่างนั้นๆ แล้วเราจะอธิบายหรือแก้ตัวว่าอย่างนั้นๆ แต่ไม่เคยถูกสักที ท่านจะไม่พูดในเรื่องที่เราคิดเอาไว้

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ที่ทำให้อาตมาอึดอัดใจมาก วันนั้นอยู่ในเดือนสาม (เดือนกุมภาพันธ์) ซึ่งเดือนสามของภาคอีสานจะฝนจะไม่ตก เหตุการณ์เกิดขึ้นนานแล้ว ในสมัยที่หลวงปู่ไปพัฒนาสร้างโบสถ์ที่เขาพนมสวายระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๖–๒๔๙๗

สมัยนั้นการเดินทางโดยรถยนต์ไม่สะดวก ถนนมิตรภาพยังไม่มี การขนส่งทุกอย่างจากกรุงเทพฯ ต้องไปทางรถไฟ ไม่ว่าจะขนปูนซีเมนต์ เหล็กเส้น ต้องไปทางรถไฟ ส่งมาลงที่สถานีสุรินทร์ แล้วขนต่อไปที่เขาพนมสวาย ระยะทาง ๒๒ กิโลเมตร จากตัวเมืองก็ไม่มีรถ ต้องใช้เกวียนครั้งละ ๕-๖ เล่ม ได้อาศัยชาวบ้านบ้างจ้างเขาบ้าง

อะไรทำนองนั้น

เมื่อหลวงปู่ท่านค้างที่เขาสวายเป็นเวลาหลายๆ วัน อาตมาซึ่งยังเป็นพระหนุ่ม ยังมีพรรษาไม่เท่าไหร่ ทำหน้าที่ดูแลอะไรต่างๆ ทางวัดบูรพารามแทนท่าน ก็ช่วยดูแลเฝ้ากุฏิท่านตลอดมา ช่วยดูนั่นดูนี่ภายในวัดไป

มีอยู่วันหนึ่ง ปูนซีเมนต์ใส่ตู้รถไฟมาถึงสุรินทร์ ประมาณสัก ๕๐ ถุง หลวงปู่ท่านสั่งไว้ว่า วันนั้นปูนคงจะมาถึง ให้ไปดูที่สถานี เมื่อเห็นก็ให้พาเด็กเอาเกวียนไปบรรทุกมาไว้ที่วัด

อย่านึกว่าจะสบายเหมือนทุกวันนี้ ใช้เกวียน ๒ เล่ม พาพระเณร เด็กวัดไปช่วยกันขนปูนใส่เกวียนแล้วเข็นมาวางไว้หน้าโบสถ์ แล้วอีก ๒ วัน หลวงปู่จะหาเกวียนจากเขาสวายมารับเอาปูนไป ทำอย่างนั้นเรื่อยมา

ทีนี้วันนั้นพวกเราพากันไปขนปูนมาไว้หน้าโบสถ์ ก็วางไว้เรี่ยราดบนพื้น ไม่มีใครคิดว่าฝนจะตก จึงไม่ได้เอาเข้าร่ม เพราะพรุ่งนี้เช้าหลวงปู่ก็จะส่งเกวียนมาขนไปแล้ว จะได้ขนเอาง่ายๆ ยกง่ายๆ พวกเราต่างก็เมื่อยล้ากันจึงปล่อยถุงปูนระเกะระกะแถวนั้น

ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นไปได้

คืนนั้นประมาณตี ๒ ฝนตกหนัก เราก็ไม่ใช่ไม่รู้ตัว รู้ทั้งรู้ว่าทิ้งปูนไว้กลางฝน แล้วก็ลุกพรวดพราดมา จะไปเรียกหาใครทันเรียกหาพระเณรได้ ๒ องค์ให้มาช่วยกัน ช่วยอย่างไร สังกะสีก็ไม่มี เต็นท์ก็ไม่มีหรือจะแบกเข้าไปเก็บไว้ก็ไม่ไหว

ไม่ใช่ว่าฝนตกปุ๊บ ตื่นปั๊บ ฝนตกมานานพอสมควรแล้วจึงตื่น ช่วงนั้นทั้งเหนื่อยและกำลังนอนหลับดี เลยน้ำฝนนองพื้น ปูนเสียหายหมด

เข้าวันรุ่งขึ้น เกวียนจากเขาสวายก็มาถึงพอดี เผอิญหลวงปู่ท่านก็มาด้วย ท่านมาพักผ่อน ปล่อยให้เกวียนเอาปูนไปก่อน

ทีนี้ปูนมันเสียหายหมด เราตกใจมาก อย่างไรเสียเราต้องโดนแน่ หลวงปู่ท่านก็พูดกับคนอื่นว่า “ไม่ดูไม่แล” ท่านว่าอย่างนั้น

“ทำไมไม่ดูไม่แลปล่อยให้น้ำท่วมปูนเสียหายหมด” ท่านก็พูดเท่านั้นเอง เกวียนก็ต้องกลับไปเปล่า

ปูนมันแช่น้ำอยู่ ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ไม่ได้กองซ้อนกันไว้สูง แต่กองเรี่ยราดไว้แถวนั้น เราก็ยอมรับว่าผิดอย่างร้ายแรง เราก็ตกใจคิดว่าคงเสร็จแน่เที่ยวนี้ วันนี้หลวงปู่คงจะดุด่าว่าเราอย่างใดอย่างหนึ่ง

หลวงปู่พักอยู่ที่กุฏิทั้งวัน เราก็ไม่กล้าไปให้ท่านเห็นหน้า ไม่กล้าไปหาท่าน

ประมาณทุ่มหนึ่ง หลวงปู่ให้เณรมาเรียกให้ไปหา !

“คงเสร็จแล้วเราคราวนี้ !!!”

เราเตรียมข้อแก้ตัว เตรียมคำอธิบายว่า ไม่นึกว่าฝนเดือนนี้จะตก แล้วทุกคนก็เหนื่อย ไม่มีใครไปช่วย เตรียมข้อแก้ตัวไว้แล้วเหมือนกับเราเตรียมอึดอัดไว้ก่อนแล้ว

พอไปถึงหลวงปู่ท่านก็นั่งอยู่ คุยอยู่กับเณรตัวเล็กๆ องค์หนึ่ง สีหน้าท่านเป็นปกติ ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง

หลวงปู่พูดขึ้นว่า :

“เออ! พากันไปสวดมนต์งานศพที่บ้านตากูกนะ ไป ๕ องค์ไปได้ไหมพรุ่งนี้?“

“ครับผม”

ก็นั่งรอดูว่าท่านจะพูดว่าอะไรต่อไปอีก ไม่เห็นท่านว่าอะไร ก็เลยนั่งรออยู่สักพัก ถามท่านว่า “มีอะไรอีกไหมครับหลวงปู่”

ท่านว่า “เท่านี้แหละ ไม่มีอะไร ! “

เราก็กราบท่านกลับกุฏิที่พัก รู้สึกอึดอัดตลอดคืน ถ้าหลวงปู่จะดุจะด่าเราสักคำ สองคำว่าไม่ดูไม่แลอะไรอย่างนี้จะดีกว่า

แต่ การที่ท่านไม่พูดอะไร ทำ ให้เราอึดอัดใจไปตลอดคืน นี่ หมายความว่าถึงขนาดนี้แล้วยังเดาใจท่านไม่ถูก แล้วเรื่องเล็กๆ น้อยๆ อย่างอื่นละ ไม่มีใครเดาใจท่านถูกเลย สงสัยว่าเราคิดอย่างไรท่านอาจจะรู้ใจเราก่อนก็เป็นได้ ใครจะรู้ได้ใช่ไหม? ครั้งนั้นท่านจึง

ปล่อยให้เราอึดอัด หรือท่านไม่อยากว่าตามที่เราคิดเอาไว้ คือท่านไม่แสดงแล้วก็ไม่มีมารยาอะไรอย่างที่เคยกล่าวมาแล้ว

มารยา กิเลสชนิดละเอียด

เคยกล่าวถึงตอนต้นแล้วว่า หลวงปู่ไม่มีมารยา คือ ท่านไม่ชอบแสดง อย่างที่เคยยกตัวอย่างว่า ถ้าเราขอถ่ายรูปท่าน ขอให้ท่านห่มผ้าให้เรียบร้อย แล้วขอให้ท่านนั่งถ่ายรูป ท่านจะไม่ทำแต่จะขอถ่ายรูปท่านได้ในจังหวะที่ท่านห่มเรียบร้อยแล้ว ลงโบสถ์ ลงบวชนาค หรือทำอะไรตามปกติ แล้วขอถ่ายรูปท่านในจังหวะนั้นๆ ได้ ท่านจะอนุญาตให้ตามประสงค์

แต่ถ้าขอให้ท่านลุกขึ้นหรือเตรียมท่าสำหรับถ่ายรูปโดยเฉพาะที่เรียกว่า “แอ๊คท่า” นั้น ท่านไม่ทำ

หมายความว่าหลวงปู่ท่านไม่ทำแบบ “แสดง” คือไม่มีการ “แอ๊คท่า” ที่เป็นการแสดงหรือการเสแสร้งเช่นนั้นท่านไม่ทำ

มีปฏิปทาอย่างหนึ่งนะอาจารย์ อยากจะเจริญพรให้ทราบ คือหลวงปู่ท่านไม่มีมารยา อันนี้ถือเป็นกิเลสชนิดละเอียด สิ่งนี้ท่านละได้ สิ่งนี้มันเป็นสิ่งแปลก คือท่านไม่มีมารยา ไม่แอ๊คท่าแอ๊คทาง

เรื่องนี้จะเห็นว่าพระเถระบางท่าน หรือคนบางคน ถ้าไปนั่งในที่ชุมนุมหรืออะไรก็ตามจะเลือกท่านั่งให้ดูโก้ มีสง่า ดูภูมิฐาน ลูกศิษย์ลูกหาจะช่วยจัดให้ใช่ไหม?

หรืออย่างสมมติว่า ถ้าเราจะนั่งสามล้อกับเด็ก อย่างอาตมาถนัดนั่งด้านขวาอย่างเดียว นั่งด้านซ้ายไม่ได้ เพราะไม่ถนัด บางองค์บางท่านก็เป็นเหมือนกัน

ส่วนหลวงปู่นั้น จะไม่มีทางซ้ายหรือทางขวา แล้วแต่จังหวะจะมาถึง

หรือสมมติภายหลังการสวดมนต์ โยมก็จัดเก้าอี้ถวายท่านเรียบร้อยแล้วนิมนต์ท่านนั่ง ขอนิมนต์ให้ท่านนั่งฉันบนเก้าอี้บางองค์

จะต้องเลือกว่าต้องนั่งมุมโน้นมุมนี้ หันไปทางโน้นจึงจะดูสง่าดูดี อะไรทำ นองนี้ สิ่งเหล่านี้หลวงปู่ท่านไม่มีเหลืออยู่เลย

แม้แต่การทักทายปราศรัยด้วยการกล่าววาจาที่เป็นกิจลักษณะ ต้องแอ๊คท่า วางท่า หรือพูดโอ่เอาใจ อะไรเหล่านี้ท่านไม่ทำ ท่านอยู่ท่านทำ เป็นปกติ สังเกตได้ว่าท่านไม่มีการแสดง หรือไม่แอ๊คท่า ไม่โชว์ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องนุ่งห่มที่ดีงาม ซึ่งอาจจะได้รับถวายผ้าพิเศษมา เจ้าภาพขอให้ห่มให้ลองทาบตัวเพื่อให้เจ้าของเขาดูหน่อย แม้แต่ทำเองท่านก็ไม่เคยทำ ไม่เคยคิด

หลวงปู่จะใช้สิ่งของต่างๆ ที่ใช้ประจำจนกว่าสิ่งนั้นจะใช้อีกต่อไปไม่ได้แล้ว จึงจะเปลี่ยนใหม่

กระโถนธรรม

เรื่องนี้เป็นบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุข เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่า หลวงปู่จะใช้สิ่งของที่มีไปจนกว่าสิ่งนั้นจะใช้ไม่ได้ต่อไปอีกแล้ว

เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙ ผู้เขียนเป็นพระนวกะอยู่รับใช้หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ก่อนที่ผู้เขียนจะลาสิกขา ก็ตั้งใจดูแลความสะอาดห้องนอน ห้องน้ำ ตกกลางคืนถวายการนวดเท้าหลวงปู่ ท่านนั่งเก้าอี้เอน

ขณะนวดผู้เขียนก็ปล่อยให้ใจคิดไปต่างๆ นานา ส่วนองค์ท่านก็หลับตา หลายเรื่อง หลายครั้ง ท่านจะลืมตาถามเรื่องที่ผู้เขียนกำลังคิดอยู่ในขณะนั้น

พระทุกรูปที่เข้าไปปฏิบัติรับใช้หลวงปู่ ทราบดีว่าหลวงปู่รู้วาระจิตคน แต่หลวงปู่ไม่ได้แสดงให้ใครๆ รู้ทั่วไป

การนวดของผู้เขียนให้วิธีขยำๆ ไม่มีหลักการนวด องค์ท่านก็ปล่อยให้นวดไป ไม่แนะนำ วิธีนวดแต่อย่างใด

การสรงน้ำ ๕ โมงเย็น ต้องผสมน้ำอุ่น บางทีก็ร้อนไปบ้าง ท่านเอามือจุ่มดู ท่านว่าพอดีทุกครั้ง ท่านสรงน้ำอุ่นทุกครั้ง วันละ

ครั้ง ทำให้สุขภาพดี

ใกล้วันลาสิกขาผู้เขียนเกิดวิตกว่าเรายังไม่ได้ทำหน้าที่อุปัชฌาวัตรให้สมบูรณ์แบบ เราได้แต่เทกระโถนปัสสาวะทุกเช้า ยังขาดเพียงเรื่องอุจจาระอย่างเดียวเท่านั้น

พอรุ่งขึ้นเช้าเหมือนเทพบันดาล เปิดฝากระโถนดู ไม่มีน้ำปัสสาวะ แต่เป็นก้อนอุจจาระนิดหนึ่งแทน

สมัยนั้นไม่มีฟองน้ำ ผู้เขียนใช้กาบมะพร้าวทำความสะอาดกระโถนและใช้ขี้เถ้าแทนสบู่

รู้สึกภาคภูมิใจมาก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากได้รับการอบรมจากหลวงปู่ฝั้น อาจาโร สอนให้รู้จักรับใช้ผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา ครูบาอาจารย์

ความกตัญญู เป็นธรรมเบื้องต้นที่ผู้เขียนเข้าใจ ไม่ใช่หลับตาภาวนาแล้วไม่รู้อะไร แต่ก็ใช่ว่าจะรู้ไปหมด

ผู้เขียนเคยรังเกียจกระโถนของหลวงปู่อีกใบหนึ่ง คือกระโถนเคลือบสีลายดอก ซึ่งมีใช้กันทุกวัดในสมัยนั้น

ที่อัศจรรย์ไม่เหมือนใครเลยก็ตรงที่หลวงปู่ ใช้สีผึ้งหรือเทียนอุดรูรั่ว เวลาทำความสะอาดไม่สะดวก เกะกะสายตาเหลือเกิน

ผู้เขียนปรึกษากับท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์ ว่าขออนุญาตถวายกระโถนใบใหม่ให้หลวงปู่

ท่านพระครูบอกว่า หลวงปู่ท่านไม่ใช้หรอก ถวายใหม่หลวงปู่ก็จะเก็บใส่ตู้เป็นของกลางสงฆ์ เวลาพระเถระระดับเจ้าคุณมาเยี่ยมเยือน หลวงปู่ก็ต้อนรับด้วยกระโถนใบนี้ บางทีเกิดรั่ว น้ำหมากท่านเจ้าคุณไหลลงใต้ถุน อย่างนี้ก็เคยมีมาแล้ว

กระโถนทะลุใบนี้อยู่กับหลวงปู่มากว่า ๔๕ ปีแล้ว

เมื่อสร้างพิพิธภัณฑ์หลวงปู่ดูลย์ ผู้เขียนถามถึงกระโถนใบนั้น ท่านพระครูนันทฯ ตอบว่า “ไม่รู้ว่ามีมือเลวไหนขโมยไปเสียแล้ว”

อาพาธครั้งแรก

โดยปกติ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล จัดว่าเป็นผู้ที่มีสุขภาพอนามัยดีเยี่ยมคนหนึ่งตราบเท่าอายุเข้าปีที่ ๗๕ นอกจากเคยเป็นไข้ป่าเมื่อตอนออกธุดงค์ที่ป่าท่าคันโทแล้ว ก็ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บอะไรเบียดเบียนท่านเลย นอกจากไข้หวัดเล็กๆ น้อยๆ ในบางครั้งเท่านั้น ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลเนื่องมาจากการดำรงศีลวัตรด้วย สุปฏิบัติอย่างเคร่งครัดก็เป็นได้ ทำให้ท่านมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดีสมบูรณ์อยู่เสมอ

เมื่อเปรียบเทียบกับญาติพี่น้องของท่าน จะเห็นว่าทุกคนเสียชีวิตก่อนอายุ ๗๐ ปี มีเพียงหลวงปู่องค์เดียวที่ยังดำรงค์ขันธ์มาได้ยาวนาน เพิ่งป่วยเข้าโรงพยาบาลครั้งแรกเมื่อท่านอายุได้ ๗๕ ปี หลังจากมาพำนักที่วัดบูรพารามได้ ๓๐ ปีเศษ

ต้นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๘ หลวงปู่มีอาการอาพาธรุนแรงเป็นครั้งแรก หมอสันนิษฐานว่าเป็น โรคตับอักเสบ มีอาการปวดท้องรุนแรงเป็นครั้งคราว ฉันอาหารไม่ได้ ฉันทีไรเป็นต้องอาเจียนออกมาภายหลัง ทำให้เป็นที่วิตกกันในหมู่สานุศิษย์

การอาพาธครั้งนี้หลวงปู่ได้เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลสุรินทร์ เป็นเวลา ๙ วัน ก็หายเป็นปกติ

ในการเจ็บป่วยครั้งนี้ หลวงปู่ไม่ได้แสดงท่าทีปริวิตกให้เห็นแต่ประการใด สีหน้ายังคงสงบเฉยอยู่ตามปกติ เป็นคนไข้ที่ผู้เป็นพยาบาลไม่ต้องทำอะไรพิเศษไปกว่าที่เคยทำในชีวิตประจำวัน นอกจากการถวายยาตามที่หมอสั่งเท่านั้น

ไม่ว่าจะอยู่ในช่วงที่ถวายน้ำเกลือทางเส้นเลือดก็ดี ในช่วงเวลาที่อาการเจ็บปวดกำเริบก็ดี สีหน้าของท่านยังคงสงบเหมือนเดิม พระผู้เฝ้าพยาบาลเล่าว่า ก็มีอยู่นิดเดียว คือตอนที่โรคเสียดแทงรุนแรง เกิดความเวทนากล้า กล้ามเนื้อบนใบหน้าของท่านจะกระตุกอยู่ ๒-๓ ครั้ง แล้วก็สงบลงตามเดิม นัยน์ตาท่านหลับนิ่ง ดูใบหน้าสงบเสงี่ยมงดงาม

มีอยู่ประการหนึ่งที่ทำให้ลูกศิษย์ลูกหาผู้เฝ้าพยาบาลยินดีพอใจ ถึงกับต้องแย่งหน้าที่กันคอยเฝ้าพยาบาลก็คือเมื่อหลวงปู่อาพาธ ภารกิจอื่นๆ ของท่านก็เป็นอันต้องงดและการหลับตาพักผ่อนของหลวงปู่จะมีเพียง ๒ ระยะ คือ ตอนดึกที่ต้องพักผ่อนตามปกติ คืนละ ๒-๓ ชั่วโมง กับตอนที่เกิดเวทนาแรงกล้าเท่านั้น

ดังนั้น หลวงปู่จึงมีเวลาว่างพอที่จะพูดคุยและตอบปัญหาต่างๆ ที่มีผู้เรียนถามได้

ผู้เฝ้าพยาบาลจึงมีโอกาสได้ใกล้ชิดหลวงปู่ ได้ยินได้ฟังเรื่องราวดีๆ รวมทั้งเรื่องพิสดารที่หาฟังได้ยาก ก็มีโอกาสตอนนั้นแหละ

ผู้ที่มีโอกาสได้เฝ้าพยาบาลหลวงปู่จึงถือเป็นวาสนาดีที่ใครๆ ทำ ได้ยาก

หลวงปู่หัวเราะก็มี

ในสายตาของศิษยานุศิษย์และอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายเห็นว่าหลวงปู่มีความสงบเสงี่ยมเป็นปกติ งดงามตามควรแก่สมณวิสัยอยู่ตลอดเวลา ไม่แสดงอาการพลิกผันแปรปรวนไปตามเหตุการณ์ต่างๆ

เมื่อประสบอารมณ์ที่น่าพอใจ หลวงปู่ก็เพียงแต่ยิ้มหรืออย่างมากก็หัวเราะน้อยๆ

แต่มีอยู่ครั้งหนึ่ง ช่วงที่หลวงปู่อยู่ระหว่างพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลสุรินทร์ เนื่องจากอาพาธคราวนี้เองที่เคยเห็นท่านนหลวงปู่หัวเราะอย่างเต็มที่และมีอาการสะกดกลั้นการหัวเราะนั้นเป็นระยะเพื่อให้ตนเองหยุดหัวเราะ

นับเป็นการหัวเราะครั้งแรก ครั้งเดียวและครั้งสุดท้ายของหลวงปู่ เท่าที่ลูกศิษย์ลูกหาเคยได้พบเห็น!

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อหลวงปู่เข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาล สุรินทร์เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ ในครั้งนั้นแล้วข่าวคราวการเข้าโรงพยาบาลของหลวงปู่ก็แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว

การเยี่ยมเยียนเป็นไปอย่างคึกคัก ทั้งญาติโยมพุทธบริษัททั่วไป ตลอดทั้งพระภิกษุสามเณรและคณาจารย์เจ้าสำนักต่างๆ ก็พากันมาเยี่ยมไข้หลวงปู่มิได้ขาด

ช่วงบ่ายวันหนึ่ง พระอาจารย์รูปหนึ่งมากับโยมสองสามคน ครั้นกระทำสามีจิกรรม คือ กราบนมัสการหลวงปู่แล้ว ก็กราบเข้าไปชิดหลวงปู่กรีดกรายฝ่ามือประคองต้นแขนหลวงปู่อย่างนุ่มนวล พลางพูดเสียงอ่อนเสียงหวานว่า

“หลวงพ่อ อย่าไปคิดอะไรมาก ปล่อยวาง ปล่อยวาง สังขารทั้งหลายมันไม่เที่ยงอย่างนี้แหละนะ หลวงพ่อนะ ปล่อยวาง ปล่อยวางนะหลวงพ่อ”

แล้วพระอาจารย์องค์นั้นยิ้มอ่อนโยนน่าประทับใจ ทำเอาหลวงปู่เกิดความขบขันเป็นอย่างมาก ท่านหัวเราะออกมาอย่างชนิดที่ไม่เคยเห็นมาก่อน แล้วท่านก็พยายามสะกดกลั้นเป็นระยะๆ ครู่หนึ่งอาการหัวเราะก็หยุดลง วางสีหน้าเฉยเป็นปกติ แล้วเอ่ยวาจาขอบอกขอบใจพระอาจารย์รูปนั้นและญาติโยมที่อุตส่าห์มาเยี่ยม และก็สนทนาธรรมดาอื่นๆ ต่อไปด้วยอาการราบเรียบตามปกติของหลวงปู่

ตาบอดใส่แว่น

เมื่อหลวงปู่ออกจากโรงพยาบาลในครั้งนั้นแล้ว ท่านก็กลับมาพักฟื้นที่กุฏิของท่านดังเดิม

ค่ำวันหนึ่ง หลวงปู่พักผ่อนเอนกายอยู่บนเก้าอี้ ศิษย์ผู้เฝ้าพยาบาลกำลังเช็ดตัวท่านด้วยน้ำอุ่น แล้วถวายการบีบนวดปรนนิบัติท่านตามปกติ

ญาติโยมที่มาภาวนาปฏิบัติธรรมที่ศาลาโรงธรรม ก็ขึ้นมากราบเยี่ยมนำน้ำปานะมาถวาย

หลังจากถามไถ่อาการป่วยไข้ของหลวงปู่และสนทนาเรื่องราว

ต่างๆ พอสมควร อุบาสกท่านหนึ่งก็นมัสการถามท่านถึงวิธีการเริ่มต้นในการบำเพ็ญภาวนา

อุบาสก: “พวกกระผมถกเถียงกันไม่ตกลง บางคนบอกว่าก่อนที่จะนั่งสมาธิภาวนา ต้องกล่าวคำแสดงตนถึงพระรัตนตรัยก่อน แล้วก็รับศีล จึงจะทำสมาธิให้บังเกิดผลได้ บางคนบอกว่าไม่ต้อง สะดวกสบายตอนไหนก็นั่งกำหนดจิตได้เสมอ ขอฟังคำแนะนำจากหลวงปู่ครับ”

หลวงปู่: “เราเคยบอกแล้วว่าตราบใดที่มีลมหายใจก็ทำได้ และควรจะทำทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ต้องให้จิตอยู่ในจิต มีสติกำกับอยู่เสมอ

ในการนั่งสมาธินั้น จะเริ่มต้นยังไงก็ตามแต่จะพอใจ ใครจะแสดงตนถึงพระรัตนตรัย สมาทานศีลก่อนก็ทำไป เพราะถึงอย่างไรมันก็ เป็นเพียงแว่นดำ ที่คนตาบอดสวมใส่ ไม่ได้ช่วยให้มองเห็นอะไร เพียงแต่ช่วยให้คนอื่นดูดีขึ้นบ้างเท่านั้น ทั้งๆ ที่ตัวเองก็ไม่รู้ไม่เห็นว่าจะดูดีขึ้นได้อย่างไร”

ต้องตายให้เป็น

ขอย้อนกลับไปกล่าวถึงเหตุการณ์ที่หลวงปู่อาพาธเข้าโรงพยาบาลอีกครั้ง

หลวงปู่อยู่ที่โรงพยาบาลจังหวัดสุรินทร์เป็นเวลา ๙ วัน ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากนายแพทย์และพยาบาลตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายของโรงพยาบาลเป็นอย่างดี จนกระทั่งหลวงปู่ทุเลาจากโรคร้ายและหายป่วยโดยสิ้นเชิง

ในวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ ขณะที่เตรียมตัวรอการจัดการตามระเบียบ ในการที่จะออกจากโรงพยาบาลอยู่นั้น ผู้เขียน (พระครูนันทปัญญาภรณ์ หรือ พระโพธินันทมุนี ในเวลาต่อมา) แสดงความยินดีที่หลวงปู่หายป่วย จะได้อยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและเป็น

แสงสว่างแก่นักปฏิบัติต่อไป

พร้อมทั้งปรารภถึงตนเองว่า “ถ้ากระผมเองเกิดป่วยหนักใกล้จะตาย คงจะทำใจไม่ได้อย่างหลวงปู่”

หลวงปู่กล่าวแนะนำว่า “ถึงคราวตาย ต้องตายให้เป็น ต้องตัดสินใจว่า ถึงยังไงก็จะตายแน่แล้ว ไปวิตกทุกข์ร้อนหวั่นกลัวก็ไม่มีประโยชน์ จากนั้นต้องสำรวมจิตใจให้สงบเป็นหนึ่ง แล้วก็หยุดเพ่ง ปล่อยวางทั้งหมด สุคติก็เป็นอันหวังได้แน่นอน ถ้ายังไม่ถึงที่สุดทุกข์ในตอนนั้น หากกำ ลังเพียงพอ ก็อาจหมดปัญหาไปเลย”

จากนั้นหลวงปู่ก็กลับจากโรงพยาบาลและสิ้นสุดเรื่องราวตออาพาธครั้งแรกเพียงเท่านี้

ร่วมงานศพหลวงปู่ฝั้น

ครั้นเมื่อหลวงปูมีอายุย่างเข้าปีที่ ๙๑ แล้ว ศิษยานุศิษย์ทั้งหลายมีความภาคภูมิใจและปราบปลื้มยินดีเป็นล้นพ้น ที่เห็นหลวงปู่ยังมีสุขภาพแข็งแรง มีพลานามัยดี

ในระหว่างวันที่ ๑๙–๒๒ มกราคม ๒๕๒๑ นั้นเอง หลวงปู่ได้เดินทางไปร่วมพิธีพระราชทานเพลิงศพท่านพระอาจารย์ฝั้นอาจาโรที่วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนครและได้เข้าร่วมในพิธีสวดพระพุทธมนต์ ชักผ้ามหาบังสุกุลหน้าศพและรับพระราชทานฉันภัตตาหารในพระราชพิธีสามหาบอีกด้วย ท่ามกลางพระสงฆ์ฝ่ายอรัญญาวาสีนับจำนวนเป็นพันๆ รูปและสาธุชนพุทธบริษัทจากทั่วทุกสารทิศนับเป็นจำนวนแสนๆ เป็นประวัติการณ์ของประเทศไทยและของวงการพระพุทธศาสนาทีเดียว

ในงานนี้หลวงปู่ได้มีโอกาสสนทนาวิสาสะกับพระเถระฝ่ายธุดงค์กัมมัฏฐานหลายองค์ เป็นต้นว่าท่านพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ ท่านพระอาจารย์เทสก์ เทสรังสีและครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ อีกมากมายหลายรูป ทั้งที่รู้จักคุ้นเคยและไม่คุ้นเคย เป็นการย้อนถึง

บรรยากาศเก่าๆ เมื่อครั้งยังหาญกล้าบุกป่าฝ่าดงเพื่อผจญจิตตน ฝึกฝนให้พ้นภัยในวัฏสงสาร

เป็นการสนทนาถึงอดีตแห่งการเดินธุดงค์ อันยังให้เกิดความอาจหาญร่าเริงในทางธรรมเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับเหล่าภิกษุผู้อนุชนรุ่นหลังๆ ที่เงี่ยหูฟังอยู่ก็ให้เกิดพลุ่งพล่าน ฮึกเหิมในอันที่จะเจริญรอยตามบูรพคณาจารย์ทั้งหลายเหล่านั้น

เมื่อมีผู้ไต่ถามถึงพระอาจารย์ชื่อดังๆ เช่นหลวงปู่แหวน สุจิณโน หลวงปู่ขาว อนาลโย เป็นต้น หลวงปู่ตอบว่า

“เคยได้ยินชื่อมาแต่ต้นเหมือนกัน แต่ลำดับความจำไม่ได้ว่าเคยร่วมสนทนาหรือปฏิบัติธรรมร่วมกันในช่วงไหนบ้าง เพราะท่านอาจารย์เหล่านี้ แม้จะมีอายุไล่เลี่ยกับท่านก็จริง แต่ก็เข้ามาเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นในรุ่นหลังๆ”

นอกจากนี้หลวงปู่ยังได้ปรารภถึงตัวท่านเองว่า

“การมาสกลนครครั้งนี้ เป็นครั้งสุดท้ายแล้ว”

ตอบพระราชปุจฉา

เหตุการณ์ที่ถูกบันทึกไว้เป็นเกียรติประวัติของวัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์และของหลวงปู่ในที่นี้ก็คือ

เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระราชโอรสพระราชธิดาสองพระองค์ พระราชสุนิสาและพระเจ้าหลานเธอ รวม ๗ พระองค์ ได้เสด็จมาที่วัด ในเวลา ๑๘.๔๐ - ๑๙.๓๐ น.

หลังจากตรัสถามถึงสุขภาพพลานามัยของหลวงปู่แล้ว ทรงอาราธนาให้หลวงปู่แสดงพระธรรมเทศนาและทรงอัดเทปไว้ด้วย เมื่อหลวงปู่แสดงพระธรรมเทศนาย่อๆ ถวายจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตรัสถามหลวงปู่ว่า “หลวงปู่การที่จะละกิเลสให้ได้นั้น

ควรจะละกิเลสอะไรก่อน”

หลวงปู่ถวายวิสัชนาว่า

“กิเลสทั้งหมดเกิดรวมอยู่ที่จิต ให้เพ่งมองดูที่จิต อันไหนเกิดก่อน ให้ละอันนั้นก่อน”

ครั้นทรงมีพระราชปุจฉาในธรรมข้ออื่นๆ พอสมควรแก่เวลาแล้ว ทรงถวายจตุปัจจัยแก่หลวงปู่ เมื่อเสด็จกลับทรงมีพระราชดำรัสคำ สุดท้ายว่า

“ขออาราธนาหลวงปู่ให้ดำรงขันธ์อยู่ให้นานต่อไปอีกเกินร้อยปี เพื่อเป็นที่เคารพนับถือของปวงชนทั่วไป หลวงปู่จะรับได้ไหม”

ทั้งๆ ที่พระราชดำรัสนี้เป็นสัมมาวจีกรรม ทรงประทานพรแก่หลวงปู่โดยพระราชอัธยาศัย หลวงปู่ก็ไม่กล้ารับและไม่อาจฝืนสังขาร จึงถวายพระพรว่า

“อาตมภาพรับไม่ได้หรอก แล้วแต่สังขารเขาจะเป็นไปของเขาเอง จะอยู่ได้นานอีกเท่าไรไม่ทราบ”

ต่อจากนั้นทุกพระองค์ก็เสด็จกลับแต่ในการเสด็จพระราชดำเนินกลับนั้น ทรงได้รับความลำบากพอสมควรเนื่องจากประชาชนได้ไปเฝ้าชื่นชมพระบารมีกันอย่างเนืองแน่น

อาพาธหนักครั้งที่สอง

หลังจากที่หลวงปู่เคยเข้ารักษาอาพาธในโรงพยาบาลครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘ หลังจากนั้นอีก ๑๘ ปี เมื่อท่านเจริญขันธ์มาจนถึง ๙๕ ปี ท่านจึงมีอาการผิดปกติด้านสุขภาพอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๖ หลวงปู่เริ่มมีอาการปวดชาตั้งแต่บั้นเอวลงไปถึงปลายเท้า เริ่มเป็นด้านซ้ายข้างเดียวก่อน ความจริงเคยเป็นเล็กน้อยมานานแล้ว เคยนวดถวายท่านก็สังเกตเห็นได้ว่า ชีพจรเดินเบามาก ต่อมาอาการอย่างนี้ก็ลามมาที่ขาข้างขวา ท่านบอกว่ารู้สึกเหมือนจะปวดหนักปวดเบาอยู่ตลอดเวลา

พาไปเข้าห้องน้ำก็ถ่ายไม่ออกทั้งหนักและเบาแถมยังมีอาการเดี๋ยวหนาวเดี๋ยวร้อนระคนกัน

จะให้คนไปตามหมอ ท่านก็ห้ามบอกว่า “ไม่จำเป็น” ความจริงท่านไม่เคยเรียกหาหมอ หรือใช้ให้ใครไปตามหมอตลอดจนไม่เคยบอกให้ใครพาไปโรงพยาบาล เท่าที่เคยมีหมอมารักษาพยาบาลหรือเคยเข้าไปรักษาในโรงพยาบาลนั้น ล้วนเป็นเรื่องของลูกศิษย์ลูกหาเป็นห่วงและขอร้องท่านทั้งสิ้น

ในคืนนั้น ถ้าไม่สังเกตให้ลึกจะไม่รู้เลยว่าท่านอาพาธอย่างรุนแรง ใบหน้าและผิวพรรณดูเป็นปกติ สงบเย็นไม่มีความวิตกกังวลเหมือนท่านไม่ได้เป็นอะไรเลย

ผู้รักษาดูแลท่านอย่างใกล้ชิดมาตลอดจะรู้สึกว่าหลวงปู่มีอาการอ่อนเพลียมากในคืนนั้นและแสดงว่าอ่อนเพลียมากขึ้นทุกที จึงต้องตัดสินใจพาท่านไปเข้าโรงพยาบาลสุรินทร์เมื่อเวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น.

ตั้งแต่ไปถึง จนถึง ๐๘.๓๐ น. ของเช้ามืดวันที่ ๒๘ มกราคม หมอได้ให้น้ำเกลือและสวนปัสสาวะออก แต่อาการของหลวงปูยั่งไม่ดีขึ้น ถึงกระนั้นท่านก็รบเร้าขอให้พาออกจากโรงพยาบาล ไม่มีใครกล้าทัดทาน จึงต้องนำท่านกลับวัดเมื่อเวลา ๑๕.๔๐ น. วันเดียวกัน

เมื่อกลับถึงวัดคณะศิษย์ได้ปรึกษาหารือกันและตกลงจะนำหลวงปู่เข้ากรุงเทพฯ ครั้งแรกจะไปรักษาที่โรงพยาบาลธนบุรี ตั้งใจจะออกเดินทางเช้าวันที่ ๒๙ มกราคม เวลา ๐๙.๐๐ น.

ตลอดคืนที่ผ่านมา สังเกตดูอาการป่วยของหลวงปู่หนักขึ้น ทั้งอากาศก็หนาวจัดอีกด้วย ตอนเช้าถวายอาหารท่าน ท่านก็ฉันได้เพียงเล็กน้อย

เมื่อใกล้จะถึงเวลาออกเดินทาง ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์กำลังยืนดูแลความเรียบร้อยอยู่นอกกุฏิหลวงปู่มีพระภิกษุบางท่านเข้ามาคัดค้านแสดงความไม่เห็นด้วยที่จะนำ หลวงปู่เข้ากรุงเทพฯ โดยเหตุว่า “หลวงปู่อ่อนเพลียมากแล้ว ไม่ควรนำท่านไป ขืนไปก็คงไม่

ถึงกรุงเทพฯ แน่”

ท่านเจ้าคุณจึงพูดกับท่านเหล่านั้นว่า “เท่าที่ท่านแสดงความเห็นมานี้ นับว่าเป็นการถูกต้องแล้ว ในฐานะที่เป็นศิษย์ย่อมมีสิทธิ์เต็มที่ที่จะคัดค้านได้ แต่ผมเห็นว่าถ้าไม่ไปก็มีทางเดียว คือหลวงปู่หมดลมแน่ แต่ถ้าไปยังมีสองทาง เพราะฉะนั้นต้องไป”

และก่อนออกเดินทางนั้นเอง คุณหมอทวีสิน ส่งข่าวให้ทราบว่าได้ติดต่อประสานงานที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ให้แล้ว จึงขอให้เปลี่ยนจากโรงพยาบาลธนบุรีไปเป็นโรงพยาบาลจุฬาฯ แทน

ตั้งแต่รถพยาบาลเคลื่อนออกจากวัด หลวงปู่นอนสงบนิ่งตลอด จนกระทั่งถึงอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เวลา ๑๑.๐๐ น. จึงหยุดรถเพื่อถวายเพลหลวงปู่ โดยไปจอดหน้าร้านอาหารแห่งหนึ่ง เจ้าของร้านตื่นเต้นดีใจมาก เพราะหลวงปู่เคยมาทำพิธีเปิดร้านให้ เป็นการแวะมาจอดโดยบังเอิญ เขาจัดแจงถวายอาหารเป็นอย่างดี แต่หลวงปู่ฉันข้าวต้มได้เพียงเล็กน้อย

ระยะทางจากสุรินทร์ถึงกรุงเทพฯ รถวิ่งตามปกติใช้เวลา๖-๗ ชั่วโมง แต่วันนั้นขอไม่ให้วิ่งเร็วเพราะเกรงหลวงปู่จะกระเทือน จึงใช้เวลาถึง ๙ ชั่วโมง ตลอดระยะการเดินทางหลวงปู่นอนสงบเงียบ ไม่มีเหตุอะไรให้น่าวิตกตลอดการเดินทาง

ถึงโรงพยาบาลจุฬาฯ เวลา ๑๗.๔๐ น. ต้องพาหลวงปู่เข้ารักษาที่ตึกฉุกเฉิน เนื่องจากเป็นวันเสาร์และนอกเวลาราชการ ในตอนนี้ลูกศิษย์ลูกหาต่างทุกข์กังวล ที่เห็นอาการของหลวงปู่หนักมาก แถมยังลำบากต้องเดินทางไกลและยังต้องรอเวลาให้หมอตรวจเป็นเวลานาน หมอสอบถามข้อมูลหลายอย่างและฉายเอ็กซเรย์ด้วย เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงได้พาหลวงปู่เข้าพักที่ห้องพักพิเศษ ตึกวชิราวุธ ชั้น ๒ หมายเลขห้อง ๒๒

ความโกลาหล

เพราะเหตุที่มาถึงโรงพยาบาลนอกเวลาราชการ หลวงปู่จึงต้องเข้าตึกคนไข้ฉุกเฉินเสียก่อน ไม่ใช่ห้อง ไอ.ซี.ยู. ตามที่บางท่านเข้าใจ

หลวงปู่เข้าพักได้ประมาณ ๒ ชั่วโมงกว่า คุณหมอจรัส กับคณะก็มาตรวจอาการแล้วบอกว่า ต้องเอาหลวงปู่เข้าห้องเอ็กซเรย์อีก เพราะมีความจำเป็นมาก แม้จะเห็นหลวงปู่อ่อนเพลียมากก็ต้องทำ ตอนนั้นเวลา ๕ ทุ่มแล้ว หลวงปู่ท่านนอนสงบนิ่ง จนบางท่านคิดว่าท่านคงจะมรณภาพละทิ้งสังขารไปแล้ว

ต้องใส่ท่ออ๊อกซิเจนช่วยหายใจนานนับ ๕ ชั่วโมง การทำงานของหมอจึงแล้วเสร็จ แต่การวินิจฉัยของหมอในคืนนั้นไม่ได้รับผลอะไรเลย

เมื่อยกหลวงปู่ขึ้นนอนบนแท่นฉายในห้องเอ็กซเรย์แล้ว เจ้าหน้าที่ก็ลงมือฉาย ๒ ชั่วโมงกว่าก็ยังไม่เสร็จสงสัยว่าเครื่องฉายเสียหรือฟิล์มหมดอายุ เพราะปรากฏว่าฟิล์มที่ออกมาแต่ละแผ่นดำสนิทมองไม่เห็นอะไรเลย

ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์ (พระโพธินันทมุนี) บันทึกไว้ว่าใช้ฟิล์มเอ็กซเรย์หลายแผ่น หนาเกือบครึ่งคืบก็ไม่ได้ผลเลยทั้งจอภาพก็ไม่ปรากฏภาพให้เห็นได้ตลอด มีเห็นบ้างไม่เห็นบ้าง ต้องฉายแล้วฉายอีกตั้งหลายครั้ง หลวงปู่คงต้องอดทนอย่างมาก เห็นท่านนอนหลับตานิ่งไม่ไหวติงเลย

พยาบาลจะฉีดยา จะให้น้ำเกลือ ก็ทำไม่สะดวก บางครั้งก็แทงเข็มไม่เข้าบ้าง จนหมอบอกว่าร่างกายของท่านไม่รับ ทางหมอเองก็ท้อใจและแปลกใจ

คุณหมอสตรีท่านหนึ่งออกมาถามคณะศิษย์ว่า “ทำไมถึงเป็นอย่างนี้” ต่างคนต่างก็ไม่ทราบและไม่มีใครกล้าตอบ

เมื่อมาคิดดู โดยลักษณะนี้อาจเป็นว่า หลวงปู่คงจะเข้าสมาธิ

ส่วนลึกและละเอียดเพื่อระงับทุกขเวทนา เพราะเวลา ๑๔ ชั่วโมงที่ผ่านมา ท่านหลับตาอยู่อย่างนั้นโดยไม่ไหวติงเลย ตลอดเวลาเข้าห้องฉุกเฉิน ตรวจร่างกาย ฉายเอ็กซเรย์ ตลอดจนเข้าห้องพักแล้วกลับเข้าห้องเอ็กซเรย์อีก

ตลอดเวลา ๑๔ ชั่วโมงนั้น ท่านอาจไม่ได้รับรู้การกระทำของพวกเราเลยแม้แต่น้อยก็เป็นได้

เมื่อได้เห็นภาพหลวงปู่นอนสงบอยู่บนเตียงพยาบาล ได้รับการดูแลรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่ มีการให้อ๊อกซิเจนช่วยหายใจ ให้น้ำเกลือและให้อาหารทางสายยางเป็นที่เรียบร้อยพอวางใจได้แล้ว ความวิตกกังวลความเคร่งเครียดกระวนกระวายที่มีอยู่ในหัวสมองของผู้เขียน (พระครูนันทปัญญาภรณ์) เป็นเวลานานนับตั้งแต่ออกเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์มา ก็ได้บรรเทาเบาบางลงและรู้สึกโล่งใจ เกิดความมั่นใจว่าหลวงปู่จะต้องหายได้ในครั้งนี้อย่างแน่นอน

ครั้นเวลาตี ๓ ล่วงแล้ว หมอกลับไปหมดแล้วหลวงปู่จึงลืมตาขึ้นพร้อมกับคำถามประโยคแรกว่า “หมอตรวจเสร็จแล้วหรือ”

ได้กราบเรียนท่านว่า “เสร็จแล้วครับ”

ท่านก็สั่งว่า “ให้กลับเดี๋ยวนี้”

หมายถึงให้พากลับวัด ต้องค่อยพูดอธิบายให้ท่านทราบว่าท่านยังกลับไม่ได้ ต้องอยู่พักรักษาที่โรงพยาบาลอีกหลายวัน พร้อมทั้งเล่าเหตุการณ์ที่ผ่านมาให้ท่านทราบโดยตลอด ท่านก็ฟังเฉยโดยไม่ว่าอะไร

ในวันนั้นคณะศิษย์ได้กราบเรียนท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร (สมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน) ให้ทรงทราบ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ จึงเจริญพรไปยังสำนักพระราชวังต่อไป

เหนือเอ็กซเรย์

ตรงนี้ขอแทรกเรื่องเบาสมองสักเล็กน้อย ข้อเขียนต่อไปนี้เป็นบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุข ที่น่าสนใจไว้เป็นอุทาหรณ์ ดังนี้

คุณจำนงค์ พันธุ์พงศ์ เล่าให้ผู้เขียนฟังถึงเมื่อครั้งหลวงปู่ดุลย์อตุโล อาพาธหนัก พระครูนันทปัญญาภรณ์เป็นผู้นำหลวงปู่เข้ากรุงเทพฯ ให้แพทย์ตรวจอาการ ณ โรงพยาบาลจุฬาฯ

เมื่อนำหลวงปู่เข้าห้องเอ็กซเรย์ พนักงานคนหนึ่งก็พูดกับคุณจำนงค์ว่า

“อ้อ! คนแก่ๆ แบบนี้ เอ็กซเรย์ง่ายสบายมาก”

คุณจำนงค์นึกในใจว่า “ประเดี๋ยวก็รู้ เล่นพูดกับหลวงปู่แบบนี้!”

พอยกหลวงปู่ขึ้นเตียงเลื่อนไฟฟ้า เตียงไม่เลื่อนเข้าที่ เมื่อคุณจำนงค์ก้มกระซิบกราบขออนุญาตหลวงปู่เตียงก็เลื่อนเข้าที่ได้

เจ้าหน้าที่ถ่ายเอ็กซเรย์อยู่นานถึง ๒ ชั่วโมง ขณะถ่ายก็ไม่มีภาพปรากฏบนจอทีวี หมดฟิล์มไปเป็นจำนวนมาก พอล้างออกฟิล์มทุกใบดำหมด

คุณหมอมากราบขออนุญาตกับหลวงปู่ คุณจำนงค์ปลุกหลวงปู่พอให้รู้สึกตัว แล้วกราบเรียนท่านว่า “หลวงปู่ครับ อย่าเข้าสมาธิเขาถ่ายเอ็กซเรย์ไม่ติด”

หลวงปู่ว่า “อ้อ! อย่างนั้นรึ”

หลังจากนั้น จึงมีภาพปรากฏบนจอทีวีและฟิล์มเอ็กซเรย์ ก็ได้ภาพตามต้องการ

ถูกตัวหลวงปู่ได้ไหม

รุ่งขึ้นวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๒๖ หลวงปู่มีอาการดีขึ้นพอที่จะประคองให้นั่งบ้าง นอนบ้าง หลวงปู่พูดเสียงชัดเจนดี

เกิดเหตุขัดข้องทางผู้รักษาพยาบาลนิดหน่อยเพราะล้วนแต่เป็นสุภาพสตรี เมื่อจะทำหน้าที่มักจะถามท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์ซึ่งเฝ้าไข้อยู่ ณ ที่นั้นว่า

“หนูถูกต้องหลวงปู่ได้ไหมคะ”

ท่านพระครูฯ ตอบ “ไม่ได้ เจริญพร”

“อ้าว! แล้วจะให้หนูทำอย่างไร”

“ไม่ทราบ เจริญพร”

ท่านพระครูฯ บอกว่า อยากจะให้พวกเขาเข้าใจคำพูดของท่านเอาเอง เขาก็ไม่เข้าใจงงอยู่อย่างนั้นเอง ท่านจึงต้องอธิบายว่า

“คุณเป็นผู้หญิง หลวงปู่และอาตมาเป็นพระสงฆ์ เมื่อคุณถามว่าถูกต้องตัวหลวงปู่ได้ไหม จะให้อาตมาตอบว่าได้ อย่างนี้ไม่สมควร ผิดสมณวินัย ใครมีหน้าที่อย่างไร พึงทำไปตามหน้าที่ของตน”

พวกเขาเข้าใจและทำตามหน้าที่ของตนด้วยความระมัดระวังและอ่อนน้อมน่าชมเชย ต่อมาจึงขอให้มีบุรุษพยาบาลจากตึกสงฆ์มาทำหน้าที่แทนตลอดเวลาที่หลวงปู่อยู่ในโรงพยาบาล ปัญหาขัดข้องต่างๆ จึงหมดไปด้วยดี

ผลการวินิจฉัยโรค

เช้าวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๒๖ คณะหมอได้เข้าตรวจร่างกายของหลวงปู่อีกครั้งหนึ่ง คุณหมอยกมือนมัสการขอพรและขออภัยแล้วก็ทำการตรวจ เหตุการณ์ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากวันก่อน ผลการตรวจทุกอย่างชัดเจนดี จากการถ่ายฟิล์มเอ็กซเรย์มา ๖ แผ่น เมื่อนำมาวินิจฉัย ปรากฏว่าหลวงปู่มีอาการหนักอยู่ ๓ อย่าง คือ เกี่ยวกับ กระดูก ปอด และสมอง ซึ่งจะต้องใช้เวลาอยู่รักษานานเป็นเดือนขึ้นไปและมีความหวังว่ามีทางรักษาหายได้ จึงปลงใจว่าแม้นานเท่าใดก็จะอยู่

ปัญหาที่มีในขณะนี้ก็เนื่องจากระเบียบของตึกแห่งนี้คือ ไม่ให้

ผู้อยู่เฝ้าพยาบาลในห้องเกิน ๒ คน ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์จึงต้องไปค้างคืนที่วัดบวรนิเวศฯ

เมื่อเข้ากราบเรียนท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระญาณสังวร เพื่อกราบทูลให้ทราบถึงอาการของหลวงปู่สมเด็จฯ ท่านแนะนำว่าถ้ามีอะไรขัดข้องให้ติดต่อพระมหาวีระ ซึ่งเป็นเลขาฯ และอุปัฏฐากของท่านเจ้าคุณพระญาณวโรดม รองสมเด็จฯ

ท่านมหาวีระได้ติดต่อไปที่คุณหญิงสมรักษ์ เพื่อให้หลวงปู่ได้ย้ายจากตึกวชิราวุธมาพักที่ตึกจงกลนีวัฒนวงศ์ ณ ห้องพระราชทานบนชั้นที่ ๓ ของตึกจึงเป็นอันว่าหลวงปู่ได้ย้ายมาอยู่ห้องพระราชทานตึกจงกลนีวัฒนวงศ์ เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ เวลาบ่ายสองโมงเศษ

นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง เพราะที่นี่มีความกว้างขวางสะดวกที่จะให้ลูกศิษย์ลูกหาและผู้มีศรัทธาในหลวงปู่ได้เข้าเยี่ยมไข้และเข้ากราบหลวงปู่ เนื่องจากในแต่ละวันมีญาติโยมมาเยี่ยมหลวงปู่จำนวนมาก ห้องพักเดิมคับแคบจึงรู้สึกหนักใจและเกรงใจโรงพยาบาลเป็นอย่างมาก

ห้องพระราชทาน

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้น ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชทาน สงเคราะห์รับหลวงปู่ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานแพทย์หลวงมาทำการรักษาเป็นพิเศษ

สำหรับห้องพระราชทานนี้ ภายในแบ่งเป็น ๓ ห้อง ด้านซ้ายมือเป็นห้องผู้ป่วย ตอนกลางเป็นห้องโถงใหญ่สำหรับแขกหรือเป็นที่ประชุมด้านขวามือเป็นห้องจัดเตรียมอาหารมีเครื่องสุขภัณฑ์พร้อมมูล

ที่เรียกว่าห้องพระราชทานนั้น ก็เพราะทรงมีไว้เพื่อ

พระราชทานเพื่อความสะดวกแก่เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ หรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่ หรือผู้อื่นใดตามพระราชอัธยาศัย

กำลังปลื้มปีติว่าหลวงปู่ได้อยู่ห้องพระราชทานในขณะเดียวกันความกังวลความหนักใจก็เกิดขึ้นมา ทั้งนี้เนื่องจากสำนึกตนว่าเป็นผู้มีสติปัญญาน้อย มีความสามารถน้อย ไม่รู้ธรรมเนียมและระเบียบปฏิบัติของห้องพิเศษเช่นนี้

อีกประการหนึ่ง ไม่ทราบว่าตนเองจะสามารถรับผิดชอบ ในการดูแลรักษาพยาบาลหลวงปู่ รวมทั้งต้องรับบุคคลที่จะมานมัสการเยี่ยมหลวงปู่อย่างมากมายได้หรือไม่ ตลอดถึงอาจต้องรับเสด็จด้วย นอกจากนี้ควรจะแนะนำลูกน้องของเรา ที่จะมาอยู่ช่วยอุปัฏฐากหลวงปู่ให้ประพฤติและวางตัวอย่างไรจึงจะเหมาะสม

ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ต้องคิด ต้องเตรียมการไว้ จึงได้พยายามศึกษาและสอบถามเจ้าหน้าที่พยาบาลและผู้สันทัดกรณีคนอื่นๆ ตามสมควร

อาการไข้ของหลวงปู่

ดังได้กล่าวแล้วว่าอาพาธของหลวงปู่ คือ กระดูกและปอดมีจุดดำ แล้วลามไปถึงสมอง

การรักษาจึงหนักไปในการบำรุงและพักผ่อนให้มากที่สุด ทั้งยังต้องอาศัยเวลานานอีกด้วย

ลักษณะอาการของโรคดังกล่าว แสดงออกให้เห็นได้โดยอาการ ๓ อย่าง คือ เบื่ออาหาร อ่อนเพลียเป็นเวลานานๆ ปวดเมื่อยทั่วสรรพางค์กาย นอกจากนี้ก็มีอาการกระสับกระส่าย นอนหลับยาก

ส่วนตัวของหลวงปู่นั้นท่านอาศัยสมาธิช่วยในการหลับและพักผ่อนสมอง

ในระยะครึ่งเดือนแรกเกือบจะกล่าวได้ว่าอาการของท่านทรงๆ

อยู่ ไม่มีอะไรดีขึ้น

วันหนึ่ง เวลาเช้ามืด ประมาณ ๐๔.๐๐ น. หลวงปู่ให้พระมาเรียกผู้เขียนเข้าไปพบในห้อง ตกใจนึกว่ามีอะไรเกิดขึ้นกับหลวงปู่ เมื่อเข้าใกล้แล้ว ท่านปรารถว่า

“เท่าที่มาอยู่นี่ก็หลายวันแล้ว ไม่เห็นมีอะไรดีขึ้นเลย การเจ็บปวดก็ไม่เห็นทุเลา นอนก็หลับยาก หมอก็ไม่เห็นทำอะไรมากนัก มีแต่ให้ฉันมากๆ ให้นอนมากๆ เท่านั้นเอง”

ผู้เขียนเข้าใจความหมายของท่าน ว่าท่านต้องการจะกลับวัดแน่นอน แต่ที่ท่านพูดอย่างนั้นเป็นการพูดอย่างเกรงใจลูกศิษยล์ลูกหารู้สึกสงสารท่านอย่างสุดซึ้ง แต่ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอยู่เพื่อรักษาไปก่อน จนกว่าหมอจะมีคำสั่งให้กลับได้ จึงไม่มีอะไรดีกว่าการหาคำพูดมาอธิบายและขอร้องให้ท่านเข้าใจ

“หลวงปู่ครับหมอที่นี่เขาเชี่ยวชาญการรักษาเฉพาะโรคแต่ละสาขา เช่นคุณหมอจรัสมาตรวจกระดูก คุณหมออังคณามาตรวจปอดและสมองเป็นต้น แล้วเขาก็ประชุมกันทุกวัน เพื่อวินิจฉัยหาสมุฏฐานของโรคและหาวิธีการบำบัดอย่างถูกต้องตามหลักวิชา ในการดูแลรักษาหลวงปู่ ขออาราธนานิมนต์หลวงปู่อยู่ต่อไปอีกสักหน่อยเถิด จะต้องดีขึ้นอย่างแน่นอน

หลวงปู่ก็นิ่งเฉยไม่ว่าอะไร

เมื่อเวลาผ่านไป ๒ อาทิตย์กว่า อาการของหลวงปู่ค่อยๆ ดีขึ้นและสามารถปรับตัวให้ชินกับเครื่องปรับอากาศได้ ท่านก็ไม่ว่าอะไรอีก

ผู้มาเยี่ยมนมัสการหลวงปู่

สิ่งที่เคยนึกกังวลใจไว้ล่วงหน้าก็ค่อยๆ ปรากฏเป็นจริงขึ้น กล่าวคือ พอข่าวแพร่สะพัดออกไปว่าหลวงปู่อาพาธอยู่ที่โรงพยาบาลแห่งนี้ บรรดาสานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือก็ได้ทะยอยกันมาเยี่ยม

นมัสการมากขึ้นทุกที

รวมทั้งผู้ที่เยคพบเคยกราบไหว้มาก่อนและผู้ที่เคยได้ยินแต่ชื่อเสียง แต่ไม่เคยเห็นตัวหลวงปู่ก็ถือโอกาสนี้เป็นสำคัญที่จะได้มากราบมารู้จักท่าน

ฝ่ายทางโรงพยาบาลก็แนะนำว่า ขอให้ห้ามเยี่ยมห้ามรบกวน เพราะต้องการให้หลวงปู่ได้พักผ่อนอย่างเต็มที่

ผู้เขียนยอมรับว่าไม่มีปัญญาที่จะปฏิบัติตามระเบียบของโรงพยาบาลอย่างเคร่งครัดได้ เพราะบังเอิญเป็นผู้ที่มีธาตุแห่งคนใจอ่อน เกรงใจเขา สงสารเขา เห็นใจเขา

เขาอุตส่าห์ข้ามบ้านข้ามเมืองมาไกล หิ้วข้าวของถือเครื่องสักการะมาด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ต้องการที่จะกราบไหว้หลวงปู่ เพื่อเป็นบุญเป็นกุศล นี่ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง เห็นว่าหลวงปู่อาพาธด้วยโรคที่ไม่ใช่ไข้ ยังมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ทุกประการ หากว่าหลวงปู่เป็นที่ตั้งแห่งบุญกุศล อันผู้ที่ได้กราบไหว้จะพึงได้บุญได้กุศล ก็สมควรจะอำนวยความสะดวก

เพราะคิดอย่างนี้นี่เอง ชนทุกชั้นวรรณะที่ไปเยี่ยมนมัสการหลวงปู่จึงไม่มีผู้ใดผิดหวัง เมื่อไปถึงแล้วทุกคนย่อมมีโอกาสได้กราบไหว้หลวงปู่อย่างใกล้ชิดไม่มากก็น้อย ไม่เร็วก็ช้า บ้างก็ได้ถ่ายรูปร่วมกับหลวงปู่อีกด้วย

ทั้งนี้มิใช่จะบุ่มบ่าม หรือขาดกาละเทศะจนเกินไป ทุกอย่างก็ได้พิจารณาแล้วว่าควรไม่ควรประการใดด้วย

สมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ทรงประชวรหนักก่อนจะปรินิพพาน ท่านพระอานนท์ พุทธอุปัฏฐาก ได้ห้ามมาณพผู้หนึ่งซึ่งร้องขอเข้าเผ้าพระพุทธเจ้าในขณะนั้น แม้มาณพขอร้องถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์ก็ไม่ยอมอย่างเด็ดขาด จนกระทั่งเสียงขอเสียงขัดดังถึงพระพุทธองค์

พระองค์จึงตรัสว่า “อานนท์ อย่าห้ามมาณพนั้นเลย จงให้

เข้ามาเถิด”

เมื่อได้เข้าเฝ้าและฟังพระธรรม มาณพก็บรรลุมรรคผล ขอบวชเป็นพระสาวกองค์สุดท้าย มีนามว่า “สุภัททะ”

เมื่อนำมาพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า พระอานนท์ท่านทำตามหน้าที่ของท่านถูกต้องแล้ว ไม่มีความผิดพลาดอันใด

ส่วนการที่พระพุทธเจ้าทรงให้มาณพเข้าเฝ้า ก็เป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ที่ทรงมีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ

บรรดาพระสาวกรุ่นหลัง ตลอดมาจนถึงพระเถรานุเถระและครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่มีเมตตาธรรมสูง ย่อมเป็นที่เคารพสักการะของหมู่ชนมาก ท่านอุทิศชีวิตเพื่อกิจพระศาสนา ไม่เคยคำนึงถึงความชรา ความอาพาธของท่าน เมื่อเห็นว่าผู้ใดพึงจะได้ประโยชน์จากการสักการะท่านแล้ว ท่านก็อำนวยประโยชน์นั้นให้แก่เขา

หลวงปู่ท่านมีเมตตาสูงอยู่แล้ว ไม่เคยบ่นหรือเอือมระอาในเรื่องเหล่านี้ ต้อนรับญาติโยมได้โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ

ดังนั้น อาศัยที่ผู้เขียนเคยทำหน้าที่นี้มานานจึงไม่ค่อยลำบากใจอะไรนัก จะมีก็แต่ลำบากกาย เพราะบางวันต้องนั่งรับแขกตั้งแต่ ๖ โมงเช้า ตลอดจนถึง ๔ ทุ่มก็มี

ต้องต้อนรับแขกแบบประชาสัมพันธ์ ทั้งอธิบายธรรม ทั้งตอบคำถาม เพราะผู้ที่ไปนมัสการหลวงปู่ส่วนมากเป็นผู้สนใจในธรรมปฏิบัติ บางทีก็ขอร้องให้หลวงปู่อธิบายข้อธรรมะและแนะนำกัมมัฏฐานให้ก็มี

ไม่มีก็ลำบาก มีมากก็ยุ่ง

บรรดาผู้ที่ไปเยี่ยมหลวงปู่เป็นจำนวนมากนั้น ไม่มีผู้ใดไปมือเปล่า ต่างนำภัตตาหารและของขบฉันอื่นๆ ไปด้วย ตลอดถึงเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น

โดยเฉพาะอาหารที่ต้องฉันประจำวัน ในเวลาที่จำกัด พอมีมากเกินไปก็เกิดปัญหาเรื่องภาชนะทั้งพระที่ฉันก็มีน้อยรูป ทั้งปัญหาในการรักษาความสะอาดก็ติดตามมา ดังนั้นจึงต้องนำของกินของใช้ไปแจกจ่ายทำบุญต่อตามห้องคนไข้อนาถา หลายต่อหลายครั้ง

ต่อมา เมื่ออาการของหลวงปู่ค่อยหายวันหายคืน ทุกคนก็ค่อยสบายใจในความปลอดภัยของหลวงปู่ในครั้งนี้

แต่หมอก็ยังไม่อนุญาตให้ออกจากโรงพยาบาล ต้องอยู่รักษาต่อไปอีก

ผู้คนที่ไปเยี่ยมก็มีมากขึ้นทุกที บรรดาท่านที่ไปเยี่ยมหลวงปู่นั้น ไม่สามารถคณนาได้ว่ามีท่านผู้ใดบ้าง แต่สำหรับพระเถระผู้ใหญ่นั้น มีดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร
สมเด็จพระธีรญาณมุนี วัดจักรวรรดิราชาธิวาส
พระธรรมวโรดม วัดปทุมคงคาราม
พระธรรมบัณฑิต วัดสัมพันธวงศาวาส
พระพรหมมุนี วัดนรนาถสุนทริการาม
พระเทพโสภณ วัดไทยลอสแอนเจลีส สหรัฐอเมริกา
พระอาจารย์หนู สุจิตฺโต วัดดอยแม่ปั๋ง เชียงใหม่
พระอาจารย์ยันตระ พระธรรมจาริกทั่วไป
หลวงปู่สาม อกิญฺจโน วัดป่าไตรวิเวก สุรินทร์
พระอาจารย์สุวัจ สุวโจ วัดถ้ำศรีแก้ว สกลนคร
ภิกษุสามเณรและชีวัดสังฆทาน นนทบุรี ไปเยี่ยมเป็นกลุ่มๆ

นอกจากนี้ มีพระเถระและภิกษุสามเณรอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งมิอาจระบุได้หมดที่ไปนมัสการเยี่ยม แล้วยังไปช่วยผลัดเปลี่ยนรักษาพยาบาลหลวงปู่ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในโรงพยาบาลอีกด้วย โดยเฉพาะแพทย์หญิงหม่อมเจ้าพันธุ์วโรภาส เศวตรุณ ทรงเป็นแขกพิเศษที่เสด็จมาเยี่ยมกราบหลวงปู่และสนทนาเสมอๆ พร้อมกับคณะแพทย์และพยาบาลจุฬาลงกรณ์

เสด็จเยี่ยมเป็นการส่วนพระองค์

เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๙.๔๕ น. สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมหลวงปู่ ทรงสนพระทัยไต่ถามอาการของหลวงปู่ด้วยพระปริวิตก เกรงว่าหลวงปู่จะไม่ปลอดภัยในครั้งนี้

เมื่อทรงทราบว่า หลวงปู่มีอาการดีขึ้นมากแล้ว ก็ทรงคลายความเป็นห่วง ทรงสนทนากับหลวงปู่พอสมควรแก่เวลา ทรงถวายจตุปัจจัยไทยทานแก่หลวงปู่และพระภิกษุสามเณร ตลอดจนศิษย์ที่อยู่รักษาพยาบาลโดยทั่วหน้ากัน

แล้วจึงเสด็จกลับ เมื่อเวลา ๒๐.๓๐ น. รวมเวลาเสด็จเยี่ยมทั้งหมด ๔๕ นาที

วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๘.๑๙ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จมาเยี่ยมหลวงปู่ ทำให้ผู้รักษาพยาบาลหลวงปู่ต้องตกตะลึงเป็นอันมาก เนื่องจากไม่มีผู้ใดได้ทราบมาก่อนว่าพระองค์ท่านจะเสด็จ ทราบก็ต่อเมื่อพระองค์ท่านเสด็จมาถึงห้องหลวงปู่แล้ว

แต่หลวงปู่ท่านนั่งเตรียมพร้อมอยู่แล้ว

ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนทนากับหลวงปู่นั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงจัดดอกไม้ที่โต๊ะหมู่บูชาด้วยพระองค์เองและทรงปรุงน้ำปานะจากส้มเขียวหวานด้วยฝีพระหัตถ์ แล้วน้อมเกล้าถวายในหลวงเพื่อทรงถวายหลวงปู่

หลวงปู่ฉันน้ำปานะพระราชทานโดยใช้หลอดดูด พระครูนันทปัญญาภรณ์กราบเรียนหลวงปู่ว่า “ในหลวงถวายแล้วหลวงปู่ต้องฉันให้หมด”

หลวงปู่ตอบว่า “ไม่หมดหรอก”

ในหลวงทรงแย้มพระโอษฐ์ แล้วทรงสนทนาธรรมกับหลวงปู่ต่อไป โดยหลวงปู่ได้แสดงถวายถึงการเข้าฌาณเข้าสู่ปรินิพพานของ

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในระหว่างนั้นคณะแพทย์ผู้ให้การรักษาได้เปิดโอกาสให้หลวงปู่พิจารณาตามอัธยาศัยว่า จะกลับไปรักษาพยาบาลที่วัดก็ได้ ท่านพระครูนันท์ฯ กำหนดว่าจะรับหลวงปู่กลับวัดในวันที่ ๒๒ มีนาคม จึงถือโอกาสถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ

พระองค์ทรงยินดีและตรัสว่า “ถ้าหลวงปู่ได้กลับไปก็คงทำประโยชน์ได้มาก” แล้วทรงปรารภถึงการเดินทางว่า การไปสุรินทร์ทางไหนจึงจะสะดวกที่สุรินทร์มีสนามบินไหม ถ้าไปรถยนต์หรือรถไฟใช้เวลากี่ชั่วโมง

ท่านพระครูนันท์ฯ ถวายพระพรว่า ถ้าไปรถยนต์ใช้เวลา ๖-๗ ชั่วโมง รถไฟ ๘ ชั่วโมง สำหรับสนามบินนั้นเนื่องจากไม่มีการบินพาณิชย์ จึงยังไม่มีสนามบินคอนกรีต เวลาลงคงจะระวังได้ยาก จึงถวายพระพรขอพาหนะรถยนต์ซึ่งจะสะดวกกว่า

พระองค์ทรงเห็นชอบด้วย ตรัสว่าจะพระราชทานยานพาหนะรถยนต์ของพระราชสำนัก พร้อมรถพยาบาลและให้มีตำรวจทางหลวงนำทาง

หลังจากนั้น ทรงถวายจตุปัจจัยแก่หลวงปู่และภิกษุสามเณรตลอดจนศิษย์อยู่พยาบาล หลวงปู่อนุโมทนาถวายพระพร

ก่อนเสด็จกลับ ทั้งสองพระองค์ทรงถวายพระพรหลวงปู่เหมือนกับครั้งก่อนว่า “ขอให้หลวงปู่ดำรงขันธ์อยู่มากกว่าหนึ่งร้อยปี”

หลวงปู่ก็ตอบเหมือนครั้งก่อนว่า “แล้วแต่สังขารเขาจะเป็นไปเองของเขาหรอก”

เมื่อเสด็จออกจากห้องหลวงปู่นั้น ศิษย์หลวงปู่จำนวนมากเฝ้ารอส่งเสด็จอยู่ทั้งสองพระองค์ให้โอกาสเข้าเฝ้าได้โดยใกล้ชิดทั่วกัน รวมเวลาเสด็จครั้งนี้ ๑ ชั่วโมง ๕ นาที

วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๗ นาฬิกาเศษ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้เสด็จมาเยี่ยมหลวงปู่ด้วยเวลาอันสั้น เมื่อทรง

ทราบว่าหลวงปู่มีพลานามัยดีขึ้นก็ทรงดีพระทัยและทรงชมว่าหลวงปู่แข็งแรงดี แล้วก็เสด็จกลับไปแวะเยี่ยมอาการป่วยของศาสตราจารย์ท่านหนึ่งที่อยู่ห้องถัดไป

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณสงเคราะห์หลวงปู่ครั้งนี้ นำความปลาบปลื้มยินดีแก่บรรดาสานุศิษย์และท่านที่เคารพนับถือต่อหลวงปู่เป็นล้นพ้นสุดที่จะพรรณา

กำหนดออกจากโรงพยาบาล

ครั้นมีกำหนดการเป็นที่แน่นอนแล้วว่าจะเดินทางกลับในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๖ จึงได้ชักชวนสาธุชนทั้งหลายจัดทำบุญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษและท่านผู้มีส่วนก่อสร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตลอดถึงทุกท่านที่ล่วงลับดับชีวิตในการรักษาพยาบาลที่นี่และสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ

การทำบุญได้จัดในตอนเช้าวันที่ ๒๐ มีนาคม มีการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์จำนวน ๑๐ รูป มีผู้มาร่วมทำบุญกันอย่างล้นหลาม

ผู้เขียนทั้งรู้สึกยินดี ทั้งเกรงใจเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเหตุทำให้สถานที่นั้นพลุกพล่านด้วยผู้คนมากมาย แต่ได้รับความร่วมมือจากบรรดาเจ้าหน้าที่อย่างดียิ่ง

อนึ่งจตุปัจจัยที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาถวายตลอดเวลาที่หลวงปู่อยู่ที่โรงพยาบาลนั้นได้รวบรวมส่วนที่เหลือจากการใช้จ่ายแล้วนำไปบริจาคบำรุงโรงพยาบาลเป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน) ยังมีผู้มีเกียรติและสาธุชนหลายท่าน นอกจากจะได้ไปกราบนมัสการเป็นครั้งคราวแล้ว ยังได้สละกำลังกาย กำลังทรัพย์และเวลาไปอยู่เฝ้ารักษาพยาบาลหลวงปู่ด้วย ตลอดเวลาที่หลวงปู่พักรักษาตัวอยู่ที่โรง

พยาบาล

ได้ช่วยถวายภัตตาหาร ตลอดจนสิ่งจำเป็นและอำนวยความสะดวกต่างๆ รวมทั้งช่วยอุปัฏฐากรับใช้ทั้งหลวงปู่ทั้งพระสงฆ์ที่มาอยู่เฝ้าพยาบาล

นับว่าท่านเหล่านั้นได้มีกุศลเจตนาอันสูงส่งจนใจที่มิอาจระบุพระนามและนามของท่านทั้งหลายให้ปรากฏ ณ ที่นี้ได้ จึงขอจารึกไว้ในความทรงจำ

บุญอันใดที่ท่านทั้งหลายได้มีกุศลจิตทำไปแล้วอย่างไร ขอผลแห่งบุญนั้นจงสำเร็จแห่งคุณงามความดีของท่านเถิดและขออนุโมทนาบุญกุศลโดยทั่วกัน

เดินทางกลับวัด

วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๐๘.๑๘ น. หลวงปู่ก็ได้อำลาคณะแพทย์พยาบาลและเจ้าหน้าที่ผู้ถวายการรักษา แล้วออกจากโรงพยาบาล เพื่อเดินทางกลับไปยังวัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

คณะแพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่ ตลอดจนท่านผู้มีเกียรติ ศิษยานุศิษย์และท่านที่เคารพนับถือทั่วไปได้พร้อมเพรียงกันมาส่งหลวงปู่ที่หน้าโรงพยาบาลกันอย่างล้นหลาม

พณฯ ดร.เชาว์ ณ ศีลวันต์ องคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์มาส่งหลวงปู่และกราบเรียนหลวงปู่ว่า “หลวงปู่ จะมีถ้อยคำอะไรถึงในหลวง กระผมจะนำไปกราบทูลถวายในหลวงให้ทรงทราบ”

หลวงปู่ตอบว่า “ขอบคุณมาก”

ขบวนรถจากพระราชสำนัก รถโรงพยาบาลและรถส่วนตัวของลูกศิษย์ลูกหาและท่านที่เคารพศรัทธาในหลวงปู่ได้ติดตามส่งเรียงรายเป็นแถวยาวเหยียด โดยมีรถตำรวจทางหลวงนำหน้าและปิดท้ายขบวนไปตลอดทาง

บางท่านได้มาส่งถึงกับหลั่งน้ำตารำพันว่า “ไม่อยากให้หลวงปู่หายเร็วๆ เลยอยากให้อยู่โรงพยาบาลนานๆ จะได้มาทำบุญถวายทานเป็นประจำ”

ตลอดการเดินทางหลวงปู่อยู่ในอิริยาบถนอนสงบเงียบราวกับหลับสนิท พอมีใครกระซิบถามว่าหลวงปู่รู้ไหมว่าขณะนี้ถึงไหนแล้ว หลวงปู่ก็ตอบได้ถูกต้องว่าถึงที่นั่นๆ แล้วโดยไม่ต้องลืมตาขึ้นดู

ขบวนรถมาส่งหลวงปู่เดินทางถึงวัดบูรพาราม เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. ได้มีลูกศิษย์ลูกหาและญาติโยมพุทธบริษัทมารอรับหลวงปู่อย่าง มากมาย

เป็นอันว่าการที่ได้ตัดสินใจนำหลวงปู่เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลในกรุงเทพฯ ครั้งนี้ก็ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าปลื้มใจจากทุกฝ่าย กล่าวคือหลวงปู่ท่านหายจากอาพาธหนัก ยังมีอาการอยู่บ้างก็เป็นโรคของคนวัยชรา ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับบุคคลที่มีอายุวัยล่วงมาถึง ๙๕ ปีเหมือนกับหลวงปู่

ในโอกาสนี้คณะสงฆ์นำโดยพระเถรานุเถระตลอดจนญาติโยมพุทธบริษัทชาวจังหวัดสุรินทร์ ได้ร่วมกันทำบุญประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ถวายกุศลเพื่อแสดงกตเวทิตาคุณแก่หลวงปู่

ตอนเช้าร่วมกันทำบุญตักบาตรถวายกุศลแด่หลวงปู่ เพื่อจะได้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ เพื่ออยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลานไปอีกนานเท่านาน

ทุกคนต่างรู้สึกปลื้มปีติที่หลวงปู่หายจากการอาพาธและกลับมาอยู่ที่วัดบูรพาราม เพื่อเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาในทางพุทธศาสนาของเหล่าสานุศิษย์อีกต่อไป

งดกิจนิมนต์นอกวัด

ตลอดเวลาที่หลวงปู่พักฟื้นอยู่ที่วัดบูรพาราม เป็นเวลา ๘ เดือนกว่า แม้จะอยู่ในลักษณะโดยนิยมว่าหายจากอาพาธแล้ว แต่

ท่านก็ยังมิได้หายโดยเด็ดขาดเลย

ดังนั้นจึงต้องจัดให้มีการกำหนดว่า “งดรับกิจนิมนต์นอกวัด” และจำกัดเวลาในการต้อนรับแขกไว้อย่างเป็นระเบียบ

แต่โดยเหตุที่อุปนิสัยของหลวงปู่นั้นต่างจากคนสูงอายุทั่วไป ที่ไม่ชอบนอนจับเจ่าอยู่กับที่ ถ้าแข็งแรงพอลุกขึ้นไปไหนมาไหนได้ ท่านก็จะออกเดินไปตามจุดต่างๆ ในบริเวณวัด หยุดยืนบ้าง นั่งบ้าง ตามที่ท่านเห็นว่าสมควร เป็นการพักผ่อนเปลี่ยนอิริยาบถไปในตัว ด้วยเหตุนี้จึงยากที่จะจำกัดเวลารับแขกให้แน่นอนชัดเจนลงไปได้ เพราะใครเห็นหลวงปู่ก็อยากจะเข้าไปกราบไหว้ด้วยกันทั้งนั้น สุดที่ใครจะห้ามใครได้และหลวงปู่ก็มีใจเมตตาอยู่แล้ว

การรักษาพยาบาลในระยะนี้ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ นอกจากถวายยาฉันตามที่โรงพยาบาลจัดไว้ให้และรายงานอาการให้แพทย์ประจำทราบโดยสม่ำเสมอ

ในส่วนตัวของหลวงปู่นั้น ตามปกติไม่เคยทำความลำบากใจให้ใครอยู่แล้วท่านวางตนเป็นผู้สุขสบายทุกกรณีจึงทำให้ศิษยานุศิษย์และบุคคลทั่วไปเห็นว่า ท่านมีสุขภาพอนามัยแข็งแรงดีเป็นปกติ

โดยแท้จริงแล้วผู้เขียนในฐานะที่อยู่อุปัฏฐากใกล้ชิด เห็นว่าหลวงปู่ไม่ได้หายจากอาพาธโดยสิ้นเชิงเลย แต่ที่ท่านอยู่อย่างมีปกติสภาพนั้นก็ด้วยอำนาจแห่งขันติธรรมและด้วยบุญบารมีส่วนตัวของท่านตลอดจนด้วยคุณธรรมอันเกิดจากสมาธิภาวนา ที่ท่านฝึกฝนอบรมมานานต่างหาก คุณธรรมเหล่านี้เองที่ช่วยให้ท่านดำรงขันธ์สืบต่อมาได้อีกถึงหนึ่งปี หลังจากออกจากโรงพยาบาลในครั้งนั้น

จะมีใครตั้งข้อสังเกตบ้างไหมว่า ในช่วงระยะหลังนี้หลวงปู่ใช้เวลาให้หมดไปด้วยการกล่าวธรรม ท่านจะเทศน์หรืออธิบายธรรมแก่ภิกษุสามเณรและท่านที่มากราบนมัสการท่าน

ส่วนมากเป็นข้อธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติภายในไม่เคยปรารภถึงงานก่อสร้างหรือการคณะสงฆ์อีกเลย

บางครั้งก็เรียกศิษย์ฝ่ายกัมมัฏฐานมาสนทนาธรรมและชี้แจง

ข้อปฏิบัติซึ่งผู้เขียนเอง (พระครูนันทปัญญาภรณ์) ก็พยายามใช้เวลาอยู่กับหลวงปู่ให้มากที่สุด

ข่าวมรณภาพของหลวงปู่ขาว

ในเดือนพฤษภาคม ๒๕๒๖ ได้ข่าวการมรณภาพของหลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งสำนักวัดถ้ำกลองเพล อำเภอหนองบัวลำพู จังหวัดอุดรธานี

ลูกศิษย์จึงไปกราบเรียนให้หลวงปู่ทราบ ขณะนั้นเวลา ๑ ทุ่มเศษๆ หลวงปู่นั่งบนเก้าอี้เอนในห้องพัก ครั้นทราบข่าวหลวงปู่ขาวมรณภาพแล้ว หลวงปู่ก็ปรารภว่า

"เออ! ท่านขาวก็หมดภาระการแบกสังขารไปเสียที"

แล้วท่านก็พูดต่อว่า

"พบกันเมื่อ ๓-๔ ปีที่ผ่านมา เห็นลำบากสังขาร เพราะต้องให้คนอื่นช่วยอยู่เสมอ เรื่องวิบากของสังขารนี้ แม้จะเป็นพระอริยเจ้าชั้นไหนก็ตามก็ต้องต่อสู้กับมันจนกว่าจะขาดจากกันได้ ไม่เกี่ยวข้องกันอีก"

ท่านพระครูนันทปัญญภรณ์ถามว่า "ผมเห็นหลวงปู่เมื่อเริ่มอาพาธใหม่ๆ มีอาการกระสับกระส่าย พลิกไปพลิกมา ผู้มีสมาธิแก่กล้าอย่างหลวงปู่จะพ้นภาระอย่างนี้ไปไม่ได้หรือครับ"

หลวงปู่ตอบว่า "เมื่อให้จิตอยู่กับเวทนาสังขารร่างกาย มันก็รับรู้เรื่องของเวทนาอยู่ แต่เมื่อทำจิตให้พ้นเวทนาไปแล้ว อาการเหล่านี้มักไม่ปรากฏ แต่ตามปกติสภาพของจิตแล้วมันก็ยังอยู่กับสิ่งเหล่านี้เอง แตกต่างจากจิตที่ฝึกดีแล้ว เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นย่อมละและระงับได้เร็ว ไม่กังวลไม่ยึดถือ หมดภาระเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น มันก็แค่นั้นเอง"

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับสุขภาพของหลวงปู่ในระหว่างนี้คือ เรื่องอาหารฉันก็ฉันได้ตามปกติ น้ำหนักตัวก็ทรงอยู่

ไม่ขึ้นไม่ลงและที่น่าแปลกใจอีกประการหนึ่งก็คือ ราศีผิวพรรณของท่านสดใสเปล่งปลั่งกว่าปกติ ญาติโยมบางคนชอบมานั่งพิจารณาดูหลวงปู่เป็นเวลานานๆ ทุกคนชอบทำนายหลวงปู่ว่าท่านมีอายุเกินร้อยปีอย่างแน่นอน

สิ่งที่ผิดสังเกตก็คือเท้าทั้งสองของท่านบวมขึ้นเป็นบางครั้ง เมื่อปรึกษาหมอ หมอบอกว่าเกิดจากการให้ยาเกี่ยวกับปอดประกอบกับหลวงปู่นั่งห้อยเท้าเป็นเวลานานๆ จึงทำให้เท้าท่านบวมเป็นครั้งคราว

พอปรึกษาหลวงปู่ท่านก็บอกว่า “นี่เป็นสัญญาณอันตรายของคนมีอายุมากแล้ว” ซึ่งผู้เขียนก็มิได้ใส่ใจมากด้วยคิดว่าท่านพูดปรารภธรรมตามธรรมดา

จำได้ว่าหลวงปู่เคยพูดถึง ๒ ครั้งว่า “เราไม่มีวิบากทางสังขาร” แต่ไม่เคยนำมาคิดหาเหตุผลว่าท่านหมายถึงอะไร

กำหนดงานฉลองอายุ ๘ รอบ

หลวงปูยั่งคงดำรงอยู่ในปกติสภาพเช่นนี้มาจนถึงเดือนตุลาคม ๒๕๒๖ ซึ่งเป็นเดือนที่หลวงปู่ได้ดำรงขันธ์มาถึง ๘ รอบ มีอายุ ๙๖ ปีบริบูรณ์ นับเป็นโอกาสที่หายากอย่างยิ่งที่จะมีคนอายุยืนยาวถึงขนาดนี้

ทางคณะศิษย์จึงตกลงกันจะจัดงานฉลองให้แก่หลวงปู่เป็นกรณีพิเศษด้วยถือเป็นอภิลักขิตกาลประกอบกับการที่หลวงปู่ได้ห าย จากการอาพาธ อันเป็นเรื่องที่นำความปลาบปลื้มยินดีมาสู่เหล่าสานุศิษย์และผู้มีจิตศรัทธา

ทุกฝ่ายจึงพร้อมใจกันคิดที่จะจัดงานให้เป็นพิเศษกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา โดยได้อาราธนาพระเถระทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญญวาสี ตลอดจนสานุศิษย์ทุกสารทิศได้มาร่วมงานถวายมุทิตาจิตแก่หลวงปู่ และที่สำคัญคือ ทางคณะศิษย์จะจัดให้มีพิธีพุทธาภิเษกเหรียญรุ่น

พิเศษในโอกาสนี้ด้วย

การเตรียมงานและการประชาสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างแข็งขัน สานุศิษย์และผู้ศรัทธาหลวงปู่ที่อยู่ในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ได้มีหลายคณะหลายกลุ่มแสดงความจำนงมาทางวัด บางกลุ่มจะจัดโรงครัวทานถวาย บางกลุ่มจะนำผ้าป่ามาทอด แต่ละกลุ่มแสดงเจตนาจัดงานบุญกุศลในครั้งนี้ด้วยกิจกรรมที่แตกต่างกัน จึงหวังได้ว่าจะเป็นงานฉลองอายุครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของหลวงปู่

กำหนดงานจะเป็นวันที่ ๒๙-๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๖ ต่างฝ่ายต่างก็ตั้งใจรองานนี้ด้วยโอกาสที่จะได้ร่วมงานบุญครั้งใหญ่ เหมือนที่เคยจัดมาเป็นประจำปีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา

ทางฝ่ายหลวงปู่ท่านรับทราบการจัดงานด้วยอาการสงบเฉยตามปกติ ท่านไม่แสดงอาการคัดค้าน หรือสนับสนุนแต่อย่างใด เพราะเป็นเรื่องที่ลูกศิษย์ลูกหาประสงค์จะจัดขึ้นด้วยเจตนาอันดี โดยปรารภเหตุครบรอบวันเกิดของหลวงปู่เป็นโอกาสร่วมชุมนุมเพื่อทำบุญในครั้งนี้

อาการผิดปกติเริ่มปรากฏ

วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๖ ก่อนงานเริ่มเพียงวันเดียว หลวงปู่เริ่มแสดงอาการผิดปกติมาตั้งแต่เวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น. คือท่านมีอาการอ่อนเพลีย ปวดเมื่อยตามร่างกาย แล้วก็กระสับกระส่าย ตัวร้อนคล้ายจะเป็นไข้แต่ไม่ปวดศรีษะ

อาการทุกอย่างคล้ายคลึงกับเมื่อก่อนเข้าโรงพยาบาลครั้งที่แล้วไม่มีผิด พระผู้เฝ้าพยาบาลได้ช่วยกันทาน้ำมัน แล้วถวายนวดไปตามที่ที่รู้สึกปวดเมื่อย อาการค่อยทุเลาลงบ้างเล็กน้อย

ครั้งถึงเวลา ๐๗.๐๐ น. ตามปกติหลวงปู่จะออกมารับถวายภัตตาหารเช้าและต้อนรับแขก แต่วันนี้ท่านไม่ออกจากห้องพัก จึงได้นำภัตตาหารไปถวายท่านข้างใน

หลวงปู่สามารถลุกขึ้นมานั่งฉันบนเก้าอี้ได้และฉันได้เกือบเหมือนปกติ

หลังจากนั้นได้เชิญ คุณหมอมนูญ มาตรวจร่างกายท่าน คุณหมอรายงานว่าความดันขึ้นสูงหน่อย แต่หลวงปู่บอกว่าไม่ปวดศีรษะเลยแล้วท่านก็ฉันยาที่หมอให้ จากนั้นก็นอนหลับไปชั่วโมงกว่าๆ ร่างกายรู้สึกว่าดูเป็นปกติ แต่ยังเพลียอยู่

พอถึงเวลาเพล ท่านก็ลุกขึ้นมานั่งฉันบนเก้าอี้แต่ไม่ยอมฉัน เมื่อลูกศิษย์คะยั้นคะยอท่านก็ฉันข้าวต้มให้ ๔ ช้อนและของหวานอีกเล็กน้อย หลังจากนั้นท่านก็นอนพักผ่อน ดูผิวพรรณท่านผุดผ่องดี เว้นแต่อาการเปลี่ยนแปลงเร็วมาก ระหว่างกระปรี้กระเปร่ากับอ่อนเพลียจะเป็นไปทุก ๔๐ หรือ ๔๕ นาที

ตลอดทั้งวันที่สานุศิษย์ฝ่ายกัมมัฏฐานมาอยู่เฝ้าท่านหลายรูป ท่านใช้เวลาส่วนใหญ่ในการอธิบายธรรมให้ฟัง สติสัมปชัญญะของท่านยังสมบูรณ์ดีมาก สามารถลำดับธรรมะเป็นกระแสที่ชัดเจนและตอบคำถามข้อปฏิบัติขั้นปรมัตถ์อย่างดี ด้วยน้ำเสียงชัดเจนแจ่มใส ทำให้คณะศิษย์อุ่นใจว่าหลวงปู่คงไม่เป็นอะไร

ครั้นเวลา ๕ โมงเย็น ถวายน้ำสรงท่านตามปกติเสร็จแล้ว หลวงปู่ก็นั่งบนเก้าอี้ในห้อง ดูกิริยาท่าทางของท่านเป็นปกติดีเหมือนกับไม่ได้ไข้ไม่ได้เจ็บอะไรดูท่านสดใสดีมาก

ต่อมาสักครู่ ท่านปรารภธรรมให้ฟังว่า

“ในทางโลกเขามีสิ่งที่มี แต่ในทางธรรมมีสิ่งที่ไม่มี”

เมื่อถามถึงความหมาย ท่านก็พูดว่า

“คนในโลกนี้ต้องมีสิ่งที่มี เพื่ออาศัยสิ่งนั้นเป็นอยู่ ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมต้องปฏิบัติ จนถึงสิ่งที่ไม่มีและอยู่กับสิ่งที่ไม่มี”

เมื่อเห็นว่าหลวงปู่ท่านรู้สึกเพลีย จึงขอให้ท่านพักผ่อนอาการอ่อนเพลียเพิ่มมากขึ้น แต่ท่านก็นอนพูดธรรมให้ฟังต่อไปอีก

ขณะนั้นฝนตกหนักมาก (โปรดดูในตอนที่ ๙๓ เรื่องวิบากเกี่ยวกับฝนตก)

ผู้เขียนอยู่เฝ้าหลวงปู่ถึง ๕ ทุ่มกว่า สังเกตเห็นว่า หลวงปู่มักจะพูดธรรมะชั้นสูง เกี่ยวกับการปฏิบัติเรื่อง การเข้าฌาณออกฌาณ บางช่วงท่านก็อยู่เฉยๆ คล้ายกับเข้าสมาธิหรือพิจารณากัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง พอท่านนิ่งไปสักพักหนึ่งแล้วก็ปรารภธรรมบทใดบทหนึ่งต่อทันที

ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์ ถามว่า “หลวงปู่เชื่อความศักดิ์สิทธิ์ไหม”

หลวงปู่ตอบว่า “ความศักดิ์สิทธิ์ไม่เคยมี มีแต่พลังและความสามารถของจิต”

มีตอนหนึ่งท่านพระครูฯ ได้เรียนถามแบบทีเล่นทีจริงว่า

“ตามตำราบอกว่าเทวดามาฟังธรรมะของพระพุทธเจ้าครั้งละหลายโกฏินั้น จะมีศาลาโรงธรรมที่ไหนให้ฟังได้หมด”

ทุกคนต่างรู้สึกงงงวยกันมาก เพราะไม่เคยได้ยินได้ฟังและไม่เคยพบในตำราที่ไหนมาก่อน เมื่อหลวงปู่ตอบว่า

“ในเนื้อที่หนึ่งปรมาณู เทวดาอยู่ได้ ๘ องค์”

นี่ไม่ใช่ครั้งก่อน!

ย่างเข้า วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ ซึ่งเป็นวันเริ่มงานพิธีฉลองอายุหลวงปู่เป็นวันแรก หลวงปู่มีอาการกระสับกระส่ายเล็กน้อยและปวดทางเท้าซ้ายขึ้นมาจนถึงบั้นเอว พร้อมทั้งมีอาการไข้ขึ้นเล็กน้อย ชีพจรมีอาการเต้นผิดปกติจนถึงเวลา ๖ โมงเช้า อาการเปลี่ยนไปมาแบบทรงๆ ทรุดๆ

เมื่อเห็นอาการของหลวงปู่เป็นเช่นนี้ ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์จึงได้โทรศัพท์ทางไกลเข้ากรุงเทพฯ กราบเรียนอาการท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร ให้ทรงทราบ

ทางด้าน อาจารย์พวงทองได้โทรศัพท์ไปบอก คุณหมอชูฉัตร กำภูที่ทางพระราชสำนักมอบหมายให้ดูแลหลวงปู่และเป็นผู้นำหลวง

ปู่เดินทางกลับจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์มาพักที่วัด เมื่อครั้งไปรับการรักษาเมื่อคราวก่อน

คุณหมอชูฉัตร แนะนำให้รีบนำหลวงปู่เข้าไปรักษาอาการที่กรุงเทพฯ แต่ยังไม่เป็นที่ตกลงกันว่าจะเอาอย่างไรกันแน่

๐๖.๓๐ น. หลวงปู่ยั่งออกจากห้องได้ นั่งฉันภัตตาหารข้างนอกตามปกติ เสร็จแล้วนั่งพักประมาณ ๑๐ นาที แล้วเข้าไปพักผ่อนในห้อง

๐๗.๒๐ น. หมอมาตรวจอาการอีก วัดความดันดูยังอยู่ในระดับปกติ หมอได้ฉีดยานอนหลับถวายเพื่อให้หลวงปู่ได้พักผ่อนมากๆ

ในการฉีดยาแต่ละครั้งหลวงปู่มักจะห้ามไว้ไม่ให้ฉีด แต่ส่วนใหญ่หมอจำเป็นต้องฝืนฉีดให้

หมอได้ถวายน้ำเกลือเข้าเส้น แต่หลวงปู่ไม่ยอมรับ ท่านสั่งให้เอาสายออก ท่านบอกว่าขออยู่เฉยๆ ดีกว่า

ขณะนั้นเห็นว่าเป็นจังหวะดี ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์จึงได้กราบเรียนหลวงปู่ว่า “จะนำหลวงปู่ไปรักษาที่โรงพยาบาลในกรุงเทพฯ อีก”

ท่านรีบตอบปฏิเสธ “ไม่ต้องเอาไปหรอก”

และห้ามต่อไปว่า “ห้ามไม่ให้พาไป”

ถามท่านว่า “ทำไมหลวงปู่จึงไม่ไป”

หลวงปู่ว่า “ถึงไปก็ไม่หาย”

“ครั้งก่อนหลวงปู่หนักกว่านี้ยังหายได้ ครั้งนี้ไม่หนักเหมือนแต่ก่อนต้องหายแน่ๆ” ท่านพระครูชี้แจง

หลวงปู่ว่า “นั่นมันครั้งก่อน นี่มันไม่ใช่ครั้งก่อน”

ท่านพระครูนันท์ฯ ยอมรับว่าครั้งนี้มีความลังเลใจอย่างยิ่ง ตรงกันข้ามกับครั้งก่อนที่สามารถตัดสินใจได้อย่างเด็ดขาด

วันแรกของงาน

ต่อมาท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์คือ นายเสมอ มูลศาสตร์ พร้อมด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัด ๔-๕ คน ได้มากราบเยี่ยมอาการของหลวงปู่ จึงได้ปรึกษากันว่าควรจะนำหลวงปู่เดินทางเข้าไปรักษาที่กรุงเทพฯ หรือไม่

ทุกคนที่เห็นหลวงปู่มักจะเข้าใจว่าท่านไม่เป็นอะไรมาก เมื่อเห็นว่าท่านไม่อยากไปด้วยแล้ว ก็พากันวางเฉยตามท่านไปด้วย

โดยปกติชีวิตของหลวงปู่ ท่านไม่เคยเรียกหาหมอยาเลย เท่าที่เคยเข้ารักษาในโรงพยาบาล ๒ ครั้ง ก็เมื่อท่านมีอาการหนักแล้ว คณะศิษย์จึงพาท่านไป ท่านไม่อยากขัดใจจึงต้องปล่อยตาม

อาการป่วยไข้ที่จะแสดงให้คนอื่นกังวลหนักใจการรักษาพยาบาลนั้นไม่มี เพราะท่านมีความอดทนเป็นเยี่ยมตั้งแต่สมัยออกบำเพ็ญเพียรตามป่าเขา ท่านเคยต่อสู้กับความเจ็บป่วยและความตายมาอย่างโชกโชน

เท่าที่ผู้เขียนอยู่ใกล้ชิดกับหลวงปู่มาตลอด ไม่เคยได้ยินเสียงท่านครวญครางโอดโอย หรือถอนหายใจแม้แต่ครั้งเดียว เวลาท่านลุกนั่ง เปลี่ยนอิริยาบถต่างๆ เป็นไปด้วยความคล่องแคล่วกระฉับกระเฉงเสมอ

วันนี้ วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ เป็นวันเริ่มทำบุญครบรอบอายุของท่าน การจัดงานครั้งนี้ก็จัดกันเป็นพิเศษ ศิษยานุศิษย์ฝ่ายสงฆ์มากันอย่างพรั่งพร้อม พุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอื่นต่างหลั่งไหลกันมาอย่างมากมาย มีสุภาพสตรีมาร่วมบวชชีปฏิบัติธรรมจำนวนมากกว่าหนึ่งพันคน

ทางฝ่ายท่านพระครูนันท์ฯ ท่านคิดว่ารออยู่ให้เสร็จงานเสียก่อน หากอาการของหลวงปู่ยังไม่ดีขึ้น จะต้องพาท่านเข้าไปรักษาในกรุงเทพฯ อย่างแน่นอนได้ปรึกษาและตกลงกับท่านผู้ว่าราชการจังหวัดว่าอย่างนั้น

ท่านผู้ว่าฯจึงได้แต่งตั้งนายแพทย์ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสุรินทร์ พร้อมทั้งนายแพทย์อีก ๒ ท่าน เป็นกรรมการถวายการรักษาพยาบาลหลวงปู่

เมื่อถึงเวลาตามหมายกำหนดการ ประชาชนต่างหลั่งไหลกันมาเป็นจำนวนมาก

เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล

เวลา ๑๓.๐๐ น. ท่านเจ้าคุณพระพุทธพจน์วราภรณ์ วัดราชบพิธแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “ปูชนียบุคคลประยุกต์กับคุณธรรมความดีของหลวงปู่”

เรารออย่างนี้อยู่แล้ว

ขณะที่การแสดงพระธรรมเทศนากำลังดำเนินอยู่ก็มีพระมากระซิบบอกท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์ว่า

“หลวงปู่เรียกให้ไปพบ”

ท่านพระครูฯ รู้สึกตกใจเล็กน้อย รีบไปหาหลวงปู่ พอไปถึงเห็นท่านนอนหงายหนุนหมอนสูงอยู่ ดูอาการท่านยังสดใสเป็นปกติ

เมื่อเข้าไปใกล้ หลวงปู่ก็ถามถึงการจัดงานว่าเป็นอย่างไร ฟังเสียงท่านคล้ายกับปากคอแห้งไม่มีน้ำลาย

ท่านพระครูฯ รายงานท่านให้ทราบว่า งานทุกอย่างเป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามที่กำหนดไว้ ปีนี้มีผู้มาบวชเป็นแม่ชีพราหมณ์มากกว่าทุกครั้ง จนศาลาใหม่เต็มหมดทั้งชั้นบนและชั้นล่าง

หลวงปู่จึงถามถึงศิษย์ฝ่ายสงฆ์ ว่าครบหมดทุกองค์แล้วยัง ท่านพระครูฯ กราบเรียนว่ามาแล้ว แต่กำลังอยู่ในพิธีแสดงพระธรรมเทศนาอยู่บนศาลา เมื่อจบพิธีแสดงธรรมแล้ว ทุกองค์จะเข้ามานัสการถวายสักการะหลวงปู่ในที่นี้

หลวงปูพูดว่า “เออ! เรารออย่างนี้อยู่แล้ว”

ต่อจากนั้นหลวงปู่พูดอะไรก็ไม่ทราบ เพราะท่านพูดเบามาก ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์เอียงหูไปฟังชิดกับท่านมาก ท่านจับแขนไว้แล้วนิ่งเฉย ท่านพระครูฯ สะดุ้งตกใจนึกว่าหลวงปู่สิ้นลมแล้ว เมื่อพิจารณาดูโดยละเอียดเห็นว่าหลวงปู่หายใจเป็นปกติ แต่แผ่วเบามาก เห็นท่านอยู่ในอาการสงบนิ่ง จึงแน่ใจว่าท่านไม่เป็นไร ได้ผละห่างจากท่านเล็กน้อย หลวงปู่นิ่งเฉยอยู่ค่อนข้างนาน เข้าใจว่าท่านคงเข้าสมาธิอยู่

เมื่อหลวงปู่ลืมตาขึ้นมา เห็นว่ามีอาการผ่องใสสดชื่นเป็นพิเศษ ท่านพระครูฯ จึงปรารภเรื่องงานให้หลวงปู่ฟัง เพื่อท่านจะได้ไม่ต้องเป็นกังวล

ต่อมาได้เรียนถามท่านว่า “หลวงปู่หลับหรือเข้าสมาธิขอรับ”

หลวงปู่ตอบว่า “พิจารณาลำดับฌาณอยู่”

พอดีจังหวะนั้นมีศิษย์อาวุโสหลายองค์เข้ามานมัสการหลวงปู่ บางองค์สงสัยในข้อปฏิบัติก็ได้กราบเรียนถามท่าน ท่านอธิบายลำดับข้อปฏิบัติธรรมให้ฟังตลอดสายอย่างชัดเจนไม่ติดขัด

เมื่อเห็นเหตุการณ์เป็นดังนี้ ท่านพระครูฯ ค่อยรู้สึกเบาใจ จึงผละจากหลวงปู่ออกไปที่งานบนศาลา ซึ่งมีญาติโยมสนใจมาบำเพ็ญกุศลบวชเป็นชีอย่างมากมาย

สวดมนต์ให้ฟัง

ครั้ง ๔ โมงเย็นล่วงแล้ว หลวงปู่สามารถออกมานั่งรับแขกข้างนอกได้ ญาติโยมจำนวนมาก ได้ถือโอกาสรีบมากราบหลวงปู่

สักครู่ใหญ่ต่อมาหลวงปู่ก็กลับเข้าห้อง พระเณรถวายน้ำสรงแก่ท่าน เช็ดตัวและนุ่งห่มเรียบร้อย ก็ถวายน้ำผึ้งผสมมะนาวและสมอตำละเอียด ท่านฉันน้ำผึ้งอย่างเดียว ไม่ฉันสมอ

แล้วหลวงปู่นอนพักผ่อนท่ามกลางสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี ซึ่งนั่งห้อมล้อมเป็นจำนวนมาก อยู่ในอิริยาบถนอนหงาย หนุนหมอนสูง

หลับตาลง ดูสีผิวของท่านเปล่งปลั่งผิดธรรมดา

ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์บอกว่าช่วงนั้นทำให้ท่านคิดสังหรณ์ใจไปต่างๆ นานา แทนที่จะรู้สึกสบายใจเหมือนกับคนอื่นๆ พระลูกศิษย์ทุกรูปที่นั่งอยู่ ณ ที่นั่น เห็นหลวงปู่นอนนิ่งเฉยอยู่ก็พากันเงียบกริบไม่มีการพูดจากันแต่อย่างใด

หนึ่งทุ่มผ่านไป หลวงปู่ลืมตาขึ้นมองไปตรงช่องว่างที่เป็นกระจกที่มีผ้าม่านปิดอยู่ ท่านยกแขนขวาขึ้นบอกท่าทางให้รูดม่านออก สักครู่ต่อมาท่านบอกให้พระเณรออกจากห้องไปได้ ยังเหลือพระคอยดูแลรับใช้ ๘-๙ องค์

หลังจากนั้นสักพักท่านก็สั่งให้พระที่อยู่สวดมนต์ให้ท่านฟัง ดูสีหน้าของพระเหล่านั้นเริ่มฉงนสนเท่ห์ใจพร้อมใจกันสวดมนต์เจ็ดตำนาน ให้หลวงปู่ฟังจนจบ

แล้วหลวงปู่บอกให้สวดเฉพาะโพชฌงคสูตร อย่างเดียว ๓ จบ แล้วให้สวด ปฏิจจสมุปบาท อีก ๓ รอบ

พอสวดจบหมอก็เข้าไปตรวจอาการ ตอนนั้นเป็นเวลา ๔ ทุ่มล่วงแล้วหมอและพยาบาลคงรู้สึกถึงบรรยากาศของการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง ทุกคนต่างอยู่ในอาการสงบนิ่ง ไม่มีใครพูดอะไร

ทุกคนที่อยู่ในที่นั้นต่างประจักษ์ชัดด้วยกันว่าอะไรจะเกิดขึ้น หมอก็กราบลาหลวงปู่กลับออกไป เชื่อว่าทุกคนคงจะรู้ว่าเป็นการกราบลาหลวงปู่เป็นครั้งสุดท้าย บรรยากาศ ณ ที่นั้น อยู่ในความสงบนิ่ง ไม่มีใครปริปากพูดอะไร

สวดมหาสติปัฏฐานสูตร

หลังจากหมอกลับออกไปแล้ว หลวงปู่ลืมตาขึ้น บอกให้พระสวดมหาสติปัฏฐานสูตรให้ฟังปรากฏว่าพระที่อยู่ ณ ที่นั้น ๘-๙ องค์ ไม่มีใครสวดได้ เพราะเป็นพระสูตรที่ยาวกว่าสูตรอื่นๆ ทั้งหมด หลวงปู่บอกให้เปิดหนังสือสวด เผอิญหนังสือก็ไม่มีอีก พอดีพระ

อาจารย์พูนศักดิ์ ซึ่งเฝ้ารักษาหลวงปู่มาโดยตลอด มีหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงเล่มใหญ่ติดมาด้วย จึงหยิบมาเปิดค้นหาพระสูตรนั้น กำลังพลิกไปพลิกมาเปิดหาอยู่

หลวงปู่สั่งว่า “เอามานี่”

พระอาจารย์พูนศักดิ์รีบยื่นถวาย หลวงปู่รับไปแล้วเปิดหนังสือขึ้นโดยไม่ต้องดูบอกว่า “สวดตรงนี้”

ทุกองค์ที่อยู่ในที่นั้นต่างตะลึง เพราะหน้าที่หลวงปู่เปิดเป็นหน้าที่ ๑๗๒ เป็นบทสวดมหาสติปัฏฐานสูตร พอดี

พระอาจารย์พูนศักดิ์รับหนังสือจากหลวงปู่มานั่งสวดองค์เดียว หลวงปู่นอนฟังโดยตะแคงข้างขวา อยู่ในอาการสงบนิ่ง

พระสูตรนี้มีความยาวถึง ๔๑ หน้า ใช้เวลาสวดเกือบ ๒ ชั่วโมง เพราะหลวงปู่บอกให้สวดแบบช้าๆ

ระหว่างนี้พระบางองค์ทะยอยออกไปบ้าง หลังจากที่สวดมหาสติปัฏฐานสูตรจบลง หลวงปู่ยังอยู่ในอาการปกติ ท่านพูดธรรมะกับพระที่เฝ้าอยู่เป็นครั้งคราวลุกขึ้นนั่งบนเก้าอี้บ้าง นอนบ้าง

มีตอนหนึ่งหลวงปู่ให้พาออกไปนอกห้องและออกไปนอกกุฏิเพื่อสูดอากาศบริสุทธิ์ภายนอก หลวงปู่เพ่งมองไปที่ศาลาที่อยู่ตรงหน้ากุฏิของท่าน ซึ่งในขณะนั้น ทั้งพระเณรและฆราวาสเป็นจำนวนมาก ต่างชุมนุมปฏิบัติธรรมกันอยู่ มีการสวดมนต์ ฟังเทศน์ ปฏิบัติสมาธิภาวนากันอยู่

อากัปกิริยาที่หลวงปู่ออกมานอกกุฏินี้ ท่านได้กวาดสายตามองดูไปรอบๆ บริเวณวัด ไม่มีใครทราบว่าเป็นการมองดูครั้งสุดท้าย คล้ายกับเป็นการให้ศีลให้พรและเป็นการลาสถานที่และสานุศิษย์ของท่านทุกคน

ไม่มีใครเฉลียวใจ เพราะเห็นว่าท่านยังมีอาการเป็นธรรมดา มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์และพูดธรรมปฏิบัติให้พระเณรฟังได้อย่างชัดเจน

แสดงธรรมครั้งสุดท้าย

ผ่านเข้ามาถึงตี ๓ ของวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ หลวงปู่ได้แสดงธรรมให้แก่ลูกศิษย์ลูกหาที่อยู่ในห้องนั้นได้รับฟัง

ธรรมที่หลวงปู่แสดงเป็นธรรมว่าด้วย ลักษณาการแห่งพุทธปรินิพพาน ท่านแสดงด้วยน้ำเสียงปรกติธรรมดาและอยู่ในอิริยาบถนอนหงาย มีเนื้อหาดังนี้

“เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสร้างพระพุทธศาสนา ให้ก่อเกิดเป็นชีวิตอย่างบริบูรณ์ดังประสงค์แล้ว พระองค์จึงได้ละวิภวตัณหานั้น เสด็จเข้าสู่อนุปาทิเสสนิพพาน คือ เป็นผู้หมดสิ้นทุกตัณหา เป็นผู้ดับรอบโดยลักษณาการแห่งอนุปาทิเสสนิพพานของพระองค์”

ลำดับแรกก็เจริญฌาณ ดิ่งสนิทไปจนสัญญาเวทยิตนิโรธ หมายความว่าเข้าไปลึกสุดอยู่เหนือรูปฌาณ

ในวาระแรกนั้น พระองค์ยังมิได้ดับขันธ์ต่างๆ ให้สิ้นสนิทเด็ดขาดแต่อย่างใดเพียงเข้าไปเพื่อทรงกระบวนการแห่งการเข้าสู่นิพพานหรือนิโรธ เป็นครั้งสุดท้ายแห่งชีวิต

พูดง่ายๆ ก็คือ สู่สิ่งที่พระองค์ได้สร้างได้พากเพียรก่อเป็นทางเป็นแบบอย่างไว้เป็นครั้งสุดท้ายเสียหน่อย ซึ่งเรียกได้ว่า สิ่งอันเกิดจากการที่พระองค์ได้ยอมอยู่กับธุลีทุกข์ อันเป็นธุลีทุกข์ที่มนุษย์ธรรมดามีจิตหยาบเกินกว่าที่จะสัมผัสได้ว่ามันเป็นทุกข์

นี่แหละกระบวนการกระทำจิตตนให้ถึง สัญญาเวทยิตนิโรธ เป็นกระบวนการที่พระอนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นยอดศาสดาในโลกเท่านั้นที่ทรงค้นพบ ทรงนำมาตีเผยแผ่แจ้งออกสู่โลกให้พึงปฏิบัติตาม

เมื่อทรงสิ่งสุดท้ายนี้แล้ว จึงได้ถอยกลับมาสู่ภาวะต้น คือ ปฐมฌาณ แล้วตัดสินพระทัยครั้งสุดท้ายเสด็จดับขันธ์ต่างๆ ไปทีละขันธ์

วิญญาณขันธ์แห่งชีวิตและร่างกายนั้นได้ดับไปเสียตั้งแต่ก่อนจะเข้าสู่ปฐมฌาณนานแล้ว เพราะต้องการดับสังขารขันธ์ หรือสังขารธรรมขั้นแรกก่อนวิญญาณขันธ์จึงได้ดับ

ดังนั้น จึงไม่มีเชื้อใดเหลืออยู่แห่งวิญญาณขันธ์ที่หยาบนั้น พระองค์เริ่มดับสังขารขันธ์ หรือสังขารธรรมชั้นในสุด อันจะส่งผลให้ก่อวิภวตัณหาได้ชั้นหนึ่งเสียก่อน แล้วจึงเลื่อนเข้าสู่ทุติยฌาณ แล้วจึงดับสัญญาขันธ์เลื่อนเข้าสู่ตติยฌาณ

เมื่อพระองค์ทรงดับสังขารขันธ์ หรือสังขารธรรมชั้นใจสุดอีกที ก็เป็นอันเลื่อนขึ้นสู่จตุตถฌาณ คงมีแต่เวทนาขันธ์สุดท้ายแห่งชีวิตนั่นแลคือลักษณาการแห่งขั้นสุดท้ายของการจะดับสิ้นไม่เหลือ

เมื่อพระองค์ดับสังขารขันธ์ หรือสังขารธรรมใหญ่สุดท้ายที่มีทั้งสิ้นแล้ว ก็มาดับเวทนาขันธ์ เป็น จิตขันธ์หรือนามขันธ์ที่ในจิตส่วนในคือ ภวังคจิตเสียก่อน แล้วจึงได้ออกจาก จตุตถฌาณ พร้อมทั้งมาดับจิตขันธ์ หรือนามขันธ์สุดท้ายจริงๆ ที่ตรงนี้

พระองค์ไม่ได้เข้าสู่พระนิพพานในฌาณสมาบัติอะไรที่ไหนหรอก เมื่อพระองค์ออกจากจตุตถฌาณแล้ว จิตขันธ์หรือนามขันธ์ก็ดับพร้อมไม่มีอะไรเหลือ ไม่ถูกภาวะอื่นใดมาครอบงำ อำพรางให้หลงใหลใดๆ ทั้งสิ้น เป็นภาวะแห่งตนเองอย่างบริบูรณ์ ภาวะอันนั้นจะเรียกว่า “มหาสุญญตา” หรือ “จักรวาลเดิม” หรือว่าเรียก “พระนิพพาน” อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ เราปฏิบัติมาก็เพื่อถึงภาวะอันนี้ วจีสังขารหรือวาจาของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล สิ้นสุดลงเพียงแค่นี้ หลังจากนั้น ไม่มีวาจาใดออกมาจากท่านอีกเลย

หลวงปู่ละทิ้งสังขาร

เวลาผ่านเลยถึงตี ๓ ของวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖

หลวงปู่นอนสงบนิ่ง หายใจเบาๆ ดูอาการเป็นปกติคล้ายนอนหลับตามธรรมดา สังเกตเห็นลมหายใจท่านเบาลงมาก ทุกคนปล่อย

ให้ท่านอยู่ของท่านไม่มีการรบกวน รู้สึกจะเห็นตรงกันว่าถ้าหากหลวงปู่จะปล่อยวางสังขาร ก็ให้ท่านปล่อยวางตามสบาย ไม่ควรทำให้ท่านต้องลำบากจากการช่วยเหลือของแพทย์หรือพยาบาล

หลวงปู่อยู่ในอาการสงบนิ่ง ไม่มีใครแน่ใจว่าท่านปล่อยวางสังขารในช่วงวินาทีใด

ผู้ที่เฝ้าพยาบาลอยู่ด้านซ้ายเชื่อว่าหลวงปู่หยุดการหายใจเมื่อเวลา ๐๔.๑๓ น. สำหรับผู้ที่เฝ้าอยู่ทางด้านขวา เข้าใจว่าเมื่อเวลา ๐๔.๔๓ น. (ทางวัดตกลงถือเวลา ๐๔.๑๓ น.)

ความรู้สึกของศิษย์ทั้งสองฝ่ายต่างกันถึง ๓๐ นาที ไม่มีใครทันสังเกตเห็นได้ เพราะหลวงปู่มิได้หายใจแรงให้เรารู้ได้ว่าเฮือกใดเป็นลมหายใจเฮือกสุดท้ายของท่าน

นับเป็นลักษณาการมรณภาพที่ไม่ปรากฏร่องรอย เป็นความงดงามบริสุทธิ์และสงบเย็นอย่างสิ้นเชิง

สังขารธรรมที่อุบัติขึ้นเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๓๑ ณ บ้านปราสาท ตำบลเฉนียง อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์ ได้พัฒนามาโดยลำดับ รุ่งเรือง สดใส มั่นคงและบริสุทธิ์ ปราศจากละอองธุลีอย่างแท้จริง ได้ท่องเที่ยวไปมาทั่วแดนแห่งพุทธจักรจนรู้แจ้งเห็นธรรมอย่าง “ไม่มีผู้ใดเทียบ” ตรงตามฉายา “อตุโล” ของท่าน บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นอย่างมหาศาล เผยแพร่ดวงประทีปแก่ชาวโลกเป็นเวลานาน ก็ดับลงแล้วด้วยการยกชีวิตสังขารของท่านสอนคนให้รู้ถึงความเป็นจริงแห่งชีวิต ซึ่งท่านชอบใช้คำว่า “ยังงั้นยังงั้นแหละ”

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ละทิ้งสังขาร มรณภาพเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เวลา ๐๔.๑๓ น. รวมอายุได้๙๖ ปี กับ ๒๖ วัน พรรษา ๗๔

สาธุ! ศิษย์ทุกคนกราบแทบเท้าขอขมากรรมหลวงปู่ ธรรมะใดที่หลวงปู่เข้าถึงแล้ว ขอให้ศิษย์ทุกคนได้เข้าถึงธรรมะนั้นและได้ดวงตาเห็นธรรมด้วยเถิด

ไม่มีวิบากของสังขาร

บรรดาศิษย์เพิ่งทราบความหมายที่หลวงปู่เคยพูดเสมอว่า ท่านไม่มีวิบากของสังขาร ซึ่งหมายถึง เมื่อคราวจะต้องละสังขารจริงๆ แล้วท่านก็ละไปเลยโดยไม่ต้องทิ้งความอ่อนแอ ความเจ็บไข้ได้ป่วยให้ปรากฏเป็นการทรมานทั้งแก่ตนเอง และสร้างความลำบากยุ่งยากให้แก่ผู้อื่น อันเนื่องมาจากสังขารเป็นเหตุ

รวมไปถึงการที่ต้องเปลืองหมอเปลืองยา ทำให้ได้รับความลำบากกายลำบากใจ สร้างความวิตกกังวลและความเป็นห่วงให้แก่บุคคลที่อยู่ภายหลัง

เมื่อหลวงปู่ดำรงขันธ์จนย่างเข้าปัจฉิมวัยจะเข้าสู่ร้อยปีก็ตาม สุขภาพพลานามัยของท่านยังอยู่ในเกณฑ์แข็งแรง ทั้งสังขารร่างกายทั้งสติสัมปชัญญะสัมพันธ์กันอย่างสมบูรณ์

เมื่อคราวที่จะต้องละทิ้งสังขารไปจริงๆ ความไม่มีวิบากของสังขารของท่าน จึงปรากฏออกมาให้ทุกคนได้ประจักษ์อย่างชัดเจน คือ ท่านปล่อยวางสังขารในท่ามกลางความมีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ ด้านสุขภาพ ร่างกายก็แข็งแรงสมบูรณ์ตามสภาพของวัย ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่หายากอย่างยิ่ง สำหรับคนทั่วไป

ที่น่าคิดประการหนึ่งคือ เสมือนหนึ่งว่าหลวงปู่กำหนดวาระการปล่อยวางสังขาร ในระหว่างที่มีการเตรียมงานพร้อมมูลอยู่แล้ว คืองานที่สานุศิษย์จัดขึ้นเป็นพิเศษเพื่อเป็นการฉลองการหายอาพาธและทำบุญฉลองครบรอบถวายท่าน ในระหว่างวันที่ ๒๙-๓๐-๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๖

สานุศิษย์ฝ่ายบรรพชิตทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี มาประชุมกันพร้อมเพรียง เพื่อเปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะ รับสักการะบูชา ตลอดถึงตอบปัญหาข้อวัตรปฏิบัติให้แก่สานุศิษย์ของท่านได้ฟังอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ เหมือนหนึ่งเป็นการทบทวนข้อวัตรปฏิบัติ อันเป็นคุณสมบัติที่ท่านรักษามาตลอดอายุขัย

ให้สมบูรณ์ เป็นที่อบอุ่นใจ สบายใจของทุกฝ่าย

ลักษณาการแห่งการสิ้นสุดสังขารขันธ์ของหลวงปู่ครั้งนี้ ยังความอัศจรรย์ใจระคนกับความเศร้าโศกอาลัยอาวรณ์ ในบรรยากาศของการทำบุญครบรอบของท่าน เท่ากับว่าศาสนิกชนทั่วไปมาในงานเดียวได้สองงาน

ได้มาร่วมงานศิริมงคลอายุครบรอบ พร้อมกับได้มารับรู้การละสังขารของท่านในช่วงเวลาเดียวกัน นับเป็นเหตุการณ์ที่น่าอัศจรรย์และเกิดขึ้นได้ยากยิ่ง

การบำเพ็ญพระราชกุศลงานศพหลวงปู่

ชั่วเพียงไม่กี่นาที ข่าวมรณภาพของหลวงปู่ดุลย์ อตุโล ก็แพร่สะพัดไปทั่วจังหวัดสุรินทร์และทั่วประเทศ

สาธุชนและสานุศิษย์จากทุกสารทิศหลั่งไหลมานมัสการและสรงน้ำสรีระของหลวงปู่จำนวนมากเหลือคณานับ ตลอดวันที่ ๓๐ และ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๖ มีประชาชนเบียดเสียดกันมาอย่างคลาคล่ำเพื่อถวายน้ำสรงสรีระหลวงปู่ทุกคนที่ศรัทธาในหลวงปู่เมื่อรู้ข่าวก็เร่งรีบมา โดยที่ไม่ต้องมีการประกาศเชิญชวน

ทราบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น เนื่องจากหลวงปู่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนา ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงเคารพนับถือ ทรงให้การสงเคราะห์หลวงปู่มาตลอด ทั้งยามปกติและยามอาพาธ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานห้องพิเศษ และพระราชทานหมอหลวง เพื่อทำการรักษาพยาบาลหลวงปู่ เมื่อคราวหลวงปู่อาพาธที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์และทรงเสด็จเป็นการส่วนพระองค์เพื่อเยี่ยมอาพาธ

ครั้นเมื่อหลวงปู่มรณภาพลง พระองค์ท่านได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานน้ำสรงศพ พร้อมทั้งพระราชทานโกศโถฉัตร

เบญจาตั้งประดับและทรงพระมหากรุณาโปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ดังนี้

ทรงพระมหากรุณาโปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ในวันที่ ๕-๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

ทรงพระมหากรุณาโปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน ในวันที่ ๒๘-๒๙ ธันวาคม ๒๕๒๖

ทรงพระมหากรุณาโปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน ในวันที่ ๖-๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ที่พระองค์ท่านได้ทรงเมตตาต่อหลวงปู่และพสกนิกรชาวสุรินทร์ ตลอดจนสานุศิษย์และสาธุชนผู้เคารพศรัทธาในหลวงปู่

งานพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่

ศพของหลวงปู่ได้ตั้งบำเพ็ญกุศลและให้ประชาชนกราบสักการะ ที่วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่วันมรณภาพ คือวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ เป็นต้นไป จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ เป็นเวลา ๒ ปี ภายหลังการมรณภาพละทิ้งสังขารของหลวงปู่

ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่นี้ ได้จัดให้มีขึ้นที่วนอุทยานแห่งชาติเขาพนมสวาย ซึ่งอยู่ห่างจากจังหวัดสุรินทร์ไปทางทิศใต้ประมาณ ๒๒ กิโลเมตร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิง พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์ และน.อ. วีรยุทธ ดิษยศิรินทร์ ยังความปลาบปลื้มแด่สานุศิษย์หลวงปู่และชาวสุรินทร์อย่างล้นพ้น

แม้สถานที่จัดงานพระราชทานเพลิงศพจะอยู่ห่างไกลจากตัว

เมืองสุรินทร์ไปถึง ๒๒ กิโลเมตร ก็มีผู้ไปร่วมงานอย่างล้นหลาม คลาคล่ำไปด้วยพระเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณร นักบวชชี พราหมณ์ ข้าราชการทุกหมู่เหล่า และพ่อค้าประชาชนจากทั่วสารทิศ ทุกคนที่ไปร่วมงานต่างก็ปลื้มใจ ที่มาร่วมแสดงกตัญญุตาคุณ ในงานมลายขันธ์ของหลวงปู่ในครั้งนั้น

ทำไมจึงสร้างเมรุที่เขาพนมสวาย

คำถามหนึ่งที่ผู้ตั้งข้อสังเกตและซักถามกันเสมอ ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ ว่าทำไมจึงต้องไปจัดที่เขาพนมสวายทั้งๆ ที่ต้องเดินทางห่างจากที่ตั้งบำเพ็ญกุศลถึง ๒๒ กิโลเมตร และไปจัดกลางป่ากลางเขาเช่นนั้น มีเหตุผลอะไร

คำถามดังกล่าวแม้จะถือว่าไม่ใช่เรื่องส คัญ ก็ไม่ควรจะให้ติดค้างอยู่

ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ในครั้งนั้น คือ นายเสนอ มูลศาสตร์ ได้ชี้แจงในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ในหัวเรื่อง “จะสร้างเมรุพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่ฯ ที่ไหน” ดังข้อความต่อไปนี้

เมื่อ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดุลย์ อตุโล) มรณภาพ จังหวัดได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทและได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ โกศ ฯลฯ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ชาวจังหวัดสุรินทร์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณและเราก็คิดต่อไปว่าโอกาสเช่นนี้คงจะไม่มีอีกแล้ว

ระหว่างที่เก็บศพหลวงปู่รอพระราชทานเพลิงศพ ได้มีผู้ตั้งคำถามมากมาย มีทั้งพากันไปพบผมที่บ้าน มีทั้งสอบถาม พระครูสถิตสารคุณ พระครูนันทปัญญาภรณ์ ที่วัดบูรพ์ฯ เช่น ได้มีผู้บอกผมว่าเป็นญาติของหลวงปู่ พากันไปหาผมที่บ้านพักและขอว่าศพหลวงปู่

นั้นเก็บไว้ตลอดไป โดยไม่ต้องเผาจะได้ไหม

ผมตอบว่าไม่ได้ เพราะเราได้ดำเนินการในหลายๆ เรื่อง ล่วงเลยมาจนบัดนี้แล้ว ท่านเหล่านั้นก็เข้าใจและหมดข้อกังขา

มีผู้ถามว่าเมื่อต้องทำพิธีพระราชทานเพลิงศพ จะเลือกที่ไหนจึงจะเหมาะสม เพราะมีปัญหาตามมามากมาย ทั้งในเรื่องคนจะมาร่วมงานจะต้องมากจะมีที่รับพอหรือ รถยนต์ทั้งส่วนตัวและโดยสารจำนวนเป็นร้อยเป็นพัน จะให้จอดกันที่ไหน การให้ความสะดวกแก่ผู้มาร่วมงาน ที่เคารพศรัทธาหลวงปู่มีเป็นหมื่นๆ จะให้เขาได้รับความสะดวกสบายอย่างไร มีผู้เสนอความเห็นหลายอย่างอาทิ

ให้จัดพิธีพระราชทานเพลิงศพที่วัดบูรพาราม

ให้จัดที่หน้าศาลากลางจังหวัด

ให้จัดที่สนามกีฬาจังหวัด

ให้จัดที่บริเวณวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเกษตรสุรินทร์ ตรงหน้าวัดป่าโยธาประสิทธิ์

โดยให้รื้อแปลงหม่อนของทางวิทยาลัยออกและใช้สถานที่บริเวณนั้นทุกสถานที่ที่มีผู้เสนอดังกล่าวข้างต้น ต่างมีผู้แย้งในเรื่องสถานที่ดังกล่าวว่ามีบริเวณแคบ ไม่พอที่จะรับผู้มาร่วมงาน ซึ่งคาดว่าจะต้องเป็นเรือนหมื่นเรือนแสน แม้จะมีบริเวณพอจะรับคนได้ แต่ก็ไม่มีบริเวณพอที่เป็นสถานที่จอดรถ ไม่สามารถกำหนดเส้นทางเข้าออกโดยมิให้สวนทางและเกิดรถติด จะต้องรื้อถอนทรัพย์สินของหลวง เช่น ถ้าใช้บริเวณวิทยาเขตเกษตรสุรินทร์ ก็ต้องรื้อแปลงหม่อนจำนวนมากออกทั้งแปลง หลวงปู่เป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป เมื่อเราคิดจะทำอะไรเพื่อหลวงปู่ก็ต้องคิดให้รอบคอบและไม่เกิดความเสียหายแก่ส่วนรวม ประเด็นสำคัญที่ทุกคนคิดเหมือนกันก็คือสถานที่ที่สร้างเมรุตั้งศพและทำพิธีพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่นั้น เมื่อพระราชทานเพลิงเก็บอัฐิ รื้อเมรุออกแล้ว ก็ควรจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มิควรปล่อยให้ถูกเหยียบย่ำและเราต้องมาช่วยกันคิดสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งครอบสถานที่ตรงนั้นเพื่อเป็นที่สักการะระลึกถึง

หลวงปู่ในอนาคตด้วย

สถานที่ที่ทุกคนต้องการหาได้ไม่ง่ายนัก แต่เราก็ช่วยกันคิดหาจนได้ สถานที่นั้นคือบริเวณหมู่เขา “พนมสวาย” ตำบลนาบัว อำเภอเมืองสุรินทร์

ทำไมเลือกเอาที่ตรงนั้น เพราะตรงนั้นมีวัด

วัดแห่งนี้กำเนิดขึ้นมาโดยหลวงปู่

พระพุทธสุรินทรมงคล ศาลาอัฏฐมุขประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง

เป็นที่แสวงหาบุญของพุทธศาสนิกชนในเทศกาลขึ้นเขาสวายในเดือนห้าทุกปี เมื่อพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่แล้วเราจะสร้างสถูปประดิษฐานรูปหลวงปู่ บรรจุอัฐิหลวงปู่ไว้เป็นที่สักการะก็ทำได้

ขณะนี้ทางจังหวัดได้กำหนดบริเวณดังกล่าวเป็นวนอุทยานแล้ว เราสามารถปลูกต้นไม้ พัฒนาให้สวยงามได้

การกำหนดเส้นทางให้รถเข้าออกในขณะมีงาน เราก็แก้ได้และทำแล้ว

การไม่มีไฟฟ้าแสงสว่างให้ความสะดวก เราก็แก้ได้

เรื่องน้ำดื่มน้ำใช้ เราก็แก้ได้

เรื่องที่พักผู้มาร่วมงาน เราก็แก้ได้ โดยจัดทำที่พักชั่วคราวโดยชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงที่เลื่อมใสศรัทธาหลวงปู่

ที่ตรงนั้นไม่ไกลไปหรือ ผมก็ว่าไม่ไกลเพราะเมื่อหลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่ เคยมีสามล้อคนหนึ่งนิมนต์หลวงปู่ขึ้นนั่งสามล้อ แล้วถีบสามล้อไปส่งหลวงปู่ถึงวัดพนมสวาย ถ้าคิดว่าการเดินทางเข้าไปในบริเวณไกล เราก็แก้ได้โดยจัดรถรับส่งเพิ่มขึ้น

เรื่องความสะดวกในการเดินทาง การให้ความปลอดภัยแก่ผู้มาร่วมงานเราก็แก้ได้และได้เตรียมการไว้แล้ว

นี่คือข้อยุติและเหตุผลที่ว่า ทำไมจึงเลือกบริเวณภูเขา “พนมสวาย” เป็นสถานที่สร้างเมรุพระราชทานเพลิงศพ**พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)** ของชาวสุรินทร์

ลงชื่อ **นายเสนอ มูลศาสตร์** ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์

อนุสรณ์สถาน

ภายหลังการมรณภาพของหลวงปู่ ทางคณะกรรมการฝ่ายสงฆ์และฆราวาส ได้มีมติให้จัดสร้างอาคารอนุสรณ์สำหรับหลวงปู่ขึ้นสำหรับเป็นที่สักการะระลึกถึงท่าน ภายในบริเวณวัดบูรพาราม อาคารดังกล่าวสร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ มีชื่อว่า **“พิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐาน หลวงปู่ดูลย์ อตุโล”**

ภายในพิพิธภัณฑ์มีรูปเหมือนของหลวงปู่อยู่ในท่านั่งห้อยเท้าหล่อด้วยโลหะ ขนาด ๒ เท่าครึ่งขององค์จริงและยังเป็นสถานที่เก็บอัฐิธาตุของหลวงปู่ไว้ให้ประชาชนทั่วไปได้สักการะและเป็นสิ่งเตือนใจให้ระลึกถึงความดีและเตือนใจให้เห็นว่า “ความตาย” เป็นสิ่งธรรมดาที่ทุกคนจะต้องพบ จึงไม่ควรใช้ชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

นอกจากนี้ยังได้รวบรวมเครื่องอัฏฐบริขารและเครื่องใช้ต่างๆ ของหลวงปู่ตั้งแต่สมัยออกท่องธุดงค์กัมมัฏฐานและของใช้ต่างๆ ที่หลงเหลืออยู่ นับตั้งแต่หลวงปู่เข้ามาพำนักประจำ ที่วัดบูรพาราม ตลอดระยะเวลา ๕๐ ปี

ทางวัดได้กำหนดการไว้ว่าในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ซึ่งเป็นปีที่หลวงปู่มีอายุครบรอบ ๑๐๘ ปี หรือ ๙ รอบ ถือว่าเป็นโอกาสมงคลอย่างยิ่ง จึงได้จัดสร้างรูปหล่อหุ่นขี้ผึ้งของหลวงปู่ขนาดเท่าองค์จริง บรรจุไว้เพิ่มเติมเพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกสำหรับผู้ศรัทธาต่อหลวงปู่ได้เคารพกราบไหว้ หรือผู้ที่ต้องการความสงบมานั่งสมาธิภาวนาเสมือนนั่งอยู่ต่อหน้าของหลวงปู่ ย่อมชักนำจิตใจให้เกิดความสงบความเย็นได้

อนุสรณ์สถานสำหรับหลวงปู่อีกแห่งหนึ่ง คือ **พระธาตุเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของหลวงปู่** อยู่ที่บริเวณวนอุทยานแห่งชาติเขาพนมสวาย ก่อสร้างครอบเมรุที่พระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่มีลักษณะ

เป็นเจดีย์ ภายในมีรูปเหมือนของหลวงปู่ หล่อด้วยโลหะขนาดเท่าองค์จริงและมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับประวัติชีวิตของหลวงปู่ พระธาตุเจดีย์นี้ตั้งอยู่ที่ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ อยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ระยะทางประมาณ ๒๒ กิโลเมตร

อนุสรณ์ธรรมทั้ง ๒ แห่ง เป็นสังเวชนียสถานเพื่อระลึกถึงหลวงปู่ เปิดให้ประชาชนเข้ากราบไหว้ตลอดเวลา

ครูบาอาจารย์ของหลวงปู่

นอกจากบิดามารดา ญาติสนิท ท่านเจ้าเมืองสุรินทร์ที่ให้ความอุปการะและเพื่อนร่วมคณะละครที่หลวงปู่สังกัดอยู่ที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือหลวงปู่ตลอด ๒๒ ปีในการใช้ชีวิตฆราวาสแล้วก็มีครูบาอาจารย์ในทางธรรมที่เป็นผู้มีพระคุณแก่หลวงปู่ ในฐานะผู้ร่วมสร้างสมให้หลวงปู่ได้พบความสำเร็จในทางธรรม มีดังนี้

๑. พระครูวิมลศีลพรต (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ให้การบรรพชาแก่หลวงปู่ ณ พัทธสีมา วัดจุมพลสุทธาวาส ในเมืองสุรินทร์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๓ โดยมีพระครูบึก เป็นพระกรรมวาจาจารย์และพระครูฤทธิ์เป็นพระอนุสาวนาจารย์

๒. หลวงพ่อแอก เจ้าอาวาสวัดคอโค ตำบลคอโค อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ นับเป็นพระอาจารย์สอนกัมมัฏฐานองค์แรกแก่หลวงปู่ ซึ่งได้เพียงสอนให้ฝึกหัดท่อง สวดและฝึกวัตรปฏิบัติที่นิยมในสมัยนั้น รวมทั้งฝึกบริกรรมภาวนาโดยวิธี “อัญเชิญปิติทั้ง ๕” หลวงปู่ได้เฝ้าเพียรรับการอบรมกับหลวงพ่อแอก เป็นเวลา ๖ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๕๙ ก่อนเดินทางไปศึกษาด้านปริยัติธรรมที่จังหวัดอุบลราชธานี

๓. พระมหารัฐ พระอุปัชฌาย์ เมื่อหลวงปู่ได้ญัตติสิกขาบทจากมหานิกายมาอุปสมบทในธรรมยุติกนิกายเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๖๑ ณ พัทธสีมาวัดสุทัศนารามอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

โดยมีพระศาสนดิลก เจ้าคณะมณฑลอุดรในสมัยนั้น เป็นพระกรรมวาจาจารย์

๔. หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญญวาสี หรือฝ่ายธุดงค์กัมมัฏฐานเป็นครูบาอาจารย์ที่ หลวงปู่ให้ความเคารพศรัทธามากที่สุด ในฐานะที่เป็นผู้ให้แนวทางการภาวนาและวางแบบอย่างในการถือธุดงควัตร หลวงปู่ได้เป็นกำลังสำคัญของพระอาจารย์ใหญ่ ในการเผยแผ่แนวคำสอน ในฐานะแม่ทัพธรรมที่มีความรับผิดชอบในพื้นที่ภาคอิสานตอนใต้ บริเวณจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต จึงเป็นผู้ให้ความมงอกงาม ในทางธรรมแก่หลวงปู่อย่างแท้จริง ในช่วงท้ายสุด หลวงปู่มั่นมาพำนักอยู่ประจำที่ ที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนครและมรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมืองสกลนคร เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒

๕. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปาโมกข์ เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา เป็นผู้ให้ความอุปการะและสนับสนุนการศึกษาด้านปริยัติแก่หลวงปู่ ในสมัยที่ศึกษาอยู่ที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี พระองค์ท่านเป็นผู้วางแผนและสั่งการให้หลวงปู่มาพัฒนาวัดบูรพารามให้เป็นวัดธรรมยุติกนิกาย เป็นแห่งแรกในภาคอิสานตอนใต้เป็นเหตุให้หลวงปู่ต้องพำนักประจำที่ ที่วัดแห่งนี้ติดต่อกันเป็นเวลา ๕๐ ปี ตั้งแต่วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๗๗ จนกระทั่งมรณภาพเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๒๖

๖. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช พระองค์มีความสนิทสนมคุ้นเคยและติดต่อกันกับหลวงปู่เสมอมา ตั้งแต่สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวัฒฺโน) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ เคยไปร่วมงานฉลองอายุของหลวงปู่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ครั้นเมื่อหลวงปู่เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ พระองค์ท่านได้ให้ความอนุเคราะห์และช่วย

ประสานงานให้ทุกอย่าง

นอกจากนี้ยังได้เสด็จไปเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ และเป็นประธานบรรจุอัฐิธาตุและเปิดพิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐานของหลวงปู่ เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๘

เพื่อนสหธรรมิกของหลวงปู่

ในส่วนของพระสหธรรมิกของหลวงปู่นั้นมีมากมายเหลือเกิน ทั้งสมัยที่ท่านอยู่ศึกษาพระปริยัติธรรมที่จังหวัดอุบลราชธานี สมัยที่ศึกษาด้านปฏิบัติภาวนากับ **พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** สมัยที่ออกธุดงค์กัมมัฏฐาน รวมทั้งที่สนิทสนมคุ้นเคยกันในโอกาสต่างๆ

พระสหธรรมิกของหลวงปู่นับว่ามีมาก ทั้งนี้เพราะอัธยาศัยและคุณธรรมของหลวงปู่ ที่เป็นที่ศรัทธาและชื่นชอบอย่างกว้างขวาง ด้วยท่านมีจริยาวัตรที่งดงามบริสุทธิ์ จริงใจ ไม่ติฉินนินทาใครทั้งต่อหน้าและลับหลัง

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะขอยกมาเฉพาะพระสหธรรมิก ที่เป็นศิษย์ร่วมพระอาจารย์ใหญ่รุ่นแรกกับหลวงปู่ ซึ่งได้แก่

พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม นับว่ามีความสนิทสนมคุ้นเคยกับหลวงปู่มากที่สุด ท่านเป็นผู้มีอุปการะคุณต่อหลวงปู่ ในฐานะสนับสนุนให้หลวงปู่ได้เปลี่ยนญัตติมาสู่ธรรมยุติกนิกาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ร่วมเป็นศิษย์รุ่นแรกของ **ท่านพระอาจารย์ใหญ่** ร่วมออกธุดงค์ด้วยกันครั้งแรกและใช้ชีวิตจำพรรษาอยู่ด้วยกันในช่วงออกธุดงค์นานกว่าทุกรูป ในระยะต่อมาหลวงปู่ดุลย์ได้ส่งลูกศิษย์ของท่านให้ไปฝึกภาวนาอยู่กับหลวงปู่สิงห์ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันดีคือ **หลวงปู่สาม อกิญฺจโน** ในช่วงสุดท้าย **หลวงปู่สิงห์** ท่านพำนักอยู่ประจำที่ **ที่วัดป่าสาลวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา** ดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์**และมรณภาพเมื่อวันที่

๘ กันยายน ๒๕๐๔ หลวงปู่สิงห์เป็น**ผู้นำแห่งกองทัพธรรม** ในสายของ**พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต**

หลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งสำนักวัดถ้ำกลองเพล อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นเพื่อนสหธรรมิกที่สนิทสนมคุ้นเคยในฐานะที่เฝ้าติดตามศึกษาธรรมกับพระอาจารย์ใหญ่ร่วมกันและร่วมออกธุดงค์ในป่าเขาแถบจังหวัดสกลนคร หนองคายและอุดรธานี โดยเฉพาะการธุดงค์บริเวณถ้ำกลองเพลและหลวงปู่ขาวได้ยึดสถานที่นี้เป็นที่พำนักประจำสืบมา จนกระทั่งท่านมรณภาพเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ก่อนการมรณภาพของหลวงปู่เพียง ๖ เดือน แม้ทั้ง ๒ องค์จะมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน คือเกิดปีเดียวกันแต่หลวงปู่ขาวอ่อนอายุพรรษากว่า เพราะท่านบวชหลังหลวงปู่ถึง ๙ ปี

ยังมีสหธรรมิกรุ่นหลังหลวงปู่อีกเป็นจำนวนมาก ที่เป็นที่เคารพศรัทธาและรู้จักกว้างขวางได้แก่

หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

พระนิโรธรังสี คัมภีรปัญญาจารย์ (หลวงปู่เทสก์ เทสฺรงฺสี) วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร วัดถ้ำผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

สหธรรมิกรุ่นหลังของหลวงปู่ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้แก่ **พระอาจารย์หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน** วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เป็นลูกศิษย์ผู้อุปัฏฐากใกล้ชิด**พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต** ได้ร่วมปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่บ้าง ซึ่งท่านมีความสนิทสนมกันพอสมควร ในช่วงหลังๆ หลวงปู่ได้ส่งลูกศิษย์หลายองค์ไปอยู่ศึกษาด้านสมาธิภาวนากับท่านหลวงตาฯ หลังจาก**พระอาจารย์ใหญ่**มรณภาพแล้ว ท่านหลวงตามหาบัวได้ปฏิบัติหน้าที่รักษามรดกธรรมคล้ายๆ กับองค์แทนของ**พระอาจารย์ใหญ่** ซึ่งครูบาอาจารย์รุ่นอาวุโสบางท่านได้แนะนำว่า **“ถ้าอยากรู้ว่าท่านพระอาจารย์ใหญ่ท่านเป็น**

อย่างไร ให้ไปดูได้ที่หลวงตาวัดบ้านตาด แล้วจะเข้าใจ”

ลูกศิษย์ของหลวงปู่

ลูกศิษย์ผู้สืบทอดมรดกธรรมของหลวงปู่ มีหลายยุคหลายรุ่น พอจะลำดับได้ดังนี้

รุ่นแรกสุด ในสมัยที่หลวงปู่ยังท่องธุดงค์อยู่ในแถบภาคอิสานตอนบน หลวงปู่ได้สร้างพุทธบุตรให้แก่วงการพระศาสนาฝ่ายอรัญญวาสีจำนวนไม่น้อย ที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมี ๒ รูปคือ

๑. หลวงปู่ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ได้พบและฝากตัวเป็นศิษย์ปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่สมัยเป็นพระหนุ่ม เมื่อหลวงปู่ไปพักจำพรรษาที่**วัดม่วงไข่** บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ในปีพ.ศ. ๒๔๖๓ ครั้งนั้นถือเป็นเหตุการณ์ **พลิกแผ่นดินของวัดม่วงไข่** คือหลังออกพรรษาปีนั้น พระเณรทั้งวัดพากันสละทิ้งวัดแล้วออกธุดงค์ตามหลวงปู่ไปทั้งหมด จนปล่อยให้วัดร้าง **หลวงปู่ฝั้น**ซึ่งยังเป็นพระหนุ่มอยู่วัดใกล้กันนั้นก็ออกติดตามไปปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ด้วย แล้วหลวงปู่ได้นำมาถวายเป็นศิษย์ปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์ใหญ่ในเวลาต่อมา ดังปรากฏหลักฐานภาพปั้นที่ซุ้มประวัติ ซุ้มที่ ๗ ที่เจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ศิษย์รุ่นหลังๆ ของหลวงปู่ดุลย์ที่สนใจด้านปฏิบัติภาวนาจะถูกส่งตัวมาให้อยู่ฝึกปฏิบัติกับหลวงปู่ฝั้นจำนวนหลายรุ่น หลวงปู่ฝั้นมรณภาพเมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๕๒๐ ก่อนหลวงปู่ ๖ ปี

๒. หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ วัดป่านิโครธาราม อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดหนองบัวลำพู ปวารณาตัวเป็นศิษย์ติดตามหลวงปู่ตั้งแต่สมัยยังเป็นเณรอยู่วัดม่วงไข่ แล้วได้ไปปฏิบัติธรรมอยู่กับ**หลวงปู่มั่น**อยู่ระยะหนึ่งแล้วท่องธุดงค์กัมมัฏฐานจนมีคุณธรรมแก่กล้า ได้รับมรรคผลจนมีชื่อเสียงขจรขจาย

สานุศิษย์เมื่อครั้งที่หลวงปู่มาอยู่สุรินทร์และร่วมในกองทัพ

ธรรมแห่งอิสานใต้ ในช่วงที่หลวงปู่มาพักที่วัดนาสาม วัดป่าหนองเสม็ดและวัดบูรพาราม รวมเวลาทั้งสิ้น ๖๐ ปีเศษ ได้สร้างพุทธบุตรไว้ประดับวงการสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระมากมาย จำนวนนับด้วยเรือนพัน

ลูกศิษย์อาวุโสที่มรณภาพแล้ว (ก่อนปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ - วิทวัส) ซึ่งได้กล่าวถึงบ่อยในประวัติชีวิตของท่านที่นำเสนอข้างต้น ได้แก่

๑. พระเทพสุทธาจารย์ (โชติ คุณสมฺปนฺโน) วัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา มรณภาพเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๘

๒. หลวงปู่สาม อกิญฺจโน วัดป่าไตรวิเวก ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มรณภาพเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ อายุ ๙๑ ปีเศษ

๓. พระมหาพลอย อุปสโม ป.ธ. ๖ จากวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ เมื่อคณะสงฆ์มลฑลนครราชสีมาได้สถาปนาวัดบูรพารามขึ้นเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกของจังหวัดสุรินทร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ แล้วจึงมีบัญชาให้**พระมหาพลอย** เดินทางมาฟื้นฟูการศึกษาฝ่ายพระปริยัติธรรมและได้ลาสิกขาบทออกมาใช้ชีวิตฆราวาสในภายหลัง

ลูกศิษย์อาวุโสที่ยังมีชีวิตอยู่ในขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๓๘) มีดังนี้

๑. พระราชวิสุทธิธรรมรังษี (เปลี่ยน โอภาโส) อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าโยธาประสิทธิ์ ปัจจุบันพำนักอยู่ที่วัดบูรพาราม เป็นศิษย์ผู้ร่วมงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับหลวงปู่มาตลอด ปัจจุบันอายุ ๗๙ สุขภาพยังแข็งแรงมาก ยังออกเดินบิณฑบาตทุกเช้า

๒. พระราชปัญญาวิสารัท (เหลือง ฉนฺทาคโม) เจ้าอาวาสวัดกระดึงทอง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์และเจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ฝ่ายธรรมยุต

๓. พระรัตนากรวิสุทธิ์ (เสถียร สถิโร) เจ้าอาวาสวัดบูรพารามสืบต่อจากหลวงปู่ขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๓๘) มีอายุ ๗๓ ปี

๔. พระครูเขมคุณโสภณ (จันทร์ เขมสิริ) วัดป่าสาลวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

๕. หลวงพ่อสุวัจ สุวโจ วัดถ้ำศรีแก้ว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

ลูกศิษย์รุ่นกลางที่พอจะนึกชื่อได้ มีดังนี้

๑. พระโพธินันทมุนี (พระมหาสมศักดิ์ ปณฺฑิโต) อดีตพระครูนันทปัญญาภรณ์ อุปัฏฐากใกล้ชิดหลวงปู่มาตั้งแต่บวชเป็นสามเณรติดต่อมาจนกระทั่งหลวงปู่มรณภาพ เป็นเวลา ๔๐ ปี ปัจจุบันอายุ ๖๔ ปี พรรษา ๔๒

๒. พระมงคลวัฒนคุณ (พระมหาเพิ่ม กิตฺติวัฒฺโน) เจ้าอาวาสวัดถ้ำไตรรัตน์ และอดีตเจ้าอาวาสวัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

๓. พระวิสุทธินายก (บุญเอียด พุทฺธวโส) เจ้าอาวาสวัดไตรรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ฝ่ายธรรมยุต

๔. พระครูพนมศีลคุณ (สวน สารธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สถานที่จัดพิธีพระราชทานเพลิงศพและที่ประดิษฐานพระธาตุเจดีย์ของหลวงปู่

๕. พระครูญาณกิจไพศาล (ใหญ่ ญาณวีโร) เจ้าอาวาสวัดป่าตาเตน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

๖. พระครูปิยธรรมโสภณ (หืน) วัดป่าไพศาล อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

๗. พระครูวีรากรณ์วิสุทธิ์ (เด่น) วัดป่าชัยมงคล จังหวัดสุรินทร์

ลูกศิษย์รุ่นหลังๆ เท่าที่พอนึกได้ มีดังนี้

๑. พระครูญาณวิริยาคม (เยื้อน) วัดเขาศาลา อำเภอบัวเชด จังหวัดสุรินทร์

๒. พระครูภาวนาวิสุทธิ์ (ตรีคูณ) วัดป่าประโคนชัย อำเภอ

ประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

๓. พระครูเกษตรคุณารักษ์ (เคล็ม) วัดป่าอุดมธรรม อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

๔. พระครูธรรมประเวที วัดทุ่งโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

๕. พระครูบริรักษ์พัฒนา (เสวย) วัดบุรีรัมย์รัตนารมย์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

๖. หลวงพ่อกิม ทีปธมฺโม วัดป่าดงดู อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ มีชื่อเสียงในด้านจิตภาวนา

๗. พระอาจารย์คืน วัดบวรสังฆาราม ตั้งอยู่หน้าเรือนจำ จังหวัดสุรินทร์

๘. พระอาจารย์สุพร วัดปราสาทจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

๙. พระอาจารย์วสันต์ วงคีโส วัดเขาโต๊ะ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

๑๐. พระเทพสิทธิญาณรังสี (จันทร์ เควสโก) หรือ “หลวงตาจันทร์” วัดป่าชัยรังสี อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

๑๑. พระครูสถิตปัญญาคุณ (พิรุณ คีรีปุณฺโณ) วัดปรือเกียน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

๑๒. พระครูบุญเลี้ยง วัดวอชิงตันวาราม กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา

๑๓. พระอาจารย์ทองย้อย วัดธรรมรังษี นครซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย

๑๔. พระอาจารย์จำเริญ วัดปารีส นครปารีส ประเทศฝรั่งเศส

๑๕. พระอาจารย์สุจิต สุจินฺโน วัดเบอร์ลิน นครเบอร์ลิน ประเทศเยอรมัน

๑๖. พระอาจารย์ทนงศักดิ์ วัดป่าธรรมชาติ จังหวัด

เชียงใหม่

๑๗. พระมหาเหรียญ วัดป่าธรรมชาติ ลองบีช แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

๑๘. พระอาจารย์เจิม วัดนรนารถสุนทริการาม กรุงเทพฯ

๑๙. พระอาจารย์ทอง วัดญาณสังวราราม จังหวัดชลบุรี

๒๐. พระครูลีบาลอง วัดอโศการาม กรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย

ยังมีพระภิกษุสามเณรอีกเป็นจำนวนมากที่เป็นศิษย์หลวงปู่ช่วงหลังๆ ต้องกราบขออภัยด้วยที่ไม่สามารถกล่าวนามได้หมด ณ ที่นี้

งานของคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของหลวงปู่

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล มาอยู่ประจำ ที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๗๗ เมื่อท่านอายุ ๔๖ ปี พรรษา ๒๔ หลังจากวัดบูรพารามได้รับการสถาปนาเป็นวัดป่าธรรมยุตในปี พ.ศ. ๒๔๗๖

งานของคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของหลวงปู่มีตามลำดับดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงรัตนบุรี

๒๔๗๙ เริ่มลงมือก่อสร้างโบสถ์วัดบูรพาราม แล้วเสร็จปี พ.ศ. ๒๔๙๓ รวมเวลาก่อสร้าง ๑๔ ปี

๑ มีนาคม ๒๔๗๙ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะแขวงรัตนบุรี โดยมีสมณศักดิ์ที่ พระครูรัตนากรวิสุทธิ์

๒๔ พฤษภาคม ๒๔๘๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์สามัญฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

๒๔ เมษายน ๒๔๙๐ เป็นประธานสงฆ์ในการหล่อพระพุทธชินราชจำลอง เพื่อเป็นพระประธานประดิษฐานในอุโบสถ

๒๔๙๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองสุรินทร์ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

๑ พฤษภาคม ๒๕๐๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

๒๕๐๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระรัตนากรวิสุทธิ์

๒๕๐๕ ปฏิสังขรณ์มณฑปหลวงพ่อพระชีว์ เปลี่ยนจากอาคารไม้เป็นอาคารจตุรมุข คอนกรีตเสริมเหล็ก

๒๕๑๑ กรมการศาสนาประกาศให้วัดบูรพารามเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดบูรพารามเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ประเภทสามัญ

๒๕๒๐ ได้สร้างศาลาการเปรียญ “ศาลาอตุโลเถระ” ขนาด ๑๖x๔๖ เมตร มูลค่าประมาณ ๑.๘ ล้านบาทเศษ

๒๕๒๒ สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม “ราชบูรพา” เป็นตึก ๒ ชั้น ๘ ห้องเรียน มูลค่าประมาณ ๑.๒ ล้านบาทเศษ

๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่พระราชวุฒาจารย์ ศาสนราชธุรกิจ ยติคณิสสรบวรสังฆราช คามวาสี

๑๘ ธันวาคม ๒๕๒๒ ล้นเกล้าทั้ง ๒ พระองค์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จนมัสการหลวงปู่ ที่วัดบูรพาราม ได้แสดงพระธรรมเทศนาถวายด้วย

๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๖.๐๐ น. ออกรับแขกเพื่อการสั่งลาครั้งสุดท้ายตามธรรมเนียม ทั้งพระสงฆ์และประชาชนเข้ากราบ เวลา ๒๒.๐๐ น. เริ่มแสดงธรรมบทสุดท้าย ออกมาลาสถานที่ด้วยองค์ท่านเอง

๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ เวลา ๐๒.๐๐ น. เทศน์บทสุดท้ายเรื่องลักษณาการปรินิพพานของพระพุทธองค์ เวลา ๐๔.๑๓ น. แสดงความเป็น “ตถตา” คือแสดงให้เห็นความเป็นธรรมดาแก่ชาวโลกด้วยการละสังขารเหลือไว้แต่มรดกธรรมให้ชาวโลกถือเป็นอุทาหรณ์

๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ งานพระราชทานเพลิงศพจัดขึ้นที่เมรุชั่วคราว ณ วนอุทยานแห่งชาติ เขาพนมสวาย ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์ฯ และน.อ. วีรยุทธ ดิษยศิรินทร์ เสด็จมาในงาน

ปฏิปทาพระเถระ

นับตั้งแต่ปี ๒๔๗๗ เมื่ออายุ ๔๖ ปี จนถึงวาระสุดท้ายเมื่ออายุ ๙๖ ปีกับ ๒๖ วัน หลวงปู่ดูลย์ อตุโล มิได้ไปจำพรรษาที่ไหนอีกเลย ด้วยความซื่อสัตย์มั่นคงต่อภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ท่านได้บากบั่นเอาชนะอุปสรรคนานาด้วยความอดทนและทุ่มเท

ต้องบริหารการคณะสงฆ์ ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแพร่และสาธารณูปการ รวมทั้งการก่อสร้างปฏิสังขรณ์ แผ่ขยายสังฆมณฑลสร้างวัดใหม่ทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสีอย่างมากมาย ทั้งในจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ ศิษยานุศิษย์ก็เพิ่มทวีคูณขึ้นเป็นลำดับ

แม้หลวงปู่จะอยู่ในปัจฉิมวัยก็ตามท่านก็ยังมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยพรหมวิหารธรรมเป็นนิจ ผู้ใดใคร่จะได้เข้าไปพบนมัสการเวลาไหนไม่มีจำกัด ไม่มีพิธีรีตองให้ต้องยุ่งยากลำบากหรืออึดอัดใจ

พร้อมจะสงเคราะห์ในกิจนิมนต์ของพุทธศาสนิกชนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ ใครจะเอารถมารับก็ได้ ไม่มารับก็เดินไปด้วยระยะทางนับสิบๆ กิโลเมตร ท่านก็ยินดีไปสงเคราะห์ได้ โดยไม่มีการบ่นหรือเกี่ยงงอนอะไรกับใคร ไม่ว่าจะเป็นสถานที่หรือจังหวัดไกลๆ ถ้ามีผู้ศรัทธานิมนต์ท่านก็ยินดีสงเคราะห์เสมอ

อนึ่ง แม้ว่าท่านจะมิได้ออกธุดงค์ตามเจตนาเดิมก็ตาม ท่านก็

ยังถือธุดงควัตรเป็นนิสัยตลอดมา ผลที่ท่านเคยประพฤติปฏิบัติมาทำให้ท่านมีชีวิตที่บริสุทธิ์งดงามในสมณวิสัย พอสรุปลักษณะเด่นๆ ที่ปรากฏในองค์ท่านได้ดังนี้

บำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นปกติไม่ขาดสาย ไม่เคยบกพร่อง กลางคืนจะพักผ่อนเพียง ๒ ชั่วโมงเท่านั้น

สงบเสงี่ยมเยือกเย็น ไม่หวั่นไหวแปรปรวน หรือตื่นเต้นตามเหตุการณ์

มีใบหน้าสงบราบเรียบ ผิวพรรณผ่องใส โดยเฉพาะวันโกนหลังปลงผมเสร็จจะดูผ่องใสงดงามเป็นพิเศษ

มีอุเบกขาต่อความลำบาก ไม่เคยบ่นเรื่องอาหาร ที่อยู่และความสะดวกสบายทั้งหลาย

มีความเป็นอยู่ง่าย เมื่อขาดไม่ดิ้นรนแสวงหา เมื่อมีไม่สั่งสม เป็นอยู่ตามมีตามได้

ฉันมื้อเดียวตลอดมาเว้นแต่เมื่อมีกิจนิมนต์จึงอนุโลมฉันสองมื้อบ้างและลูกศิษย์อ้อนวอนขอให้ฉัน ๒ มื้อ เมื่ออาพาธและชราภาพมากแล้ว

มีโรคน้อย สุขภาพแข็งแรงดี พลานามัยดี

มีสัจจะ พูดอะไรต้องทำอย่างนั้น ตั้งใจทำอะไรต้องทำให้สำเร็จ

มีปฏิภาณไหวพริบดี ชี้ข้อธรรมะได้ถูกต้องชัดเจน สั้นและง่าย แนะแนวทางปฏิบัติได้ตลอดสาย

“สลฺลหุกวุตฺติ” เป็นผู้มีความประพฤติเบาพร้อมเป็นปกติ กระฉับกระเฉงว่องไว เดินตัวตรงและเร็ว

ไม่มีอาการหลงลืมหงำเหงอะเลอะเลือน ไม่มีใครเคยเห็นท่านแสดงอาการงัวเงียง่วงเหงา เมื่อตื่นนอนจะลุกขึ้นทันที สีหน้าไม่เหมือนคนผ่านการนอน เหมือนคนที่ตื่นพร้อมเต็มที่เสมอ

ไม่เคยปรากฏแววหมองคล้ำอิดโรยหลังจากผ่านงานกลางแจ้งมาอย่างหนัก นอกจากอาการอ่อนเพลียทางร่างกายบ้างเล็กน้อย ไม่มีเหงื่อไคลไหลโทรม

นิยมการทำตัววางตัวง่ายๆ ไม่มีพิธีรีตรอง มักตำหนิผู้ที่เจ้าบทเจ้าบาทมากเกินควร

บทสวดมนต์ที่โปรดปราน **“อรุญเญ รุกฺขมูเล วา สุญญาคาเร ว ภิกฺขโว”** เป็นต้น แสดงถึงจิตใจที่ใฝ่วิเวกของท่าน

ศิษยานุศิษย์ทุกคนให้ความรักเคารพและยำเกรงอย่างสุดซึ้ง ประหนึ่งท่านเป็นบิดาบังเกิดเกล้า เพราะจริยาวัตรของท่านเปี่ยมพร้อมไปด้วยพรหมวิหารธรรมอย่างแท้จริง ทุกคนเรียกหลวงพ่อหลวงปู่ ได้อย่างสนิทปากสนิทใจ

คติธรรมประจำใจที่สอนผู้อื่น **“อย่าส่งจิตออกนอก”** พร้อมทั้งปริศนาธรรมว่า **“คิดเท่าไหร่ก็ไม่รู้ ต่อเมื่อหยุดคิดจึงรู้ แต่ต้องอาศัยคิด”**

คำสอนที่สั้นที่สุด **“หยุดคิดหยุดนึก”** หรือหยุดกิริยาจิตในกายยาววาหนาคืบนี้

นิมิตในคำสอนของท่านมี ๒ คือ รูปนิมิต กับ นามนิมิต สิ่งที่ถูกรู้และถูกเห็นทั้งสิ้นเรียกว่า รูปนิมิต ญาณทั้งหลายมีบุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ เป็นต้น ชื่อว่านามนิมิต นิมิตทั้งสองไม่ควรใส่ใจทั้งสิ้น

สรุปหลักธรรมของท่านในแนวอริยสัจสี่คือ

“จิตที่ส่งออกนอก เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก เป็นทุกข์
จิตเห็นจิต เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต เป็นนิโรธ”

เหรียญและวัตถุมงคลของหลวงปู่

เรื่องที่มีผู้สอบถามกันมากได้แก่ เรื่องเหรียญและวัตถุมงคลของหลวงปู่ มีหลายท่านปรารถนาและมีเจตนาอยากให้รวบรวมเป็นทำเนียบ เป็นหลักฐานว่ามีกี่รุ่น รุ่นไหนมีความหมาย ความดัง

อย่างไร อยากจะได้ไว้เป็นประวัติสำหรับศึกษาค้นคว้า อะไรทำนองนั้น ซึ่งก็น่าจะเป็นอย่างนั้น

ตามความเป็นจริง เมื่อพูดถึงเหรียญหรือวัตถุมงคลของหลวงปู่ อาตมภาพ (พระโพธินันทมุนี) ก็มีความลำบากใจและก็ไม่สบายใจอยู่หลายข้อ เนื่องจากหลวงปู่ท่านไม่เคยใส่ใจและไม่สนใจเกี่ยวกับเรื่องวัตถุมงคลเลย เรื่องเหล่านี้ไม่มีอยู่ในความสนใจของท่าน

จากประวัติและปฏิปทาของหลวงปู่ที่กล่าวมาทั้งหมดแต่ต้น จะเป็นข้อยืนยันได้ว่า ถ้าพูดถึงเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ สิ่งอาถรรพ์ลึกลับ หรือเรื่องราวภายนอกการปฏิบัติธรรมแล้ว หลวงปู่ไม่สนใจและไม่ใส่ใจเลย ไม่เคยชี้ชวนให้ใครเชื่อ หรือให้เกิดความรู้สึกโน้มเอียงไปในทางที่เห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านั้น

แม้แต่มีใครมาขอให้หลวงปู่ช่วยกำหนดฤกษ์ยาม เช่น หาวันดีที่จะบวช หาฤกษ์ดีที่จะทำงานมงคล วันไหนควรหรือไม่ควรทำกิจกรรมเช่นไร หลวงปู่มักจะบอกว่า “วันไหนก็ได้ วันไหนก็ดี” นิดเดียวท่านก็ไม่เคยบอกว่าวันนั้นวันนี้ดีแบบหมอดูฤกษ์ยามทั่วไป

ในเรื่องไสยศาสตร์ต่างๆ ท่านก็ไม่เคยสนับสนุน ไม่เคยปฏิเสธใครมาถามหรือชวนคุย ท่านก็จะตัดบทออกไป ไม่ต่อความยาวสาวความยืด ในทำนองว่าท่านไม่เคยเห็นแล้วก็ไม่ได้ใส่ใจในเรื่องเหล่านั้น

ทีนี้มาพูดเรื่องเหรียญของหลวงปู่ จุดกำเนิดอยู่ตรงที่ว่า สมัยหนึ่งเมื่อชาวกรุงเทพฯ และคนในจังหวัดต่างๆ มีการไปมาหาสู่กันในรูปทัศนาจร หรือจัดพาคณะไปกราบครูบาอาจารย์สายพระกัมมัฏฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคอิสาน รวมทั้งไปเที่ยวงานใหญ่ๆ เช่น งานช้าง รวมทั้งมีเหตุการณ์สงครามแถบชายแดนของประเทศเป็นต้น

ภาวะการณ์เหล่านี้ได้ทำให้มีผู้มากราบนมัสการหลวงปู่มากขึ้น แต่ละคนแต่ละคณะมักจะถามหาวัตถุมงคลของหลวงปู่ ปกติหลวงปู่พูดน้อยอยู่แล้ว ท่านก็พูดเพียงว่าอาตมาไม่มี อาตมาไม่เคยทำ ท่านปฏิเสธอย่างนี้เสมอมา แม้คนจะรบกวนถามท่านเรื่อยๆ สังเกตดู

ก็ไม่เห็นท่านหวั่นไหวอะไร

เรื่องทำเหรียญนี้ ต้องโทษที่อาตมภาพ (พระโพธินันทมุนี) ซึ่งได้ตริตรองพอสมควร เห็นว่าหลวงปู่จะต้องกล่าวปฏิเสธคนไปเรื่อยๆ เกรงท่านจะลำบากก็เลยกราบเรียนท่านว่า น่าจะได้จัดทำเหรียญที่ระลึกของหลวงปู่สักครั้งหนึ่ง สำหรับแจกคนที่เขาสนใจ ท่านก็บอกว่าไม่ต้อง ไม่จำเป็นและก็ไม่ให้สร้าง อาตมาจึงเงียบเฉยไปเป็นปี คนก็มาขอเหรียญหลวงปู่อย่างนี้เรื่อยๆ ไป

อาตมาก็กราบเรียนหลวงปู่เป็นครั้งที่ ๒ โดยยกตัวอย่างพระเถระองค์อื่นๆ ทางฝ่ายกัมมัฏฐาน สานุศิษย์ก็สร้างเหรียญถวาย เพื่อให้ท่านแจกเป็นที่ระลึกสำหรับคนที่เขายังมีภาวะจิตว่าต้องมีวัตถุไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยว ไม่ว่าท่านอาจารย์ฝั้น หลวงปู่แหวน ท่านก็มีมานาน

การมีเหรียญที่ระลึก ก็ไม่ได้มีเจตนาเพื่อสิ่งอื่นใด เพียงช่วยหลวงปู่ไม่ต้องอธิบาย ไม่ต้องปฏิเสธ ถ้าใครถามหาก็ยื่นให้เขาไปหนึ่งเหรียญ คงจะทำให้หลวงปู่สะดวกใจขึ้น คนที่มาขอเขาก็จะไม่รู้สึกผิดหวัง

พยายามเรียนท่านอย่างนี้ ท่านก็พูดว่า “เออ! ทำก็ทำ ซิ”

เมื่อหลวงปู่อนุญาตแล้ว อาตมาก็จัดทำขึ้นเป็นรุ่นแรก ทำเสร็จแล้วก็ถวายหลวงปู่ไว้ตลอดพรรษา ช่วงนั้นเป็นช่วงที่กำลังพัฒนาปฏิสังขรณ์วัดด้วย ก็มีผลประโยชน์จากการทำ บุญเอามาพัฒนาวัดบ้างตามที่มีคนศรัทธา เหรียญรุ่นนั้นไม่มีการตั้งราคาแต่อย่างใด

เมื่อเหรียญรุ่นแรกออกมาก็มีคนฮือฮาพอสมควร แล้วก็มีลูกศิษย์ลูกหาทั้งฝ่ายคฤหัสน์บ้าง ฝ่ายสงฆ์บ้างเริ่มเข้าหาหลวงปู่ขออนุญาตสร้างเหรียญสร้างวัตถุมงคลกันต่อมาเรื่อยๆ

ตามความเป็นจริง ทางวัดไม่เคยมีโครงการ ไม่มีเป้าหมายหรือจัดระเบียบในการจัดสร้างวัตถุมงคลแต่อย่างใดเลย เมื่อมีคนมาขอ บางทีอาตมาก็พาไปพบหลวงปู่ซึ่งมีข้าราชการผู้ใหญ่บ้าง ทางกองทัพ แม่ทัพบ้าง เมื่อเขาบอกเจตนาแล้วหลวงปู่ก็อนุญาตให้เขาทำ

ทางวัดไม่เคยมีโครงการ จึงไม่เคยมีทำเนียบ มีรุ่น ไม่เคยมีการจัดระเบียบเรื่องนี้แต่อย่างใด คนที่ทราบเรื่องเหล่านี้ดีที่สุดก็คืออาตมานี่แหละ คือรู้ว่ามีใครมาขอ มาสร้างแล้วก็ช่วยเหลือสงเคราะห์เขาไปตามควร

แต่ขอยืนยันว่าเหรียญและวัตถุมงคลที่ทำจากวัดเอง สำหรับแจกเป็นที่ระลึกนั้นไม่มีโอกาสออกไปข้างนอกก็แจกกันหมดภายในวัดนั้นเอง ไม่มีการออกประกาศเรื่องการพุทธาภิเษก การให้สั่งจองและประกาศประชาสัมพันธ์ต่างๆ รับรองว่าไม่เคยมีเด็ดขาด

การกระทำอย่างนั้นทางวัดเรารู้สึกไม่โปร่งใจ ไม่สบายใจ เรื่องเหล่านี้เราไม่ถนัด อาตมาไม่ถนัด พูดง่ายๆ คือสิ่งเหล่านี้หลวงปู่ไม่ชอบนั่นเอง แต่ที่ทางเราทำขึ้นบ้างก็เพื่อสนองความต้องการโดยที่หลวงปู่ไม่ต้องปฏิเสธ ไม่ต้องอธิบาย

ช่วงหลังๆ มีผู้มาขอสร้าง ขอทำกันหลายพวก หลายคน หลายรุ่น จนไม่ทราบว่าใครทำรุ่นไหน เมื่อไร ไม่มีการจดจำ ไม่มีการรวบรวมเป็นทำเนียบ

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมาบังคับให้อาตมาบอกว่ามีกี่รุ่น อาตมาก็จัดรุ่นจัดระเบียบตามแบบฉบับของอาตมาเอง ใครจะเห็นอย่างไรก็แล้วแต่ อาตมาจัดออกเป็น ๗ รุ่นคือ **“รุ่นวางเฉย รุ่นใส่ใจ รุ่นสบายใจ รุ่นสะดวกใจ รุ่นลำบากใจ รุ่นตื๊อและรุ่นปลอมอย่างแท้จริง”**

เหรียญและวัตถุมงคลของหลวงปู่คงจัดได้ในลักษณะนี้ ที่ต้องจัดอย่างนี้เพราะเรื่องมันมีอยู่อย่างนั้นจริง

คนที่มาขออนุญาตสร้างเหรียญ หรือประธานการจัดสร้างแต่ละรุ่นนั้น เขาได้รับความรู้สึกอย่างนั้นจริง บางท่านสร้างแล้วก็ปลื้มใจ บางท่านก็สบายใจ บางท่านก็ไม่ค่อยสบายใจเท่าใดนัก การสร้างเหรียญรุ่นแรก คือ **“รุ่น ๐๘”** รุ่นนี้เป็นการริเริ่มของ **นายอำเภอพิศาล มูลศาสตร์สาทร** ในสมัยนั้นจัดทำมาเสร็จเรียบร้อยแล้วก็มาถวายไว้ที่หลวงปู่ หลวงปู่ก็อออออไปตามเรื่องให้เขา

เก็บไว้ที่กุฏิ เมื่อนานพอสมควรแล้ว เจ้าของเหรียญก็มารับไปและแบ่งถวายวัดไว้บางส่วน ไว้ให้หลวงปู่แจกให้คนที่มาทำบุญ สร้างอะไรต่ออะไร ใครมาขอก็แจกให้ทุกคน

รุ่นแรกนี้จำได้ดี เพราะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในปี ๒๕๐๘ มีจำนวน ๓,๐๐๐ เหรียญเท่านั้นเอง ใช้เวลาแจก๑๐ปีก็ยังไม่หมด ใครมาทำบุญ ๕ บาทก็ให้ไป ไม่รู้ว่าเขาสนใจหรือเปล่า หรือใครขอก็ให้ รุ่นนี้จึงเรียกว่า **"รุ่นวางเฉย"** คือไม่ได้ใส่ใจว่าสำคัญหรือไม่สำคัญ ทั้งหลวงปู่ทั้งอาตมา รวมไปถึงคนที่ได้รับก็เช่นกัน นี่คือ **"รุ่น๐๘"** สร้างเมื่อหลวงปู่อายุ ๘๔ ปี

เหตุการณ์ผ่านมาอีก ๑๐ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๘ เมื่ออาตมาได้ขอร้องท่านเป็นครั้งที่ ๒ แล้วท่านอนุญาต อาตมาจึงจัดทำเหรียญของท่าน ๑ หมื่นเหรียญและเหรียญหลวงพ่อพระชีว์อีก ๑ หมื่นเหรียญ

รุ่นนี้จัดเป็น **รุ่นที่ ๒** เป็น**รุ่นใส่ใจ** เพราะหลวงปู่อนุญาตให้ทำแล้วท่านก็ให้คาถาด้วย คาถาที่อยู่ในเหรียญเป็นภาษาขอมท่านก็เขียนให้ สร้างเสร็จก็นำมาถวายหลวงปู่ เก็บไว้ในกุฏิของท่านจนตลอดพรรษา ตั้งใจว่าออกพรรษาแล้วจะเอามาแจกจ่าย ประกอบกับทางวัดมีภาระในการพัฒนาและปฏิสังขรณ์หลายอย่าง จึงกำหนดราคาค่าบูชาเหรียญละ ๒๐ บาท เพื่อความเป็นระเบียบ

ช่วงนั้นทางวัดได้เห็นตัวอย่างการทำพิธีพุทธาภิเษก พระกริ่งจอมสุรินทร์ที่ทางผู้จัดสร้างได้มาอาศัยสถานที่ของวัดทำพิธีพุทธาภิเษก

ขอทำความเข้าใจว่า **พระกริ่งจอมสุรินทร์** นั้นทำพิธีพุทธาภิเษกที่วัดบูรพาราม แต่ไม่ใช่เป็นของวัด ช่วงนั้นหลวงปู่ยังวางเฉยในเรื่องนี้ เพียงแต่ตอนนั้น ท่านผู้ว่าฯ วิเชียร ศรีมันตร์ (พล.ต.ต. วิเชียร ศรีมันตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ในสมัยนั้น) ปรารภสร้าง **พระกริ่งจอมสุรินทร์** เพื่อให้คนบูชาแล้วนำปัจจัยไปสร้างพระประธานที่เขาพนมสวายและสร้างถาวรวัตถุที่วัดหนองบัว

ในการสร้างได้ตั้งคณะกรรมการขึ้น แล้วได้จัดพิธีพุทธาภิเษกที่วัดบูรพาราม ทางวัดเพียงเอื้อเฟื้อสถานที่เท่านั้น พระกริ่งเป็นของคณะกรรมการ เขาแบ่งพระทองให้หลวงปู่องค์หนึ่ง แล้วก็ให้พระเงินอาตมาองค์หนึ่ง ทราบเรื่องเพียงแค่นี้

ทีนี้เมื่อเห็นตัวอย่างการจัดพิธีพุทธาภิเษกขึ้น ทางวัดก็มีดำริจัดขึ้นด้วย แต่เหรียญหลวงปู่ดุลย์ ๑๐,๐๐๐ เหรียญ กับเหรียญหลวงพ่อพระชีว์ ๑๐,๐๐๐ เหรียญ ที่ทำไว้เดิม คงไม่พอแจก จึงขอให้ทางโรงงานทำเพิ่มอีกอย่างละ ๑ หมื่นเหรียญ รวมเป็นอย่างละ ๒ หมื่นเหรียญ ๑ หมื่นเหรียญแรกเก็บไว้กับหลวงปู่ตลอดพรรษา อีก ๑ หมื่นเหรียญปั๊มเพิ่ม ใช้แบบเดียวกันเอามาเข้าพิธีพุทธาภิเษกพร้อมกัน นอกจากนี้ก็มีพระกริ่งหลวงพ่อพระชีว์รุ่นแรก และรูปเหมือน ๕ นิ้วกับ ๙ นิ้วจำ นวนหนึ่งด้วย

เหรียญและวัตถุมงคลที่ทำพิธีพุทธาภิเษก ในปี ๒๕๑๘ นี้ จึงเรียกว่า **รุ่นใส่ใจ** ตามที่กล่าวแล้ว

หลังจากรุ่นนี้สำเร็จออกมาก็มีรุ่น ๒, ๓, ๔ และรุ่นอื่นๆ ตามมา มีท่านผู้ใหญ่ขออนุญาตทำ บางทีทางทหารขอทำ เพื่อแจกทหาร และท่านที่ออกปฏิบัติหน้าที่แถวชายแดน หน่วยงาน องค์การต่างๆ ขอทำ ด้วยวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หลวงปู่ท่านมีเมตตาอยู่แล้ว ท่านจึงอนุญาตตามประสงค์ หรือไม่ก็เอออไปตามอัธยาศัย เมื่อทำเสร็จเขาก็นำมาถวายท่าน ให้ท่านแผ่เมตตาจิต-แผ่พลังจิตให้ บางรุ่นก็เข้าพิธีพุทธาภิเษก ท่านก็ให้ความสงเคราะห์ตามควร

หลังจาก **รุ่นวางเฉย**และ**รุ่นใส่ใจ** ผ่านไปแล้ว ต่อมาก็เป็น **รุ่นสบายใจ** ก็คือรุ่นที่ท่านทั่วๆ ไปและหน่วยงานต่างๆ ไปกราบเรียนขออนุญาต ท่านก็อนุญาตให้ทำ แล้วนำไปให้ท่านแผ่เมตตาจิต ท่านก็ทำให้โดยสมบูรณ์ แต่ละคนแต่ละกลุ่มที่ทำก็**สบายใจ** อาตมาพูดตามอาการคือ **ต่างคนต่างก็สบายใจ**

แล้วรุ่นต่อมาก็คือ**รุ่นดีใจ** ก็หมายความว่า เมื่อแต่ละคนไปขออนุญาตจากท่าน ท่านก็อนุญาตให้เขาทำ **เขาก็ดีใจ** ไม่ว่าเขาเอาไป

ถวายให้ท่านแผ่เมตตาจิต หรือขอให้พระเกจิรูปอื่นทำก็แล้วแต่ เขาก็ดีใจว่าเขาได้พระจากหลวงปู่

ต่อมาก็**รุ่นสะดวกใจ** ก็คือว่าการดำเนินเรื่องราวของเขาได้รับความสะดวกตั้งแต่เขาสร้าง ตั้งแต่กรรมการเข้าไปหาหลวงปู่ ขอเมตตาจากท่านก็สะดวกใจ เมื่อสะดวกใจก็เป็นโชคของเขาไป

ต่อมาก็มี**รุ่นลำบากใจ** คือบางท่านทำเหรียญเสร็จเรียบร้อยแล้วก็เกิดความลำบากใจขึ้นมา คือเขาไม่ได้รับอนุญาตจากหลวงปู่ ทำให้เขาเข้าหาหลวงปู่ด้วยความลำบากใจ (คือตัวเขาเองลำบากใจ แต่หลวงปู่ไม่ได้ลำบากใจ)

รุ่นต่อมาหนักกว่านี้ คือ ไปจัดทำเหรียญเรียบร้อยแล้ว มีการโฆษณาและสั่งจองกันแล้ว ทำเหรียญได้ดีเป็นพิเศษด้วย บางทีทำแล้วไม่กล้าเข้าหาหลวงปู่ เก็บไว้เป็นปีก็มีในที่สุดก็วิ่งเข้าหาคนนั้นบ้างคนนี้บ้าง บางทีหลวงปู่ทราบข่าวท่านก็ไม่เห็นดีเห็นงามด้วย ต้องพยายามไปตื๊อลูกศิษย์ทั้งนอกวัดและในวัดจนกระทั่งมีโอกาสเข้าหาหลวงปู่ เข้าไปตื๊อหลวงปู่ แต่เมื่อเขาเข้าหาขอความเมตตาแล้วท่านก็แผ่เมตตาจิตให้ เขาก็รับไป รอดตัวไป นี่ก็ใช้อาการพอสมควร เรียกว่า **รุ่นตื๊อ**

รุ่นลำดับถัดมา คือ **รุ่น ๑๐๐% คือ ปลอมร้อยเปอร์เซนต์** คือจัดทำขึ้นมาแล้วก็แจกจ่ายไปเลย จำหน่ายไปเลย อาศัยชื่อเสียงต่างๆ มาทำประโยชน์ในการค้าขาย อันนี้ก็เป็นเรื่องของเขาไป

เพราะฉะนั้นอาตมาจึงต้องขออภัยที่ต้องพูดเช่นนี้ เพื่อไม่ให้เป็นการระคายเคืองความรู้สึกของท่านที่เป็นประธานการสร้างเหรียญแต่ละรุ่น ก็คือเมื่อการสร้างเหรียญของท่านทำให้สบายใจ ดีใจ สะดวกใจ และก็อุ่นใจแล้ว ก็ถือว่าเป็นของดีงามด้วยกันทั้งนั้น ถือว่าได้รับ **“พระคุณ”** จากหลวงปู่เช่นเดียวกัน

ทีนี้ท่านผู้ใดได้รับรุ่นไหน รุ่นอะไร อยากจะพูดว่าก็แล้วแต่วาสนาของท่านเถอะ **“สพฺเพ สตฺตา”** แต่ถ้าท่านบูชาพระคุณของหลวงปู่เสียอย่างแล้ว เมื่อมีคุณธรรมของหลวงปู่ มีความเลื่อมใส สิ่ง

เหล่านั้นล้วนมีความหมายแม้ท่านมิได้รุ่นพิเศษเท่าไหร่ แต่ถ้าหากว่าสภาวะทางจิตใจ ความประพฤติ ความเลื่อมใส ภูมิใจ ได้มาด้วยจิตบริสุทธิ์ เพื่อสักการะบูชาก็ถือเป็นเรื่องวิเศษเรื่องมงคลทั้งนั้น

ถ้าเป็นไปในทางตรงกันข้ามอานุภาพก็ไม่มีเช่นเดียวกัน อันนี้จึงเป็นเรื่องของวาสนาและเรื่องของภาวะจิตใจของแต่ละคน

เหรียญรุ่นแรกๆ ยังมีอยู่ไหม?

ไม่มีหรอก หมด แม้แต่เคยเก็บไว้องค์สององค์ ไว้เป็นที่ระลึกส่วนตัวก็มีผู้หลักผู้ใหญ่มาถามหา ก็บอกว่ามีเหรียญสองเหรียญ เขาบอกขอเถอะๆ ก็ตัดใจว่าอย่างไรเสียอย่ามีเสียเลยก็แล้วกัน อย่าให้มีเลยจะได้ไม่ต้องมามีกังวล

ตกลงเดี๋ยวนี้ก็ไม่มี แต่นานๆ บางทีก็หมุนกลับมาบ้างเหมือนกัน ไปเห็นพระรูปอื่นๆ ที่เป็นลูกศิษย์เขามีมากกว่าเรา เราก็ไปตื๊อเขา เขาก็ให้มาแล้วคนอื่นก็มาขอต่อ ก็หมุนเวียนอยู่ **แต่ตอนนี้ไม่มีก็สบายใจไปอย่างหนึ่ง**

มีคนมาถามหาบ่อยไหม?

"บ่อย" ดังนั้นอาตมาต้องระวังอารมณ์พอสมควร มีคนมาถามมาเช้าซื้อยู่เรื่อย ต้องเตือนสติตัวเองไม่ให้โกรธ ต้องระวังอย่างมาก ไม่งั้นเกิดอารมณ์ไม่ดีได้เหมือนกัน เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่มีและหายาก แม้แต่รุ่นสร้างหลังๆ เมื่อตอนที่หลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่ แต่พอท่านมรณภาพ ระหว่าง ๒-๓ วันแรก มีอะไรที่เกี่ยวกับหลวงปู่ก็หมดในวันนั้นแหละ คนมาจากใกล้จากไกล เมื่อเขามาแล้วอะไรๆ ก็มีความหมายหมด **ก็สรุปความได้ว่าเหรียญที่สร้างเมื่อสมัยหลวงปู่มีชีวิตอยู่ ก็หมดไปในวันที่ท่านมรณภาพนั่นแหละ**

หลังจากท่านมรณภาพแล้ว ก็มีการสร้างตามหลังเพื่อเป็นที่ระลึกเพราะชาวต่างจังหวัดบางท่านมารู้กิตติศัพทห์ ลวงปู่เมื่อหลังจากท่านมรณภาพแล้ว ทางวัดเห็นว่าสร้างไว้เพื่อเป็นที่ระลึก สร้างแล้วก็จัดพิธีพุทธาภิเษกเองบ้าง เอาไปเข้าพิธีร่วมกับพิธีใหญ่ๆ ที่ที่อื่นจัดบ้าง เมื่อคนเขามาวัดมากราบบารมีหลวงปู่ แม้จะได้เหรียญรุ่น

ใหม่เขาก็พอใจ เขารับไว้เป็นที่ระลึก หรือไว้แจกในงานทอดกฐินบ้าง ทอดผ้าป่าตามวัดสาขาต่างๆ บ้าง คนที่ได้รับไปเขาก็พอใจ วัตถุประสงค์ก็มีแค่นั้นเท่านั้นเอง

สรุป ในช่วงที่หลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่ ทางวัดบูรพารามเองได้จัดทำเหรียญและวัตถุมงคลทั้งสิ้นรวม ๘ รุ่นด้วยกัน นอกนั้นคณะและหน่วยงานอื่นๆ เป็นผู้จัดทำและที่มีอยู่ในวัดในขณะนี้เป็นเหรียญที่จัดทำขึ้นหลังจากที่หลวงปู่มรณภาพแล้ว

อนึ่ง จากบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุข ในหัวข้อ “วัตถุมงคลกับจิต” มีดังนี้

ในระหว่างที่หลวงปู่เริ่มมีลูกศิษย์ไปขอให้ท่านเมตตาช่วยทำวัตถุมงคล ก็มีเพื่อนนำรูปถ่ายมาอวดกับผู้เขียน ให้ดูรอยเจิมด้านหน้า แต่ซึมผ่านภาพมาปรากฏด้านหลัง (ท่านเจิมด้วยหมึกปั๊มตรายาง)

ส่วนหลวงพี่ พระสัมพันธ์ ได้นำแผ่นทองแดง ๒ แผ่นประกบกันมาอวด โดยแยกออกให้ดูรอยแป้งเจิมทั้งด้านหน้า ด้านหลัง รวม ๔ ด้าน มีรอยแป้งเจิมปรากฏทั้ง ๔ ด้านตรงกันพอดี รอยเจิมด้วยแป้งดินสอพองนี้ พระสัมพันธ์ท่านบอกว่า หลวงปู่ท่านเจิมให้ด้านหน้าด้านเดียวเท่านั้น

รอยเจิมของหลวงปู่แพร่ออกไปในหมู่ศิษย์ ผู้เขียน (บำรุงศักดิ์) เคยสอบถามคุณเอกชัย สืบนุการณ์ ซึ่งมีรถยนต์หลายคัน และชอบให้หลวงปู่เจิมรถ คุณเอกชัยบอกว่า หลวงปู่เจิมกระโปรงรถแล้วแป้งเจิมไปปรากฏอีกด้านหนึ่งด้วยเป็นความจริง

ผู้เขียนทราบแต่ว่าหลวงปู่สอนเฉพาะภาวนาเท่านั้น เมื่อมีโอกาสจึงกราบเรียนถามท่านว่า “หลวงปู่ทำของแบบนี้ (วัตถุมงคล) เป็นด้วยหรือขอรับ”

หลวงปู่ตอบว่า **“อันนี้เป็นวิชาโลกีย์ที่เคยเรียนรู้มา ส่วนเรื่องจิตนั้นเป็นอีกเรื่องต่างหาก”**

และเมื่อครั้งหลวงปู่อาพาธอยู่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้มีผู้

ขอเก็บเศษอาหารที่หลวงปู่ขบฉันแล้วคายทิ้งนัยว่าเพื่อนำไปเป็นที่ระลึกและทำวัตถุมงคล หลวงปู่ท่านก็ไม่ขัด แต่ท่านแนะนำว่า **“อย่าเอาของสกปรกไปทำวัตถุมงคล”**

หลวงปู่เทสก์พูดถึงหลวงปู่ดูลย์

ผู้เขียนได้พบหลวงปู่ดูลย์ อตุโล (พระราชวุฒาจารย์) แต่ครั้งแรกท่านไปพักเรียนหนังสืออยู่ที่วัดสุทัศนาราม อุบลราชธานี ในสมัยนั้นดูเหมือนท่านได้ ๑๐ พรรษา ท่านมีเมตตาแก่ผู้เขียนเป็นอันมาก พอเห็นหน้าตาเข้าเรียกร้องให้ไปหาและก็ได้สัมโมทนียกถาโดยสุภาพเรียบร้อย ตามวิสัยของท่าน ผู้มีนิสัยเช่นนั้น เพราะท่านพูดแต่ละคำนั้นดูเหมือนกลั่นกรองแล้วจึงค่อยพูด พูดเฉพาะที่จำเป็น ไม่ได้พูดพร่ำเพรื่อและพูดในสิ่งที่ควรทำและทำได้ นับว่าเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง นิสัยอันนี้นับได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ที่คบหาสมาคม

ผู้เขียนก็ได้เข้าไปหาท่านเมื่อท่านเรียกโดยสุภาพเรียบร้อย ฟังโอวาทของท่านแล้วประทับใจจนกระทั่งบัดนี้

ไม่เฉพาะแต่ผู้เขียนเท่านั้นที่เห็นท่านแล้วเคารพนับถือ พระเณรทั้งวัดก็เคารพนับถือ ถึงแม้ท่านเป็นคณะมหานิกายมาอาศัยเรียนหนังสือชั่วคราวก็ตาม กิจการงานท่านเป็นหัวหน้าหมู่ในวัดนั้นได้ แม้แต่สมภารก็ยังนับถือท่านว่าเป็นผู้ใหญ่คนหนึ่งและการสร้างพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ สมภารยังนิมนต์ท่านมาช่วยควบคุมการก่อสร้าง

ท่านได้ญัตติเป็นธรรมยุตก่อนเข้าพรรษา หรือออกพรรษาแล้วผู้เขียนชักจะลืมเสียแล้ว แต่ถึงอย่างไรก็ดี เมื่อออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์สิงห์ออกจากอุบลราชธานี ไปเที่ยววิเวกขึ้นมาทางจังหวัดสกลนคร-อุดรธานี-หนองคาย ท่านก็ได้ติดตามท่านอาจารย์สิงห์ไปด้วย จากนั้นหลายปีผู้เขียนกำลังเรียนหนังสือไม่ได้ติดตาม

ข่าวของท่าน

จนกระทั่งผู้เขียนได้บวชเป็นพระ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ เพราะเวลานั้นท่านอาจารย์สิงห์กลับคืนอุบลราชธานีอีก ได้ข่าวว่าหลวงปู่ดูลย์ก็กลับไปด้วย แต่ไม่ได้ไปอุบลราชธานี ท่านแยกไปทางจังหวัดสุรินทร์ เลยไม่ได้พบท่าน ได้ข่าวว่าเมื่อท่านกลับไปทางจังหวัดสุรินทร์แล้ว ก็ไม่ได้กลับไปทางจังหวัดสกลนคร-อุดรธานี-หนองคาย อีก ท่านคงเที่ยวอยู่แถวจังหวัดสุรินทร์บ้านเดิมของท่าน

เมื่องานศพหลวงปู่ฝั้น ที่อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จึงได้พบท่านอีก ท่านยังได้แสดงความเมตตาปรารถนาหวังดีต่อผู้เขียนอย่างยิ่ง ในที่ประชุมพระเถรานุเถระเป็นอันมาก ท่านยังอุตส่าห์มาทักทายปราศรัยกับผู้เขียน แล้วก็พูดธรรมะที่ละเอียดลึกซึ้งสุขุมที่เป็นแนวปฏิบัติทั้งนั้น ท่านมักพูดแต่เรื่องจิตคือเรียกว่า จิตคือพุทธะ และจิตที่ส่งออกไปภายนอกเรียกว่า สมุทัย อันเป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ท่านพูดอย่างนี้บ่อยๆ ท่านพูดกับผู้เขียนอยู่นาน คล้ายๆ กับว่าท่านจะเมตตากับผู้เขียนโดนเฉพาะ ท่านพูดแต่ในทางปฏิบัติ เห็นว่าผู้เขียนเป็นผู้ปฏิบัติ คล้ายๆ กับว่าจะมีความรู้สูงในด้านปฏิบัติ แต่แท้จริงแล้วเปล่า ก็พระเทสก์ธรรมดาๆ นี่เอง

ต่อมาครั้งสุดท้ายท่านได้ไปวางศิลาฤกษ์อุโบสถวัดหนึ่งที่อำเภอผือ จังหวัดอุดรธานี แล้วท่านไปนอนค้างที่วัดของผู้เขียนคืนหนึ่ง ท่านก็พูดอย่างเก่า รู้สึกว่าท่านกระฉับกระเฉงแข็งแรงมาก ชราภาพถึงขนาดนั้นแล้ว รูปร่างลักษณะของท่านยังไม่เปลี่ยนแปลงไปนักและท่านไม่เคยถือไม้เท้าเลย

ในโอวาทของท่านที่ท่านพูดว่า **จิต** คือ **พุทธะ** ในตอนนี้ผู้เขียนขออธิบายว่า **พุทธะ** คือความรู้ทั่วไป ไม่ได้หมายถึงสัมมาสัมพุทธะ **พุทธะ** คือผู้รู้ทั่วไป หรือธาตุรู้ก็ว่า

แล้วก็อีกคำหนึ่งท่านว่า **จิตส่งออกนอกเป็นตัวสมุทัย** มันก็แน่ทีเดียว ถ้าจิตส่งแล้วมันเป็นตัวสมุทัย โดยความเข้าใจของผู้เขียน จิต คือผู้คิดผู้นึก ผู้ส่ง ผู้ปรุงแต่ง ผู้จดผู้จำ เป็นอาการวุ่นวายของ

จิตทั้งหมด ครั้นมาเห็นโทษเห็นภัยเห็นเช่นนั้นแล้วถอนเสียจากความยุ่ง ความวุ่นวายแล้ว เข้ามาหาตัวเดิม คือ **ใจ** แล้วไม่มีคิด ไม่มีนึก ไม่มีส่งไม่ส่าย ไม่มีจดไม่มีจำ อะไรทั้งหมด คือเป็นกลางๆ อยู่เฉยๆ นี่ละ ผู้เขียนเรียกว่า **ใจ** คืออยู่กลางๆ ของความดีความชั่ว ความปรุงความแต่ง อดีตอนาคตปล่อยวางหมด จึงกลับมาเป็นใจ จิตคือ **พุทธะ** ท่านคงหมายเอาตอนนี้

ผู้ใคร่อยากรู้ใจแท้ ถึงแม้ยังไม่เป็นสาวกพุทธะปัจเจกพุทธะสัมมาสัมพุทธะก็ตาม ขอให้ศึกษาพอเป็นสุตตะพุทธะเสียก่อน คือ จงกลั้นลมหายใจไปสักพักหนึ่งลองดู ในที่นั่นจะไม่มีอะไรทั้งหมด นอกจากความรู้เฉยๆ ความรู้ว่าเฉยนั่นแหละเป็นตัวใจ พุทธะ ทั้งสี่จะมีขึ้นมาได้ ก็เพราะมีใจ ดังนี้ ถ้าหาไม่แล้ว พุทธะทั้งสี่จะมีไม่ได้เลยเด็ดขาด

แท้จริง จิตกับใจ ก็อันเดียวกันนั่นเอง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ตรัสไว้ว่า จิตอันใดใจก็อันนั้น แต่ผู้เขียนมาแยกออกเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายตามภาษาบ้านเราเท่านั้น เมื่อพูดถึงใจแล้วต้องหมายความของกลาง อย่างใจมือ ใจเท้า หรือใจไม้ แม้แต่ใจของคนก็ชี้เข้าตรงที่ท่ามกลางอกนั่นเอง แต่ความจริงแล้วใจไม่ได้อยู่ที่นั่น ใจย่อมอยู่ในที่ทั่วไป สุดแท้แต่จะเอาไปเพ่งไว้ตรงไหน แม้แต่ฝาผนังตึกหรือต้นไม้ เมื่อเอาใจไปไว้ตรงนั้น ใจก็ย่อมปรากฏอยู่ ณ ที่นั้น

คำพูดของหลวงปู่ดุลย์ที่ว่า **จิต** คือ **พุทธะ** ย่อมเข้ากับคำอธิบายของผู้เขียนที่ว่า ใจ คือ ความเป็นกลางนิ่งเฉย ไม่ปรุงแต่ง ไม่นึกไม่คิด ไม่มีอดีต อนาคต ลงเป็นกลางมีแต่รู้ตัวว่านิ่งเฉยเท่านั้น เมื่อออกมาจาก ใจแล้ว จึงรู้คิดนึกปรุงแต่งสารพัด วิชาทั้งปวงเกิดจากจิตนี้ทั้งสิ้น

นักปฏิบัติทั้งหลายจึงต้องควบคุมจิตของตน ด้วยตั้ง **สติรักษาจิต** อยู่ตลอดเวลา ถ้าจิตแส่ส่ายไปในกามโลก รูปโลก อรูปโลก รู้ว่าเป็นไปเพื่อก่อแล้ว รีบดึงกลับมาให้เข้าใจ นับว่าใช้ได้แต่ยังไม่ดี ต้องเพียรพยายามฝึกหัดต่อไปอีก จนกระทั่งใจนึกคิดปรุงแต่ง

ไปในกามโลก รูปโลก อรูปโลก ก็**รู้เท่าทัน**ทุกขณะ อย่าไปตามรู้หรือรู้ตาม จะไม่มีเวลาตามทันเลยสักที เหมือนคนตามรอยโคไม่เห็นตัวมัน จึงตามรอยมัน

รู้เท่า คือ เห็นตัวมัน แล้วผูกมัดเอาตัวมันเลย แล้วฝึกหัดจนกระทั่งมันเชื่อง แล้วจะปล่อยให้มันอยู่อย่างไรก็ตาม ไม่ต้องตามหามันอีก นับว่าใช้ได้ดี

ถ้าตามใจของตนไม่ทัน หรือไม่เห็นใจตน มันจะไปหรืออยู่ หรือมันจะคิดดีคิดร้ายอย่างไรก็ไม่รู้เรื่องของมันนั้นใช้ไม่ได้เลย จมดิ่งลงกามภพโดยแท้

เราขอตักเตือนเพื่อนสหธัมมิก ผู้บวชมาหวังความบริสุทธิ์เจริญก้าวหน้าในพุทธศาสนาว่า การกระทำสิ่งใด ด้วยกาย วาจา และใจอันเป็นไปเพื่อโลก เมื่อถามตนเองก็รู้อยู่และโลกมนุษย์ทั้งหลายก็รู้อยู่ สิ่งนั้นผิดวิสัยของสมณะ จงละเสียอย่ากระทำ จงศึกษาแต่ธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติให้เข้าใจถ่องแท้และปฏิบัติตามให้ถูกทุกประการ อันจะนำมาซึ่งความเย็นใจแก่ตนและเป็นเหตุให้คนอื่นเกิดความเลื่อมใสศรัทธา เป็นเหตุให้พุทธศาสนาจีรังถาวรสืบไป

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล (พระราชวุฒาจารย์) ได้สละทิ้งร่างกายอันกอปรด้วยของปฏิกูลโสโครกทนได้ยาก พร้อมทั้งญาติโยมและสานุศิษย์จำนวนมากไปแล้ว แต่เมตตาธรรมที่ท่านได้ประสาทไว้แก่สานุศิษย์ทั้งหลายยังเหลืออยู่ คุณธรรมดังกล่าวแล้วประทับจิตใจของทุกๆ คนไม่ลืมหาย กระผมพระเทสรังสี พร้อมด้วยอุบาสกอุบาสิกาและสานุศิษย์พระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ขอน้อมถวายความเคารพด้วยกายวาจาและใจในที่ทุกสถาน ทุกกาล ทุกเมื่อ

พระนิโรธรังสี คัมภีรปัญญาจารย์ (เทสก์ เทสรังสี)
๙ มีนาคม ๒๕๒๘
วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

คำสอนทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น
เป็นเพียงอุบายให้คนทั้งหลายหันมาดูจิตนั่นเอง
คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายก็เพราะกิเลสมีมากมาย
แต่ทางที่ดับทุกข์ได้มีทางเดียว พระนิพพาน
การที่เรามีโอกาสปฏิบัติธรรมที่ถูกทางเช่นนี้มีน้อยนัก
หากปล่อยโอกาสให้ผ่านไป
เราจะหมดโอกาสพ้นทุกข์ได้ทันในชาตินี้
แล้วจะต้องหลงอยู่ในความเห็นผิดอีกนานแสนนาน
เพื่อจะพบธรรมอันเดียวกันนี้
ดังนั้นเมื่อเราเกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้ว
รีบปฏิบัติให้หลุดพ้นเสีย มิฉะนั้นจะเสียโอกาสอันดีนี้ไป
เพราะว่าเมื่อสัจจธรรมถูกลืม
ความมืดมนย่อมครอบงำปวงสัตว์ให้อยู่ในกองทุกข์สิ้นกาลนาน

นิมิตบางอย่างมันก็สนุกดี น่าเพลิดเพลินอยู่หรอก
แต่ถ้าติดอยู่แค่นั้นก็เสียเวลาเปล่า
วิธีละได้ง่ายก็คือ อย่าไปดูสิ่งที่ถูกเห็นเหล่านั้น
ให้ดูผู้เห็น แล้วสิ่งที่ไม่อยากเห็นนั้นก็จะหายไปเอง

ขอให้ท่านทั้งหลาย สำรวจดูความสุขว่า
ตรงไหนที่ตนเห็นว่ามันสุขที่สุดในชีวิต
ครั้นสำรวจดูแล้วมันก็แค่นั้นแหละ
แค่ที่เราเคยพบมาแล้วนั่นเอง
ทำไมจึงไม่มากกว่านั้น มากกว่านั้นไม่มี
โลกนี้มีอยู่แค่นั้นเอง แล้วก็ซ้ำๆ ซากๆ อยู่แค่นั้น
เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ร่ำไป

มันจึงน่าจะมีความสุขชนิดพิเศษกว่า
ประเสริฐกว่านั้น ปลอดภัยกว่านั้น
พระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านจึงสละสุขส่วนน้อยนั้นเสีย
เพื่อแสวงหาสุขอันเกิดจากความสงบกาย สงบจิต สงบกิเลส
เป็นความสุขที่ปลอดภัยหาสิ่งใดเปรียบมิได้เลย

ภิกษุเราถ้าปลูกความยินดีในเพศภาวะของตนได้แล้ว
ก็จะมีแต่ความสุข เยือกเย็น
ถ้าตัวเองอยู่ในเพศภิกษุ แต่กลับไปยินดีในเพศอื่น
ความทุกข์ก็จะทับถมอยู่ร่ำไป
หยุดกระหาย หยุดแสวงหาได้ นั่นคือภิกษุภาวะโดยแท้
ความเป็นพระนั้น ยิ่งจน ยิ่งมีความสุข

ศีรษะที่ปลงผมหมดแล้ว
สัตว์เลื้อยคลานเล็กน้อยเช่น เหาย่อมอาศัยอยู่ไม่ได้ฉันใด
จิตที่พ้นจากอารมณ์ ขาดการปรุงแต่งแล้ว
ทุกข์ก็อาศัยอยู่ไม่ได้ฉันนั้น

ในทางโลกเขามีสิ่งที่มี แต่ในทางธรรมมีสิ่งที่ไม่มี
คนในโลกนี้ต้องมีสิ่งที่มี เพื่ออาศัยสิ่งนั้นเป็นอยู่
ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมต้องปฏิบัติจนถึงสิ่งที่ไม่มีและอยู่กับสิ่งที่ไม่มี

การปฏิบัติธรรม ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปไหน
ในเมื่อกายยาว ๑ วา หนา ๑ คืบ นี้แลเป็นตัวธรรม
เป็นตัวโลก เป็นที่เกิดแห่งธรรม เป็นที่ดับแห่งธรรม
เป็นที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อาศัยบัญญัติไว้ซึ่งธรรมทั้งปวง
แม้ใครใคร่จะปฏิบัติธรรม ก็ต้องปฏิบัติที่กายและใจนี้
หาได้ปฏิบัติที่อื่นไม่

ดังนั้น ถ้าตั้งใจจริงแล้ว นั่งอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้น
นอนอยู่ที่ไหน ยืนอยู่ที่ไหน เดินอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้น

หลักธรรมที่แท้นั้นคือ จิต
ให้กำหนดดูจิต ให้เข้าใจจิตตัวเองให้ลึกซึ้ง
เมื่อเข้าใจจิตตัวเองได้ลึกซึ้งแล้วนั่นแหละได้แล้วซึ่งหลักธรรม

กิเลสทั้งหมด เกิดรวมอยู่ที่จิต ให้เพ่งมองที่จิต
อันไหนเกิดก่อน ให้ละอันนั้นก่อน

จิตที่ส่งออกนอก เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากสติที่ส่งออกนอก เป็นทุกข์
จิตเห็นจิต เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต เป็นนิโรธ

จิตคือพุทธะ

พระพุทธเจ้าทั้งปวง และสัตว์โลกทั้งสิ้นไม่ได้เป็นอะไรเลย นอกจากเป็นเพียง จิตหนึ่ง นอกจากจิตหนึ่งแล้ว มิได้มีอะไรตั้งอยู่เลย จิตหนึ่ง ซึ่งปราศจากการตั้งต้นนี้ **เป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้น และไม่อาจถูกทำ ลายได้เลย**

มันไม่ใช่เป็นของมีสีเขียว หรือสีเหลืองและ**ไม่มีทั้งรูป ไม่มีทั้งการปรากฏ ไม่ถูกนับรวมอยู่ในบรรดา สิ่งที่มีการตั้งอยู่**และไม่มีการตั้งอยู่ ไม่อาจจะลงความเห็นว่า เป็นของใหม่หรือเก่า ไม่ใช่ของยาวหรือของสั้น ของใหญ่หรือของเล็ก

ทั้งนี้ เพราะมันอยู่เหนือขอบเขต เหนือการวัด เหนือการตั้งชื่อ เหนือการทิ้งร่องรอยไว้ และ **เหนือการเปรียบเทียบทั้งหมด**

จิตหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่เราเห็นตำ ตาเราอยู่แท้ๆ แต่จงลองไปใช้

เหตุผล (ว่ามันเป็นอะไร เป็นต้น) กับมันเข้าดูซิเราจะหล่นลงไปสู่ความผิดพลาดทันที สิ่งนี้ **เป็นเหมือนกับความว่าง อันปราศจากขอบทุกๆ ด้าน** ซึ่งไม่อาจจะหยั่ง หรือวัดได้

จิตหนึ่ง นี้เท่านั้นเป็น **พุทธะ ไม่มีความแตกต่างระหว่างพุทธะกับสัตว์โลกทั้งหลาย** เพียงแต่ว่าสัตว์โลกทั้งหลายไปยึดมั่นต่อรูปธรรมต่างๆ เสียและเพราะเหตุนั้น เขาจึงแสวงหาพุทธะภาวะจากภายนอก การแสวงหาของสัตว์เหล่านั้นนั่นเองทำ ให้เขาพลาดจากพุทธภาวะ การทำ เช่นนั้น เท่ากับ **การใช้สิ่งที่เป็นพุทธะ ให้เที่ยวแสวงหาพุทธะ**และการใช้จิตให้เที่ยวจับฉวยจิต แม้ว่าเขาเหล่านั้นจะได้พยายามจนสุดความสามารถของเขา อยู่ตั้งกัปป์หนึ่งเต็มๆ เขาก็จะไม่สามารถลุถึงภาวะพุทธภาวะได้เลย

เขาไม่รู้ว่า ถ้าเขาเอง **เพียงแต่หยุดความคิดปรุงแต่งและหมดความกระวนกระวายเพราะการแสวงหา** เสียเท่านั้น พุทธะก็จะปรากฏตรงหน้าเขา เพราะว่า **จิต** นี้คือ **พุทธะ** นั่นเองและ**พุทธะ** คือ **สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายทั้งปวง** นั่นเอง **สิ่งๆ นี้ เมื่อปรากฏอยู่ที่สามัญสัตว์ จะเป็นสิ่งเล็กน้อยก็หาไม่และเมื่อปรากฏอยู่ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะเป็นสิ่งใหญ่หลวงก็หาไม่**

สำหรับการบำเพ็ญปารมิตาทั้ง ๖ ก็ดี การบำเพ็ญข้องวัตรปฏิบัติที่คล้ายๆ กันอีกเป็นจำนวนมากก็ดี หรือการได้บุญมากมายนับไม่ถ้วน เหมือนจำนวนเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาก็ดี เหล่านี้นั้นจงคิดดูเถิด เมื่อเราเป็นผู้สมบูรณ์โดยสัจจะพื้นฐานในทุกกรณีอยู่แล้ว คือเป็น**จิตหนึ่ง** หรือ**เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพุทธะทั้งหลายอยู่แล้ว** เราก็ไม่ควรพยายามจะเพิ่มเติมอะไรให้แก่สิ่งที่สมบูรณ์อยู่แล้วนั้น ด้วยการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติต่างๆ ซึ่งไร้ความหมายเหล่านั้นไม่ใช่หรือ **เมื่อไหร่โอกาสอำนวยให้ทำ ก็ทำมันไปและเมื่อโอกาสผ่านไปแล้วอยู่เฉยๆ** ก็แล้วกัน

ถ้าเราไม่เห็นตระหนักอย่างเด็ดขาดลงไปว่า **จิต** นั้นคือ **พุทธะ** ก็ดีและถ้าเรายังยึดมั่นถือมั่นต่อรูปธรรมต่างๆ อยู่ก็ดี ต่อ

วัตรปฏิบัติต่างๆ อยู่ก็ดีและต่อวิธีการบำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ ก็ดี แนวความคิดของเราก็ยังคงผิดพลาดอยู่และไม่เข้าร่องเข้ารอยกันกับ **ทาง** ทางโน้นเสียแล้ว

จิตหนึ่ง นั่นแหละคือ **พุทธะ** ไม่มีพุทธะอื่นใดที่ไหนอีก ไม่มีจิตอื่นใดที่ไหนอีก มันแจ่มจ้าและไร้ตำหนิเช่นเดียวกับความว่าง คือมันไม่มีรูปร่างหรือปรากฏการณ์ใดๆ เลย **ถ้าเราใช้จิตของเราให้ปรุงแต่งความคิดฝันต่างๆ นั้น เท่ากับเราทิ้งเนื้อหาอันเป็นสาระเสีย** แล้วไปผูกพันตัวเองอยู่กับรูปธรรมซึ่งเป็นเหมือนกับเปลือก พุทธะซึ่งมีอยู่ตลอดกาลนั้น ไม่ใช่พุทธะของความยึดมั่นถือมั่น

การปฏิบัติปารมิตาทั้ง ๖ และการบำ เพ็ญข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันอีกเป็นจำ นวนนับไม่ถ้วนด้วยเจตนาที่จะเป็นพุทธะสักองค์หนึ่งนั้น เป็นการปฏิบัติชนิดที่คืบหน้าทีละขั้นๆ แต่พุทธะซึ่งมีอยู่ตลอดกาลดังที่กล่าวแล้วนั้น หาใช่พุทธะที่ลุถึงได้ด้วยการปฏิบัติเป็นขั้นๆ เช่นนั้นไม่ เรื่องมันเป็นเพียงแต่ ตื่นและลืมตาต่อจิตหนึ่งนั้นเท่านั้นและ**ไม่มีอะไรที่จะต้องบรรลุถึงอะไร** นี่แหละคือพุทธะที่แท้จริง พุทธะและสัตว์โลกทั้งหลาย คือ จิตหนึ่งนี้เท่านั้น ไม่มีอะไรอื่นนอกไปจากนี้อีกเลย

จิตเป็นเหมือนกับความว่างซึ่งภายในนั้นย่อมไม่มีความสับสน และความไม่ดีต่างๆ ดังจะเห็นได้ในเมื่อดวงอาทิตย์ผ่านไปในที่ว่างนั้น ย่อมส่องแสงไปได้ทั้งสี่มุมโลก เพราะว่าเมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นย่อมให้ความสว่างทั่วพื้นโลก ความว่างที่แท้จริงนั้นมันก็ไม่ได้สว่างขึ้นและเมื่อดวงอาทิตย์ตกความว่างก็ไม่ได้ มืดลง ปรากฏการณ์ของความสว่างและความมืดย่อมสับเปลี่ยนซึ่งกันและกัน แต่ธรรมชาติของความว่างนั้นยังคงไม่เปลี่ยนแปลงอยู่นั่นเอง จิตของพุทธะและของสัตว์โลกทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น

ถ้าเรามองดูพุทธะ ว่าเป็นผู้แสดงออกซึ่งความปรากฏของสิ่งที่บริสุทธิ์ ผ่องใสและรู้แจ้งก็ดี หรือมองสัตว์โลกทั้งหลายว่าเป็นผู้แสดงออกซึ่งความปรากฏของสิ่งที่โง่เง่า มืดมนและมีอาการสลบไสล

ก็ดี ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้ อันเป็นผลเกิดมาจากความคิดยึดมั่นต่อรูปธรรมนั้น จะกันเราไว้เสียจากความรู้อันสูงสุด ถึงแม้ว่าเราจะได้ปฏิบัติมาตลอดกี่กัปป์นับไม่ถ้วน ประดุจเม็ดทรายในแม่น้ำคงคงแล้วก็ตาม มีแต่จิตหนึ่งเท่านั้นและไม่มีสิ่งใดแม้แต่อนุภาคเดียวที่จะอิงอาศัยได้ เพราะ**จิตนั้นเอง คือ พุทธะ**

เมื่อพวกเราที่เป็นนักศึกษาเรื่อง ทาง ทางโน้นไม่ลืมตาต่อสิ่งซึ่งเป็นสาระ กล่าวคือ **จิตนี้** พวกเราจะปิดบัง **จิต** นั้นเสีย ด้วยความคิดปรุงแต่งของเราเอง พวกเราจะเที่ยวแสวงหา **พุทธะ** นอกตัวเราเอง พวกเรายังคงยึดมั่นต่อรูปธรรมทั้งหลาย ต่อการปฏิบัติเมาบุญต่างๆ ทำนองนั้น ทั้งหมดนี้เป็นอันตรายและไม่ใช่หนทางอันนำไปสู่ความรู้อันสูงสุดที่กล่าวนั้นแต่อย่างใด

เนื้อแท้แห่งสิ่งสูงสุดสิ่งนั้น โดยภายในแล้วย่อมเหมือนกับไม้หรือก้อนหิน คือภายในนั้นปราศจากการเคลื่อนไหวและโดยภายนอกแล้วย่อมเหมือนกับความว่าง กล่าวคือปราศจากขอบเขตหรือสิ่งกีดขวางใดๆ สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นฝ่ายนามธรรม หรือฝ่ายรูปธรรม มันไม่มีที่ตั้งเฉพาะ ไม่มีรูปร่างและไม่อาจจะหายไปได้เลย

จิตนี้ไม่ใช่จิตซึ่งเป็นความคิดปรุงแต่ง มันเป็นสิ่งซึ่งอยู่ต่างหาก ปราศจากการเกี่ยวข้องกับรูปธรรมโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายและสัตว์โลกทั้งปวงก็เป็นเช่นนั้น พวกเราเพียงแต่สามารถปลดเปลื้องตนเองออกจากความคิดปรุงแต่งเท่านั้น พวกเราจะประสบความสำเร็จทุกอย่าง

หลักธรรมที่แท้จริงก็คือ จิต นั่นเอง ซึ่งถ้านอกไปจากนั้นแล้วก็ไม่มีหลักธรรมใดๆ จิตนั่นแหละคือหลักธรรม ซึ่งถ้านอกไปจากนั้นแล้วมันก็ไม่ใช่จิต **จิตนั้น โดยตัวมันเองก็ไม่ใช่จิต แต่ถึงกระนั้นมันก็ยังไม่ใช่ มิใช่จิต การที่จะกล่าวว่าจิตนั้นมิใช่จิต ดังนี้นั่นแหละ ย่อมหมายถึง สิ่งบางสิ่งซึ่งมีอยู่จริง** สิ่งนี้มันอยู่เหนือคำพูด ขอจงเลิกละการคิดและการอธิบายเสียให้หมดสิ้น เมื่อนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า คลองแห่งคำพูดก็ได้ถูกตัดขาดไปแล้วและพฤติของจิต ก็

ถูกเพิกถอนขึ้นสิ้นเชิงแล้ว

จิตนี้คือพุทธโยนิ อันบริสุทธิ์ ซึ่งมีประจำอยู่แล้วในคนทุกคน สัตว์ซึ่งมีความรู้สึกนึกคิด กระดุกกระดิกได้ทั้งหมดก็ดี พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงก็ดี ล้วนแต่เป็นของแห่งธรรมชาติอันหนึ่งนี้เท่านั้นและไม่แตกต่างกันเลย ความแตกต่างทั้งหลายเกิดขึ้นจากเราคิดผิดๆ เท่านั้น ย่อมนำเราไปสู่การก่อสร้างกรรมทั้งหลายทั้งปวงทุกชนิดไม่มีหยุด

ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะดั้งเดิมของเรานั้น โดยความจริงอันสูงสุดแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายแห่งความเป็นตัวตนแม้แต่สักปรมาณูเดียว **สิ่งนั้นคือ ความว่าง เป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุกแห่งสงบเงียบและไม่มีอะไรเจือปน** มันเป็นสันติสุขที่รุ่งเรืองและเร้นลับและก็หมดกันเพียงเท่านั้นเอง

จงเข้าไปสู่สิ่งสิ่งนี้ได้ลึกซึ้ง โดยการลืมตาต่อสิ่งนี้ด้วยตัวเราเอง **สิ่งซึ่งอยู่ตรงหน้าเรานี้แหละ คือสิ่ง สิ่งนั้น ในอัตราที่เต็มที่ทั้งหมดทั้งสิ้น และสมบูรณ์ถึงที่สุดแล้ว** ไม่มีอะไรนอกไปจากนี้อีกแล้ว

จิตคือพุทธะ (สิ่งสูงสุด) มันย่อมรวมสิ่งทุกสิ่งเข้าไว้ในตัวมันทั้งหมด นับแต่พระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้แล้วทั้งหลายเป็นสิ่งที่สุดในเบื้องสูง ลงไปจนกระทั่งถึงสัตว์ประเภทที่ต่ำต้อยที่สุด ซึ่งเป็นสัตว์เลื้อยคลานอยู่อีกด้วยและแมลงต่างๆ เป็นที่สุดในเบื้องต่ำ **สิ่งเหล่านี้ทุกสิ่ง มันย่อมมีส่วนแห่งความเป็นพุทธะเท่ากันหมดและทุกๆ สิ่งมีเนื้อหาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ พุทธะ อยู่ตลอดเวลา**

ถ้าพวกเราเพียงแต่สามารถทำความเข้าใจในจิตของเราเองนี้ได้สำเร็จแล้วค้นพบธรรมชาติอันแท้จริงของเราเองได้ ด้วยความเข้าใจอันนั้นเท่านั้น มันก็จะเป็นที่แน่นอนว่า ไม่มีอะไรที่พวกเราจำเป็นที่จะต้องแสวงหาแม้แต่อย่างใดเลย

จิตของเรานั้น ถ้าเราทำความสงบเงียบอยู่จริงๆ เว้นขาดจากการคิดนึก ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของจิตแม้แต่น้อยที่สุดเสีย

ให้ได้จริงๆ ตัวแท้ของมันก็จะปรากฏออกมาเป็นความว่าง แล้วเราจะได้พบว่ามันเป็นสิ่งที่ปราศจากรูป มันไม่ได้กินเนื้อที่อะไรๆ ที่ไหน แม้แต่จุดเดียว มันไม่ได้ตกลงสู่การบัญญัติว่าเป็นพวกที่มีความเป็นอยู่ หรือไม่มีความเป็นอยู่แม้แต่ประการใดเลย เพราะเหตุที่**สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เรารู้สึกไม่ได้โดยทางอายตนะ** เพราะจิตซึ่งเป็นธรรมชาติที่แท้ของคนเรานั้นมันเป็นครรภ์หรือกำเนิด **ไม่มีใครทำให้เกิดขึ้นและไม่อาจถูกทำลายได้เลย**

ในการทำปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ นั้นมันเปลี่ยนรูปของมันเองออกมาเป็นปรากฏการณ์ต่างๆ เพื่อสะดวกในการพูด เราพูดถึงจิตในฐานะที่เป็นตัวสติปัญญา แต่ในขณะที่มันไม่ได้ทำการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม คือไม่ได้เป็นตัวสติปัญญาที่นึกคิดหรือสร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมานั้น มันเป็นสิ่งที่ไม่อาจถูกกล่าวถึงในการที่จะบัญญัติว่ามันเป็นความมีอยู่ หรือไม่ใช่ความมีอยู่

ยิ่งไปกว่านั้นอีกแม้ในขณะที่มันทำหน้าที่สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมาในฐานะที่ตอบสนองต่อกฎแห่งความเป็นเหตุและผลของกันและกันนั้น มันก็ยังเป็นสิ่งที่เรารู้สึกไม่ได้โดยทางอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กายและมโนทวารอยู่นั่นเอง ถ้าเราทราบความเป็นจริงข้อนี้ **เราทำความสงบเงียบสนิทอยู่ในภาวะแห่งความไม่มีอะไรในขณะนั้นพวกเรากำลังเดินอยู่แล้วในทางแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยแท้จริง ดังนั้น เราควรเจริญจิตให้หยุดอยู่บนความไม่มีอะไรเลยทั้งสิ้น**

มูลธาตุทั้ง ๕ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นวิญญาณนั้นเป็นของว่าง และมูลธาตุทั้ง ๕ ของรูปกายนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นตัวของเรา จิต จริงแท้นั้น ไม่มีรูปร่างและไม่มีอาการมาหรืออาการไป **ธรรมชาติเดิมแท้ของเรานั้นเป็นสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งไม่มีการตั้งต้นที่การเกิดและไม่มีการสิ้นสุดลงที่การตาย แต่เป็นของสิ่งเดียวกันรวด และปราศจากการเคลื่อนไหวใดๆ ในส่วนลึกจริงๆ ของมันทั้งหมด**

จิตของเรากับสิ่งต่างๆ ซึ่งแวดล้อมเราอยู่นั้นเป็นสิ่งสิ่ง

เดียวกัน ถ้าเราทำความเข้าใจได้ตามนี้จริงๆ เราจะได้ลุถึงความรู้แจ้งเห็นแจ้งได้โดยแวบเดียวในขณะนั้นและเราเป็นผู้ที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องในโลกทั้งสามอีกต่อไปเราจะเป็นผู้อยู่เหนือโลก เราไม่มีการโน้มเอียงไปสู่การเกิดใหม่อีกแม้แต่นิดเดียว เราจะเป็นแต่ตัวเราเองเท่านั้น ปราศจากความคิดปรุงแต่งโดยสิ้นเชิง และเป็นสิ่งเดียวกับสิ่งสูงสุดสิ่งนั้น เราจะได้ลุถึงภาวะแห่งความที่ไม่มีอะไรปรุงแต่งได้อีกต่อไป ฉะนั้น นี้แหละคือหลักธรรมที่เป็นหลักมูลฐานอยู่ในที่นี้

สัมมาสัมโพธิ เป็นชื่อของการเห็นแจ้งชัดว่าไม่มีธรรมใดเลยที่ไม่เป็นโมฆะ ถ้าเราเข้าใจความจริงข้อนี้แล้ว ของหลอกลวงทั้งหลายจะมีประโยชน์อะไรแก่เรา

ปรัชญา คือการรู้แจ้ง ความรู้แจ้ง คือจิตต้นกำเนิดดั้งเดิม ซึ่งปราศจากรูป ถ้าเราสามารถทำความเข้าใจได้ว่า **ผู้กระทำและสิ่งที่ถูกกระทำ คือจิตและวัตถุเป็นสิ่งๆ เดียวกัน**นั่นแหละ จะนำเราไปสู่ความเข้าใจอันลึกซึ้งและลึกลับเหนือคำพูดและโดยความเข้าใจอันนี้เอง พวกเราจะได้ลืมตาต่อสัจธรรมที่แท้จริงด้วยตัวเราเอง

สัจธรรมที่แท้จริงของเรานั้น ไม่ได้หายไปจากเรา แม้ในขณะที่เรากำลังหลงผิดอยู่ด้วยอวิชชาและไม่ได้รับกลับมา ในขณะที่เรามีการตรัสรู้ มันเป็นธรรมชาติแห่งภูตตถตา ในธรรมชาตินี้ไม่มีทั้งอวิชชา ไม่มีทั้งสัมมาทิฐิ มันเต็มอยู่ในความว่าง เป็นเนื้อหาอันแท้จริงของจิตหนึ่งนั้น เมื่อเป็นดังนั้นแล้วอารมณ์ต่างๆ ที่จิตของเราได้สร้างขึ้น ทั้งฝ่ายนามธรรมและฝ่ายรูปธรรม จะเป็นสิ่งซึ่งอยู่ภายนอกความว่างนั้นได้อย่างไร

โดยหลักมูลฐานแล้ว ความว่างนั้นเป็นสิ่งซึ่งปราศจากมิติต่างๆ แห่งการกินเนื้อที่ คือปราศจากกิเลส ปราศจากกรรม ปราศจากอวิชชาและปราศจากสัมมาทิฏฐิ พวกเราต้องทำ ความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้งว่าโดยแท้จริงแล้ว ไม่มีอะไรเลย ไม่มีมนุษย์สามัญ ไม่มีพุทธทั้งหลาย เพราะว่าในความว่างนั้น ไม่มีอะไรบรรจุอยู่แม้เท่าเส้นขนที่เล็กที่สุด อันเป็นสิ่งซึ่งสามารถจะมองเห็นได้โดย

ทางมิติ หรือกฎแห่งการกินเนื้อที่เลย มันไม่ต้องอาศัยอะไรและไม่ติดเนื่องอยู่กับสิ่งใด มันเป็นความงามที่ไร้ตำหนิ เป็นสิ่งซึ่งอยู่ได้ด้วยตัวมันเองและเป็นสิ่งสูงสุดที่ไม่มีอะไรสร้างขึ้น มันเป็นเพชรพลอยที่อยู่เหนือการตีค่าทั้งปวงเสียจริงๆ เราต้อง **แยกรูป ถอดด้วยวิชชา มรรคจิต เหตุต้องละ ผลต้องละ ใช้หนี้ก็หมด พ้นเหตุเกิด**

สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในจักรวาล มีนับไม่ถ้วนรวมแล้วมี รูปกับนาม สองอย่างเท่านั้น **นามเดิม** ก็คือ **ความว่างของจักรวาล** เข้าคู่กันเป็น **เหตุเกิด** ตัวอวิชชา เกิดเหตุก่อ **ที่ใดมีรูป ที่นั้นต้องมีนาม ที่ใดมีนาม ที่นั้นต้องมีรูป** รูปนามรวมกัน เป็นเหตุเกิดปฏิกิริยา ให้เปลี่ยนแปลงตลอดกาลและเกิดกาลเวลาขึ้น คือรูปย่อมมีความดึงดูดซึ่งกันและกัน จึงเป็นเหตุให้รูปเคลื่อนไหวและหมุนรอบตัวเองตามปัจจัย รูปเคลื่อนไหวได้ต้องมีนาม ความว่างคั่นระหว่างรูป รูปจึงเคลื่อนไหวได้

เมื่อสภาวธรรมเป็นอย่างนี้ สรรพสิ่งของวัตถุ สสารมีชีวิตและไม่มีชีวิตจึงต้องเปลี่ยนแปลงเป็นไตรลักษณ์ **เกิด ดับ** สืบต่อทุกขณะจิตไม่มีวันหยุดนิ่งให้คงทนเป็นปัจจุบันได้

จิต วิญญาณ ก็เกิดมาจาก รูปนามของจักรวาล มันเป็นมายาหลอกลวงแล้วเปลี่ยนแปลงให้คนหลง **จากรูปนามไม่มีชีวิต เปลี่ยนมาเป็นรูปนามที่มีชีวิต จากรูปนามที่มีชีวิต มาเป็นรูปนามมีชีวิตที่มีจิตวิญญาณ** แล้วจิตวิญญาณก็เปลี่ยนแปลงแยกออกจากกัน คงเหลือแต่นามว่างที่ปราศจากรูปนี้ เป็นจุดสุดยอดของการหลอกลวงของรูปนาม

ต้นเหตุเกิดรูปนามของจักรวาลนั้นเป็นเหตุเกิด **รูปนามพิภพ** ต่างๆ ตลอดจนดวงดาวนับไม่ถ้วน เพราะไม่มีที่สิ้นสุด รูปนามพิภพต่างๆ เป็นเหตุให้เกิด **รูปนามพืช** รูปนามพืชเป็นเหตุให้เกิด **รูปนามสัตว์** เคลื่อนไหวได้ จึงเรียกกันว่า เป็นสิ่งมีชีวิต

ความจริง รูปนามจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตมันก็เคลื่อนไหวได้ เพราะมันมีรูปกับนามเป็นเหตุ เป็นผลให้เกิดปฏิกิริยาอยู่ในตัว ให้

เคลื่อนไหวตลอดกาล และ(เกิด) การเปลี่ยนแปลงบางอย่าง เรามองด้วยตาเนื้อไม่เห็นจึงเรียกกันว่าเป็นสิ่งไม่มีชีวิต

เมื่อรูปนามของพืชเปลี่ยนมาเป็นรูปนามของสัตว์ เป็นจุดตั้งต้นชีวิตของสัตว์และเป็น**เหตุให้เกิด จิต วิญญาณ การแสดง การเคลื่อนไหว เป็นเหตุให้เกิดกรรม**

สัตว์ชาติแรกมีแต่สร้างกรรมชั่ว สัตว์กินสัตว์และ (มี) ความโกรธ โลภ หลง ตามเหตุ ปัจจัย ภายนอกภายในที่มากระทบ กรรมที่สัตว์แสดง มี **ตา หู จมูก ลิ้น กาย** ๕ อย่าง ไปกระทบกับ **รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส** ๕ อย่าง แล้วมาประทับ บรรจุ บันทึก ถ่ายภาพ ติดอยู่กับ **รูปปรมาณู** ซึ่งเป็น **สุขุมรูป** แฝงอยู่ในความว่าง เราไม่สามารถมองเห็นด้วยตาได้ ที่แฝงอยู่ในความว่างระวางคั่น **ตา หู จมูก ลิ้น กาย** นั้นไว้ได้หมดสิ้น

เมื่อสัตว์ชาติแรกเกิดนี้ ได้ตายลงมี **กรรมชั่ว** อย่างเดียว **เป็นเหตุให้สัตว์ต้องเกิดอีก**เพื่อให้สัตว์ต้อง **ใช้หนี้** กรรมชั่วที่ได้ทำไว้ แต่สัตว์เกิดขึ้นมาแล้วหาย่อม **ใช้หนี้เกิด** กันไม่ มันกลับ **เพิ่มหนี้** ให้เป็น **เหตุเกิด** ทวีคูณ ด้วยเพศผู้เพศเมียเกิดเป็น **สุขุมรูป** ติดอยู่ใน ๕ กองนี้ เป็นทวีคูณจนปัจจุบันชาติ

ดังนั้น ด้วยอำนาจกรรมชั่วในสุขุมรูป ๕ กอง **ก็เกิดหมุนรวมกันเข้าเป็น รูปปรมาณูกลม คงรูปอยู่ได้ด้วยการหมุนรอบตัวเอง มิหยุดนิ่ง เป็นคูหาให้จิตใจได้อาศัยอยู่ข้างใน** เรียกว่า **รูปวิญญาณ** หรือจะเรียกว่า **รูปถอด** ก็ได้ เพราะถอดมาจากนามระวางคั่น **ตา หู จมูก ลิ้น กาย** นั่นเอง ซึ่งเป็นสุขุมรูปแฝงอยู่ในความว่าง **รูปวิญญาณ** จึงมีชีวิตอยู่คงทนอยู่ ยืนนานกว่า **รูปหยาบ** มีกรรมชั่วคอยรักษาให้หมุนคงรูปอยู่ ไม่มีเทพเจ้าองค์ใดฆ่าให้ตายได้ นอกจาก **นิพพาน** เท่านั้น รูปวิญญาณจึงจะสลาย

ส่วนการแสดงกรรมของสัตว์ที่ประทับอยู่ในสุขุมรูป มีรูป ตา หู จมูก ลิ้น กาย ๕ กองนั้นรวมกันเข้าเรียกว่า **จิต** จึงมี**สำนักงานจิต** ติดอยู่ในวิญญาณ ๕ กอง รวมกันเป็นที่ทำงานของ **จิตกลาง**

แล้วไปติดต่อกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ภายนอก ซึ่งเป็นสื่อติดต่อของจิต ดังนั้น **จิต** กับ **วิญญาณ** จึงไม่เหมือนกัน **จิตเป็นผู้รู้สึกนึกคิด ส่วนวิญญาณเป็นคูหาให้จิตได้อาศัยอยู่ และเป็นยานพาหนะพาจิตไปเกิด หรือจะไปไหนๆ ก็ได้ เป็นผู้รักษา สุขุมรูป รูปที่ถอดจากรูปหยาบ มีรูปเพศผู้ เพศเมีย รูป ตา หู จมูก ลิ้น กาย อยู่ในวิญญาณไว้ได้เป็นเหตุเกิดสืบภพต่อชาติ**

เมื่อสัตว์ตาย ชีวิตร่างกายหยาบของภพภูมิชาตินั้นๆ ก็หมดไปตามอายุขัย (ของ) ชีวิตร่างกายหยาบของภูมิชาตินั้นๆ ส่วนชีวิตแท้ รูป ปรมาณู วิญญาณ จะไม่ตายสลายตาม จะต้องไปเกิดตามภพภูมิต่างๆ ตามเหตุปัจจัยของวัฏฏะหมุนเวียนเปลี่ยนไปด้วย

ชีวิตแท้-รูปถอดหรือวิญญาณหมุนรอบตัวเอง นี้เอง เป็นเหตุให้จิตเกิดดับ สืบต่อ คอยรับเหตุการณ์ภายนอกภายในที่มากระทบ จะดีหรือชั่วก็สะสมเข้าไว้ เป็นทุน เหตุเกิด เหตุดับ หรือปรุงแต่งต่อไป จนกว่า กรรมชั่ว-เหตุเกิด จะหมดไป ชีวิตแท้-รูปถอดหรือวิญญาณ ก็จะหยุดการหมุน รูปสุขุม-รูปวิญญาณ ซึ่งเกิดมาจากกรรมชั่ว สืบต่อมาแต่ชาติแรกเกิด ก็จะสลายแยกออกจากกันไป คงรูปอยู่ไม่ได้ มันก็กระจายไป ส่วนกิจกรรมดี ธรรมะที่ติดอยู่กับวิญญาณ มันก็จะกระจายไปกับรูปปรมาณู คงเหลือแต่ความว่างที่คั่นช่องว่างของรูปปรมาณูทุกๆ ช่อง ฉะนั้น โดยปราศจากรูปปรมาณู **ความว่างนั้น จึงบริสุทธิ์และสว่าง รวมเข้ากับความว่าง บริสุทธิ์ สว่าง ของจักรวาลเดิม เข้าเป็นหนึ่งเรียกว่านิพพาน**

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงสร้างชีวิตพระพุทธศาสนา ให้ก่อเกิดเป็นชีวิตอย่างบริบูรณ์ดังพระประสงค์แล้ว พระพุทธองค์จึงได้ทรงละวิภวตัณหานั้น เสด็จสู่อนุปาทิเสสนิพพาน คือเป็นผู้หมดสิ้นทุกตัณหา เป็นผู้ดับรอบโดยลักษณาการแห่งอนุปาทิเสสนิพพานของพระพุทธองค์ก็คือ ลำดับแรก ก็เจริญฌานดิ่งสนิทเข้าไปจนถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ หมายความว่า เข้าไปดับลึกสุดอยู่

เหนือ **อรูปฌาน**

ในวาระแรกนั้น พระองค์ยังไม่ได้ดับขันธ์ต่างๆ ให้สิ้นสนิทเป็นเด็ดขาดแต่อย่างใด ยังเพียงเข้าไปเพื่อทรงกระบวนการแห่งการสู่นิพพาน หรือนิโรธ เป็นครั้งสุดท้ายแห่งชีวิต พูดง่ายๆ ก็คือสู่สิ่งที่พระองค์ได้ทรงสร้างได้ทรงพากเพียรก่อเป็นทาง เป็นแบบอย่างไว้เป็นครั้งสุดท้ายเสียหน่อย ซึ่งเรียกได้ว่าสิ่งอันเกิดจากที่พระองค์ได้ยอมอยู่กับธุลีทุกข์ อันเป็นธุลีทุกข์ที่มนุษย์ธรรมดา (เป็น) ผู้ที่มีจิตหยาบเกินกว่าจะสัมผัสว่ามันเป็นทุกข์

นี่แหละ กระบวนการกระทำจิตตน ให้ถึงซึ่งสัญญาเวทยิตนิโรธนั้น เป็นกระบวนการที่พระอนุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า พระผู้เป็นยอดแห่งศาสดาในโลกเท่านั้นที่ทรงค้นพบ ทรงนำ มาตีแผ่เผยแจ้งออกสู่สัตว์โลกให้พึงปฏิบัติตาม เมื่อทรงสิ่งซึ่งสุดท้ายนี้แล้ว จึงได้ถอยกลับมาสู่สภาวะต้น คือ **ปฐมฌาน** แล้วจึงได้ตัดสินพระทัยสุดท้าย เพราะต้องดับสังขารขันธ์ หรือสังขารธรรมชั้นแรกเสียก่อน วิญญาณขันธ์จึงได้ดับ ดังนั้นจึงไม่มีเชื้อใดเหลืออยู่แห่งวิญญาณขันธ์ที่หยาบนั้น

พระองค์เริ่มดับ สังขารขันธ์ หรือ สังขารธรรม ชั้นในสุดอีกที อันจะส่งผลให้ก่อน วิภวตัณหา ได้ชั้นหนึ่งเสียก่อน แล้วจึงได้เลื่อนเข้าสู่ ทุติยฌาน แล้วจึงดับ สัญญาขันธ์ เลื่อนเข้าสู่ ตติยฌาน เมื่อ พระองค์ดับสังขารขันธ์ หรือสังขารธรรม ชั้นในสุดอีกที ก็เป็นอันเลื่อนเข้าสู่ จตุตถฌาน คงมีแต่ เวทนาขันธ์ สุดท้ายแห่งชีวิตนั้นแล คือลักษณาการแห่งขั้นสุดท้ายของการจะดับสิ้นไม่เหลือ

เมื่อพระองค์ดับ **สังขารขันธ์** หรือ **สังขารธรรม** ใหญ่สุดท้ายที่มีทั้งสิ้นแล้ว แล้วก็มาดับ **เวทนาขันธ์** อันเป็น **จิตขันธ์** หรือ **นามขันธ์** ที่ในจิตส่วนในคือ **ภวังคจิต** เสียก่อน แล้วจึงได้ออกจาก **จตุตถฌาน** พร้อมกับมาดับ **จิตขันธ์** หรือ **นามขันธ์** สุดท้ายจริงๆ ของพระองค์เสียลงเพียงนั้น

นี้ พระองค์เข้าสู่นิพพานอย่างจริงๆ อยู่ตรงนี้ พระองค์ไม่ได้

เข้าสู่นิพพานในฌานสมาบัติอะไรที่ไหนดอก เมื่อพระองค์ออกจากจตุตถฌานแล้ว จิตขันธ์หรือนามขันธ์ก็ดับพร้อม ไม่มีอะไรเหลือนั่น คือ **พระองค์ดับเวทนาขันธ์ในภาวะจิตตื่น หรือวิถีจิตปกติของมนุษย์ ครบพร้อมทั้งสติและสัมปชัญญะ ไม่ถูกภาวะอื่นใดที่มาครอบงำ อำพราง ให้หลงใหลใดๆ ทั้งสิ้น เป็นภาวะแห่งตนเองอย่างบริบูรณ์**

เมื่อ **เวทนาขันธ์** สุดท้ายแท้ๆ จริงๆ ได้ถูกทำลายลงอย่างสนิท จึงเป็นผู้บริสุทธิ์ หมดสิ้นแล้วซึ่งสังขารธรรมและหมดเชื้อ **จิตขันธ์** หรือ **นามขันธ์** ทั้งปวงใดๆ ในพระองค์ท่าน **ไม่มีเหลือ** คงทิ้งแต่ **รูปขันธ์** อันจะมีชีวิตนั้นไม่ได้แน่ เพราะรูปไม่ใช่ชีวิตหากสิ้นนามเสียแล้ว ก็คือแท่ง คือก้อนวัตถุหนึ่ง เท่านั้นเอง

นั่นแล คือ **ลำดับฌาน** ที่พระอนุรุทธเถระเจ้าได้นำฌานจิตเข้าไปดู เป็นวิธีการดับโดยแท้ ดับโดยจริงโดยพระองค์เป็นผู้ดับเองเสียด้วย

วิธีเจริญจิตภาวนา

วิธีเจริญจิตภาวนาตามแนวการสอนของ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล

๑. เริ่มต้นอริยาบทที่สบาย ยืน เดิน นั่ง นอน ได้ตามสะดวก **ทำความรู้ตัวเต็มที่**และ**รู้อยู่กับที่** โดยไม่ต้องรู้อะไร คือ **รู้ตัวอย่างเดียว**

รักษาจิตเช่นนี้ไว้เรื่อยๆ ให้ **“รู้อยู่เฉยๆ”** ไม่ต้องไปจำ แนก แยกแยะ อย่าบังคับ อย่าพยายาม อย่าปล่อยล่องลอยตามยถากรรม

เมื่อรักษาได้สักครู่ จิตจะคิดแส่ไปในอารมณ์ต่างๆ โดยไม่มีทางรู้ทันก่อน เป็นธรรมดาสำ หรับผู้ฝึกใหม่ ต่อ เมื่อจิตแล่นไป คิดไปในอารมณ์นั้นๆ จนอิ่มแล้ว ก็จะรู้สึกตัวขึ้นมาเอง เมื่อรู้สึกตัวแล้วให้พิจารณาเปรียบเทียบภาวะของตนเอง ระหว่างที่มีความรู้อยู่กับที่

และระหว่างที่จิตคิดไปในอารมณ์ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เพื่อเป็นอุบายสอนจิตให้จดจำ

จากนั้น ค่อยๆ รักษาจิตให้อยู่ในสภาวะรู้อยู่กับที่ต่อไป ครั้นพลั้งเผลอรักษาไม่ดีพอ จิตก็จะแล่นไปเสวยอารมณ์ข้างนอกอีก จนอิ่มแล้ว ก็จะกลับรู้ตัว รู้ตัวแล้วก็พิจารณา และรักษาจิตต่อไป

ด้วยอุบายอย่างนี้ ไม่นานนัก ก็จะสามารถควบคุมจิตได้ และบรรลุสมาธิในที่สุดและจะเป็นผู้ฉลาดใน **“พฤติแห่งจิต”** โดยไม่ต้องไปปรึกษาหารือใคร

ข้อห้าม ในเวลาจิตฟุ้งเต็มที่ อย่าทำเพราะไม่มีประโยชน์ และยังทำให้บั่นทอนพลังความเพียร ไม่มีกำลังใจในการเจริญจิตครั้งต่อๆ ไป

ในกรณีที่ไม่สามารถทำ เช่นนี้ ให้ลองนึกคำว่า **“พุทโธ”** หรือคำอะไรก็ได้ที่ไม่เป็นเหตุเย้ายวน หรือเป็นเหตุขัดเคืองใจ นึกไปเรื่อยๆ แล้วสังเกตดูว่า คำ ที่นึกนั้น ชัดที่สุดที่ตรงไหน ที่ตรงนั้นแหละคือฐานแห่งจิต

พึงสังเกตว่า ฐานนี้ไม่อยู่คงที่ตลอดกาล บางวันอยู่ที่หนึ่ง บางวันอยู่อีกที่หนึ่ง

ฐานแห่งจิตที่คำ นึงพุทโธปรากฏชัดที่สุดนี้ ย่อมไม่อยู่ภายนอกกายแน่นอน ต้องอยู่ภายในกายแน่ แต่เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้ว จะเห็นว่าฐานนี้จะว่าอยู่ที่ส่วนไหนของร่างกายก็ไม่ถูก ดังนั้น จะว่าอยู่ภายนอกก็ไม่ใช่ จะว่าอยู่ภายในก็ไม่เชิง เมื่อเป็นเช่นนี้ แสดงว่าได้กำหนดถูกฐานแห่งจิตแล้ว

เมื่อกำหนดถูกและพุทโธปรากฏในมโนนึกชัดเจนดี ก็ให้กำหนดนึกไปเรื่อย อย่าให้ขาดสายได้

ถ้าขาดสายเมื่อใด จิตก็จะแล่นสู่อารมณ์ทันที

เมื่อเสวยอารมณ์อิ่มแล้ว จึงจะรู้สึกตัวเองก็ค่อยๆ นึกพุทโธต่อไปด้วยอุบายวิธีในทำนองเดียวกับที่กล่าวไว้เบื้องต้น ในที่สุดก็จะค่อยๆ ควบคุมจิตให้อยู่ในอำนาจได้เอง

ข้อควรจำในการกำหนดจิตนั้น ต้องมีเจตจำนงแน่วแน่ ในอันที่จะเจริญจิตให้อยู่ในสภาวะที่ต้องการ

เจตจำนงนี้ คือ ตัว **"ศีล"**

การบริกรรม "พุทโธ" เปล่าๆ โดยไร้เจตจำนงไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย กลับเป็นเครื่องบั่นทอนความเพียร ทำลายกำลังใจในการเจริญจิตในคราวต่อๆ ไป

แต่ถ้าเจตจำนงมั่นคง การเจริญจิตจะปรากฏผลทุกครั้งไม่มากก็น้อยอย่างแน่นอน

ดังนั้น ในการนึกพุทโธ การเพ่งเล็งสอดส่อง ถึงความชัดเจน และความไม่ขาดสายของพุทโธ จะต้องเป็นไปด้วยความไม่ลดละ

เจตจำนงที่มีอยู่อย่างไม่ลดละนี้ หลวงปู่เคยเปรียบไว้ว่า มีลักษณาการประหนึ่งบุรุษหนึ่งจดจ้องสายตาอยู่ที่คมดาบที่ข้าศึกเงื้อขึ้นสุดแขนพร้อมที่จะฟันลงมา บุรุษผู้นั้นจดจ้องคอยทีอยู่ว่า ถ้าคมดาบนั้นฟาดฟันลงมาตนจะหลบหนีประการใดจึงจะพ้นอันตราย

เจตจำนงต้องแน่วแน่เห็นปานนี้ จึงจะยังสมาธิให้บังเกิดได้ ไม่เช่นนั้นอย่าทำให้เสียเวลาและบั่นทอนความศรัทธาตนเองเลย

เมื่อจิตค่อยๆ หยั่งลงสู่ความสงบทีละน้อย ๆ อาการที่จิตแล่นไปสู่อารมณ์ภายนอกก็ค่อย ๆ ลดความรุนแรงลง ถึงไปก็ไปประเดี๋ยวประด๋าว ก็รู้สึกตัวได้เร็ว ถึงตอนนี้คำบริกรรมพุทโธ ก็จะขาดไปเอง เพราะคำบริกรรมนั้นเป็นอารมณ์หยาบ เมื่อจิตล่วงพ้นอารมณ์หยาบและคำบริกรรมขาดไปแล้วไม่ต้องย้อนถอยมาบริกรรมอีก เพียงรักษาจิตไว้ในฐานที่กำหนดเดิมไปเรื่อยๆ และสังเกตดูความรู้สึกและ **"พฤติแห่งจิต"** ที่ฐานนั้น ๆ

บริกรรมเพื่อรวมจิตให้เป็นหนึ่ง สังเกตดูว่าใครเป็นผู้บริกรรมพุทโธ

๒. ดูจิตเมื่ออารมณ์สงบแล้ว ให้สติจดจ่ออยู่ที่ฐานเดิมเช่นนั้น เมื่อมีอารมณ์อะไรเกิดขึ้น ก็ให้ละอารมณ์นั้นทิ้งไป มาดูที่จิตต่อ

ไปอีก ไม่ต้องกังวลใจ พยายามประคับประคองรักษาให้จิตอยู่ในฐานที่ตั้งเสมอๆ สติคอยกำหนดควบคุมอยู่อย่างเงียบๆ (รู้อยู่) ไม่ต้องวิจารณ์กริยาจิตใดๆ ที่เกิดขึ้น เพียงกำหนดรู้แล้วละไปเท่านั้น เป็นไปเช่นนี้เรื่อยๆ ก็จะค่อยๆ เข้าใจกริยาหรือพฤติแห่งจิตได้เอง (จิตปรุงกิเลส หรือ กิเลสปรุงจิต)

ทำความเข้าใจในอารมณ์ความนึกคิด สังเกตอารมณ์ทั้งสาม คือ ราคะ โทสะ โมหะ

๓. อย่าส่งจิตออกนอก กำหนดรู้อยู่ในอารมณ์เดียวเท่านั้น อย่าให้ซัดส่ายไปในอารมณ์ภายนอก เมื่อจิตเผลอคิดไปก็ให้ตั้งสติระลึกถึงฐานกำหนดเดิม รักษาสัมปชัญญะให้สมบูรณ์อยู่เสมอ (รูปนิมิตให้ยกไว้ ส่วนนามนิมิตทั้งหลายอย่าได้ใส่ใจกับมัน)

ระวัง จิตไม่ให้คิดเรื่องภายนอก สังเกตการหวั่นไหวของจิตตามอารมณ์ที่รับมาทางอายตนะ ๖

๔. จงทำญาณให้เห็นจิต เหมือนดั่งตาเห็นรูป เมื่อเราสังเกตกิริยาจิตไปเรื่อย ๆ จนเข้าใจถึงเหตุปัจจัยของอารมณ์ความนึกคิดต่างๆ ได้แล้วจิตก็จะค่อย ๆ รู้เท่าทันการเกิดของอารมณ์ต่างๆ อารมณ์ความนึกคิดต่างๆ ก็จะค่อยๆ ดับไป เรื่อยๆ จนจิตว่างจากอารมณ์ แล้วจิตก็จะเป็นอิสระ อยู่ต่างหากจากเวทนาของรูปกาย อยู่ที่ฐานกำหนดเดิมนั่นเอง การเห็นนี้เป็นการเห็นด้วยปัญญาจักษุ

คิดเท่าไหร่ก็ไม่รู้ ต่อเมื่อหยุดคิดจึงรู้ แต่ต้องอาศัยการคิด

๕. แยกรูปถอด ด้วยวิชชา มรรคจิต เมื่อสามารถเข้าใจได้ว่า **จิต** กับ **กาย** อยู่คนละส่วนได้แล้ว ให้ดูที่จิตต่อไปว่า ยังมีอะไรหลงเหลืออยู่ที่ฐานที่กำ หนด (จิต) อีกหรือไม่ พยายามให้สติสังเกตดูที่ **จิต** ทำ ความสงบอยู่ใน **จิต** ไปเรื่อยๆ จนสามารถเข้าใจ **พฤติของจิต** ได้อย่างละเอียดลออตามขั้นตอน เข้าใจในความเป็นเหตุเป็นผลกันว่า เกิดจากความคิดมันออกไปจากจิตนี่เอง ไปหาปรุงหาแต่งหาก่อ หาเกิด ไม่มีที่สิ้นสุด มันเป็นมายาหลอกลวงให้คนหลง แล้วจิตก็จะเพิกถอนสิ่งที่มีอยู่ในจิตไปเรื่อยๆ จนหมด หมายถึงเจริญจิต

จนสามารถเพิกรูปปรมาณูวิญญาณที่เล็กที่สุดภายในจิตได้

คำว่า **แยกรูปถอด** นั้นหมายความถึง **แยกรูปวิญญาณ** นั่นเอง

๖. เหตุต้องละ ผลต้องละ เมื่อเจริญจิตจนปราศจากความคิดปรุงแต่งได้แล้ว (ว่าง) ก็ไม่ต้องอิงอาศัยกับกฎเกณฑ์แห่งความเป็นเหตุเป็นผลใด ๆ ทั้งสิ้น จิตก็อยู่เหนือภาวะแห่งคลองความคิดนึกต่างๆ อยู่เป็นอิสระปราศจากสิ่งใดๆ ครอบงำอำพรางทั้งสิ้น

เรียกว่า **"สมุจเฉทธรรมทั้งปวง"**

๗. ใช้หนี้ก็หมด พ้นเหตุเกิด เมื่อเพิกรูปปรมาณูที่เล็กที่สุดเสียได้ กรรมชั่วที่ประทับ บรรจุ บันทึก ถ่ายภาพ ติดอยู่กับรูปปรมาณูนั้น ก็หมดโอกาสที่จะให้ผลต่อไปในเบื้องหน้า การเพิ่มหนี้ก็เป็นอันสะดุดหยุดลง เหตุปัจจัยภายนอกภายในที่มากระทบ ก็เป็นสักแต่ว่ามากระทบ ไม่มีผลสืบเนื่องต่อไป หนี้กรรมชั่วที่ได้ทำไว้ตั้งแต่ชาติแรกก็เป็นอันได้รับการชดใช้หมดสิ้น หมดเรื่องหมดราวหมดพันธะผูกพันที่จะต้องเกิดมาใช้หนี้กรรมกันอีก เพราะ**กรรมชั่วอันเป็นเหตุให้ต้องเกิดอีก ไม่อาจให้ผลต่อไปได้ เรียกว่า "พ้นเหตุเกิด"**

๘. ผู้ที่ตรัสรู้แล้ว เขาไม่พูดหรอกว่า เขารู้อะไร เมื่อธรรมทั้งหลายได้ถูกถ่ายทอดไปแล้ว สิ่งที่เรียกว่า **ธรรม** จะเป็นธรรมไปได้อย่างไร **สิ่งที่ว่า ไม่มีธรรม นั่นแหละมันเป็นธรรมของมันในตัว** (ผู้รู้น่ะจริง แต่สิ่งที่รู้ทั้งหลายนั้นไม่จริง)

เมื่อจิตว่างจาก **"พฤติ"** ต่างๆ แล้วจิตก็จะถึง **ความว่างที่แท้จริง** ไม่มีอะไรให้สังเกตได้อีกต่อไปจึงทราบได้ว่าแท้ที่จริงแล้ว **จิตนั้นไม่มีรูปร่าง มันรวมอยู่กับความว่าง ในความว่างนั้น ไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณซาบซึมอยู่ในสิ่งทุกๆ สิ่งและจิตกับผู้รู้เป็นสิ่งเดียวกัน**

เมื่อจิตกับผู้รู้เป็นสิ่งเดียวกัน และเป็นความว่าง ก็ย่อมไม่มีอะไรที่จะให้อะไรหรือให้ใครรู้ถึง ไม่มีความเป็นอะไรจะไปรู้สภาวะของอะไร ไม่มีสภาวะของใครจะไปรู้ความมีความเป็นของอะไร

เมื่อเจริญจิตจนเข้าถึงสภาวะเดิมแท้ของมันได้ดังนี้แล้ว **“จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง”** จิตก็จะอยู่เหนือสภาวะสมมุติบัญญัติทั้งปวง เหนือความมีความเป็นทั้งปวง มันอยู่เหนือคำพูดและพ้นไปจากการกล่าวอ้างใดๆ ทั้งสิ้น เป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์และสว่างรวมกันเข้ากับความว่างอันบริสุทธิ์และสว่างของ **จักรวาลเดิม**เข้าเป็นหนึ่งเรียกว่า **“นิพพาน”**

โดยปกติ คำสอนธรรมะของหลวงปู่ด๋ลย์ อตุโล นั้น เป็นแบบ **“ปริศนาธรรม”** มิใช่เป็นการบรรยายธรรม ฉะนั้น คำสอนของท่านจึงสั้น จำกัดในความหมายของธรรม เพื่อไม่ให้เฝือหรือฟุ่มเฟือยมากนัก เพราะจะทำให้สับสน เมื่อผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเขาย่อมเข้าใจได้เองว่า กิริยาอาการของจิตที่เกิดขึ้นนั้นมีมากมายหลายอย่าง ยากที่จะอธิบายให้ได้หมด ด้วยเหตุนั้น หลวงปู่ท่านจึงใช้คำว่า **“พฤติของจิต”** แทนกิริยาทั้งหลายเหล่านั้น

คำว่า **“ดูจิต อย่าส่งจิตออกนอก ทำญาณให้เห็นจิต”** เหล่านี้ ย่อมมีความหมายครอบคลุมไปทั้งหมดตลอดองค์ภาวนา แต่เพื่ออธิบายให้เป็นขั้นตอน จึงจัดเรียงให้ดูง่ายเท่านั้น หาได้จัดเรียงไปตามลำดับกระแสการเจริญจิตแต่อย่างใดไม่

ท่านผู้มีจิตศรัทธาในทางปฏิบัติ เมื่อเจริญจิตภาวนาตามคำสอนแล้ว ตามธรรมดาการปฏิบัติในแนวนี้ ผู้ปฏิบัติจะค่อยๆ มีความรู้ความเข้าใจได้ด้วยตนเองเป็นลำดับๆ ไป เพราะมีการใส่ใจสังเกตและกำหนดรู้ **“พฤติแห่งจิต”** อยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าหากเกิดปัญหาในระหว่างการปฏิบัติ ควรรีบเข้าหาครูบาอาจารย์ฝ่าย วิปัสสนาธุระโดยเร็ว หากประมาทแล้วอาจผิดพลาดเป็นปัญหาตามมาภายหลัง เพราะคำว่า **“มรรคปฏิปทา”** นั้น จะต้องอยู่ใน **“มรรคจิต”** เท่านั้น มิใช่มรรคภายนอกต่างๆ นานาเลย

การเจริญจิตเข้าสู่ที่สุดแห่งทุกข์นั้น จะต้องถึงพร้อมด้วยวิสุทธิศีล วิสุทธิธรรม พร้อมทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา ใจ จึงจะยังกิจให้ลุล่วงถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้

อเหตุกจิต ๓ ประการ

๑. ปัญจ ทวารวัชนจิต คือ กิริยาจิตที่แฝงอยู่ตาม อายตนะหรือทวารทั้ง ๕ มีดังนี้

ตา ไปกระทบกับรูป เกิด **จักษุวิญญาณ** คือการเห็น จะห้ามไม่ให้ **ตา** เห็นรูปไม่ได้

หู ไปกระทบเสียง เกิด **โสตวิญญาณ** คือการได้ยิน จะห้ามไม่ให้ **หู** ได้ยินเสียงไม่ได้

จมูก ไปกระทบกับกลิ่น เกิด **ฆานะวิญญาณ** คือการได้กลิ่น จะห้ามไม่ให้ **จมูก** รับกลิ่นไม่ได้

ลิ้น ไปกระทบกับรส เกิด **ชิวหาวิญญาณ** คือการได้ **รส** จะห้ามไม่ให้ **ลิ้น** รับรู้รสไม่ได้

กาย ไปกระทบกับโผฏฐัพพะ เกิด **กายวิญญาณ** คือการ **สัมผัส** จะห้ามไม่ให้ **กาย** รับสัมผัสไม่ได้

วิญญาณทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นกิริยาที่แฝงอยู่ในกายตามทวาร ทำหน้าที่รับรู้สิ่งต่างๆ ที่มากระทบเป็นสภาวะแห่งธรรมชาติของมันเป็นอยู่เช่นนั้น

ก็แต่ว่า เมื่อจิตอาศัยทวารทั้ง ๕ เพื่อเชื่อมต่อรับรู้เหตุการณ์ภายนอกที่เข้ามากระทบ แล้วส่งไปยังสำนักงานจิตกลางเพื่อรับรู้ เราจะห้ามมิให้เกิด มี เป็นเช่นนั้น ย่อมกระทำไม่ได้

การป้องกันทุกข์ที่จะเกิดจากทวารทั้ง ๕ นั้น เราจะต้องสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๕ ไม่เพลิดเพลินในอายตนะเหล่านั้น หากจำเป็นต้องอาศัยอายตนะทั้ง ๕ นั้น ประกอบการงานทางกาย ก็ควรจะกำหนดจิตให้ตั้งอยู่ในจิต

เช่นเมื่อเห็นก็สักแต่ว่าเห็น ไม่คิดปรุง ได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยิน ไม่คิดปรุง ดังนี้ เป็นต้น

(ไม่คิดปรุงหมายความว่าไม่ให้จิตเอนเอียงไปในความเห็นดีชั่ว)

๒. มโนทวารวัชนจิต คือ กิริยาจิตที่แฝงอยู่ที่มโนทวาร

มีหน้าที่ผลิตความคิดนึกต่างๆ นานา คอยรับเหตุการณ์ภายในภายนอกมากระทบ จะดีหรือชั่วก็สะสมเอาไว้ จะห้ามจิตไม่ให้คิดในทุกๆ กรณีย่อมไม่ได้

ก็แต่ว่าเมื่อจิตคิดปรุงไปในเรื่องราวใดๆ ถึงวัตถุ สิ่งของบุคคลอย่างไร ก็ให้กำ หนดรู้ว่าจิตคิดถึงเรื่องเหล่านั้นก็สักแต่ว่าความคิด ไม่ใช่สัตว์บุคคล เราเขา ไม่ยึดถือวิจารณ์ความคิดเหล่านั้น

ทำความเห็นให้เป็นปกติ ไม่ยึดถือความเห็นใดๆ ทั้งสิ้น จิตย่อมไม่ไหลตามกระแสอารมณ์เหล่านั้น ไม่เป็นทุกข์

๓. หสิตุปบาท คือ กิริยาที่จิตยิ้มเอง โดยปราศจากเจตนาที่จะยิ้ม หมายความว่าไม่อยากยิ้มมันก็ยิ้มของมันเอง กิริยาจิตอันนี้มีเฉพาะเหล่าพระอริยเจ้าเท่านั้น ในสามัญชนไม่มี

สำหรับ **อเหตุกจิต** ข้อ ๑ และ ๒ มีเท่ากันในพระอริยเจ้าและในสามัญชน นักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย เมื่อตั้งใจปฏิบัติตนออกจากกองทุกข์ควรพิจารณา **อเหตุกจิต** นี้ให้เข้าใจด้วย เพื่อความไม่ผิดพลาดในการบำเพ็ญปฏิบัติธรรม

อเหตุกจิต นี้ นักปฏิบัติทั้งหลายควรทำ ความเข้าใจให้ได้ เพราะถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว เราจะพยายามบังคับสังขารไปหมด ซึ่งเป็นอันตรายต่อการปฏิบัติธรรมมาก เพราะความไม่เข้าใจใน อเหตุกจิต ข้อ ๑ และ ๒ นี้เอง

อเหตุกจิต ข้อ ๓ เป็นกิริยาจิตที่ยิ้มเองโดยปราศจากเจตนาที่จะยิ้ม เกิดในจิตของเหล่าพระอริยเจ้าเท่านั้น ในสามัญชนไม่มี เพราะกิริยาจิตนี้เป็นผลของการเจริญจิตจนอยู่เหนือมายาสังขารได้แล้ว จิตไม่ต้องติดข้องในโลกมายา เพราะความรู้เท่าทันเหตุปัจจัยแห่งการปรุงแต่งได้แล้ว เป็นอิสระด้วยตัวมันเอง

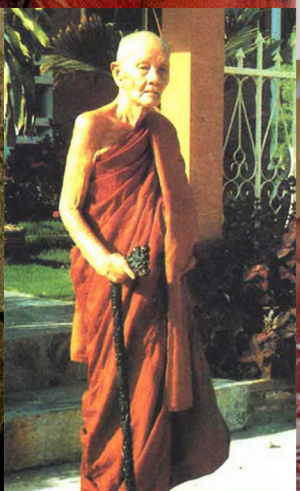

25 - 27 ตุลาคม 2523
คณะศิษยานุศิษย์

